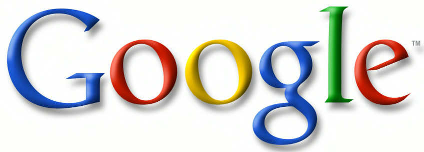
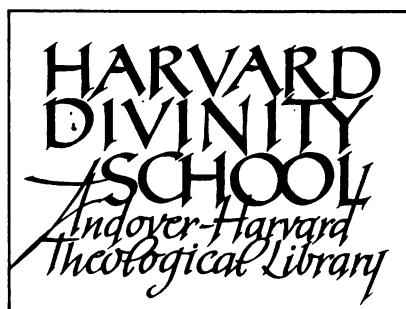

AH 256B 8

HARVARD
DIVINITY
SCHOOL
Andover-Harvard
Theological Library

HENDRIK MANDE

BIJDRAGE

TOT DE KENNIS DER

NOORD-NEDERLANDSCHE MYSTIEK

DOOR

G. VISSER

'S GRAVENHAGE
MARTINUS NIJHOFF
1899

HENDRIK MANDE.

B IJ D R A G E

TOT DE KENNIS DER

NOORD-NEDERLANDSCHE MYSTIEK.

HENDRIK MANDE.

BIJDRAGE

TOT DE KENNIS DER

NOORD-NEDERLANDSCHE MYSTIEK.

PROEFSCHRIFT

TER VERKRIJGING VAN DEN GRAAD VAN

DOCTOR IN DE GODGELEERDHEID

AAN DE RIJKS-UNIVERSITEIT TE LEIDEN,

OP GEZAG VAN DEN RECTOR-MAGNIFICUS

DR. P. J. COSIJN,

HOOGLEERAAR IN DE FACULTEIT DER LETTEREN EN WIJSBEGEERTE,

VOOR DE FACULTEIT DER GODGELEERDHEID TE VERDEDIGEN

op Donderdag 15 Juni 1899, des namiddags ten 4 ure,

DOOR

GERARD VISSER,

Predikant bij de Ned. Herv. Gemeente te Kwadijk,

GEBOREN TE HARLINGEN.

'S GRAVENHAGE,
MARTINUS NIJHOFF.
1899.

Aan mijne Ouders en mijne Vrouw.

Een enkel woord ter rechtvaardiging van het onderwerp door mij gekozen moge hier eene plaats vinden. Te meer gevoel ik daaraan behoefte naar aanleiding van een woord van wijlen prof. R. Fruin [1]: „Wat is het toch vreemd, dat zooveel protestantsche theologen in ons land zich verdiepen in personen, zaken en toestanden, die in de R. Kath. Kerk te huis behooren. Waarom niet alles gedaan om het volle licht te laten vallen op die vele verdienstelijke, hoogstbegaafde Nederlandsche godgeleerden, die zoo ten volle waard zijn gekend te worden? Zoo'n groot aantal verdient een ernstige, nauwgezette studie." Tot een dergelijke bevreemding geef ook ik reden door mijn academische opleiding te besluiten met eene studie over een Roomschen mysticus, die met al zijne voortreffelijkheden in elk geval Roomsch blijft. Het is zeker waar, dat de studie van vele hedendaagsche theologen zich heeft bezig gehouden, en het bij voorkeur nog doet, met de middeleeuwen. Zij verdiepen zich liefst in de jaren voorafgaande aan de Hervorming, terwijl de groote mannen van het Protestantisme vaak veronachtzaamd worden.

Van katholieke neigingen, in onzen tijd van geestelijken strijd anders geen zeldzaamheid, zal men mij, hoop ik, niet verdenken. Er is door de groote mannen op kerkhistorisch gebied — ik denk vooral aan de hoogleeraren Moll en Acquoy — te duidelijk gewezen op wat die katholieke vroomheid, de godsdienstige vormen en toestanden der middeleeuwen, gebrekkigs aankleeft. Maar een begrijpen en waardeeren van anderer geloof leidt immers nog niet tot eenstemmig gelooven? Welke dan de reden is? In zekeren zin is het onverklaarbaar. Sympathie voor een of ander tijdperk of een enkel persoon laat zich niet beredeneeren. Een onderwerp grijpt

---

1) Blijkens mededeeling van Dr. L. A. van Langeraad in de *Kerkelijke Courant* van 8 April 1899.

ons aan en niet wij zijn het, die het aanvatten. Zoodoende wordt de vraag echter te gemakkelijk opgelost. Als ik uit eigen ervaring spreken mag, dan is het zeker onder den invloed van mijn hooggeschatten leermeester Prof. J. G. R. Acquoy, dat ik dit onderwerp koos. Welk een liefde bij hem voor die katholieke vroomheid, beter nog voor die vroomheid onder de katholieken, die hij, zich eenmaal plaatsende op hun standpunt, wist te waardeeren! Hoe heeft hij die liefde op ons overgebracht onbewust en juist daardoor zoo krachtig! Nog hoor ik hem spreken op zijne colleges over de middeleeuwen, waarin hij zoo te huis was en die hij ons deed kennen in al haar opgewekt geestesleven. Naar die uren hebben wij verlangd om de frischheid en oorspronkelijkheid, ook om het pittige en geestige van wat wij hoorden. Wie het geluk heeft gehad hem te hooren over de stichtelijke literatuur der middeleeuwen of over de voorloopers der Hervorming, kon niet anders dan zich tot de studie daarvan aangetrokken gevoelen. Intusschen niet al zijne leerlingen gevoelden hetzelfde. Het geheel persoonlijke en geheimzinnige der sympathie moest meewerken.

Verklaart dit eenigszins mijne keuze, er komt nog iets anders bij. Mannen als Mande en vele anderen der „moderne devotie", behooren niet tot een bepaalde kerk. Zeker, zij zijn katholiek tot in merg en been; zij leven in roomsche omgeving en koesteren roomsche gedachten, doch wanneer wij ons daaraan eenmaal hebben gewend, bemerken wij overal in hun geschriften den echt godsdienstigen toon, de vroomheid, die noch roomsch noch protestantsch is, maar die dezelfde is in alle eeuwen onder alle vormen. Mystiek is immers het kenmerk van elken godsdienst? Bij Mande vinden wij niet een kleingeestig twisten over leerstellingen, waaraan de protestantsche godgeleerden in ons vaderland zich meermalen hebben schuldig gemaakt. En al heeft de kleingeestigheid zich bij hem weer getoond op andere wijze — wij zullen waarlijk zijne fouten en die zijner richting niet voorbijzien — toch heeft zijn mystiek iets aantrekkelijks, dat meer gevoeld dan beredeneerd kan worden. Daarvoor zijn we wellicht ook kinderen van onzen tijd, die bijna gevaar loopt de grenzen te zeer uit te wisschen, die dweept met het zwevende en het scherp omlijnde verwaarloost of het tot de onmogelijkheden gaat rekenen daartoe ooit te komen. De laatste jaren kenmerken zich door zekere voorliefde voor het mystieke. Geen wonder dat daarom de mystiek der middeleeuwen, toen in haar bloeitijd, weer dubbel de aandacht trekt.

Met opgewektheid heb ik mij onder mijn pastoralen arbeid met

Mande bezig gehouden en menigmaal heeft hij mij tot nadenken gestemd, wat ook voor mijn practisch werk vruchten droeg.

Met dankbaarheid mag ik hier vermelden den steun, dien ik van vele zijden heb ontvangen bij de samenstelling van dit proefschrift. Ik denk vooral aan de Heeren Dr. C. P. Burger, Bibliothecaris der Gemeente-Universiteit te Amsterdam en Dr. S. G. de Vries, Bibliothecaris te Leiden, die mij tot het gebruik maken van verscheidene handschriften in staat stelden. Niet 't minst geldt die dank Prof. J. Verdam te Leiden, die zoo vriendelijk was toezicht te houden op het drukken der Bijlagen, een niet genoeg te waardeeren hulp voor den theoloog, die zich op literarisch gebied begeeft. Den tekst der Bijlagen liet ik afdrukken geheel naar de Handschriften. De eenige vrijheid, die ik mij veroorloofde was, dat ik de in het HS. voorkomende *u*, waar zulks moest, in *v* heb veranderd. Ook de interpunctie is van mij.

Ten slotte een woord van hartelijken dank aan U, hoogleeraren der theologische faculteit, voor zoover ik Uw onderwijs heb genoten. Noode mis ik onder U naast Dr. Acquoy ook Dr. W. H. Kosters, wiens lessen naast een critischen blik ons ook oog gaven voor de schoonheid en het religieuse der O. T. literatuur.

U, hooggeleerde Pijper, geachte Promotor, zij mijne erkentelijkheid betuigd voor Uwe hulp. Menige wenk van U is nog aan dit proefschrift ten goede gekomen.

Kwadijk, Juni 1899. G. VISSER.

INHOUD.

INLEIDING.

„Overmids dat men gueder menschen leven ende zeden bescrijvet, ende die anmireket, soe schijnen si oec in eenre manieren te leven na den doede. Ende veel menschen, die levende doot sin, verwecken sie weder totten waeren leven" [1]), dat kan in zekeren zin ook gelden voor dengeen, die zich met het leven van Hendrik Mande nader bezighoudt. Er gaat een eigenaardige bekoring uit van zijn leven en werken; zijn geschriften lezende gevoelt men zich aangetrokken tot die innige vroomheid, dat vast vertrouwen, die ook al uiten zij zich in vormen, welke voor ons zijn voorbijgegaan, niet nalaten bij vernieuwing tot ons te spreken. Een heerlijk tijdperk uit de geschiedenis, waarin er op geestelijk gebied een nieuw leven was gekomen, een meer warm geloof, dagen, toen ook het volk in dat alles belang ging stellen.

Lang voor de hervorming was er een rijke volksliteratuur; vooral in de veertiende en vijftiende eeuw heeft zij zich ontwikkeld door de mystiek, welke grootendeels een volkszaak was. Juist dat de stichtelijke schrijvers uit die dagen zich bedienden van de landstaal, was oorzaak, dat hun denkbeelden bij het volk ingang vonden, belangstelling wekten voor het hoogere in het leven en den grond legden voor een levende godsdienst. Van kerkelijke zijde zag men reeds lang de gevaren daarin gelegen niet voorbij en pausen als Gregorius VII en Innocen-

1) *Dat leven sommiger susteren in Meester-Geerts Huis binnen Deventer*, bl. 7. Het HS. is beschreven door W. Moll, *Johannes Brugman*, Amsterdam, 1854, Voorrede, blz. VII.

tius III hebben, zij het dan ook om verschillende redenen, er een einde aan trachten te maken. Vrees voor misbruik en ketterij moge de beweegreden geweest zijn, voornamelijk met het oog op het lezen van den bijbel, anderen waren er, die dat gevoelen niet deelden en ijverig vertaalden, niet slechts gedeelten uit den bijbel, maar ook wat in den vreemde geschreven was en dat zij nuttig rekenden tot stichting en opbouwing. Ook in ons land geschiedde dit meermalen; veel werd in onze kloosters uit het Latijn vertaald, terwijl de werken der Nederlandsche mystieken weerkeerig werden overgebracht in andere talen [1]). Maar boven dat alles staan de talrijke vruchten van het eigen geestesleven, welke wij weervinden in die vrome geschriften der vaderen, waarin zij hun gemoed uitstortten om anderen op te wekken en waarin zij neerlegden wat zij inwendig gevoelden. Wel is er veel verschenen, dat beter ongeschreven ware gebleven; wel is er veel ziekelijks en onnuts onder, maar daar zijn van die werken van groote waarde, die getuigenis afleggen van adel en rein geloof, welke wij niet gaarne missen zouden.

Talrijk zijn de geschriften van godsdienstige strekking, „suverlike, devoete boexkens", welke langzamerhand meer licht geven omtrent het geestesleven der „donkere middeleeuwen" en steeds meer vindt men die werkjes terug, als evenzoovele bewijzen, indien men deze nog noodig heeft, dat er in die dagen een opgewekt godsdienstig leven was. Het vaderland dier literatuur is de Rijnstreek van Straatsburg tot Nederland en wij behoeven slechts te noemen den schrijver van de Theologia Deutsch, Tauler, Suso, Merswin, Ruusbroec, Gerlacus Petersz, Hendrik van Herp om terstond te denken aan schrijvers van boeken, die uitmunten door ernstigen inhoud, vromen zin en vaak diepe wijsgeerige gedachten.

Veel van deze literatuur is reeds bekend geworden en nog wacht veel op eene uitgave of moet nog worden weergevonden in bibliotheken; het toeval moet ons dikwijls tot ontdekking brengen. Voor Nederland hebben zich vooral verdienstelijk ge-

---

1) Zoo lezen wij van Ruusbroec: Voirtmeer is te wetene, dat her Jan Ruusbroecs ghescrifte ende boeken seer ghemenigfuldicht worden in Brabant ende in Vlanderen ende in anderen landen daeromtrent ende alsoe datmense som overleide ende interpreteerde uten brabantschen dietsche in anderen talen ende oec in latijn om te hebben in verren landen, want doen ter tijt was heyligher ganser leringhe in dietscher tonghen groet noot.... vgl. Dr. W. L. de Vreese, *Bijdragen tot de kennis van het leven en de werken van Jan van Ruusbroec*, Gent, 1896.

maakt prof. W. Moll in twee zijner werken [1]; voorts J. v. Vloten [2] en F. H. G. v. Iterson [3].

Onder de bovengenoemde schrijvers mag niet vergeten worden Hendrik Mande, volgens den hoogleeraar Acquoy [4] de beste schrijver in de landstaal, dien Windesheim, voor zoover wij weten, heeft voortgebracht. In dit opzicht is zijn beteekenis groot geweest. Daarvan is ons ook het meest ter kennis gekomen. Want wat hij nog meer verricht heeft, is ons grootendeels onbekend — of wij moeten ons dienaangaande met enkele kleine bizonderheden tevreden stellen. Maar wat wij van hem weten, vooral ook uit zijn eigen geschriften, doet ons hem kennen als een man met niet alledaagsche gaven en eene innige vroomheid, op meer dan één gebied een vertegenwoordigend element.

Langen tijd is zelfs de naam van Hendrik Mande onbekend gebleven, maar toen met Moll de belangstelling in alles wat de middeleeuwen aangaat, weer wakker was geworden, kwam ook zijn naam, en niet alleen dat, ook een deel zijner geschriften weer te voorschijn. Het eerst toch heeft prof. Moll hem bekend gemaakt in zijn „Johannes Brugman" [5] waarin hij een kort overzicht gaf van zijn leven; hetzelfde vindt men in een opstel van zijn hand in den „Kalender voor de Protestanten in Nederland" (1860), waarover straks meer. Ook zijn „Kerkgeschiedenis van Nederland vóór de Hervorming", geeft nadere bijzonderheden [6]. Maar eerst in het standaardwerk van Dr. J. G. R. Acquoy: „Het klooster te Windesheim en zijn invloed" werd een meer uitvoerige levensbeschrijving en eene beoordeeling van zijn werk gegeven [7] en dit heeft zeker wel het meest er toe bijgedragen om hem bekend en bij velen bemind te maken. Zonder 's mans gebreken over 't hoofd te zien, wordt hier op warme wijze gesproken over den grooten Windesheimer. Alles getuigt van hooge ingenomenheid met zijn leven en werken. Maar er werd

---

1) W. Moll, *Johannes Brugman*, Amsterdam, 1854, en *Kerkgeschiedenis van Nederland vóór de hervorming*, Arnhem, 1864—1871 Men zie vooral deel II, 2de stuk.

2) *Verzameling van Nederlandsche Prozastukken van 1229—1476*, Leiden en Amsterdam, 1851.

3) F. H. G. van Iterson, *Stemmen uit den voortijd*, Leiden, 1857.

4) Dr. J. G. R. Acquoy, *Het klooster te Windesheim en zijn invloed*, Utrecht, 1875—1880, deel I, blz. 271.

5) W. Moll, *Joh. Brugman*, deel I, blz. 260—261.

6) W. Moll, *Kerkgeschiedenis van Nederland vóór de hervorming*, deel II, 2de stuk, blz. 208, 366, 367; deel II, 4de stuk, blz. 47, 118, 156, 206.

7) Zie Acquoy, *Klooster te Windesheim*, deel I, blz. 260—271 en passim.

gewaagd van een man met een „ziekelijk zenuwleven", „een kranke", „een mensch met een verbroken zielsevenwicht". Dit was geenszins in den geest van hem, die na prof. Acquoy eene meer uitvoerige levensbeschrijving van Mande gaf. Het was de heer O. A. Spitzen, die in de „Katholiek" van 1886 een stuk plaatste: „De Dordtenaar-Windesheimer Hendrik Mande en een gedeelte van één zijner nog niet teruggevonden werkjes" [1]). Naar zijne meening was het den vorigen levensbeschrijvers onmogelijk eenen man als Hendrik Mande naar eisch te begrijpen; „hunne wereldbeschouwing moest aan het door hen geteekende beeld iets caricatuurachtigs geven". Doch in hoeverre men met hem in dit opzicht moge meegaan, het valt niet te ontkennen, dat wij hier eene voortreffelijke bijdrage hebben tot de kennis van het leven van Hendrik Mande.

Van minder belang is datgene, wat door den heer J. C. van Slee over Mande wordt medegedeeld in zijn werk: „De kloostervereeniging van Windesheim" [2]), en ook zijn artikel in de „Algemeine Deutsche Biografie", Bnd. XX, S. 165 geeft geen nadere bizonderheden.

Hoe gewichtig nu evenwel dit alles moge zijn, van nog meer beteekenis is, wat ons bekend werd gemaakt van Mandes geschriften en het is alweer Moll, die in zijn „Joh. Brugman" voor het eerst een drietal geschriften van hem openbaar maakte [3]). Ook in den reeds genoemden „Kalender voor de Protestanten in Nederland" plaatste hij: „Ene clage of enighe sprake", het innigste en diepst gevoelde van al zijn werken. Zoo was langzamerhand reeds veel aan het licht gekomen, toen N. C. K. de Bazel in 1886 in druk liet verschijnen: „Een verloren geacht werkje van Hendrik Mande, Regulier te Windesheim" (Leiden 1886), welk boekje door den heer O. A. Spitzen beoordeeld werd en waarvan hij de zwakke zijde aanwees [4]). Zelf had hij een ander werkje van Mande terug meenen te vinden en wel een „Spiegel der volcomenheit" [5]). Later heeft hij evenwel ingezien, dat dit eene dwaling was [6]).

---

1) *De Katholiek*, Deel 89. Nieuwe Reeks, deel I, Leiden en Utrecht, 1886, blz. 89—113 en 160—172.

2) J. C. van Slee, *De Kloostervereeniging van Windesheim, eene filiaalstichting van de broeders van het gemeene leven*, Leiden, 1874, passim.

3) W. Moll, *Johannes Brugman*, deel I, blz. 259—313, terwijl over den aard van Mandes mystiek gesproken wordt blz. 41—44.

4) *De Katholiek*, Deel 91. Nieuwe Reeks, deel III, 1887, blz. 262—268.

5) *De Katholiek*, z. b., blz. 289—315.

6) *De Katholiek*, Deel 92. Nieuwe Reeks, deel IV, 1887, blz. 209—212.

Voor de volledigheid worde hier ook genoemd zijn: „Thomas à Kempis als schrijver der Navolging van Christus gehandhaafd" (Utr. 1880), waarin de afhankelijkheid van Thomas à Kempis van Mande wordt aangetoond [1]).

Wanneer nu ten slotte nog gewezen wordt op Jonckbloet, die eenige bladzijden aan hem wijdt in zijn: „Geschiedenis der Nederlandsche Letterkunde" [2]) en op een artikel van Hirsche over „Brüder des gemeinsamen Lebens" in Herzogs Realencyclopedie II^2 724 ff., waar eene analyse voorkomt van de hem bekende geschriften van Mande, dan is daarmede, voor zoover ik heb kunnen nagaan, de lijst volledig gemaakt, welke de Bazel in zijn reeds genoemd boekje opgeeft [3]).

Dit alles doet zien, dat het veld reeds bearbeid is; veel is er duidelijk en bekend geworden; hier werd met een enkel woord slechts aangestipt, wat later meer uitvoerig ter sprake zal komen. Het was mij slechts te doen om te vermelden, wie zich met het onderwerp hebben beziggehouden, zij het ook, dat over het algemeen zijn persoon en denkbeelden niet behandeld werden, als men wel zou wenschen. De oorzaak van dit feit is voornamelijk hierin gelegen, dat van de twaalf geschriften, waarvan zijn levensbeschrijver Busch gewaagt, verscheidene òf nog niet uitgegeven òf nog onbekend waren. Wat de eerste aangaat, Moll had reeds drie [4]) werkjes van hem in een handschrift in zijn bezit gevonden, maar de verwachting door prof. Acquoy uitgesproken [5]), dat zij te eeniger tijd door Moll in druk zouden worden gegeven, is niet verwezenlijkt. Men vindt onder de bijlagen thans die geschriften opgenomen. Met dat al bleven eenige werkjes onbekend; het scheen wel alsof zij voor goed verdwenen waren, doch het mocht mij gelukken een drietal pennevruchten van Mande terug te vinden, welke eveneens onder de bijlagen een plaats hebben ontvangen. Met de mededeeling hiervan wil ik voorloopig volstaan; in hoofdstuk II zal ik er uitvoeriger over spreken, waar de werkjes aan een nader onderzoek worden onderworpen.

De door mij uitgegeven werken, reeds aan Moll bekend, zijn:

---

1) O. A. Spitzen, a. w., blz. 74—77.

2) Dr. W. J. A. Jonckbloet, *Geschiedenis der Nederlandsche Letterkunde*, Groningen, 1889, deel II, blz. 400—401.

3) De Bazel, a. w., blz. 8—9.

4) Het zijn er maar twee, gelijk ik in Hoofdstuk II nader hoop aan te toonen.

5) Acquoy, *Klooster te Windesheim*, deel I, blz. 269.

Dat boec vanden licht der waerheit, *Een spiegel der waerheit*. Het derde door hem aan Mande toegeschreven geschrift: *Vanden zeven gaven des heiligen geest ende eerst vander gave der smakender wijsheit*, werd door mij niet onder de bijlagen opgenomen, omdat het, hoewel verschenen op naam van Ruusbroec, en in eenigszins uitvoeriger vorm, reeds in druk voor ons ligt [1]), terwijl thans ook in het licht verschijnen de tot nu toe geheel of gedeeltelijk onbekende werken: I. *Een devoet boecsken, hoe dat wi wt selen doen den ouden mensche mit sinen werken ende ons mit cristo verenighen.* II. *Een devoet boecskijn vanden binnensten ons liefs heren ihesu christi ende hoemen hier in comen mach ende wat weghe daer in leiden* [2]) en III. *Een devoet boecskijn vander volmaecster hoecheit der minnen ende hoe wi ons daer toe selen pinen te comen.*

Er blijft nu nog een tweetal onbekend. Bij mijn nasporingen is het mij niet mogen gelukken daarvan een zeker spoor te vinden; wel zullen zij hier of daar nog aanwezig zijn, totdat zij mettertijd onverwachts aan het licht komen. Met het laten afdrukken van wat tot nu toe nog niet verschenen was, meen ik allen, die belangstellen in onze middelnederlandsche letterkunde en voor wie Mande reeds een bekende was, een dienst te bewijzen. De hier uitgegeven werkjes zijn zeker een groote aanwinst, omdat zij een diepen blik doen slaan in dat hart, waarin zulk een opgewekt godsdienstig leven woonde; beter dan lange levensbeschrijvingen doen zij hem kennen en de nu voor het eerst uitgegeven geschriften zijn zeker niet de minste.

Bij hetgeen reeds over zijn leven geschreven werd, heb ik weinig te voegen; hier en daar moge iets nauwkeuriger besproken kunnen worden, de bronnen vloeien zoo schaars, er wordt ons zoo weinig omtrent zijn levensloop meegedeeld, dat ik ten dezen opzichte mij veelal zal moeten bepalen tot wat door anderen reeds is verhaald. Moge hierdoor eene zekere herhaling niet te vermijden zijn, wat omtrent zijn werken en denkbeelden gezegd moet worden, zal hoop ik aan dat bezwaar eenigszins tegemoet komen. Het zal alles ons Mande doen kennen als een niet alledaagsch schrijver, een man, die ook door zijn arbeid veel heeft bijgedragen tot de ontwikkeling der godsdienstige volksliteratuur in ons vaderland.

---

1) Zie mijn Hoofdstuk II.
2) Reeds gedeeltelijk uitgegeven door N. C. K. de Bazel. Zie boven blz. 4.

EERSTE HOOFDSTUK.

Mande's leven.

Voor het vormen van een juist oordeel over iemand, voor het waardeeren van zijn werk en het begrijpen van zijn persoonlijkheid niet alleen, maar ook van zijn denkbeelden, is kennis van de uiterlijke omstandigheden volstrekt noodig. Zij het ook niet in allen deele juist, er is toch waarheid gelegen in de uitspraak, dat de omstandigheden den mensch maken, althans den grootsten invloed hebben op zijn gansche geestesontwikkeling. Er is een wisselwerking tusschen geest en lichaam, zij vullen elkander aan. De levensbeschrijver heeft daarmede rekening te houden. Zijn werk mag niet wezen een dorre opsomming van feiten en gebeurtenissen, maar getracht moet worden eenigszins te verstaan, hoe deze uit elkander voortvloeien en welk een invloed zij hebben uitgeoefend ook op den geest. Zoo eerst zullen de behandelde personen gaan leven voor ons oog, worden het menschen van vleesch en bloed.

Evenwel soms moet de kennis der uiterlijke omstandigheden gebrekkig blijven. Dit geldt ook van het leven van Mande. Wij mogen betreuren, dat de bronnen aangaande zijn leven zoo schaars vloeien, er is niets aan te doen. Waar wij van zoovele mannen de levensgeschiedenis kennen, na kunnen gaan, hoe de omstandigheden hen gevormd hebben, van invloed zijn geweest op hun denkbeelden en inzichten, tasten wij hier dikwijls in het duister. En toch zouden wij zoo gaarne meer licht wenschen. Meermalen kunnen wij uit zijn geschriften bemerken, wat hij ondervonden heeft, hoe de omgeving hem beoordeelde, meermalen geeft hij in zijn werkjes enkele bizonderheden, die ons

belang inboezemen, maar het zijn toch niet meer dan kleinigheden en juist bij een man als Mande zou het ons niet onverschillig geweest zijn meer nauwkeurig ingelicht te worden omtrent zijn leven, vooral omtrent de jeugd en het ouderlijk huis. Thans weten wij daarvan niets en wij zullen ons dus tevreden moeten stellen met wat wij hebben.

Nagenoeg van den aanvang van het Christendom af is de behoefte gevoeld om zich aan den invloed der wereld te onttrekken, om in de rust der eenzaamheid zich te kunnen overgeven aan bespiegeling en zich te wijden aan een hooger leven zonder telkens te worden afgeleid door de verleidingen, die de menschenwereld meermalen meebracht. Die zucht naar de eenzaamheid van cel of kluis, dat verlangen om gezamenlijk in een klooster God te verheerlijken, is gedurende de middeleeuwen steeds grooter geworden; telkens kwamen er weer nieuwe kloosterorden en broederschappen bij, alle voortgekomen uit dezelfde behoefte. De invloed der kloosters op de beschaving is groot geweest; in ruwe tijden waren zij de middelpunten van vroomheid en wetenschappelijken zin; onderwijs en kunst werden door de kloosterlingen bevorderd en de vroomheid en zedelijkheid werden niet slechts aangekweekt in eigen kring, maar door hun stichtelijk voorbeeld hebben zij invloed uitgeoefend op vele anderen. Het practische en mystieke werden nauw vereenigd, al zijn soms de ontaardingen en eenzijdigheden niet uitgebleven. Na een leven vol zorgen, vol angsten, na een bestaan van inwendigen strijd vond men de rust, die men zocht, in het klooster of in de meer vrije vereenigingen, wier leden de drie kloostergeloften niet hadden af te leggen.

Wanneer wij lezen van den machtigen invloed door boetpredikers in die dagen uitgeoefend, hooren, hoe de kerken te klein waren om de menschen te bevatten, hoe ieder, wie hij ook was, toch maar geen woord wilde missen, dat er gesproken werd en hoe zulke predikingen de menschen van schrik vervulden, dan verwonderen wij er ons niet over, dat bij sommigen een inwendige strijd ontbrandde, die hen als zoekende zielen deed ronddwalen, totdat ten slotte de kloostermuren hen beschermden tegen de ijdelheid der wereld. Wat wij lezen van Gerrit den Groote, hoe overal, waar hij kwam, de menschen aan zijn lippen hingen en door zijn toedoen velen zich bekeerden, geeft ons een indruk van de groote beweging, die het gevolg is geweest van zijn optreden. Wat door sommigen doorgestaan is, kunnen wij slechts bij benadering bepalen. Intusschen

eenmaal in het klooster opgenomen, was men de verzoeking niet ontkomen; „vleyschelike becoringhe" kwam nog veelvuldig voor en ook bij Mande vinden wij in zijn exempelen daarvan meermalen gesproken. De strijd is niet voor goed opgehouden.

Met Gerrit den Groote is iets nieuws begonnen. Hier behoeft niet uitgeweid te worden over de groote beteekenis, die zijn broederschap heeft gehad. Het is meermalen opzettelijk behandeld en mag als algemeen bekend worden aangenomen. Met zijne toestemming is later opgericht het klooster te Windesheim, dat binnen zijn muren Hendrik Mande zou zien. Van het klooster te Windesheim kan niet worden gesproken, zonder dat ook zijn naam genoemd wordt. Het aanzien der kloostervereeniging is mede door hem verhoogd niet slechts door zijn werken voor de kloosterverbetering. Vooral in geestelijk opzicht heeft hij gearbeid zonder het misschien te weten of te willen, voor zijn klooster, de gemeenschap, die hem in haar midden had opgenomen, ja zelfs ook voor die na hem kwamen. De roep van hem uitgegaan als schrijver van stichtelijke werkjes verspreidde zich ver buiten Windesheim. Dat zijn geschriften ook in andere kloosters gelezen werden en meermalen afgeschreven, kunnen wij opmaken uit enkele handschriften [1]). Zoo werd o. a. een handschrift bewaard in het klooster Groenendaal. Het doet zien, dat men niettegenstaande de groote vereering, die men daar voor Ruusbroec koesterde, ook oog had voor wat anderen schreven [2]). Maar het wordt tijd, dat wij ons met zijn leven bezig gaan houden.

Hendrik Mande werd te Dordrecht geboren. In het Chronicon Windeshemense [3]) toch wordt hij steeds genoemd Henricus

1) Zie Acquoy, a. w., dl. I, blz. 268, noot 2.

2) Het HS. door mij bedoeld is dat, waarin de drie nieuw gevonden werkjes staan. Zie hierover hfdst. II.

3) Hoofdbron voor zijn leven is het *Chronicon Windeshemense* van Johannes Busch. Door mij is gebruikt niet de uitgave van Rosweyde (1621), maar die van Dr. Karl Grube, verschenen als Band XIX van de *Geschichtsquellen der Provinz Sachsen und angrengender Gebiete*, Halle, 1886. De verwijzing naar bladzijden is naar deze uitgave genomen. Busch geeft in Cap. 43—45 een overzicht van Mandes leven en werken, terwijl hier en daar nog enkele bizonderheden te vinden zijn en wel op p. 59, 61, 115, 193 en 300. Eenige kleine bijdragen vinden wij in een HS.,

Mande de Dordraco [1]. Wanneer hij werd geboren, is niet met zekerheid te bepalen: algemeen neemt men daarvoor aan het jaar 1360. Zeker zal het omstreeks dien tijd zijn geweest. Bekend is, dat hij in het jaar 1395 in de orde werd opgenomen, terwijl hij in 1431 stierf. In het jaar 1419 toen Johannes Busch te Windesheim kwam, noemde deze Mande reeds een grijsaard, oud van dagen; daar hij evenwel nog een jaar voor zijn dood een reis door Holland deed, kan hij in het jaar 1419 niet al te oud zijn geweest. Omstreeks het jaar 1380 heeft hij Geert den Groote hooren prediken en was toen reeds aan het hof van graaf Willem; wij kunnen zijn leeftijd dus niet te jong nemen. Niets verhindert ons het jaar zijner geboorte te stellen op ongeveer 1360 [2].

Ook aangaande zijn familie is niets bekend. Busch vermeldt hieromtrent geen bizonderheden en nasporingen te Dordrecht gedaan brachten niets aan het licht [3]. Met betrekking tot zijn geboorte wordt ons nog een en ander medegedeeld. Toen hij ter wereld kwam, was hij zoo klein, dat hij gelegd kon worden in een doos ter grootte van een uitgestrekte hand. Toch groeide hij voorspoedig op, en kreeg zelfs een flinke houding. Later werd hij meermalen door ziekten gekweld, zoodat hij soms maanden achtereen zijn leger moest houden onder de hevigste pijnen [4]. Wanneer de andere broeders in het koor communiceerden, deed hij dit alle veertien dagen te bed, totdat zijn ziekte was geweken.

Dat hij den eersten tijd van zijn leven te Dordrecht heeft doorgebracht is zoo goed als zeker; daar heeft hij zijn eerste onderwijs ontvangen en met welk een vrucht kunnen wij opmaken uit zijn later leven. Immers zijn werken doen hem kennen als een goed stilist. De roep, die later van hem uitging als „verluchter", doet aannemen, dat hij ook in de kunst der „ver-

---

thans in afschrift berustende op de Universiteitsbibliotheek te Amsterdam (vgl. W. Moll, *Joh. Brugman*, Voorrede, blz. VII) over: *Dat leven sommiger susteren in Meester-Geerts Huis binnen Deventer*, fol. 46 en fol. 52. Natuurlijk moeten hier ook genoemd worden 's mans eigen werken, die in hfdst. II bij name genoemd zullen worden. Wat Valerius Andreae in zijn *Bibliotheca Belgica*, Lov. 1643, p. 362 sqq. en J. F. Foppens in zijn *Bibliotheca Belgica*, Brux. 1739, p. 459 verhalen, is ontleend aan Busch; alleen noemen zij verkeerdelijk Windesheim als plaats, waar hij zou zijn gestorven.

1) *Chronicon Windeshemense*, p. 61, 122, 300.

2) Acquoy, a. w., dl. I, blz. 262, noot 1. *De Katholiek*, dl. 89, 1886, blz. 94.

3) De heer Mr. J. C. Overvoorde, gemeente-archivaris te Dordrecht, wien ik in dezen om inlichtingen vroeg, kon mij geen nadere aanduidingen geven. Hem zij voor zijn moeite openlijk mijn dank betuigd.

4) *Chron. Wind.* p. 123.

luchting" onderwezen zal zijn. Het feit, dat hij op jeugdigen leeftijd als schrijver aan het hof kwam, wijst op niet alledaagsche gaven. Pleit dit in zekeren zin voor zijn goeden aanleg, niet ten onrechte mogen wij hieruit ook opmaken, dat hij tot een aanzienlijke familie behoorde, die het niet aan de vereischte opvoeding liet ontbreken.

Wanneer hij uit Dordrecht vertrokken is, valt niet met zekerheid te zeggen; ongeveer in het jaar 1375 zal dit gesteld moeten worden. Eerst met dezen tijd komen wij op vaster bodem te staan en kunnen wij zijn leven meer in bizonderheden volgen.

Volgens Busch zou Mande als hofschrijver, „scriptor palacii", verkeerd hebben bij Willem, graaf van Holland, en diens vrouw Margaretha. De hier bedoelde Willem is Willem VI, die eerst in het jaar 1404 zelf aan de regeering kwam, maar reeds gedurende eenigen tijd het bestuur voor zijn vader Albrecht had waargenomen, handvesten verleend en verbonden met naburige landen had gesloten [1]). Daar Mande in het jaar 1395 te Windesheim werd ingekleed, is hij dus reeds aan het hof gekomen tijdens de regeering van Albrecht. Hier bracht hij nu geruimen tijd door en was er door allen geliefd en in aanzien [2]) en zeker heeft hij door zijn betrekking een werkzaam deel gehad in de verschillende gebeurtenissen. Een veelbewogen tijd op staatkundig en godsdienstig gebied beleefde men toen. Was het volksbewustzijn langzamerhand ontwaakt en een nieuwe stand ontstaan, die beweging oefende ook haar invloed uit op het godsdienstige. De onmondigheid bij velen in dit opzicht maakte mettertijd plaats voor een hartelijke belangstelling in alles wat een hooger leven aanging. In dezen tijd toch valt de werkzaamheid van Gerrit den Groote, die gedurende eenige jaren het land als reizend prediker doortrok. Onbeschrijfelijk groot was de indruk [3]), dien hij maakte, dubbel groot, omdat hij tot het volk sprak in zijn eigen taal. Hij spaarde zijn hoorders niet en menigeen werd door hem bewogen een nieuw leven te beginnen. Ieder ging tot hem, begeerig om hem eens te hooren prediken en overal waar hij kwam, verdrongen zich de menschen om toch niets te missen van hetgeen hij verkondigde. Hij trad o. a. op te Zwolle, Kampen, Deventer, Amsterdam, Delft en Leiden. Op één van beide laatste plaatsen zal het geweest

1) Wagenaar, *Vaderlandsche Historie*, Amsterdam, 1750, dl. III, blz. 364.
2) *Chron. Wind.* p. 122.
3) Zie Acquoy, a. w., dl. I, blz. 34 vlg.

zijn, dat Mande hem heeft hooren spreken. De nabijheid van 's Gravenhage doet zulks vermoeden. Het verlangen om dien nieuwen boetprediker zelf te hooren, zal ook bij Mande wel zijn opgekomen. De openbare prediking van Gerrit den Groote valt tusschen November 1379 en October 1383 [1]) en in dien tijd kan dus wel Mandes gaan naar hem geplaatst worden. Doch niet dit alleen werd hem aanleiding om het oude leven vaarwel te zeggen; hij hoorde ook van Radewijns en de broeders te Deventer en het trof hem diep. Maar nog duurde het eenige jaren, voordat hij er toe besluiten kon te breken met het verleden. Had de prediking van Gerrit den Groote het goede zaad in hem gestrooid en nam hij zich daardoor voor een nieuw leven te beginnen, de wereld te verlaten en God te dienen [2]), hij zag er toch tegen op de vermaken, ijdelheden en rijkdommen der wereld vaarwel te zeggen; niet terstond werd hij het met zich zelf eens; een hevige strijd werd er gestreden en waar hij was, nergens liet het denkbeeld hem los, dat zijn leven anders moest worden. Hij ziet nu telkens weer in huis, op straat en in de kerk dezelfde verschijning, Jezus aan het kruis hangende, begeerig hem te redden en hem het versche bloed toonende, dat uit vijf wonden vloeide; hem tevens vermanende om toch aan zooveel liefde eens te beantwoorden en niet langer uit te stellen zich van ganscher harte en voorgoed tot hem te keeren.

Door dit voortdurend gezicht is hij zoo geroerd, dat hij meer dan eens in tranen uitbarst. Wanneer hij bij voortduring meer bemerkt, dat God hem in dit alles nabij is, „staat hem alles, wat hem tot nu toe aangenaam was, plotseling tegen en in wat het vleesch bitter is en der wereld niet behaagt, vindt hij nu de hoogste zaligheid". De strijd is geëindigd. Hij besluit dan ook de wereld met al hare bekoringen terstond te verlaten en begeeft zich om God te dienen naar Deventer, waar hij door Florens Radewijns en de broeders wordt opgenomen. Dat het hem moeite gekost heeft, kunnen wij uit één zijner werkjes opmaken, waar hij zegt [3]): „Ic wil mi pinen mijn ogen op te heffen totten here, daer mi alle salicheit of coemt. Ic wil mi pinen te vergeten mijn volc ende dat huus mijns vaders ende horen wat die here in my spreket."

Dat hij naar Deventer vertrok zal wel hebben plaats gehad

---

1) Acquoy, a. w., dl. I, blz. 37, noot 7.
2) *Chron. Wind.* p. 122.
3) Zie hier achter *Bijlage V*, fol. 60v.

in het jaar 1391. De heer O. A. Spitzen [1]) meent dit twee jaar later te kunnen stellen en denkt dan dat uiterlijke omstandigheden ook van invloed zijn geweest om Mande tot vertrek te nopen. Aan het hof waren toen ergerlijke dingen voorgevallen. De moord op Aleyd van Poelgeest bracht eene verwijdering tusschen Albrecht en zijn zoon Willem en de strijd tusschen Hoekschen en Kabeljauwschen was in vollen gang. Onder den indruk van dat alles zou Mande dan zijn ontslag genomen hebben en kort na den moord van Aleyd van Poelgeest, welken hij in het jaar 1393 meent te moeten stellen, zou Mande dan te Deventer zijn gekomen. Hiertegen bestaat echter bezwaar; of de moord van invloed is geweest op Mandes besluit is onzeker, maar zeker was hij in het jaar 1393 reeds lang van het hof vertrokken. Immers Busch drukt een brief af van Radewijns aan den prior van het klooster te Windesheim, Vos van Heusden, waarin hij de hoop uitspreekt, dat Arnold Kalker, Johannes Broechusen.... en Hendrik Mande zullen worden ingekleed [2]). Nu is Vos van Heusden in het jaar 1391 circa festum sancti Andreae tot prior gekozen, terwijl Arnold Kalker en Johannes Broechusen den 5 Juni 1392 zijn ingekleed. Deze brief is dus geschreven einde 1391 of begin 1392. Mande was toen blijkens den inhoud van den brief reeds in Deventer aan Radewijns bekend en stond op het punt om naar Windesheim te gaan of bevond zich daar reeds. Hiermede vervalt dus Spitzens gissing aangaande Mandes komst te Deventer in het jaar 1393. Wij zullen moeten aannemen dat hij in het begin van 1391 uit Den Haag is vertrokken, omdat hij ook nog eenigen tijd voor zijn vertrek naar Windesheim in den broederkring heeft verkeerd [3]).

Door Radewijns en de devote broeders werd hij welwillend opgenomen en hij bleef daar eenigen tijd. Maar op den duur gevoelde hij er zich niet thuis; niet dat de omgang met heer Florens en anderen hem niet aangenaam was; later dacht hij nog met dankbaarheid aan hetgeen hij van hen had geleerd [4]).

---

1) *De Katholiek*, dl. 89, 1886, blz. 98—99.

2) *Chron. Wind.* p. 61: „Ego spero, quod bonum sit, ut Arnoldus Kalker, Johannes Broechusen.... et Henricus Mande.... pro primo in Windesem investiantur, quia ad vos satis afficiuntur, in vestro tamen stabit arbitrio."

3) *Chron. Wind.* p. 122.

4) Men denke aan zijn „*Apokalipsis*", meegedeeld door Busch, *Chronicon Windeshemense*, p. 125 seq., waarin hij schrijft, hoe hij in geestverrukking verscheidene personen zag, wier namen in de broederschap en in de kloostervereeniging een goeden klank hadden.

De namen van toen levende broeders als Johannes Brinckerinck en Gerard Zerbolt van Zutphen behoeven slechts genoemd te worden om te doen zien van welk een aard zijn omgang was. Doch er waren andere redenen, die hem noopten niet voortdurend hier te blijven. De broederschap te Deventer was eene meer vrije vereeniging; oorspronkelijk had Gerrit de Groote klerken om zich heen verzameld, die boeken voor hem afschreven. Op voorstel van Radewijns besloot men de opbrengst van den wekelijkschen arbeid bijeen te brengen en er met elkander van te leven; men stelde zich onder het bestuur van Radewijns zonder nochtans eene plechtige gelofte van gehoorzaamheid te doen [1]). Doch zulk eene vrije vereeniging, welker leden door niet de minste belofte gebonden waren en ten allen tijde uit de gemeenschap konden treden, was niet voor ieder het hoogste. Er was bij hen verband gebleven met de wereld om hen heen en dit kon een man als Mande waarschijnlijk niet bevredigen, evenmin als Thomas à Kempis, met wien hij groote overeenkomst vertoont. Hij had behoefte aan andere dingen. Daar nog niet lang geleden het klooster te Windesheim door de broederschap was opgericht voor hen, die naar het kloosterleven haakten, heeft Radewijns hem zeker daarnaar verwezen, omdat hij dan meer rust vinden zou voor zijne ziel. Er mocht in het minst geen verband meer blijven met het verleden en hij zelf zeide dan ook: „Hierom ist, dat wi hierna doen willen ende sinen salighen woirden volghen, so moeten wi ons pinen te schoren ende doer te breken alle bande ende stricke, daer wi in deser werelt mede mochten ghehouden worden, het si vader, moeder, vriende ende maghe, goet ende eer ende overliden alle dinc ende verdriven commer ende sorghe ende alle onnutte onlede wt onser herten ende alle ongheordineerde liefde tot ons selven ende tot allen creatueren" [2]). Eenzaamheid, het van de wereld afgestorven zijn, moest voor een natuur als Mande aanlokkelijker wezen. Hij zelf zegt: „....in enicheit te wesen van buten helpt dicwijl totter enicheit van binnen ende maect enen mensch bequamer dat inwendige licht te ontfanghen" [3]).

Zoo kwam Mande te Windesheim aan, waarschijnlijk in het jaar 1392, gelijk ik boven aantoonde [4]). Evenwel duurde het nog

---

1) *Chron. Wind.* p. 254.
2) Zie hier achter, *Bijlage I*, fol. 1r.
3) Zie *Bijlage IV*, fol. 12v.
4) Zie boven blz. 13.

tot 11 November 1395, tot hij werd ingekleed. Waarom het zoolang geduurd heeft, weten wij niet [1]). Heeft ziekte hem verhinderd, heeft men bezwaar gemaakt hem op te nemen, wie zal het zeggen? Dat het in het jaar 1395 plaats had, blijkt uit de naamlijst der Windesheimsche koorbroeders met opgave van den dag hunner inkleeding [2]). Hij werd evenwel opgenomen als reddiet en niet als regulier-kanunnik. Het geschiedde, nadat men minstens een jaar in de orde had doorgebracht, den zoogenaamden annus probationis. Omtrent de inkleeding [3]) wordt ons het volgende verhaald: Hadden de broeders goedgevonden den nieuwen broeder op te nemen, dan werd hem gewezen op de statuten en men onderzocht of hij kon lezen en zingen. Op een bepaalden dag kwam men bij den prior, die den novicius allerlei vragen voorlegde; had hij deze één voor één bevredigend beantwoord, dan werd hem gewezen op alle bezwaren, die hem zouden wachten. Was hij bereid die te trotseeren en zeide hij, dat hij alleen steunende op de liefde Gods en de gebeden der broederen, dit alles zou vervullen, dan werd door den prior gesproken: „Wat God en ons betreft, wij nemen u aan en verleenen u onze broederschap. Vóórdat gij geprofest wordt, kunt gij vrijelijk heengaan. Doch evenals het in uwe keus staat te vertrekken, evenzoo staat het in de onze u te verwijderen, indien uw omgang — wat God verhoede — ons niet behagen mocht." Was de dag der plechtige inkleeding aangebroken, dan werd de novicius onder allerlei plechtigheden in de gemeenschap opgenomen en hem het kloosterkleed aangetrokken, dat zich evenwel nog onderscheidde van dat der profesbroeders, daar het geen mouwen had. Volhardde hij na een jaar nog in zijn voornemen, dan werd hij geprofest en legde plechtig de gelofte af.

Dit nu is ook met Mande geschied en wij kunnen ons voorstellen, hoe diep de indruk was, die dit alles op Mande maakte; vooral op een natuur als de zijne moest het invloed uitoefenen en het proefjaar zal voor hem dan ook wel niet voorbij zijn gegaan zonder hem verder te brengen en te versterken in zijn voornemen. Voortaan was hij in de orde als reddiet opgenomen; tot den geestelijken stand kon hij niet worden toegelaten, gelijk

---

1) Thomas à Kempis kwam in 1399 op den St. Agnietenberg en werd er eerst in het jaar 1406 ingekleed.

2) Meegedeeld door Dr. J. G. R. Acquoy, a. w., dl. III, bijlage V; nml. „anno M°CCC°XCV° Martini in hyeme."

3) Ik ontleende dit aan het werk van Dr. Acquoy, dl. I, blz. 149—153.

Busch zegt: omdat hij wegens zekere redenen niet tot den heiligen stand kon worden bevorderd [1]). Welke die zekere redenen waren, is niet met beslistheid te zeggen. De reddieten kwamen te Windesheim meermalen voor [2]) en verscheidenen zijn er ons bekend. Reddiet was Henricus de Wilsem [3]), die vroeger schepen van Kampen was geweest [4]) en in deze betrekking weleens had moeten meewerken een doodvonnis te vellen; reddiet was ook Goswinus Tyasen [5]), terwijl ook de stichter van het klooster van S. Salvator in Thabor bij Sneek, zekere Rienick Bockema [6]) niet in den geestelijken stand kon worden opgenomen, omdat hij in den oorlog veel bloed had helpen storten.

Wordt van al dezen niet uitdrukkelijk gezegd, welke de reden was, ook bij Mande moeten wij er naar gissen. De irregulariteit (d. w. z. ongeschiktheid om geordend te worden) kon ontstaan deels ex defectu, bij het ontbreken van bepaalde vereischten, deels ex delicto, uit misdaad [7]). Een zoo alleszins bevoegd beoordeelaar als de heer O. A. Spitzen [8]) zegt, dat het geen lichaamsgebreken waren, die een hinderpaal opleverden; daaraan zou bij den gewezen hofschrijver niet zijn te denken en wat Busch van zijn voorkomen zegt [9]), doet zoo iets ook niet vermoeden. Evenwel, hij was een ontijdig geborene en „plach dicwijl siec te wesen ende sonderlinghe grote pine te liden in allen sinen leden, also dat hem dicwijl dochte, dat hi van groter pinen sijn sinne verliesen soude" [10]). Met zekerheid valt hieromtrent niets te zeggen en er bestaat geen bezwaar om te denken aan een

---

1) *Chron. Wind.* p. 123: „eo quod certis de causis ad sacros ordines non potuit promoveri."

2) Zie over hen Acquoy, a. w., dl. I, blz. 106—108. Zij waren in alles aan de reguliere kanunniken gelijk, behalve dat zij niet tot den geestelijken stand behoorden.

3) *Chron. Wind.* p. 104: „Ad sacros ordines propter iudiciariam sanguinis potestatem assistenciam vel consensum non poterat promoveri, sed ultimo loco redditus continuo permansit."

4) *Chron. Wind.* p. 101.

5) *Chron. Wind.* p. 116: „ad sacros ordines certis de causis promoveri non potuisset." Zie ook de *Epistola* van W. Vornken bij Acquoy, a. w., dl. III, bijlage I, blz. 247.

6) *Chron. Wind.* p. 351.

7) Men zie hierover Dr. F. H. Vering, *Lehrbuch der katholischen und protestantischen Kirchenrechts*, Freiburg i/B., 1881, 2te aufl., s. 422—427.

8) Zie zijn studie: „*De Dordtenaar-Windesheimer Hendrik Mande*" in *De Katholiek*, dl. 89, jaargang 1886, blz 101.

9) *Chron. Wind.* p. 123.

10) Zie hier achter *Bijlage III*, fol. 75v; verder fol. 51v en *Bijlage V*, fol. 48r—49r.

defectus lenitatis; dit kwam bij hen voor, die bij een doodvonnis als getuige, rechter enz. tegenwoordig waren geweest [1]).

Zoo was nu Mande als reddiet in het klooster opgenomen tegelijk met Reynerus van Arnhem. Ook deze kwam uit Deventer, waar hij leerling van Radewijns was geweest, doch hij was een gansch ander man dan Mande [2]). Hij was kort van gestalte en kaalhoofdig, van zijn jeugd tot hoogen ouderdom toe altijd vol geestdrift, een streng-bestraffer van overtredingen. Hij bezat een goede stem, zoodat hem het ambt van cantor werd opgedragen, dat hij lang heeft bekleed. Daar het de taak van den cantor was den zang zoo te leiden, dat de stichting er door bevorderd werd en daarom een zekere middelmaat in acht genomen moest worden, deed hij ook moeite om de broeders langzaam te doen zingen. Gedurende 58 jaar was hij altijd de eerste en laatste in het koor, den reefter, en bij het werk, nooit een uitvlucht zoekend. Zijn gansche leven bleef hij te Windesheim; eens echter werd hij voor een jaar gezonden naar Brabant en eens voor een korten tijd naar Thabor in Friesland. Door practischen arbeid zocht hij zijn lichaamskrachten te versterken, zoodat men hem meermalen bezig zag met zakken dragen, koren op den zolder brengen, tonnen neerlaten in den kelder of steenen aandragen voor den bouw. Meer dan eens riep hij onder het werk: „O goede Jezus, kom ons arme recruten te hulp, die uw steun zoo dringend behoeven." Toen een broeder hem dat weer eens hoorde zeggen, zeide hij: „Waarom roept gij toch zoo dikwijls Jezus aan? Laat hem met rust!" Reynerus antwoordde: „Ik ben niet in staat er mee op te houden, want zonder die aanroeping kan ik niets goeds bedenken, laat staan volbrengen."

Ook schreef hij vele goede boeken aan het einde waarvan hij zijn naam in roode letters plaatste. Den 11en Nov. 1445, toen hij 50 jaar in de orde was, vierde hij zijn jubileum door het zingen van een hoogmis. Behalve Reynerus zijn er nog twee geweest, welke langer dan 50 jaren tot de orde behoord hebben, nl. Henricus Wilde en Willem Vornken. Hoewel zij na dezen tijd de lasten der orde niet meer behoefden te dragen, kwamen zij toch niet minder in het koor en in den reefter, totdat zij stierven. Reynerus stierf 18 April 1454.

---

1) Zie het werk van Dr. Vering, § 56, III, A, 8. Blijkens eene mededeeling van Prof. Acquoy dacht Dr. H. Nolte te Parijs aan defectus natalium, waarvoor evenmin zekerheid bestaat.

2) *Chron. Wind.* p. 135.

Toen Mande te Windesheim kwam, vond hij daar Johannes Vos van Heusden, die sinds 1391 prior en een sieraad der orde was. Van zijn omgang met de broeders geeft Busch ons treffende verhalen; altijd even zacht en welwillend zal hij ook op Mande wel invloed hebben uitgeoefend. En niet alleen tot hem, maar tot vele broeders, die te Windesheim leefden, heeft Mande zich zeker aangetrokken gevoeld. Wederkeerig zochten dezen hem [1]); altijd besprak hij met hen een geestelijk devoot onderwerp, bovenal over het liefhebben van God en den naaste. Hij troostte hen zooveel hij kon. Het waren vooral de jongere broeders, doch soms ook de meer in leeftijd gevorderden, die hem vroegen naar den inwendigen voortgang en de geneesmiddelen tegen verzoekingen. Hen allen sprak hij vol liefde toe, zoodat zij altijd weer getroost terugkeerden. Hij zelf werd natuurlijk ook door anderen opgewekt. Wij hebben daarvoor slechts enkele namen te noemen als die van Arnold van Calcar, Werner Keynkamp, Gerrit Delft van Naaldwijk, en niet het minst een Gerlacus Petersz en Johannes Schutken [2]).

Zoo leefde dan Mande in zijn nieuwe omgeving teruggetrokken, in zijn cel zittend, nadenkend en peinzend, zijn plichten trouw in acht nemend. Na het woelige leven, dat hij achter zich had, met zijn innerlijken strijd, of hij langer weerstand zou bieden aan de godsstem in hem, was eindelijk rust gekomen, maar het was een rust, die vaak op vreemde wijze zich deed kennen. Gelijk reeds is opgemerkt leed Mande aan verlamming zijner leden, het voeteuvel [3]), en werd hij soms ook door andere ziekten geplaagd, zoodat hij maanden achtereen het bed moest houden. Behalve dat kwamen er telkens nog verzoekingen tot hem, welke wel overwonnen werden, maar die hem toch kwelden en van invloed waren op zijn geheele wezen [4]). En hadden de broeders nu nog oog gehad voor zijn ellende, waren zij hem vriendelijk tegemoet gekomen, het zou hem niet zoo getroffen hebben, maar „sonderlinghe coemt den geesteliken menschen ummer yet toe te liden, daer si of bedruct of gequelt werden... als diegeen weten mogen, diet geprueft hebben of prueven alle dage, die in cloesteren of in vergaderinge woenen ende sonderlinge diegene, die enich gebreck of ziecte hebben of enige cranc-heit also datsi der gemeenten niet volgen en mogen ende wanneer

1) *Chron. Wind.* p. 124.
2) Zie over al dezen Acquoy, a. w., dl. I, hfdst. V.
3) Zie boven blz. 16 en *Chron. Wind.* p. 123.
4) Men vergelijke de Exempelen onder de Bijlagen opgenomen.

men hem dan niet geloven en wil noch hoerre crancheit mynlike dragen, alst dicwijl gevalt, dan wert die mensch van binnen ende van buten gepinicht" [1]). Maar in weerwil van dit alles dankte hij God, die hem dit te lijden gaf en hij droeg het geduldig [2]).

Evenwel het oefende toch invloed uit; hij werd licht geroerd en evenals hij voor zijne bekeering meermalen in tranen was uitgebarsten, zoo kon hij ook nu zijn tranen niet bedwingen, vooral wanneer hij de mis bijwoonde. Dan weende hij zoo hevig, dat de vloer van het koor of zijn kleeren geheel nat waren en hij verplicht was een zakdoek mee te nemen. Dit moge volgens Busch, die het ons mededeelt [3]), getuigen van groote devotie en geestverrukkende contemplatie, er is iets ziekelijks en overspannens in, dat niet valt weg te redeneeren [4]). Wanneer hij door het klooster liep, deed hij het met omhoog geheven handen, ten hemel geslagen oogen, door al zijn lichaamsbewegingen toonend, dat zijn rijk niet van deze aarde was.

Zoo leefde Mande tal van jaren in eene omgeving, waar hij zich steeds meer thuis begon te gevoelen. Met zekeren eerbied werd hij door zijn medebroeders behandeld. Men had oog voor zijn vroomheid, die voor deze dagen zich uitte in een vorm, welke voor velen iets aantrekkelijks had. Het in den geest opgenomen worden, het schouwen kwam in dezen tijd veelvuldig voor en gold als eene bizondere begenadiging van Godswege; de mystiek uitte zich daarin menigmaal; het was het hoogste, waartoe een mensch komen kon. Later zal ik hieromtrent uitvoeriger wezen. Welnu ook bij Mande was het zoover gekomen en bij zulk eene gevoelige natuur als de zijne, kan het ons niet verwonderen. Men denke o. a. aan de heilige Lidwina van Schiedam [5]), tot wie ieder kwam, zelfs de

---

1) Zie *Bijlage V.* fol. 48v. Dat het kloosterleven zijn gevaren had, zag hij zeer goed in. Er zijn vijf punten, die „enen mensche, die in cloesteren of in vergaderinge woent, vrede des herten beneemt." Vergelijk hierachter *Bijlage IV*, fol. 7v. en vooral fol. 11v.

2) *Chron. Wind.* p. 123.

3) *Chron. Wind.* p. 124.

4) Ook van anderen wordt ons iets dergelijks verhaald. „Ende bavenal in der bijcht plach sie (Salomee Sticken) hoer gebreke soe oetmodelike te belyen voer onsen pater myt soe overvloedigen tranen, dattet voer dat bijchtvenster plach te laten, alsof daer myt water begaten hadde geweest." Vergelijk *Het klooster van Diepenveen, Handschrift uitgegeven en toegelicht* door W. R. E. H. Opzoomer, 's Gravenhage, 1886, blz. 19.

5) Men zie over haar W. Moll, *Joh. Brugman*, dl. II, blz. 98 vlgg.

hoogst geplaatsten, aangetrokken door den roep harer heiligheid en harer visioenen. Ook Mande werd meermalen „ghetoghen inden gheest" en zag dan in geestverrukking God of Jezus, heiligen of afgestorvenen, menschen ook uit zijn naaste omgeving. Dat vinden wij vooral in zijn „Apokalipsis", door Busch medegedeeld [1]), waar hij verhaalt, hoe hij zag naast tal van engelen en gezaligden, Maria, Augustinus, Gerrit den Groote, Vos van Huesden e. a. Ook de exempelen in zijn werkjes doen zien, dat hij in de eenzaamheid veel visioenen en openbaringen kreeg, welke hem in de oogen zijner medebroeders stempelden tot een door God begenadigde.

Om te doen zien van welken aard deze gezichten waren, moge een enkel voorbeeld hier afzonderlijk eene plaats vinden. Eens liep Mande alleen bij de poort van het klooster, toen hij daar een schoonen jongeling zag zitten. Hem omarmend vroeg hij: „Zeg mij toch, wie zijt gij?" En het antwoord luidde vromelijk: „Mijn naam is Lam." „Wie heeft u," zoo zeide Mande, „dan hier gebracht en wat doet gij hier?" waarop de jongeling antwoordde: „Hier is het huis mijns vaders en deze zijn mijn broeders en daarom ben ik nedergedaald om hen te begroeten." En zich uit zijn armen losrukkend, verdween hij uit Mande's oogen. Daarop is hij zoo verheugd, dat hij God prijst en dankt [2]).

Een andermaal verscheen aan hem de ziel van Johannes Cele, rector te Zwolle, wiens lijk tijdens de hoogmis in het koor op een draagbaar lag voor het vieren der ceremoniën; de ziel zeide tot hem: „Waarom bidt gij niet vurig voor mij?" „Wie zijt gij dan?" „Ik," antwoordde de ander, „ben de ziel van Johannes Cele. Zeg aan uw supprior, dat ik zonder vagevuur naar den hemel ga, vooral wegens drie dingen: vurigen ijver, kuischheid en een nauwgezet geweten." Dit laatste verhaal brengt van zelf op iets anders, waardoor Mande bekend werd en dat aanleiding gaf tot een veelvuldig bezoek van Windesheim. Er kwamen namelijk bij hem veel geestelijke mannen of vrouwen, ja ook wereldlijke, die hem vroegen naar den staat van hunne betrekkingen of van andere afgestorvenen, waar hunne zielen nu waren en op welk een wijze zij dezen ter hulpe konden komen. Tijdens de mis, 's nachts of onder de priem wendde hij zich tot God en zag dan onder vele zuchten

1) *Chron. Wind.* p. 125.
2) *Chron. Wind.* p. 132, evenals het volgende visioen.

en tranen degenen naar wie men hem had gevraagd. Wanneer men 's morgens vroeg na afloop der mis tot hem kwam, antwoordde hij een ieder met alle vrijmoedigheid: „uwe betrekkingen of vrienden zijn er goed of slecht aan toe". Indien hij hen gezien had in den hemel of het vagevuur, dan antwoordde hij hun dit en gaf tevens te kennen op welk eene wijze zij helpen konden, hetzij door missen, gebeden, aalmoezen geven of iets dergelijks. Zoo kwam hij dikwijls velen afgestorvenen in ons land ter hulp en zorgde er voor, dat zij eveneens door anderen geholpen werden [1]).

Van deze gave — want als zoodanig werd het beschouwd [2]) — vinden wij hier en daar nog een enkel voorbeeld. Een visioen „met de proef op de som er bij", gelijk Spitzen het uitdrukt, is reeds door hem in navolging van prof. Acquoy [3]) opgenomen in zijne verhandeling over Mande in „De Katholiek" van het jaar 1886. Daar gold het zuster Gertrut Schuerynсs. Hetzelfde HS.: „Levens der zusteren van Meester-Geertshuis te Deventer", geeft op een andere plaats (fol. 46, bl. 166) nog een dergelijk voorval; er is sprake van zuster Alijt Plagen: „Als dese guede zuster gestorven was, een wijlken nae oeren doot, so apenbaerde si oer enen broeder van wijndsom ende heyt brueder henrick mande. Desen segede si, dat si in seer groter pijnen weer. Ende want si oer in oeren leven so sonderlinge gehad hadde ende alsoe gekiert hadde vander gemeynten daer si oeren oversten ende den zusteren dicke moyelick in geweest hadde, soe had det onse lieve here op oer verhenget, dat oer dat gemijene gebet der heiliger karcken ende oec, dat oer die zusteren

1) Men zie voor dit alles *Chron. Wind.* p. 133, en voorts ook het exempel op fol. 75v—76v van *Bijlage III* hierachter, dat zeer duidelijk maakt van welken aard zulk een gezicht was.

2) Merkwaardig is zeker het oordeel van M. Z. v. Boxhorn, dat van groote lichtzinnigheid en oppervlakkigheid getuigt. Wat hij verhaalt is ontleend aan het *Chronicon Windeshemense.* Men zie zijn *Nederlandsche Historie*, vert. door M. Leydekker, 2de druk, A'dam 1739, blz. 238 vlg.: „Het klooster wierde dagelijks overlopen van vraagers ende ook voor de antwoirde mildelijk begiftigt. De Monikken vonden ten laatsten goed om uit dit werk wat meer gelds te slaan, desen haren so hoog verligten metgesel te laten wandelen door alle de aangelegen Landen.... Hij gaf ook haar bescheid antwoordende meerendeels den armen, van den welken hem ofte de sijne niet te verwagten stond dat hy de zielen van hare afgestorvenen vrienden in den Hemel gevonden hadde ende gelaten; nemaar den rijken, dat hy haarre overleden Bloedverwanten in een angstig Vagevier hadde hooren treuren.... Ende hierop vermaande hij dese tot het doen van milde aalmoessen.... Dus viel men lustig aan het geven".

3) Acquoy, a. w., dl. I, blz. 266, noot 3.

nae deden niet alsoe te staden noch te hulpen en quam in vercortinge oere pijnen als anderen zielen. Want si overmids oeren eijgenen sijnne ende voernemen oer niet gekiert en hadde totter gemyenten ende hadde oer selven bet geloeft dan enen anderen. Dit gebreck ende dese apenbaeringhe hebbe wi daer omme geschreven, opdat wi hier uut weten ende mercken moegen, hoe seer schadelick dat dese sonderlincheit is den genen, die in cloesteren of in vergaederinge een gemyene leven heeft aengenomen te leyden. Ende mede daeromme, opdat wi weten moegen waer voer dat wi ons hueden sullen. Ende lichte onse lieve here heeftet daer om verhenget, dat si dese dijnge seggen solde, opdat naemaels een ander te voerhoediger wesen solde ende pijnen hem te meer sorchvoldeliker tegen dit ghebreck te zetten." Dit doet zien, met welke bedoeling deze visioenen werden neergeschreven.

Waren er velen, die in hem geloofden, er werden er ook aangetroffen, die geen vertrouwen hadden in zijn aanhoudende gezichten. Eén van hen, een zekere Johannes Wit uit Utrecht, is ons bij name genoemd [1]). Deze, priester en commensaal [2]) te Windesheim, had het meermalen uitgesproken, dat hij geen geloof sloeg aan Mandes gedurige visioenen. Eens zag hij in een benauwden droom, toen hij zich te Utrecht bevond, Mande, die hem trok uit een moeras, waarin hij gevallen was, en hem zoo aan den dood ontrukte. Toen hij een andere keer zich te Windesheim ophield, vroeg hij aan Mande om voor hem, die toen inwendig zeer gekweld werd, tot God te gaan, waarop Mande zeide het te zullen doen. Zoodra zij den volgenden dag elkander ontmoetten, zeide Joh. Wit: „Waarom hebt gij niet, gelijk ik u verzocht, tot God gesproken?" „Hebt gij dan," luidde het antwoord, „dezen nacht niet gezien, hoe ik tot u gekomen ben en hoe ik bij het zien van uwe kwelling en verdriet u de ingewanden heb uitgetrokken en na ze gereinigd te hebben, ze weer op hun plaats heb gelegd en zoodoende uw hart tot rust heb gebracht?" Toen herinnerde Wit zich, dat het zoo geschied was en vertelde het aan anderen steeds tot lof van Mande. „Telkens," zoo zeide hij, „wanneer ik mij trachtte te verzetten tegen Hendrik Mande en zijn gezichten met woord of daad, dan bekwam het mij slecht." Zoo zou bij hem het ongeloof geweken zijn. Vele anderen uit zijn dagen sloegen dan ook onvoorwaar-

1) *Chron. Wind.* p. 134.
2) Over commensalen zie Acquoy a. w., dl. I, blz. 124, noot 2 en blz. 265, noot 2.

lijk geloof in Mande's gezichten en visioenen [1]). Dit kan ons in die dagen niet verwonderen. Zeker zou het verkeerd zijn in twijfel te trekken of hij dat alles werkelijk gezien heeft. Voor zijn geestesoog is alles verschenen; het is niet verdicht en in geestverrukkingen heeft hij in waarheid aanschouwd, wat hij ons verhaalt.

Later zal ik over dezen vorm van vroomheid, deze zijde der mystiek nog een en ander in het midden moeten brengen, maar wel kan hier reeds worden gezegd, dat zijne visioenen zeer gunstig afsteken bij die van vele andere mystici uit vroeger of later tijd. Zij doen zien met welke onderwerpen hij zich bezig hield in de eenzaamheid en leggen een gunstig getuigenis af aangaande zijn reinheid van hart, zijn vroom gemoed.

Zoo bracht Mande tal van jaren te Windesheim door, levend te midden zijner medebroeders, bij wie hij in hooge achting stond, zich bovenal bezig houdend met het vervaardigen van zijn vele geschriften en het versieren der handschriften, waarin hij het tot een groote hoogte schijnt gebracht te hebben.

Evenwel niet altijd is hij in het klooster gebleven. Daartoe droeg het een en ander bij, dat nadere vermelding behoeft. Gelijk van zelf spreekt, Mande verliet het klooster wel eens, als het gold een bezoek aan zijne familie te Dordrecht of ook om andere dringende redenen, al zullen wij ons dat niet te dikwijls moeten voorstellen. Maar wanneer wij lezen, hoe Mande omstreeks het jaar 1430 naar Delft gezonden werd, dus op zeventigjarigen leeftijd ongeveer, dan ligt het vermoeden voor de hand, dat hij ook vroeger reeds het klooster voor eenigen tijd verlaten heeft, hetzij voor eigen belangen, hetzij om een werk te volbrengen, hem door den prior of de broeders opgedragen [2]). Wat toch was het geval?

Gelijk bekend is, ging er van de kloostervereeniging te Windesheim groote invloed uit, vooral ook waar het gold de refor-

---

1) Mande zelf zegt in zijn boekje: „Van drien staten eens bekierden menschen," dat vooral kloosterlingen met hem spotten en „vragen of sy vlieghen willen, eer sy vederen hebben" en „raden te bliven bi den ghemenen goeden seden ende oefeninghen ende segghen, dattet ghenoech sy, dat sy dencken van haren ghebreken, van der doet ende deser gheliken" maar „goddiensticheyt ende godscouwinghe is dat wairomme ende dat eynde van allen oefeninghen". Verg. W. Moll, *Joh. Brugman*, dl. I, blz. 287 en 45.

2) Een teekening van het leven van Mande door Mej. M. W. Maclaine Pont in haar werk *De Poorterszoon van Hoorn*, komt niet overeen met de werkelijkheid. Dat onophoudelijk reizen en zich mengen in politieke zaken komt mij voor niet te passen bij een Mande, die na hevigen strijd eindelijk in een klooster rust vindt.

matie der kloosters. Busch wijdde een geheel boek aan dit onderwerp: „De reformatione monasteriorum". De roep, die uitging van het klooster te Windesheim, van den goeden geest, die daar heerschte, de strengheid ten opzichte der drie geloften was zoo groot, dat, waar het aankwam op het inrichten van nieuwe kloosters, men vaak aan Windesheim vroeg de zorg voor dat alles op zich te nemen. Niet naar het innerlijke, maar ook naar het uiterlijke werd alles gevormd volgens de beginselen van Windesheim. Gold dit voor een deel nieuwe kloosters, ook de reeds bestaande, maar vooral in zedelijk opzicht vervallen kloosters, zochten bij Windesheim hulp. Men behoeft slechts de lijst der talrijke bij Windesheim aangesloten kloosters te zien [1]) om er van overtuigd te worden, dat Windesheims invloed zich ver uitstrekte. Gelijk bekend is, leefde men te Windesheim naar den regel der Reguliere kanunniken, welke werd toegeschreven aan Augustinus en waren de kloosters, die in hun vereeniging werden opgenomen, verplicht zich naar dezelfde wet te voegen. Maar hun invloed strekte zich verder uit. „De Windesheimers kregen als kloosterbezoekers en her- „vormers zóóveel vermaardheid, dat ook conventen van andere „orden òf uit eigen beweging hunne hulp inriepen, òf door de „daartoe bevoegde machten ter visitatie en reformatie aan hen „werden opgedragen. Zoo strekte dan hun arbeid, en bij gevolg „ook hun invloed, zich in eene menigte kloosters van praemon- „stratensers, cisterciensers, benedictijnen en leden van kleinere „orden, zoo mannen als vrouwen, uit" [2]). Niet zonder groote bezwaren gelukte dit soms; velen waren zoo bedorven, dat er met den besten wil niets van te maken viel. Zoo keerden b. v. de broeders, die ter hervorming van het klooster Engelendaal, naar Leiderdorp gegaan waren, onverrichter zake terug. Busch, die in dit opzicht zich zeer verdienstelijk maakte, vertelt in zijn boek: „De reformatione monasteriorum", soms vermakelijke staaltjes van de tegenkanting, welke hij vooral in vrouwenkloosters moest ondervinden. Niet alleen mannen, ook vrouwen als Hille Sonderlants en Griete Daegens zijn mede door dit werk bekend geworden.

Ook Mande schijnt zich aan dezen arbeid gegeven te hebben.

---

1) Men zie *Liber de reformatione monasteriorum*, uitgegeven door Dr. Karl Grube (zie boven blz. 9, noot 3) op p. 382 sqq. en De alfabetische lijst der mannen- en vrouwenkloosters bij Acquoy a. w., dl. III, blz. 7 vlg.

2) Verg. Acquoy a. w., dl. II, blz. 345.

Zoo wordt ons aangaande het klooster Syon nabij Beverwijk gemeld, dat het met zijn raad en hulp werd opgericht [1]). En een jaar vóór zijn dood in 1430 bevond hij zich met Busch te Delft met een opdracht van de overheid. Wat hield deze in? Hier zullen wij ons moeten bepalen bij gissingen, daar Busch zelf er niets over zegt en ons ook van elders weinig medegedeeld wordt. De tijdsomstandigheden moeten eenig licht geven. Volgens Busch kwamen zij daar „bij de regulieren, die toen in de stad verblijf hielden" [2]). Hun klooster schijnt zich aangesloten te hebben bij een generaal kapittel, dat in Holland reeds onder bisschop Frederik van Blankenheim [3]), waarschijnlijk omstreeks het jaar 1406, is ontstaan. Maar de toestand dezer vereeniging was alles behalve gunstig; er kwam oneenigheid; enkele kloosters zochten zich privilegiën te verschaffen met achterstelling van het kapittel. Zoo zal ook het klooster te Delft wellicht in de algemeene beroering, die daaruit voortvloeide, hebben gedeeld.

Daarbij kwam nog iets anders. Juist in dezen tijd was het land ten prooi aan allerlei woelingen. Na den dood van den Utrechtschen bisschop Frederik van Blankenheim in 1423 ontbrandde de strijd over zijn opvolger [4]). Rudolf van Diepholt werd bij meerderheid van stemmen gekozen, doch de paus, hiermede niet tevreden, benoemde Rhabanus van Helmstad, die, door geld gewonnen, beloofde bij den paus te zullen bewerken, dat Zweder van Kuilenburg als bisschop werd aangesteld. Allerlei onverkwikkelijke tooneelen waren hiervan het gevolg. De kloostervereeniging van Windesheim, die altijd zeer pausgezind is geweest verklaarde zich voor Zweder, terwijl Rudolf in Holland vele aanhangers vond. Of nu evenwel de reis van Mande en Busch naar Delft, gelijk prof. Acquoy vermoedde [5]), hiermede in verband staat, meen ik te moeten betwijfelen. Te dien dage was het klooster te Delft nog niet zoo het middelpunt van het kapittel, gelijk het eerst later is geworden. Uit de „Litera fundationis" van 31 Dec. 1442 van Rudolf van Diepholt, waarbij hij „de oorspronkelijke instelling

---

1) *Chron. Wind.* p. 135.
2) *Chron. Wind.* p. 133.
3) Men zie Acquoy a. w., dl. II, blz. 34—43.
4) Zie het uitvoerig relaas over het Utrechtsche schisma bij W. Moll, *Kerkgeschiedenis van Nederland* dl. II, 1ste stuk, blz. 176 vlgg.
5) Acquoy a. w., dl. II, blz. 41.

„van hun generaal kapittel door Frederik van Blankenheim „wegens eenige daarin voorkomende duistere punten vernietigde „en een nieuwe onder andere bepalingen goedkeurde," blijkt, dat in dien tijd de Vereeniging weder opnieuw ging leven en toen anderhalf jaar later den 4den Mei 1444 in het klooster Sion bij Delft de daarbij betrokken kloosters in hun hoofden bijeen waren gekomen, werd een acte van vereeniging opgesteld, die den grond legde tot het kapittel van Sion of het Hollandsch kapittel. Eerst sinds die dagen dagteekent zijne meerdere glorie, maar voor dien tijd was er naar mijne meening voor Windesheim geen reden genoeg om het convent te Delft te winnen voor Zweder van Kuilenburg; daarvoor was het van te weinig beteekenis. Meer waarschijnlijkheid ligt er in het vermoeden door den Heer O. A. Spitzen uitgesproken [1]), dat de regulieren te Delft genegenheid getoond hadden om zich aan te sluiten bij het kapittel van Windesheim en dat Mande en Busch waren afgevaardigd om daarover met hen in onderhandeling te treden. Doch dit alles heeft niet gebaat; in het jaar 1433 heeft Delft den regel van Augustinus op eigen hand aanvaard en het klooster van de stad verplaatst buiten de veste. Maar hoe dit zij, Mande bevindt zich in het najaar van 1430 op zijn reis door Holland te Delft.

Hier werd hij ziek en zag zich genoodzaakt zijn bed te houden. Op Kerstdag las ik hem, zegt Busch [2]), op zijn leger de H. Mis en na zijn biecht gehoord te hebben, reikte ik hem de H. Communie. Onder tranen en snikken hoorde hij de mis aan. Toen zij later samen aan tafel zaten, vertelde Mande, welk een visioen hij gehad had. Hij was in den geest opgetrokken geweest en had onder hemelingen verkeerd. Hij had een groote processie van heiligen gezien, Jezus de Mis zien celebreeren, met Petrus als diaken en Johannes den Evangelist als subdiaken. Twee of drie zusters, in het klooster gestorven, had hij mee zien gaan in groote vreugde en twee anderen, die pas gestorven waren, zag hij als nog niet bevrijd, maar aan harde straffen onderworpen.

Gedurende hun verblijf aldaar werd Busch door Mande gezonden naar Schiedam tot de bekende Lidwina om haar een vroom boekje in de landstaal over te reiken, maar hierover wil ik uitvoeriger spreken, wanneer 's mans werkjes behandeld

---

1) *De Katholiek*, dl. 89, jaargang 1886, blz. 165.
2) *Chron. Wind.* p. 133.

worden [1]). Of Mande zelf bij haar geweest is, is onbekend [2]); het komt mij evenwel zeer onwaarschijnlijk voor, omdat Busch er met geen enkel woord melding van maakt [3]).

Reeds eenigen tijd was Mande uit Windesheim en het waarschijnlijkst is het vermoeden, dat de stichting van het klooster Syon te Beverwijk mede aanleiding heeft gegeven tot die opdracht van de vaderen, waarvan Busch spreekt, ook omdat wij weten, dat dit klooster met raad en hulp van Mande was tot stand gekomen [4]). In het jaar 1427 waren hier geestelijken te samen gaan wonen en wanneer in 1429 Willem Vornken van Windesheim en Hendrik Clivis van den Agnietenberg de nieuwe stichting hebben bezichtigd en waardig gekeurd om in de Vereeniging te worden opgenomen, dan worden Joh. Busch en Godfried van Tiel, die op dat oogenblik te Ludingakerke vertoeven, ontboden om er den regel van Windesheim in te voeren. Dit geschiedde nog in hetzelfde jaar, want 17 Aug. 1429 wordt de eerste broeder Hugo van Dordrecht ingekleed [5]). Of Mande toen reeds te Beverwijk was, is niet zeker; door het kapittel werd hij te samen met Busch naar Holland gezonden. Dit kan eerst geschied zijn tegen het einde van het jaar 1429 en beiden zullen elkander zeker te Beverwijk gevonden hebben. Waarin de raad en hulp van Mande bij de stichting van het klooster aldaar bestaan heeft, is niet duidelijk. Het is zeer wel mogelijk, dat hij, gelijk Spitzen opmerkt [6]), stappen gedaan heeft bij goede kennissen van zijn geboortestad om met geldelijken steun den bouw en de opkomst van het klooster te bevorderen. Dat de eerst ingekleede Hugo Buys ook van Dordrecht geboortig was, zou dan niet toevallig wezen [7]).

Den laatste tijd van zijn leven bracht Mande reizende door.

---

1) Zie beneden hoofdst. II.

2) Zie W. Moll, *Joh. Brugman*, dl. II, blz. 126.

3) Wat Spitzen in *De Katholiek*, dl. 91, jaargang 1887, blz. 300—307 schreef om aan te toonen, dat Mande zelf haar bezocht, komt mij voor wat al te veel te staan onder den invloed van het verlangen om het door hem gevonden werkje: „*Spiegel der volcomenheit*," aan Mande te kunnen toeschrijven. Deze meening trok hij later evenwel terug. Zie *De Katholiek*, dl. 92, jaargang 1887, blz. 209.

4) *Chron. Wind.* p. 133.

5) Over dit klooster zie men Joh. Busch: *Liber de reformatione monasteriorum*, capitulum V; J. C. van Slee, *De kloostervereeniging van Windesheim*, Leiden, 1874, blz. 172—174 en Acquoy a. w., dl. III, blz. 94—95.

6) *De Katholiek*, dl. 91, jaargang 1887, blz. 304.

7) In de *Algemeine Deutsche Biografie*, Bnd XX, s. 165 zegt v. Slee ten onrechte, dat hij eerst in 1431 naar Beverwijk werd gezonden tot inrichting van het klooster.

Het laatst zagen wij hem te Delft; vandaar schijnt hij weer naar Beverwijk terug te zijn gegaan, maar nog altijd gekweld door zijn ziekte. In het jaar 1431 sterft hij in het klooster aldaar na 36 jaren in de orde te hebben doorgebracht. Het zal wel in het najaar geweest zijn, want in de Apokalipsis, het werkje door Busch ons in het Latijn meegedeeld, komt onder degenen, die Mande in geestverrukking onder de gestorvenen ziet, ook voor Wermbold van Utrecht. Deze stierf 11 Juni 1431 [1]. Na dien tijd werd dus de Apokalipsis geschreven en Mande stierf ongeveer in het najaar van 1431 [2].

Had Mande na een woelige jeugd langzamerhand rust gevonden in zijn klooster, zich verheugende in de dingen des geestes, in zijn ouderdom werd die rust weder verstoord [3]. Hij stierf ver van zijn cel, waar hij telkens zijn visioenen had, en zijn werkjes schreef, ver van Windesheim, waar zijn naam, zijn vroomheid in gedachtenis zouden blijven bij velen. Evenwel zijn leven verschilt niet zoozeer van dat van andere kloosterlingen uit die dagen. Waren zijn geschriften niet van meer belang, zeer zeker ware zijn leven hier niet zoo verhaald, maar het zal ons zijn denkbeelden beter doen begrijpen en waardeeren.

Mande de schrijver van tal van tractaten in de landstaal boezemt ons het meeste belang in. Daaraan is thans het volgende hoofdstuk gewijd.

---

1) *Chron. Wind.* p. 128.

2) Als plaats van overlijden geven Val. Andreas in zijn *Bibliotheca Belgica* (1641) p. 362 en J. F. Foppens in zijn *Bibliotheca Belgica* (1739) p. 457 verkeerdelijk aan Windesheim, terwijl Moll, wien evenwel de lijst, door prof. Acquoy, a. w., dl. III, blz. 267, in het licht gegeven, nog niet bekend was, als sterfjaar opgeeft 1430; zie *Joh. Brugman*, dl. I, blz. 261 en *Kalender voor de Protestanten in Nederland*, 1860, blz. 114.

3) In het *Archief voor Nederlandsche Kerkgeschiedenis*, 's Gravenhage, 1898, dl. VII, blz. 113—171, plaatste de Heer D. J. M. Wüstenhoff een artikel over: *De priorij van Galilea nabij Monnikendam.* Daar is op blz. 123 sprake van een testamentbrief (Bijlage A) van zekeren Simon Janszen uit het jaar 1427, waarin met enkele anderen Heynricus Mande als executeur genoemd wordt met de opmerking, dat hij was „presbijter Traiectensis dyocesis." Dit laatste is vreemd, omdat er geen reden was om Mande zoo te noemen. Een verblijf te Amsterdam is ons wel niet bekend, maar heeft plaats kunnen hebben op weg naar Beverwijk. Nu elke nadere aanwijzing ontbreekt, kan niet met zekerheid gezegd worden, of dezelfde Mande bedoeld is. De naam Mande kwam in die dagen meermalen voor.

HOOFDSTUK II.

Mande's geschriften.

Mande stelde blijkens het levensbericht van Busch [1]) zijn troost, zijn innerlijke verzoekingen en hare geneesmiddelen, zijn beschouwingen, visioenen en geestverrukkingen, door Gods genade hem geschonken, te boek en toonde daarin allen vromen den waren weg der volmaaktheid. Busch noemt daarna veertien werkjes als door Mande geschreven, over het geestelijk leven, de vroomheid des geestes en de innerlijke aanschouwingen Gods; voorts over tal van gezichten, die hem waren ten deel gevallen, maar waarvan hij sprak, alsof zij gezien waren door een anderen broeder, die in zijn cel zat.

Niet te verwonderen is het, dat een man, die betrekkelijk zooveel schreef, langzamerhand de aandacht trok van onzen tijd. Vooral toen enkele werkjes teruggevonden werden en men met eigen oogen aanschouwen kon, werd het oordeel gerechtvaardigd, door prof. Acquoy over hem uitgesproken, dat hij „de beste schrijver in de landstaal was, dien Windesheim, voorzoover wij weten, heeft voortgebracht" [2]). Mande is als auteur het meest bekend. Geen wonder dat Jonckbloet in zijn „Geschiedenis der Nederlandsche Letterkunde" aan hem een paar bladzijden wijdt [3]) als vertegenwoordiger van het proza der middeleeuwen. Zijn taal is zeer vloeiend, zijn stijl over het algemeen zeer goed, zijn denkbeelden wel niet altijd oorspronkelijk, maar toch dieper en verstaanbaarder dan van menigen mystischen schrijver.

---

1) *Chron. Wind.* p. 124.
2) Acquoy a. w., dl. I, blz. 271.
3) Dr. W. J. A. Jonckbloet, a. w., dl. II, blz. 400—401.

In mijne inleiding wees ik er reeds op, hoe langzamerhand vele geschriften van Mande aan het licht kwamen. Thans zal ik bij dat alles iets langer stil moeten staan, nu ik mij voorstel die veertien of beter nog de twaalf[1]) geschriften nader te bezien.

Van de twaalf werkjes waren tot dusverre acht geheel teruggevonden; het negende voor de helft. Een drietal was nog slechts in handschrift bekend. Van welken aard en omvang de nog onbekende waren, wist men niet, maar nu ook deze teruggevonden werden, leveren zij eene belangrijke bijdrage voor de kennis van Mande's persoon en denkbeelden. Wat men tot nog toe slechts had vermoed en in algemeene termen had uitgesproken, „dat men hem," gelijk prof. Acquoy het uitdrukt, „zoowel wat den inhoud als wat den vorm betreft, den lof van volkomen oorspronkelijkheid moet onthouden, wijl zijn mystiek blijkbaar in afhankelijke betrekking tot die van Ruysbroeck staat" [2]), het wordt nu bevestigd. Want men kan met de stukken aanwijzen, dat hij op niet geringe wijze plagiaat pleegde. Intusschen ik bemerkte dit slechts van twee geschriften, doch dit maakt voorzichtig ten opzichte van de andere. Ik zal hier later op terug komen.

Vermindert dit zijne beteekenis als schrijver, in weerwil van zijn afhankelijkheid heeft hij ten opzichte van de godsdienstige volksliteratuur in ons vaderland groote verdienste.

Al zijn boekjes schreef hij met eigen hand op perkament „teutonico", dus in de volkstaal. Dit maakte, gelijk met alle soortgelijke literatuur uit die dagen het geval was, dat zij veelvuldig gelezen werden; ja, zoo bekend waren zij, dat men het niet noodig achtte zijn naam onder elk geschrift te vermelden. Daaraan is het toe te schrijven, dat zijn werkjes zoo moeielijk konden worden teruggevonden en het toeval tot ontdekking brengen moest. Na zijn dood ontvingen zij eene plaats in de boekerij te Windesheim, waaruit zij aan ieder, die buiten of in het klooster er om vroeg, werden uitgeleend. Daar en elders heeft men ze overgeschreven blijkens de betrekkelijk vele handschriften, waarin zij tot ons kwamen.

Voor een juist overzicht zal het goed zijn, zoo wij de lijst volgen, die Busch van 's mans werken geeft met de titels er bij. Hij vermeldt ze in zijn „Chronicon", p. 124.

---

1) Over het verschil in telling zie men beneden onder VII.
2) Acquoy, a. w., dl. I, blz. 270.

I. *Liber unus, quomodo veterem hominem cum actibus suis exuere debemus et Christo nos unire, habens novem capitula.*

Toen ik een aanvang maakte met mijn studie over Mande, deed zich de vraag voor of de tot nog toe onbekende geschriften misschien nog waren terug te vinden. Het was natuurlijk een blind zoeken, want wie zou zeggen in welke bibliotheek zij waren. Het eerst begaf ik mij tot de Bourgondische bibliotheek te Brussel. In den catalogus van handschriften [1]) kwam mij onder n°. 2553 een titel onder de oogen, welke wel niet veel, maar toch eenigszins geleek op dien, welken Busch vermeldde. Deze luide: „Van den ouden mensch en van Christo"; in het Vlaamsch beginnende: Die apostel Sinte Pauwels en gedateerd ± begin 16de eeuw. Door de goede zorgen van den toenmaligen conservator der handschriften der Leidsche bibliotheek [2]) kon ik het HS. raadplegen en tot mijne groote verrassing bleek mij, dat ik hier werkelijk het verloren geachte werkje had teruggevonden. De titel op fol. 1r luidde: *Hier beghint een devoet boexken, hoe dat wij wt selen doen den ouden mensche mit sinen werken ende ons mit cristo overmids warachtighe doechden sellen verenighen*, terwijl op fol. 19r onderaan met een kleine weglating hetzelfde als onderschrift wordt aangetroffen. Vergelijking met den Latijnschen titel, door Busch genoemd, kan dunkt mij geen twijfel meer overlaten, of wij hebben hier het door hem bedoelde werkje in handen.

Het is een keurig op perkament geschreven HS., bevattende 77 folio's; later is het met een ander HS. in een zwart lederen band gebonden en heeft blijkens onderschrift op fol. 1 behoort aan het klooster Groenendaal: „Dit boec behoert toe den cloester van gruenendale in zonien, gheleghen twee milen van bruecel."

Het eerste werkje loopt van fol. 1r tot 19r en is behalve door de denkbeelden daarin neergelegd ook nog uit een ander oogpunt belangrijk. Busch had er van gewaagd, dat Mande menigmaal in zijn geschriften exempelen gaf, waarin hij wat hemzelf was overkomen als de ervaring van een in zijn cel zittenden broeder had weergegeven [3]) en had zelf in de Apokalipsis, welke

---

1) *Catalogue des manuscrits de la Bibliothèque royale des ducs de Bourgogne.* Brux. et Leipzig, 1842, tom. I.
2) Dr. S. G. de Vries, wien ik hiervoor openlijk dank zeg.
3) *Chron. Wind.* p. 135: Multas.... habuit.... visiones.... quas in suis trac-

hij in het Latijn uitgaf, zulk een exempel opgenomen [1]), maar dit was ook het eenige. Uit geen der andere werkjes, ook niet het groote: „Van drien staten eens bekierden mensche," waren zulke exempelen ons bekend. In de thans weergevondenen komen zij veelvuldig voor. Het zijn dikwijls treffende bijdragen voor de kennis van Mande's visioenen. Ondanks de wijdloopige beschrijving worden er hier en daar zeer schoone onder gevonden.

Een klein overzicht van dit geschrift moge volgen.

Met aanhaling van Efese 4 : 22—24 begint Mande zijne inleiding. Zijn wij daaraan getrouw, zoo moeten wij alles, wat ons nog aan de wereld hecht, verzaken; dan eerst leven wij in Christus en hij in ons. Met die bekeering mogen wij niet lang wachten. Wie weet, hoelang hij leven zal? Zoo komt Mande tot het eerste hoofdstuk, dat de mensch zich niet ontzien moet zich te beteren. In een eerste exempel — merkwaardig wegens zijn uitval tegen de priesters [2]) — toont hij aan, hoe de mensch onder verzoekingen niet wanhopen moet. God zal wel helpen! Het tweede hoofdstuk leert, dat wij de verzoekingen niet al te zeer ontzien moeten, want wij worden nooit boven onze macht verzocht. Bekoringen zijn hulpmiddelen om deugden te verkrijgen. Zeer noodig is het, dat wij menigmaal tot ons zelf inkeeren en onderzoeken, wat er in ons gebrekkig is, opdat wij daardoor gebracht mogen worden tot waar berouw. Doen wij dat niet, dan moeten wij het later in het vagevuur boeten. Wij zullen telkens weer bemerken, dat wij in liefde tot God en den naaste te kort schieten. De „minlike begheerte" wil altoos opwaarts tot God en juist daarom is zij in ellende. Zijn wij daarover bedroefd en doen wij toch alle moeite, dan weten wij, dat deze droefheid ontstaat uit liefde tot God en de deugd. Zoo zijn wij de bedroefden, die getroost worden. Natuurlijk zal het den mensch moeielijk vallen altijd den goeden weg te volgen; het kwade blijft ook in den beste. Van nature zijn wij tot de eene deugd meer bereid dan tot de andere, maar zij moeten alle uit eenzelfde liefde voortkomen.

Er is een waarachtige smaak van binnen en een valsche, die van de booze geesten komt. De eerste maakt de ziel rustig

---

tatibus tanquam de alio quodam fratre in cella sua sedente.... in exemplum frequenter interseruit.

1) *Chron. Wind.* p. 125 sqq.

2) Zie hierachter *Bijlage I*, fol. 3r.

en zacht, vreedzaam van binnen en van buiten. Wie meent weinig te hebben, hij gevoelt zich ootmoedig en rekent ieder ander meer volkomen dan zichzelf. De tweede smaak doet den mensch denken, dat hij rijk is. Dit geldt vooral den pas bekeerden mensch, die spoedig weer bij verzoekingen valt. Hij is als riet van buiten blank, van binnen hol.

God laat zijn geliefden soms in grooten druk, maar zij staan altijd weer op in hope, omdat Hij hen steunt. Als zij in voorspoed maar ootmoedig zijn! Ook de onwaardigen zijn voorwerp van Gods liefde, maar zij die de genade Gods ontvangen hebben en er niet naar handelen, verkeeren de genade, hun tot zaligheid gegeven, tot hun verdoemenis. De ziel moet hooren, wat en hoe God in haar spreekt. De genade Gods is eene gave, waarmede wij moeten arbeiden en waarin wij ons moeten oefenen. Hebben wij de goedheid Gods begrepen, dan moeten wij daarover zooveel mogelijk spreken. Zullen hemelsche gedachten in ons wonen, dan moeten onze harten eerst gereinigd worden van vleeschelijke begeerten. Zoo eerst vinden wij den Heer zeker. In een laatste hoofdstuk komt de schrijver dan nog eens op dit denkbeeld terug. Den ootmoedigen Christus moeten wij volgen en den wellust onder de voeten treden. Ook wij moeten ons Egypte verlaten en gaan naar het beloofde land; de vrucht daaruit medegebracht is waarachtige smaak van hemelsche en goddelijke dingen; hoe meer men er van proeft, hoe meer men er van hebben wil. Verzadigd worden wij eerst, als zijn glorie geopenbaard wordt.

II. *Liber de intimis domini nostri Jhesu Christi et septem viis, quibus itur ad ea, habens quindecim capitula.*

Dit werkje is in drie handschriften bewaard, doch slechts in één volledig. Tot 1886 was het geheel onbekend en men scheen alle hoop op te moeten geven het ooit weer terug te vinden, toen in de bibliotheek van het priesterhuis te Gaesdonck door den zeereerw. pater V. Becker een HS. gevonden werd, dat blijkbaar een gedeelte bevatte van bovenbedoeld werkje. Het werd door dezen ter hand gesteld aan den heer N. C. K. de Bazel, die het in het licht gaf met enkele aanteekeningen en met literatuur over het onderwerp [1]). Ik laat hier volgen de beschrijving van het HS. gelijk zij door De Bazel gegeven

1) Zie boven Inleiding blz. 4.

werd[1]. „Het bevindt zich nog in zijn oorspronkelijken band. Voorin is een houtsnede geplakt op perkament, voorstellende Christus aan het kruis met de H. Maagd, den H. Johannes en Maria Magdalena. Na deze gravure leest men: ‚Hier beghint een schoen oeffeninge van den leven eñ passien Xpi ende verissenisse.' Dit tractaat is onvoltooid gebleven. Daarop volgt een bundeltje, maar van hetzelfde papier en met dezelfde hand geschreven: ‚Dit syn seven wege.' Vervolgens: ‚Hier begint sunte augustinus ons vaders hantboeck.' Eindelijk nog eenige spreuken van geestelijke schrijvers. Het onderschrift luidt: ‚Soror Johanna de schild, orate pro eo.' De tractaatjes zijn eerst geschreven op afzonderlijke bundeltjes papier, daarna ingebonden." Het HS. schijnt niet ouder dan de 16de eeuw.

Het tractaat nu: „Dyt syn seven wege," is zonder twijfel het tweede gedeelte van het werkje door Busch genoemd: „De septem viis" etc. De aanvang doet duidelijk zien, dat in 't eerste gedeelte gesproken was over „die bynnenste ons lieven heren"; alleen dat eerste gedeelte ontbrak nog.

Dit werd door mij thans teruggevonden in het onder I genoemde Brusselsche HS., waar op fol. 19r onderaan staat: „Hier beghint een devoet boexken vanden binnensten ons liefs heren ihesu cristi", terwijl het geschrift begint op fol. 20r en loopt tot fol. 46, waar het meer uitvoerige onderschrift staat: *Hier eyndet een devoet boecsken vanden binnensten ons liefs heren ihesu christi ende hoemen daer in comen mach ende wat weghe daer in leiden.*

Dit doet duidelijk zien, dat wij hier het door Busch bedoelde geschrift voor ons hebben en vergelijking met het Gaesdonckschө HS. bracht mij tot de zekerheid, dat wij hier hetzelfde werk bezitten, alleen in het Brusselsche HS. volledig en over het algemeen zuiverder van lezing. Op vele fouten uit dat HS. wees O. A. Spitzen in zijn beoordeeling van het werkje van De Bazel[2] en vergelijking met het Bruss. HS. doet zien, dat de voorgeslagen verbeteringen menigmaal juist waren. Behalve kleine afwijkingen geeft het laatste HS. tal van uitweidingen en enkele exempelen.

Nog is er een ander HS., dat grootendeels overeenkomt met het door De Bazel uitgegevene. Dit bevindt zich in Kon. Biblio-

---

1) *N. C. K. de Bazel, Een verloren geacht werkje van Hendrik Mande*, Leiden, 1886, blz. 6.

2) *De Katholiek*, dl. 91, jaargang 1887, blz. 262—268.

theek te 's Gravenhage, gekomen uit de Weesper verzameling, in den catalogus staande onder n°. 29. Een zwart lederen band met handschrift op perkament in 12°, groot 124 bladen, geschreven door vierderlei hand zonder jaar met Gothische, doorgaans zeer duidelijke letters en voorzien van roode voorletters, die hier en daar uitvoerig geteekend zijn, inhoudende:

Fol. 1a—50a.	Vijf collacien van heer ian brinclinc.
Fol. 51a—75a.	Twee predikatiën.
Fol. 75a—88b.	Hier beghint voert een boec, datmen hiet die seven weghe der ewicheit.
Fol. 89a—111b.	Drie collaciën of predicatiën.
Fol. 112a—124b.	Een predicatie, die groote doorgaans woordelijke overeenkomst heeft met Io. Thauleri Sermo 11 in Dominicam 3iam adventus [1]).

Zoo bezitten wij dus dit werkje in drie HSS. en zonder twijfel bevat het Brusselsche HS. het geschrift het volledigst. Het eerste gedeelte wordt daarin geheel aangetroffen; eerst op fol. 29r komt het weer overeen met het door De Bazel uitgegevene [2]).

Het HS. van Weesp geeft, vóór het de zeven wegen opnoemt een kleine inleiding [3]), die in het kort weergeeft wat in het Brusselsch HS. staat op fol. 28r—30v. Deze inleiding werd reeds in druk gegeven door Dr. J. v. Vloten in zijn „Verzameling van Nederlandsche Prozastukken van 1229—1476." Hij deelde daarbij mede [4]), dat het genomen was naar een Nederlandsch uittreksel van een breeder betoog van Bonaventura. Dit bracht er mij toe het werk van Bonaventura nader te bezien. Tot mijne teleurstelling bleek, dat Mande vooral wat het laatste gedeelte betreft soms woordelijk en althans wat den geheelen opzet van zijn geschrift aangaat, afhankelijk is geweest van Bonaventura. Bedoeld werk is: „De septem itineribus aeternitatis" [5]) als onderdeel van het grooter geheel: „Itinerarium mentis in Deum" [6]).

---

1) Ontleend aan den geschreven Catalogus van Handschriften dier Bibliotheek. Men zie ook F. H. G. van Iterson, *Stemmen uit den voortijd*, Leiden, 1857, blz. 177—181.

2) Men zie de aanteekeningen bij dit werkje, als *Bijlage II* hierachter uitgegeven.

3) Zie het Weesper Handschrift, fol. 76r—78r.

4) Verg. J. v. Vloten, *Verzameling van Nederlandsche Prozastukken van 1229—1476, naar tijdsorde gerangschikt*, Leiden en Amsterdam, 1851, blz. 180.

5) Bonaventura, *Opera Omnia*, Romae, 1596, tom. VII, p. 145 seq.

6) Zie W. Moll, *Joh. Brugman*, dl. I, blz. 39, noot 3. Bonaventura, *Opera Omnia*, tom. VII, p. 134. Een klein overzicht van dit geschrift van Bonaventura moge dit oordeel staven. Men vergelijke de inhoudsopgave van Mande's werk, door den Heer Spitzen uitvoerig medegedeeld in *De Katholiek*, dl. 91, jaarg. 1887, blz. 264. Reeds

Na een nauwkeurige vergelijking met dit geschrift, kan dunkt mij, niet meer betwijfeld worden, of Mande is in het weergeven van de zeven wegen, die tot het binnenste „ons liefs heren ihesu christi" leiden afhankelijk geweest van Bonaventura, hier en daar wat veranderend, niet altijd woordelijk volgend, maar in denkbeelden en vorm een navolger van den grooten Bonaventura. Natuurlijk zal ons dat gematigder doen zijn in onzen lof, vooral daar, gelijk blijken zal, ook met een ander werkje iets dergelijks heeft plaats gehad.

Wat het eerste gedeelte van zijn geschrift aangaat, daarvan komt de inhoud in het kort hierop neer. Mande begint met het woord aan te halen: Komt allen tot mij, die vermoeid en belast

---

in den aanvang van het door Mande gegevene staan dezelfde voorbeelden van Maria Magdalena of Johannes den Evangelist (verg. *Bijlage II* hier achter, fol. 29r en 29v met Bonaventura, tom. VII, p. 146, 1ste kolom). Woordelijk komt het stuk naar aanleiding van een paar woorden uit het Hooglied, 2:11—13, 6:9, overeen met wat Bonaventura schreef (verg. hierachter *Bijlage II,* fol. 30r met Bonaventura, tom. VII, p. 150, 2de kolom).

De verschillende wegen volgens Bonaventura zijn:

Primum igitur iter aeternitatis, quod est aeternorum recta intentio, spiritus humanus desiderio aeternorum ab omnibus alleviatus et ad perambulandum incitatus et expeditus, primo aggrediatur unum aeternum intendendo, unum aeternum attendendo, unum aeternum ingrediendo.... *Secundum* iter aeternitatis, per quod spiritus humanus tendit ad intrinsecum secretum et aeternale manerium Domini Iesu, idest ad aeternam eius divinitatem, est aeternorum studiosa meditatio. De quo itinere sunt septem per ordinem notanda... *Tertium* iter aeternitatis.... est aeternorum limpida contemplatio. Ad cuius itineris maiorem notitiam septem per ordinem sunt notanda.... *Quartum* iter aeternitatis.... est aeternorum charitativa affectio. Hier verdeelt Bonaventura dit hoofdstuk verder in vier deelen, die alle bij Mande teruggevonden worden.

De signis charitatis iam genitae: Primum signum est dolor de culpa praeterita. Secundum est firmum propositum cavendi futura peccata cum effectu. Tertium est delectatio in auditu divini sermonis. Quartum est promptitudo boni operis. Bij Bonaventura wordt er nog een gevonden.

De signis charitatis iam roboratae: Primum est frequens et iusta conscientiae examinatio. Secundum est concupiscentiae diminutio. Tertium est sensuum spiritualium vitalis exercitatio. Bij Bonaventura staan er nog twee.

De signis iam perfectae charitatis: Primum est si quis pro salute proximi mori paratus est. Secundum est, si inimicos diligit et eis propter Deum benefacit. Tertium est si omnia adversantia gaudenter suscipit et patienter sustinet. Quartum est si omnibus renunciare paratus sit et sequi Christum. Het vijfde teeken, dat bij de Bazel ontbreekt, komt in het Brusselsche HS. weer met Bonaventura overeen.

De signis intrinsecis charitatis perfectae. Deze komen alle weer overeen met de door Mande gegevene, maar merkwaardig genoeg slaat deze het laatste teeken over, terwijl het toch handelde over de affectiones ecstaticae.

Quintum iter.... est aeternorum occulta revelatio.... *Sextum* est aeternorum experimentalis praegustatio et notitia.... *Septimum* est aeternorum meritoria operatio. Evenals Bonaventura hier nog wijst op de virtutes cardinales: Prudentia, fortitudo, temperantia, iustitia, spreekt ook Mande van vroetscap, starcheit, maticheit en rechtverdicheit.

zijt en ik zal u rust geven. Aan die roepstem moeten wij gehoor geven en dat wel zoo spoedig mogelijk; wij kunnen God niet dienen en den Mammon. Daar wij niet zeker weten, wanneer wij worden afgeroepen, moeten wij voortwerken. Wij hebben door te dringen tot 's Heeren godheid en dat kunnen wij eerst door Jezus' menschheid; van het tijdelijke zullen wij overgaan tot het eeuwige. Wij moeten hem navolgen en daartoe moeten onze geestelijke voeten rein zijn; ten slotte worden wij met hem één. Zoo zullen wij „ons selfs ontsinken inde godheit". Het redelijk schepsel is gemaakt om God te belijden en lief te hebben, maar niet ieder ervaart dat op dezelfde wijze. Vele wegen leiden tot de eeuwige woning. Hierbij sluit zich dan aan de uiteenzetting der zeven wegen.

III. ***Liber de perfecta amoris altitudine et de viis ad eam perveniendi tredecim habens capitula.***

Ook dit werkje was tot nog toe onbekend gebleven. Wel meende men reeds eenige keeren het te hebben ontdekt. Zoo had de heer Spitzen in een HS., dat in zijn bezit was en in een, dat behoort aan het aartsbisdom Utrecht, gevonden een werkje, dat tot titel droeg: „Van den voernsten XII sterven ende hiet een spiegel der volcomenheit" of „Een corte leer ende onderwijs, hoe men comen mach tot een recht volcomen leven", hetgeen hij hield voor Mande's „Liber de perfecta amoris altitudine" [1]), doch later bleek het hem te zijn van Henricus van Erp. Nog onlangs werd door den heer G. H. van Borssum Waalkes een werkje uitgegeven [2]) onder den titel: „Van den gheesteliken opganc der sielen ende van hoere vuericheit", waaromtrent hij het vermoeden uitsprak, dat het wellicht het door Mande geschrevene zou wezen.

Thans evenwel heb ik ook dit geschrift terug mogen vinden in hetzelfde Brusselsche HS. als waarin I en II zijn opgenomen. Het staat daar namelijk op fol. 46r onder het opschrift: ***Hier beghint een devoet boexken vander volmaecster hoecheit der minnen ende hoemen dair toe sel pinen te comen.*** Het eindigt op fol. 77v, waar aan het onderschrift nog is toegevoegd: „Bidt voir den

---

1) O. A. Spitzen, *Hendrik Mande's „Spiegel der volcomenheit" teruggevonden*, in *De Katholiek*, dl. 91, jaarg. 1887, blz. 289—315 en dl. 92, blz. 209—212.

2) *Een tractaat, misschien door H. Mande opgesteld*, in het *Archief voor Nederlandsche Kerkgeschiedenis*, 's Gravenhage 1896, dl. VI, blz. 273—291. Op dit geschrift zal ik straks terugkomen.

scrivere". Twijfel of dit werkelijk het tot nu toe verloren geacht werkje van Mande is, behoeft niet meer te bestaan; de Latijnsche en Hollandsche titels komen woordelijk overeen.

In zijne inleiding zegt Mande, dat uit onze werken der gerechtigheid en onze vertrouwensvolle stemming blijken moet of Gods klaarheid in ons schijnt, Zijn liefde in ons woont. Tevreden en vol hoop zij men onder het lijden; boven alles volge men de stem der liefde, die ten slotte leert slechts ootmoedig te vragen, wat God wil zoo in kleine als in groote dingen. In dit opzicht volgen wij het leven van Christus nog niet geheel na; veelal zoeken wij loon, maar men doe het goede, omdat het Gods waardigheid toekomt, die den mensch tot dank en lof geschapen heeft. Een heilig leven is een teeken van genade. In een exempel leert hij dan, hoe Jezus reeds bij de besnijdenis zijn bloed voor ons gestort heeft. Zoo moeten ook wij met Jezus lijden en wij zullen hemzelf tot loon hebben. Met de liefde wast steeds vrees op, die tweeledig is. Ten eerste, omdat men meent die liefde niet waardig te zijn en nooit genoeg te doen; ten tweede, omdat men vreest, dat de liefde hem niet genoeg liefheeft en hem niet helpt zijn last te dragen.

Wie God liefheeft, bemint ook zijn werken, dat zijn edele deugden; daaraan is de liefde te herkennen, niet aan het „sueticheit" te gevoelen. Dikwijls houdt men zinnelijkheid voor liefde en is er natuur, van welke men meent, dat zij genade is. „Sueticheit" kenmerkt dikwijls den onvolkomen mensch. Ootmoedigheid is een eerste vereischte om tot de hoogheid der liefde te komen, terwijl zelfzucht de grootste hinderpaal is. Onder alles moeten wij onzen geestelijken voortgang zoeken in waarachtige deugden. Der verlichte rede moeten wij onderdanig wezen, willen wij volmaakt worden in liefde. Wie het vurigst liefheeft, is het eerst volmaakt; zelfkennis is daartoe noodig.

Willen wij den weg der liefde gaan, dan moeten wij op onzen pelgrimstocht negen dingen in acht nemen: naar den weg vragen en dien onthouden; goed gezelschap zoeken; zich hoeden voor dieven; voor overdaad in spijze en drank; zijn lendenen vastgorden; bergopwaarts gaande vooruitzien; bergaf recht opgaan; het gebed van goede menschen begeeren en gaarne van God spreken en hooren spreken. Om tot de volkomenheid der liefde te komen, hebben wij goddelijke wijsheid noodig, waarvoor velen evenwel geen oog hebben. De „enicheit van onser sielen" wordt daar gevonden, waar de ziel gevoelt, dat zij God genoeg moet wezen; dan kiest God zich haar tot woonplaats. Het gezicht

der ziel is goddelijke liefde en dat zien heeft twee oogen: liefde en verstand, welke verschillen, doch elkander toch helpen, want verstand leert de liefde en deze verlicht het verstand. Samen brengen zij iets groots tot stand.

De natuur, waaruit waarachtige liefde voortkomt, heeft vele dingen, die de minnende ziel buiten zich zelve brengen, zoodat zij vloeit in de fontein der liefde. Komt zij weer tot zich zelve dan brengt zij mede een zoekenden zin, een begeerend hart en een minnende ziel. De hoogtijd der ziel zijn heilige woorden, die aan ieder vier dingen geven: gevoel, zoetheid, blijdschap en adel. Zoo komt de ziel, indien haar het licht geschonken wordt, tot kennis van God. Handelden wij gelijk wij moesten, dan zouden wij groote werken verrichten, want liefde kan niet ledig zijn. Die liefde openbaart zich hier op aarde op drie wijzen; elk der drie personen van de godheid eischt zijn eigene liefde. Het licht der liefde is als de bliksem, maar het gevoel van tekortkoming is als de donderslag, die er op volgt. Weinigen doordringen er zich van en velen verlaten zich op den tijd en verhoovaardigen zich op goede werken. Ootmoedigheid spreekt dikwijls meer uit stem en gelaat dan dat zij werkelijk van binnen gevonden wordt. Wij zijn te spoedig mistroostig, doch God schiet niet als wij in Zijne liefde tekort.

IV. *Liber de sapida sapiencia, duodecim habens capitula.*

Dit geschrift was reeds geruimen tijd bekend, hoewel het nog nooit werd uitgegeven, al werd het verlangen daarnaar meermalen uitgesproken. Het is ons slechts uit één HS. bekend. Doch in „Dat boec van den gheesteleken tabernacule" van Jan van Ruusbroec komt hetzelfde stuk voor en de HSS., die hiervan bestaan, zouden dus eigenlijk mede moeten rekenen. Hierover zal ik echter nader moeten spreken. Het door mij bedoelde HS. werd door Prof. W. Moll uit de bibliotheek van J. Enschedé te Haarlem aangekocht en bevindt zich thans in de Universiteitsbibliotheek te Amsterdam, gecatalogiseerd onder 1 F. 11. Het is een klein, dik, net geschreven papieren handschriftje met ouden band en koperen hoeken.

Het bevat:

Fol. 1ʳ—39ᵛ.	Dat boec vanden licht der waerheit.
Fol. 40ʳ—80ʳ.	Een spiegel der waerheit.
Fol. 80ʳ—95ᵛ.	*Vanden VII gaven des heiligen geest ende eerst vander gave der smakender wijsheit.*

Fol. 95r—102r. Een minlike clage.... verg. Moll, „Kalender voor de Protestanten", jaarg. 1860, blz. 116.

Fol. 102r—126. Sermoen over de volkomen bekeering, verg. Moll, „Johannes Brugman", dl. I, blz. 250.

Fol. 129r—188v. Een geneuchlic hofken der devoter siele.

Het ten derde genoemde werkje komt in hoofdzaak overeen met den Latijnschen titel door Busch gegeven. Twijfel of beide hetzelfde zijn, kan, dunkt mij, niet bestaan, vooral nu ook de twee voorafgaande geschriften van Mande blijken te wezen (zie onder V en VI).

Evenwel is een en ander nog zoo duidelijk niet. Bij de lezing van Ruusbroecs: „Dat boec van den gheesteleken tabernacule" trof mij een stuk, dat mij terstond denken deed aan het tot nog toe aan Mande toegeschrevene. Nadere vergelijking bracht mij tot de zekerheid, dat beide stukken hetzelfde bevatten, alleen bij Mande zoo ingericht, dat het een zelfstandig werkje werd. Wanneer Ruusbroec toch in zijne allegorie van den tabernakel genaderd is tot den zevenarmigen kandelaar, begint hij in c. XXIV, Vanden zeven gaven des heiligen Geests [1]), met: „aldus mogedi merken, dat ons die . vij . lampten bediden die . vij . gaven, wanneer datsi geënecht werden met den . vij . dogeden" [2]). Mande nu begint met: „Die ewige mynne sie ic aen ende merke, hoe dat si wtvloeyt als een levende fonteyn mit zeven ryvieren ende als een claer sonne mit zeven radiën ende als een verterende vuer zevenvoudich van werke. Ende dit is die geest godes mit sinen zeven gaven," terwijl Ruusbroec er dan op volgen laat: „ende dit bedieden ons die . vij . lampden op den candelare van goude" [3]). Maar alles wat op die allegorie van den kandelaar betrekking heeft, wordt door Mande overgeslagen. Met een voorbeeld zij dit duidelijk gemaakt. Ruusbroec schreef [4]): „in dien dat wi overliden ons selven ende alle dinc soe vinde wi die godleke wijsheit; ende in den overlidene offeren wi onse olie der gerechtecheit in die overste lampte onser vrierwillecheit", terwijl bij Mande staat: „indien dat ic mi zelven overlide ende alle dinc, so vindic die godlike wijsheit ende inden

---

1) A. A. v. Otterloo deelt a. w. blz. 265—268 een en ander mede over de zeven gaven volgens Ruusbroecs uiteenzetting.

2) Men zie de *Werken van Jan van Ruusbroec*, uitgegeven door de zorgen van de Maatschappij der Vlaemsche bibliophilen door prof. J. B. David, Gent, 1856—1869. Hier hebben wij het oog op dl. I, blz. 156—176. De aanhaling is van blz. 156 regel 5.

3) Zie bij Prof. David, dl. I, blz. 159, regel 12.

4) Prof. David, dl. I, blz. 160, regel 4.

overliden offer ic mijn werken der gerechticheit mit eenvoudichheit der menyngen" [1]). Het slot van de eerste gave wordt bij Mande niet meer gevonden, omdat hier bij Ruusbroec weer eene allegorie voorkomt over het gordijn van den tabernakel. Mande eindigt de eerste gave bij Prof. David, dl. I, blz. 160, reg. 19.

Zoo gaat het met elke gave. De tweede komt weer — nu en dan met een kleine afwijking — bij beiden overeen. Ook hier wil ik een voorbeeld geven om allen twijfel weg te nemen. Ruusbroec schreef [2]): „Onse levende opgaende gelost, dat es die olie onser inwindeger vrouden, die wi altoes Gode offeren selen in die eersame lampte onser vrier willecheit. Ende hier inne selen wi doen dat lenement rechter meiningen, dat es, dat ons boven alle dinc God behagen sal." Bij Mande is het volgende [3]): „ende mijn levende opgaende begeerte mijnre inwendiger vroechden, die wert altoes mit mijnre vrywillicheit gode geoffert ende hiermede sel altoes wesen een rechte menynge, want die is die boven allen dingen gode behaechlic maect."

Nader nog uiteen te zetten, dat wij hier een bewerking van het geschrift van Ruusbroec voor ons hebben, komt mij onnoodig voor. Het is hetzelfde werkje, alleen zoo veranderd, dat het als een afzonderlijk geschrift beschouwd kan worden. Intusschen zeer nauwkeurig is die bewerking niet eens verricht. Bij Mande toch lees ik [4]): „Want voer is geseit, hoe dat ic overmids gerechticheit ende der eerster gaven gods onnoselheit vercrige, dat die eerste manyer is, daer ic mit gode alle doechden in beginne." Dit nu is een terugslag op iets dat in het geschrift van Mande nergens staat, maar wel in een stuk van Ruusbroec, dat door Mande niet werd overgenomen. Ruusbroec had nl. bij de eerste gave gezegd [5]): „Die eerste doecht ende die hogeste doget, dat es dese gerechtecheit. Die eerste wijse, daer wi alle doechde in beginnen, dat es onnoeselheit." Zoo is de terugslag te begrijpen; bij Mande is dat „want voer is geseit" niet op zijn plaats. Het slot luidt bij Mande eenigszins anders, maar bevat in hoofdzaak hetzelfde.

Duidelijk is het, dat er afhankelijkheid in niet geringe mate bestaat; het is slechts de vraag, hoe wij daarover hebben te oordeelen. Stond dit geval alleen, ik zou er toe komen om te

1) Zie het HS. fol. 80v.
2) Prof. David, dl. I, blz. 163, regel 1.
3) HS., fol. 82r.
4) HS., fol. 84v. Vgl. Prof. David, dl. I, blz. 166, regel 10.
5) Prof. David, dl. I, blz. 160, reg. 19—21.

zeggen, dat men het verkeerdelijk aan Mande heeft toegekend, nadat het in een HS. achter zijn andere werkjes geschreven stond. Dat het met dit geschrift niet in den haak is, schijnt ook wel te blijken uit de lijst van 's mans werken door Busch opgemaakt. In het HS. T van het „Chronicon Windeshemense" (uitgave K. Grube) ontbrak de titel, in HS. A werd hij later bijgeschreven, in L staat hij op de zevende plaats. Nu het echter blijkt, dat ook bij een ander geschrift zich eenzelfde verschijnsel heeft voorgedaan (zie hierboven onder II, blz. 35—36), geef ik er de voorkeur aan om te denken aan afhankelijkheid van Ruusbroec; behalve enkele wijzigingen en het slot komt het woordelijk bij dezen voor.

Over de zeven gaven des Heiligen Geestes zijn verscheidene tractaten bewaard [1]. Het waren volgens de Cura clericalis: sa-

---

1) Bij de in het Latijn schrijvende mystici zijn zij geen zeldzaamheid. Zoo bij Bernard in zijn *Opera Omnia*, Parisiis 1572: *De septem donis spiritus sancti contra septem vitia* (Sermo 90 C.). Zoo ook 101 F.: *De donis spiritus sancti. Sermo continens septem capita* Ook bij Bonaventura, *Opera Omnia*, tom. VI, p. 237—276, *Liber de septem donis spiritus sancti*; ook op p. 318. Te Munster bevindt zich een HS., een kwartijn van 274 folio's, in den Catalogus van HSS. vermeld onder n°. 294. Onder aan fol. 1 staat: *Item liber iste tractat de septem donis spiritus sancti. Et vocatur liber de donis.* Het werd blijkens het slot voltooid in 1451 en is door zekeren Henricus, prior van het klooster Werden, later van Helmstadt, aldaar in de bibliotheek geplaatst. Oorspronkelijk bestond het uit 7 boeken, maar de laatste twee ontbreken. De 5 gaven zijn: timor (fol. 1—30r), pietas (30—57r), scientia (57v—87v), fortitudo (87v—190r), consilium (190r—252v). Volgens den Catalogus van HSS. der Bibliotheek te Wolfenbüttel, Erste Abteilung, *Helmstädter Handschriften*, Th. II, wordt in n°. 996, fol. 91'—93' en in n°. 1297, fol. 226—232 gevonden: *De seven ghave des hilgen geystes.* Beide stukken komen met elkander overeen volgens mededeeling van Prof. Dr. O. v. Heinemann. Door de vriendelijke zorgen van den Heer Köhler te Wolfenbüttel kwam een afschrift in mijn handen. Het vangt aldus aan: „God het ghegheven den mynschen seven gave des hilgen geystes, dar de sele mede schal regeren den licham. Dat he der sele neyn hinder en sy to deme ewyghen levende. Unde dusse seven ghave synt ghelikent seven megheden eder iuncfrawen, dede bewaren schullen eyn hus eynes groten heren; unde dit hus is de licham, unde de here is de sele." Het zijn de gaven des vrochten, der mildicheit, der kunst, der sterke, des rades, der vornüfft, der wijsheyt.

In een HS. op het gemeente-museum te Nijmegen n°. 10, XIV*a* bevindt zich een: *Spieghel der maechden*, welk perkamenten HS., uit het laatst der 15de eeuw, behoord heeft aan het Convent der Susteren op Mariënberch, gheleghen buten Nimweghen bi der Stat Mueren. Volgens de inhoudsopgave, fol. 3—4, zou het in 12 boeken compleet zijn; na het zesde boek eindigt het echter evenals in een HS., dat zich bevindt op de Universiteits-bibliotheek te Utrecht, n°. 1021. Het elfde boek zou geweest zijn: *Dat elfte is vanden vij ghaven des heiligen gheestes ende dat daer toe hoert, hoe men die verstaen sal.*

In zijn *Verzameling van Nederl. Prozastukken* geeft Dr. J. van Vloten, blz. 65 een stukje: *De zeven gaven des geestes*, uit een HS. van de Kon. Bibliotheek te 's Gravenhage, dat in het kort van elke gave zegt, wat Ruusbroec uitvoerig meedeelde

pientia, intelligentia, consilium, pietas, fortitudo, scientia en timor Domini. Verschillende geschriften kwamen mij onder de oogen, alle weer verschillend, van grooter of kleiner omvang. Het is een geliefkoosd onderwerp geweest en in hoeverre alle deze uiteenzettingen uit eenzelfde bron zijn voortgekomen, behoef ik voor mijn doel thans niet na te gaan. Mande, en dit is hier hoofdzaak, heeft in zijn boekje Ruusbroec op den voet gevolgd. Intusschen is er toch iets, waardoor het werk van Mande zich aangenamer laat lezen dan het oorspronkelijke van Ruusbroec; deze heeft door zijn steeds terugkeerende allegorie iets vermoeiends, terwijl wij bij Mande rustig kunnen doorlezen. Dit is dan zijn — zij het ook geringe — verdienste.

V. *Speculum veritatis.*

Blijkens de inhoudsopgave van het Amsterdamsche HS. [1]) staat daar op fol. 40r—80r: *Een spiegel der waerheit*, volkomen dus overeenstemmend met bovengenoemden Latijnschen titel. Reeds meermalen was de wensch uitgesproken dit werkje, met de beide anderen in hetzelfde HS. voorkomende, uitgegeven te zien. Wel werden uit dien „Spiegel der waerheit" door den heer Spitzen enkele aanhalingen gedaan [2]), maar dit was slechts weinig en het geschrift is toch te merkwaardig om er niet meer van te kennen.

In zijne inleiding zegt Mande, hoe wij uit ons zelf niet in den spiegel der waarheid kunnen zien. De Heilige Geest moet daartoe helpen; dan leeren wij voor- en tegenspoed dragen; het licht zal wel komen. Veel ontbreekt ons nog, maar daarin moeten wij ons spiegelen en daardoor ons beteren. Het eerste begrip om tot de waarheid te komen is, dat men geduldig alles draagt, wat God ons oplegt, ja zelfs ten slotte er vreugde in vindt. Dit wordt nu nader ontwikkeld in tal van omschrijvingen, die het eerste gedeelte van dit werkje stempelen tot een boek van troost onder lijden; dat hierbij gewezen wordt op de navolging van Christus, verwondert ons niet. Onder het lijden mag het ons niet ontbreken aan den waren ootmoed. Zal men in waarheid een goed leven leiden, dan is vereeniging met God

---

en wat ook Mande neerschreef. Zoo zal er nog wel meer genoemd kunnen worden. Het opgesomde moge volstaan om te doen zien, dat velen hun krachten beproefd hebben aan het uiteenzetten der zeven gaven.

1) Zie boven blz. 39.

2) Men zie het meermalen genoemde artikel in *De Katholiek*, dl. 89, jaarg. 1886, blz. 104, 105, 109.

een vereischte. Drie deugden, geloof, hoop en liefde, wijzen den weg. Is die vereeniging tot stand gekomen, dan hoort men God in zich spreken en woont deze in het hart met „claerheit, rijcheit, enynge en wesen." Steeds hooger moet men in die vereeniging opgaan, doch op welk eene wijze dit geschiedt, gaat ten slotte boven 's menschen verstand, maar hij geniet van de vruchten dier vereeniging, zoodat hij telkens er weer naar terugverlangt. Zoo ontstaat waarachtige liefde, waardoor de mensch niets anders verlangt dan in God te blijven. Langs de drie trappen van zinnelijk, redelijk en goddelijk gevoel moet men hooger klimmen, terwijl elke phase dier ontwikkeling haar eigen vruchten en deugden meebrengt, die zich ook naar buiten in woorden en daden openbaren. Hoe meer men in zelfkennis toeneemt, hoe meer men zich zelf zal versmaden, maar het verlangen naar God blijft. Onze zinnelijkheid moeten wij door rede overwinnen. Dan is de uitwendige, zinnelijke mensch vereenigd met den inwendigen; zoo komt er vrede en rust.

VI. *Liber de luce veritatis.*

Ook dit werkje bevindt zich in hetzelfde HS. als de beide voorgaande, waar het onder den volgenden titel voorkomt: *Dat boec vanden licht der waerheit*, aan het einde van het geschrift op fol. 39ᵛ. Een opschrift wordt niet gevonden.

Ieder mensch heeft behoefte aan inwendig licht, zegt hij, maar wij zijn dikwijls met tal van andere dingen bezet en merken het inwendig licht niet op. Door het goddelijk licht ontvangen wij een inwendig licht d. i. natuurlijk verstand; daardoor kennen wij goed en kwaad. Het blijft eeuwig en schijnt zonder onderscheid voor alle menschen. Zien wij het, dan moeten wij de stralen volgen tot in hun oorsprong; dan worden wij steeds meer verlicht. Onrust des harten, kleinmoedigheid en opgeblazenheid verhinderen echter dat inwendige licht altijd op te merken. Vooral geestelijken gaan aan dit laatste euvel mank; men blijft te veel aan de letter hangen en ziet de daarin opgesloten waarheid voorbij. De goddelijke wijsheid is niet uit boeken te kennen, maar slechts in het hart te ervaren. Den kinderen heeft God deze dingen geopenbaard. Als men het inwendig licht niet ziet, dan komt dit, doordat men de ware liefde niet bezit. Zullen wij er toe komen, dan moeten wij onzer natuur en zinlijkheid sterven. Als men zich onttrekt aan zinnelijk genot, dan ontvangt men geestelijke

blijdschap. De mensch is beelddrager Gods en moet zich geheel voegen naar het Evangelie, maar sommige geleerden zijn veel meer bezet met een heidensche leer. Ons geloof moet zich in liefde toonen. Dat gaat gepaard met strijd, maar het streven naar volkomenheid wordt reeds als volmaaktheid zelve beschouwd. Genade is daartoe noodig.

Dit werkje is niet door zijn diepzinnig betoog, maar door zijn practische raadgevingen zeer belangrijk. Vooral de aanval, dien Mande hier uitvoeriger dan elders doet op de geleerden zijner dagen, die veel weten, maar weinig van het licht der waarheid zien in hun hart, is zeer merkwaardig. Het geheel zou in onze dagen zeker nog van toepassing zijn en ik aarzel dan ook niet om het, met erkenning van zekere wijdloopigheid, aan onzen tijd ter lezing aan te bevelen. Er ligt een schat van menschkundige opmerkingen in opgesloten.

VII. *Liber de tribus statibus hominis conversi, in quibus consistit perfectio vite spiritialis.*

Dit is een van Mande's meest bekende geschriften. Het was tot nu toe het uitvoerigste en deed ons zijn denkbeelden en zijn opvatting aangaande het mystische leven het best kennen.

Door prof. Moll werd het als Bijlage opgenomen in het eerste deel van zijn „Johannes Brugman" [1]) onder den titel: *Hier beghint een boecskijn van drien Staten eens bekierden mensche, dairin begrepen is een volcomen geestelic leven.* Het schijnt in ouden tijd zeer geliefd te zijn geweest, want in vele HSS. kwam het mij onder de oogen in langer of korter vorm. Het door prof. Moll uitgegevene was genomen naar een HS. uit de Weesper verzameling, thans in de Kon. Bibliotheek te 's Gravenhage [2]), terwijl aldaar zich nog een perkamenten HS. in 8vo bevindt [3]), waarin hetzelfde werkje is opgenomen. Voorts bezit de Leidsche Maatschappij voor Nederlandsche Letterkunde ook een HS. [4]) dat evenwel slechts de inleiding en het eerste gedeelte over het werkende leven bevat. Een vierde HS. bevindt zich in de Emmanuelshuizen te Zwolle, in bruin lederen band, duidelijk

---

1) W. Moll, a. w., dl. I, blz. 263—292.

2) In den Catalogus dier HSS. onder n°. 30 of ter bibliotheek L. 44. Beschrijving van dit HS. geeft v. Iterson: *Stemmen uit den voortijd*, blz. 188; De Bazel, a. w., blz. 11; Moll, *Joh. Brugman*, dl. I, blz. 262.

3) HS. n^{o}. X, 104.

4) *Catalogus van Handschriften*, dl. I, n°. 153, fol. 198^{r}—217^{r}. Verg. Moll, *Joh. Brugman*, dl. I, blz. 262 en 240.

in 2 kolommen op papier geschreven met eenigszins versierde beginletters, bevattende 173 folio's. Op fol. 152r begint het boekje: „Van drien staten." Over het algemeen vinden we hier denzelfden tekst, alleen nu en dan enkele uitlatingen. Het tweede deel, dat op fol. 164r aanvangt: „Hoe dat hem een gheestelic mensche hebben ende regieren sal," is hier eenigszins verkort, vooral in het begin, terwijl het derde deel geheel ontbreekt [1]). Ook het aartsbisdom Utrecht bezit een HS. waarin dit tractaat voorkomt. (Zie „De Katholiek", deel 91, jaarg. 1887, blz. 295).

Veel is reeds over dit werk geschreven. Wie tot nu toe Mande behandelde, kon niet anders dan vooral dit werkje raadplegen. In zijn drieledige verdeeling ligt het dan ook klaar en duidelijk voor oogen. Een overzicht behoef ik er niet van te geven. Het is reeds meermalen geschied; 't eerst door prof. Moll, die bij de bespreking er van een klein, maar helder overzicht gaf [2]) en eenigszins uitvoeriger door K. Hirsche in zijn artikel over: „Brüder des gemeinsamen Lebens" [3]). De hoofddenkbeelden zullen trouwens ook in een volgend hoofdstuk ter sprake komen. De drie trappen welke tot de volmaaktheid leiden zijn: het werkende, het innige en het schouwende leven.

Deze drie onderdeelen schijnen ook afzonderlijk bestaan te hebben; Busch althans noemt in de elfde plaats: „Liber de vita spirituali et devota, in quibus consistit et eius impedimenta" en in de twaalfde plaats: „Liber de vita contemplativa, in quibus consistit et puncta, quibus impeditur," nadat hij

---

1) De volledige inhoud is aldus: (fol. 1r—100r) 17 sermoenen van Bernardus; (fol. 102r) Een stuk aanvangend: Tuli accedens ad servitutem dei; (fol. 105r) Die eerste reden waeran datmen weten mach dat onse kersten ghelove van gode si ende waerachtich; dan volgen er tot zes toe; (fol. 108v) Hoe datmen billix niet en sal twivelen xps waer god ende mensche en si inden hilighen sacramente; (fol. 110r) Hoe nutte dattet sy, dat men heilighe sacrament ontfanghe Ende wat daer toe noet is ende hoe hi hem hebben sal; (fol. 112r) Hoe een mensche niet eyghentlike op sine oefeninghe en sal staen, daer hi niet to verbonden en is; (fol. 114v) Wat een mensche sal an merken inder becoringhen; (fol. 115v) Vander hellen; (fol. 117v) Hoe men die becoringhe sal wederstaen ende wat hi doen sal; (fol. 120r) Hoe een mensche hem niet verslaen en sal als hem lyden to comt ende hoe verdientelic dat lyden is; (fol. 125r) Hoe dat hem onse lieve here bi tiden bewijst na den dat een mensche hem meer of myn behaghet; (fol. 126r) Vander heiligher drievoldicheit; (fol. 137v) Hier beghint een devoet boecsken vander bereydinge ende vereninge (?) onser inwendigher woninge; (fol. 152r—167v) zie boven; (fol. 167v) Hier beghint een corte enige sprake der mynnender sielen mit haren gheminden; (fol. 170v) Vanden anderen beliene in loven ende in dancbaerheit.

2) Moll, *Joh. Brugman*, dl. I, blz. 41—44.

3) Zie Herzog, *Real-Encyclopedie*, 2te Ausg., Bd. II, S. 725—729.

onder VII reeds den titel van het geheele werkje gegeven had [1]).

Mande volgt hier geheel de theorie van Ruusbroec aangaande het mystische leven. Het zijn de hoofddenkbeelden van alle mystici, doch ieder ontwikkelt zijn gedachten weer in eigen vormen. Nergens handelt Mande over die drie trappen zoo uitvoerig als hier. Verder wordt er zelfs weinig naar verwezen. Mande's kracht ligt echter voor het grootste gedeelte in een ander soort geschriften waartoe o. a. het volgende behoort:

VIII. *Amorosa querela amantis anime ad deum suum pro liberacione tenebrarum defectuumque suorum.*

Dit kleine werkje behoort tot de innigste van alle zijn geschriften en is de lezing overwaard, evenals de andere samenspraken door Mande geschreven. Deze dialogen of „clagen", waarin de mensch met zijn God spreekt en Hem alle nooden klaagt om dan door God getroost te worden, komen oudtijds veel voor. Zij vormen als het ware eene afzonderlijke soort literatuur. Vele mystici hebben zich met voorliefde bediend van dien vorm.

Deze „clage" is ons in een viertal HSS. overgeleverd; zij verscheen in druk door de zorgen van prof. Moll naar een tweetal HSS. door hem A. en B. genoemd [2]). Deze bevinden zich thans op de Universiteit-bibliotheek te Amsterdam in den Catalogus van Moll's HSS. vermeld onder n⁰. 24 en 55. De titel luidde in B. *Hijr begijnt ene claghe of enighe sprake der mynnender sielen tot horen brudegom om verloest to....*, terwijl dit in een derde ons reeds bekend HS. [3]) wordt aangevuld met: *te werden van horen gebreken.* Beide HSS. A. en B. komen in hoofdzaak overeen, alleen heeft HS. A. hier en daar eene enkele uitweiding en een andere woordenkeus.

Een vierde HS. was in het bezit van wijlen prof. Acquoy en bevindt zich thans op de Kon. Bibliotheek te 's Gravenhage. Het is een keurig papieren handschriftje, fraai geschreven met sierlijke beginletters. Het heeft 197 folio's en bevat op fol. 21—33: „Hier begint een minnentlike claege der minnender ziele tot eenre geminde om verlost te werden van hoerre duisternisse ende gebreken" [4]).

---

1) Verg. Acquoy, a. w., dl. I, blz. 268, noot 1.; De Bazel, a. w., blz. 11—13.

2) Zie *Kalender voor de Protestanten in Nederland*, jaarg. 1860, blz. 113—122.

3) Zie boven onder IV, HS. 1 F. 11.

4) Het HS. bevat verder gebeden tot Maria (fol. 1—21), oefeningen en gebeden (fol. 33-63), de honderd artikelen (fol. 63—105), nog enkele oefeningen (105—169),

De „mynnende siele" spreekt van haar verlangen naar den Heer en wanneer deze geantwoord heeft, dat zij haar hart openen moet en vragen, wat zij wil, dan luidt het antwoord: De Heer weet immers alles. De duisternis en de blindheid des harten is soms moeilijk te dragen. Maar, zegt de Heer, zij moet niet wanhopen; de uitverkorenen worden dikwijls bezocht „opdat sie altoes meer soelen hopen op myne hulpe ende verdienst ende op myne barmherticheit dan in horen goede werken." Vertrouw slechts op Mij, zegt de Heer, Ik sluimer niet. Dat antwoord heeft de ziel vertroost en daarom dankt en looft zij Hem van ganscher harte.

IX. *Allocucio brevis amantis anime cum amato suo.*

Deze samenspraak werd door Moll teruggevonden en uitgegeven onder den titel: *Hier beghint een corte enighe sprake der minnender sielen mit haren gheminden* [1]). Een tweetal HSS. staat hiervoor ten dienste [2]).

Een groot en innig verlangen der ziel tot den Heer doet haar spreken, waarop haar gezegd wordt te bidden. Indien gij wist, zegt de Heer, „hoe seer dat my dine vurighe begheerte ende ghebet behaghet, machschyen du en souste niet bidden, mer ghebieden." De ziel spreekt opnieuw van haar vertrouwen; wat zal zij bidden? Dit slechts, dat zij geheel aan Zijn dienst moge zijn gewijd. Indien dit haar plan is, welnu dan zal Hij met haar zijn; „had ic yet beters dan my selven, dat woude ic u gheven." Zoolang allen Hem nog niet danken, zal zij niet rusten, maar trachten liefde weder te geven; „also gheeft mine devocie ende ynnicheyt dy dy selven weder."

Werkelijk iemand, die zoo innig, zoo vroom schrijven kon in zulk een zoetvloeiende taal en schoonen stijl, behoort genoemd te worden onder de beste prozaschrijvers der middeleeuwen. Men leze deze „clage" en „enighe sprake" en men zal dit zeker beamen.

Zulke geschriften zijn van meer belang dan het in menig opzicht smakelooze werkje, dat thans volgt.

---

om te eindigen met (fol. 169—197): „Hier beghint die commendaci". Het onderschrift luidt: „Item int iaer ons heren m. v. hondert ende xli den XX dach in iulius starf.... dochter". Groote afwijkingen komen in dit HS. niet voor; met HS. A heeft het nog de meeste overeenkomst.

1) Zie Moll, *Joh. Brugman*, dl. I, blz. 310—313.

2) De bedoelde HSS. zijn n° 30 uit de Weesper verzameling (zie onder VII) en het Zwolsche HS., hetwelk geheel met het voorgaande overeenkomt, doch minder nauwkeurig is overgeschreven (zie blz. 46, noot 1).

X. *Liber de preperacione interne nostre habitacionis.*

Ook dit boek is reeds uitgegeven door Moll [1]) onder den titel: „*Hier beghint een devoet boecskijn van der bereydinghe ende vercieringhe onser inwendigher woeninghen.* Het tweetal HSS. waarin het bewaard is gebleven [2]), komt geheel, kleine afwijkingen en verschrijvingen buiten rekening gelaten, met elkander overeen. In zijne inleiding naar Ps. 131 : 13—14, wijst de schrijver er op, dat men altijd gedachtig moet wezen aan de groote liefde van den Heer tot ons en men daarom moet trachten hem waardig te ontvangen. Nu begint hij eene zeer ingewikkelde allegorie, hoe men de innerlijke woning schoon moet maken met een bezem en hoe het vuil in een dichte korf, d. i. in onze vaste memorie, gedaan moet worden en hoe men haar dan moet uitstorten d. w. z. men is verplicht te biechten. Na de reiniging moeten wij versieren. De wanden zijn te behangen in plaats van met ijdele gedachten, met schoone kleeden d. w. z. met het leven van onzen Heer en de heiligen. De vloer bestrooie men met welriekende kruiden, die elk hunne beteekenis hebben. Voorts moet er wezen een bed om op te rusten. Op het bed des vredes legge men een hoofdpeluw — een wil onderworpen aan den wil van God; verder twee schoone lakens — medelijden en mildheid; een kussen — hoop op zijne goedheid, „also dat wy op ons selven noch op onse werke ende verdiensten ons niet verlaten en sullen....; mer altemael op sinen verdiensten ende op sine passien" [3]). Op dat kussen een schoone hoofddoek, d. w. z. waarachtig geloof in de H. Schrift en al zijn beloften. Liefde moet als een deken alles bedekken. Maar om den Heer bij ons te doen blijven, moeten wij een tafel neerzetten, een stoel om op te zitten, hetgeen natuurlijk alles zijne beteekenis heeft. Bij onze woning moet wezen een hof, waarin de Heer wandelen kan, en waarin tal van schoone bloemen staan [4]). Ja zelfs de mest wordt niet vergeten. Het onkruid wil altijd mee opkomen en daarom hale men het er reeds vroeg uit. Rond den hof moeten wij een gracht maken,

---

1) Moll, *Joh. Brugman*, dl. I, blz. 293—309.

2) Men zie het Weesper (verg. onder VII en IX) en het Zwolsche HS. (eveneens onder VII en IX).

3) Moll, *Joh. Brugman*, dl. I, blz. 301 bovenaan.

4) In *Dat leven sommigher susteren in Meester-Geertshuis binnen Deventer* (verg. boven blz. 1, noot 1) komt op fol. 99 voor een breede allegorie van een tuin, beplant met tal van kruiden en bloemen.

omdat wij in de eenzaamheid wezen willen; een muur en een poort, waarbij een portier geplaatst wordt om toe te zien, dat niets verkeerds binnenkomt. Eerst op zulk een wijze zal Christus in ons wonen.

Het meegedeelde zal duidelijk hebben doen zien, van welken aard dit geschrift is. Al moge zulk een allegorie vroeger geliefd zijn geweest, voor onzen smaak heeft het weinig bekoorlijks. Wie leest thans nog met opgewektheid b. v. van Ruusbroec: „Dat boec van den gheesteleken Tabernacule," al zijn er ook tal van bladzijden eenvoudig en innig? We geraken telkens weer verward in den dieperen zin, die in alles ligt opgesloten en na lezing zal er ons weinig van zijn bijgebleven. Er is zooveel gezochts in, dat wij ons niet kunnen voorstellen, dat het veel tot opbouwing des geloofs zal hebben gediend. Zoo is het ook met dit werkje van Mande, hoewel men door de betrekkelijke kortheid en de alleszins duidelijke uiteenzetting de schoonheden ervan niet over het hoofd behoeft te zien.

XI. *Dialogus sive collocucio devote anime cum deo amato suo et responsio eius ad animam devotam.*

Waren de bovengenoemde werken teruggevonden en òf gedeeltelijk reeds in het licht gegeven òf thans als Bijlagen hierachter verschijnend, het hier bedoelde geschrift behoort tot de nog onbekende. Nu evenwel zoovele van Mande's pennevruchten aan den dag zijn gekomen, twijfel ik niet, of ook deze Dialogus zal wel te eeniger tijd bekend worden. Wellicht is dit reeds het geval. In n°. 17 der verzameling van handschriften van prof. Moll, in de bibliotheek te Amsterdam gecatalogiseerd onder 1 G. 10, bevinden zich enkele stukken, die naar vorm en inhoud zeer wel van Mande wezen kunnen en geheel in den geest zijn van de bovengenoemde „clage" en „enighe sprake."

Het is een HS. op papier uit de eerste helft der 15de eeuw, 110 blz. 8°. in twee kolommen. Op den ouden band — het was samengebonden met Onser Vrouwen Boeck — stond: „Dit boec hoert toe den susteren vander derden oerde toe Hoesden." Van fol. 75 af beginnen de samenspraken tusschen de minnende ziel en „den mynliken here," evenwel voorloopig zonder eenig opschrift. Het is een drietal samenspraken; de eerste loopt van fol. 75—81; de tweede van fol. 81—86, terwijl de derde als opschrift heeft: *Een mynlike vuerighe begerte der ynniger zielen tot horen ghemynden here.* Prof. Moll, die eene

kleine inhoudsopgave voor in het HS. plaatste, uitte reeds het vermoeden, dat zij van Mande waren en sprak van den „Dialogus devotae animae," terwijl hij er nog bijvoegde: „Had de rubricator naar behooren de titels overal ingevuld, zoo zou het misschien blijken, dat de drie samenspraken slechts één uitmaken." Een lezing nu van dit geschrift deed mij dat vermoeden deelen. Het is zoo geheel in den geest van Mande, er worden zoovele denkbeelden in aangetroffen, die als uit Mande's hart gegrepen zijn, dat het mij zeer waarschijnlijk voorkomt hier het werk van Mande voor ons te hebben. Doch daar er geen titel voor geplaatst is, meen ik niet al te beslist te mogen spreken. Er is meer gelijk dan eigen en waar uit de middeleeuwen meer dan één dialoog tot ons kwam, zou het zeer goed wezen kunnen, dat ook deze van een anderen schrijver afkomstig was. Ik heb het niet onder de Bijlagen durven opnemen, maar wil er hier een en ander uit meedeelen. Het is in elk geval te belangrijk om er niet de aandacht op te vestigen.

De ziel vangt aan met spreken. Zij erkent 's Heeren goedheid [1]) ondanks al haar gebreken en in haar angst vraagt zij

1) Om een voorbeeld te geven van den geest van het geschrift wil ik den aanvang als teekenend voor het geheel hier afschrijven:

„Lof ende eer ende werdicheit si die, o ewighe moghentheit, ewighe wijsheyt ende ewighe mildicheit, die een god biste in ewicheit, wanttu my arme wormken, eerde ende assche verlost hebste vander macht der duusterheit ende hebste, mynlike here, opgheloken mijn inwendighe oghen also dat ic nu sie, waer ic gheweest hebbe, waer ic bin ende waer ic hene sal. Hierom mach ic mit rechte beclaghen mynen onnutten voerledenen tijt ende inder teghenwordicheit aenmerken die onsekerheyt mijns levens, mijn armoede ende crancheit ende bereitheit te vallen ende altoes voert meer mit rechter meyninghen op te setten overmits dijnre hulpen my te beteren ende te merken, wat mi gebrect van goeden leven; want als ic aenmerke dine ontsprekelike mynne ende goetheit, die du my bewijst hebste ende noch alle tijt bewijste van rechter goetheit sonder mijn verdienste, so werden alle myne aderen ontsteken van binnen om di, mynen god, ewige te dancken ende te laven ende te roepen mit dinen propheet david: Wat sal ic den here weder gheven voer alle dat hi my ghegheven heeft? Mer want ic, mynlike here, weet dattu mijne goets nyet en behoeveste, wanttu overvloedich biste in allen goede ende oec selve dat ewige goed biste, daer alle goetheit wtvloyt, so en weet ic di nyet te gheven, dat di dancbaerre is dan een veroetmoedicht ende tewreven herte, want dat is dattu (fol. 75v) van my begheerste, dat ic di mynen sonden beclaghe ende belye ende du wilste, godertieren here, my die gerne vergheven als du selve segheste: Belie du dine quaetheit ende ic wilse di gerne vergheven. Ende hierom, goedertieren here, bughe ic die knyen mijns herten mit bitteren tranen van binnen ende van buten voer dine hoghe, onsprekelike werdicheit.... O goede ende mynlike ihesu, waerom heb ic al mijn leven yet ghemynt of begheert anders dan di, waerom heb ic enige tijt versumet, ic en had di altoes in mynen herten ghehadt ende mit allen mynen ghemoede omghevet. Ende waer waren die ynnerste crachten mijner zielen, doe si nyet waren mit di? O God mijns levens, hoe ydelic ende hoe onvruchtbaerlijc is mijn tijt versleten ende van my

voorspraak van de zielen, die in vrede zijn, welke dat ook doen. De Heer antwoordt, dat hij het zuchten vernomen heeft (fol. 77v). De ziel moet niet wanhopen. Het is dikwijls tot haar bestwil [1]); daarom moet zij volharden tot het einde toe. Moge Jezus, roept de ziel uit, dan alleen in haar regeeren in plaats van „ghiericheit," „vermetelheit," en „hoverdye." Moge hij den kouden noordenwind der verzoekingen stillen. „Wtwendighe wederheit" is de harde noordenwind, maar nog harder is inwendige angst [2]). Indien de Heer verzoekingen zendt, dan is het redelijk, dat hij zijn hulp niet weigert. Verzoeking is een oorzaak tot het verwerven van deugd en verdienste. Als dit zoo is, antwoordt de Heer, dan zal Hij haar leeren den weg der zaligheid. Deze is gelegen in twee punten; „dat ierst is dattu my bekenste ende daer na di selven." Tegenover de eeuwige waarheid gevoele de mensch zich klein; hij deed slechts wat hij schuldig was. Hij haat en versmaadt zich zelf, omdat hij, willende den Heer leven, niet doen kan, gelijk hij wenscht. Eerst wanneer hij zich geheel aan den Heer overgeeft, heeft Deze in hem behagen. Dan verloochent de mensch zich zelf en ontvangt hij den geest der uitverkorenen, waardoor hij roepen

---

ghegleden, die du my gegeven hadste, dat ic dinen wille der in doen soude ende ic en heb des nyet ghedaen. Hoe sal ict ontheiden moghen, hoe sal ic mijn oghen voer dinen aensichte op moghen boren in dat strenghe ordel, als du mynen tijt tellen sulste, wat vruchten daer in ghewracht is.... O bermhertige ende goedertieren here, hoe vele waer ic, onsalighe ende arme mensche, di sculdich te mynnen ende te dancken, die also grote goetheit ende bermherticheit in my bewiseste in mijnre gheboerten ende opvoedinghe. Ende daerna my van so mennighen anxte ende vresen mijnre zielen ende mijns lichaems dicwijl verlost hebste ende somtijt also mirkelijc dattet onmoghelijc schoen na menscheliken wanen, daer du my, mynlike here, nochtan af verloeste ende oec van mennighen zwaren sonden, daer ic in ghevallen soude hebben, had my die bermherticheit nyet behoet."

1) „Mer ist dat ic wat op mijn vercoren seynde of verhenghe, dat is om haer beste ende om haer salicheit, want ic weet, wat hem noot is; ghelijc dat een ghoutsmit maket een costelijk werc dat hi gheerne toenlijc ende behaghelijc hadde, vijlt ende slaet mit hameren ende brant, al ist dat nochtan ander luden dunct, dat schoen ende volmaket is, hi en wil daerom nyet af laten, want hij siet, wat hem nochtan ghebreket; also isset mit my; al ist dat mijn wtvercoren voer der menschen oghen schinen volcomen te wesen ende heylich van leven, ic merke nochtan wat hem gebreket ende seynde hem temptatie van binnen, versmaetheit van buten, siecte, zwaerheit, verlies van tijtliker goede ende ghebreclijcheit, niet dat icse hate of dat ic my verblide inder pinen der menschen, mer dat si bequaem ende hebbelijc moghen werden die stat te vervullen, daer si toe vercoren waren, eer die werelt ghemaket wert."

2) „Ic en dar nyet bidden, dat dese zuden wijnt altoes weye of verleve my, doch dat ic een luttel vertroest ende vercoelt mach werden. Ende ist dat die noordenwijnt van buten stormet, so latet den zuden wijnt van binnen weder satigen. Laet, zuete ihesu, den noorden wijnt grymmen, hoe dat hi (fol. 78v) wil, mer dat die inwendighe vroude des herten, die in di is, nyet verstoert en werde."

mag: Onze Vader. Van dezen mensch vlieden de booze geesten. „Ende hierom dat onderlinghe behaghen tusschen my ende den vryen oetmoedighen menschen, dat is dat hoechste ende edelste werc in innighen leven." Uit deze ootmoedigheid komt voort zachtmoedigheid, waarnaar gestreefd moet worden. Het voorbeeld van Jezus zal daartoe sterken.

Hier eindigt de eerste samenspraak. In den thans volgenden begint de ziel met een lofzang op de liefde van Christus [1]) (fol. 82r). Hem moet men liefhebben o. a. niet „mit vele scriften te lesen, mer mit goet te werken, nyet mit vele te weten, mer mit vueriger mynnen." De Heer troost met de verzekering, dat haar verlangen bevredigd zal worden. Maar nog is de ziel niet gerust gesteld, waarop de Heer uitvoeriger zijne bedoeling kenbaar maakt. Velen, die „gheesteliken schijn draghen" zijn, hoewel voor het oog vol liefde, ver van hem. Neen, voor anderen moet men alles over hebben, zoowel in voor- als tegenspoed. Indien dit onder menschen geldt, hoeveel te meer is het dan het geval bij den Heer. Sommigen zoeken meer zijn gaven, dan Hemzelf; „si staen so vast op huer goede werken van buten recht of anders gheen vruchte en waer dan daer in." Zoodra ziekte tot hen komt, klagen zij; zij hebben den Heer lief, indien Hij hen zegent, „want si staen meer op huer goede werken dan op myne goetheit sonder welken si dat ewighe leven nyet vercrighen en mogen mit al horen goeden werken" (fol. 85r). De ware vrome vertrouwt altijd op den Heer.

Of de derde samenspraak, „een mynlike vuerighe begerte" ook van Mande zou kunnen wezen, durf ik niet zeggen. De titel komt niet overeen met één van de door Busch opgegevene en als opschrift van een onderdeel kan het toch ook niet recht doorgaan. Met de twee voorafgaande stukken is het eenigszins anders gesteld en met opzet was ik in de mededeeling er van eenigszins uitvoerig. Zij schijnen mij geheel in den geest van Mande; dat meermalen wijzen op het verkeerde van te vertrouwen op goede werken in plaats van op 's Heeren goedheid; die zekere minachting voor veel weten en schriften lezen, wij vinden alles bij Mande — maar ook bij menigen anderen

---

1) „Hoe en soude ons nyet behaghen die veroetmoedichde hoecheit ende die wtghedeylde onbegripelijcheit ende dat god mensche gheworden is, die inden schijnsel der vaderliker glorien ende inder figuren des wesens vol glorien is ende recht als die mit eenre verwen onser naturen overgoten is. O zuete ihesu, hoe ghi donckerre lichtet, hoe ghi behaechliker sijt, want in dien dat ghi mensche gheworden sijt, soe hebdi een scoonheit der veroetmoedichder weerden gruet mit u ghebracht."

mysticus. Vandaar dan ook, dat ik niet al te beslist heb durven spreken. Voorloopig zullen wij den „Dyalogus" tot de nog onbekende werken rekenen. Niettemin behoort de samenspraak uit het Amsterdamsche handschrift genoemd te worden onder de schoonste stukken.

XII. *Liber de raptibus et collocucionibvs cum deo et dei secum decem habens capitula secundum decem revelaciones diversis temporibus sibi factas.*

Dit is het laatste geschrift uit de lijst, door Busch opgemaakt, en het behoort tot de nog niet ontdekte werken. Of het misschien hier of daar schuilt? Reeds door een enkele werd er op gewezen, dat een paar gedeelten zijn teruggevonden en het is vooral de heer Spitzen, die meende sommige stukken er van aan het licht te hebben gebracht.

Wat zal volgens den titel de inhoud van dit geschrift zijn geweest? Zonder twijfel was het eene verzameling visioenen, ingedeeld in tien hoofdstukken, waarvan elk wellicht één visioen bevatte. Wanneer Busch de „Apokalipsis sive revelacio" mededeelt, zegt hij, dat Mande werd „statim raptus in spiritu" of, gelijk het in de andere exempels heet, dat „hi wert onverhoetlike wt hem selven ghetoghen", waarna hem dan in tal van beelden allerlei waarheden worden meegedeeld of zijn geloof wordt versterkt. Beide uitdrukkingen schijnen dus de vaststaande termen te zijn, waarmede een visioen wordt ingeleid. De aanvang nu dier exempels geeft ons eenigszins licht omtrent den inhoud van het „Liber de raptibus" etc.

Veelal heeft men aangenomen, dat de „Apokalipsis", welke Busch in het Latijn in zijn „Chronicon" mededeelt, een tiende gedeelte vormt van het „Liber de raptibus", terwijl prof. Acquoy van meening was, dat beide werkjes nauwelijks hetzelfde konden wezen [1]). Het eenige mogelijke is, gelijk de Heer Spitzen zegt [2]), dat de „Apokalipsis" behoort tot het grootere werk „de Raptibus". Toen daarna door den Heer Spitzen in een HS. der Emmanuelshuizen [3]) een exempel gevonden was, meende hij een

1) Acquoy, a. w., dl. I, blz. 270, noot 1.
2) *De Katholiek*, dl. 89, jaarg. 1886, blz. 108.
3) Verg. het meermalen aangehaalde artikel in *De Katholiek*, dl. 89, jaarg. 1886, blz. 168.

tweede tiende gedeelte te hebben ontdekt, dat door hem dan ook uitgegeven werd. Later [1]) wijst hij op een „vertoenynge eens brueders", welke voorkomt in een HS., bevattende de „Levens van enkele Diepenveensche kloosterzusters" [2]). Al werd de naam van Mande in geen van beiden genoemd, zonder twijfel is de hier bedoelde broeder Hendrik Mande. Het visioen komt geheel overeen met de „Apokalipsis" en de exempelen onder de Bijlagen opgenomen.

De hier genoemde exempels vormen nu, volgens Spitzen, met de „Apokalipsis" een deel van het „Liber de raptibus". Verdere exempels, waarin gesproken werd van Mande's visioenen, waren hem niet bekend. Uit de thans onder de Bijlagen uitgegeven werkjes blijkt, dat Spitzen, die trouwens niet anders spreken kon, ongelijk had, toen hij Busch van onnauwkeurigheid beschuldigde, als deze zegt, dat Mande in zijn werkjes allerlei visioenen inlaschte [3]). Dit blijkt wel degelijk het geval te zijn geweest. Niet minder dan vijftien zulke exempels zijn ons overgebleven, behalve de door Spitzen meegedeelde. In de twee tot nu toe bekende visioenen mèt de „Apokalipsis" gedeelten te zien van het „Liber de raptibus" gaat mijns inziens niet aan. Het bedoelde geschrift is, meen ik, nog altijd verloren. Het is nu alleen de vraag, hoe wij te denken hebben over de Apokalipsis door Busch uitgegeven.

Deze noemt in zijne opsomming van Mande's geschriften er veertien (= 12) bij name, terwijl de *Apokalipsis*, door hem in haar geheel meegedeeld, eigenlijk het vijftiende wezen zou. Daarom heeft men vermoed, dat het een gedeelte van een ander werk zou wezen, door Busch in het Latijn vertaald. Al zou dit verklaren, waarom hij dan niet in strijd komt met zijn getal veertien, het geheele werkje heeft toch het voorkomen van afzonderlijk te hebben bestaan. De aanhef volgens Busch luidde: „In dulci et amabili nomine domini nostri Ihesu Christi et sue beate et benedicte genetricis virginis Marie" en het slot: „Bene-

1) Verg. O. A. Spitzen, *Hendrik Mande's „Spiegel der volcomenheit" teruggevonden*, in *De Katholiek*, dl. 91, jaarg. 1887, blz. 314.

2) W. R. E. H. Opzoomer, *Levens van enkele Diepenveensche kloosterzusters*, 's Gravenhage, 1886 en 1887. Het hier bedoelde visioen staat op blz. 39 vlg. van de tweede aflevering.

3) „Quatuordecim .... edidit libellos, revelaciones sibi factas, tanquam de alio quodem fratre in cella sua sedente in diversis capitulis iuxta materie congruenciam eisdem interponens". *Chron. Wind*, p. 124 en 135. Verg. *De Katholiek*, dl. 91, jaarg. 1887, blz. 298, noot 1.

dictus deus in donis suis nunc in tempore et in evum. Amen". Dergelijke invocaties worden in de andere ons bekende visioenen niet gevonden. Ik vermoed, dat Busch in zijn opgave eenigszins onnauwkeurig is geweest en na de titels van de veertien geschriften, welke hij alle bij name noemt, nog een ander werkje zelf vertaalde, omdat hij het belangrijk achtte voor de kennis van Mande's persoon [1]).

Een afzonderlijk werk of niet, een belangrijk visioen wordt er ons in verhaald, vooral omdat er uit blijkt, welke mannen door Mande hoog geschat werden. Eene uitvoerige inhoudsopgave is onnoodig; deze kan men elders lezen [2]). Op Maria Hemelvaart wordt hij „inden gheest ghetoghen" en ziet tal van engelen en heiligen. Hij hoort hen lofliederen zingen op Maria, welke later zelve zich aan hem vertoont. Ook Augustinus met Gerardus Magnus aan de eene en Joh. Vos van Huesden aan de andere hand. En thans volgen alle bekende en minder bekende mannen der moderne devotie: Joh. Brinckerinc, Florens Radewijns e. a. Vrome zusters van Diepenveen, godsdienstige liederen zingend, verschijnen. Jezus doet zijne moeder den troon naderen en zingt zelf haren lof, waarop allen antwoorden met het lied: „Salve Maria, gemma pudicicie". Velen spreken Mande toe en van Florencius en Brinckerinc wordt meegedeeld, wat zij zeggen. Menigeen, die uiterlijk vroom was, lasterde dikwijls God. Zijn taak nu was het hen te waarschuwen. Daarmede is het visioen ten einde.

Van geen der geschriften van Mande is ons de tijd van vervaardiging bekend. Vandaar, dat ik de volgorde van Busch heb overgenomen. „De Apokalipsis" maakt hier evenwel eene uitzondering op. Gelijk ik boven reeds zeide [3]), wordt onder degenen, die Mande aanschouwt, ook genoemd Wermbold van Utrecht, wiens sterfdag was 11 Juni 1431. Zeer op het laatst van zijn leven vervaardigde hij dus deze Apokalipsis. Op 't laatste feest Maria Hemelvaart, dat hij meevierde, ontving hij nog een visioen

---

1) Ook eene andere mogelijkheid doet zich voor. Gelijk ik boven onder IV meedeelde, ontbreekt de titel: *De sapida sapientia* in een enkel HS. of werd er later bijgeschreven. Kwam dit werkje, dat, gelijk ik toen aantoonde, in zijn geheel van Ruusbroec is, misschien oorspronkelijk niet op de lijst van Busch voor, dan zou werkelijk de „Apokalipsis" het veertiende wezen; hoewel het dan toch vreemd blijft, dat Busch eerst na een paar volzinnen dezen titel geeft.

2) Herzog, *Real-Encyclopädie*, zw. Ausg., th. II, S. 721—723.

3) Zie Hoofdst. I, blz. 28.

en het zal hem zeker wel getroost hebben, dat hij ook spoedig in de gemeenschap dier heiligen werd opgenomen [1]).

Hiermede zouden wij aan het einde van Mande's geschriften gekomen zijn, indien niet op een enkel punt nog gewezen moest worden.

Gelijk ik boven [2]) reeds meedeelde, bevond Mande zich in het jaar 1430 in gezelschap van Busch te Delft. Wanneer hij daar ziek neerligt [3]), vervaardigt hij een boekje in de landstaal, dat Busch aan de vrome Lidewijde van Schiedam moest overhandigen. Busch geeft daaraan gehoor en het werkje wordt in dank aanvaard. Tijdens het onderhoud, dat nu volgt, brengt hij het gesprek op Mande en vraagt haar, wat zij denkt van diens visioenen en openbaringen, waarop zij aanstonds antwoordt: „Ik ben van gevoelen, dat zijn visioenen en heilige openbaringen zeker van God zijn". Welk is dat boekje geweest?

De Heer Spitzen [4]) vermoedde, dat Lidewijde er hem om gevraagd had, doch met geen enkel woord wordt daarvan gesproken en het zou ons niets verduidelijken. Of Mande zelf ook bij haar geweest is? De Heer Spitzen is daarvan vast overtuigd, hoewel zijne bewijsvoering mij voorkomt vrij zwak te wezen; „men moet een weinig tusschen de regels weten te lezen" en het verlangen koesteren om een bepaald werkje aan Mande te kunnen toeschrijven. Intusschen dat geschrift, „Een spiegel der volcomenheit", was niet van Mande, gelijk hij later zelf erkennen moest.

Prof. Acquoy deelde mij nog als zijn gevoelen mede, dat het misschien was de „Apokalipsis" en hij beriep zich daarvoor op het oordeel, dat Lidewijde na ontvangst van het boekje over zijn visioenen uitsprak. Maar had zij het dan aanstonds reeds gelezen of was het niet veeleer naar aanleiding van het gesprek met Busch, dat zij zich aldus over Mande uitliet? Bovendien de „Apokalipsis" is uit het jaar 1431 en te Delft was hij in 1430. De „Apokalipsis" kan dus onmogelijk het bedoelde boekje wezen. Is het dan het „Liber de raptibus"? Wij kennen het niet. Het kan even goed een ander zijn geweest, maar zeker niet al te groot; misschien wel de „Amorosa querela" of de „Dyalogus".

---

1) Deze tijdsbepaling is van gewicht, omdat ik er straks nader op terug moet komen.
2) Zie Hoofdst. I, blz. 25 vlg.
3) *Chron. Wind*, p. 133—134.
4) *De Katholiek*, dl. 91, jaarg. 1887, blz. 302 en voor het volgende blz. 306.

Zoo heeft Mande haar meer kunnen troosten dan door het opsommen van zijn visioenen.

Het zal wel één der veertien werkjes zijn geweest, die Busch opnoemt; maar welk is onbekend. Dat Mande zich tot Lidewijde voelde aangetrokken, is niet te verwonderen. Beiden kwamen in vele opzichten overeen. Beiden waren schouwers. Toch gaat Mande boven haar uit.

Nog: „*Een tractaat misschien door H. Mande opgesteld*" werd door den heer G. H. van Borssum Waalkes meegedeeld [1]). Dit bevond zich in een HS. op de Universiteits-bibliotheek te Amsterdam en wel op fol. 216—233. Het was geheeten: „Van den gheesteliken opganc der sielen ende van hoere vuericheit" en het opschrift van een onderdeel luidde: „Hoe die siele overmits bedinghe van gode vercryget heilige ghepeynsen, wt cantica rcs." Genoemde heer meende hierin een stuk van Mande te mogen zien. De titel kwam wel niet overeen met één der bekende, maar het kon misschien zijn een gedeelte van een grooter werk en dan wellicht van het „Liber de perfecta amoris altitudine." Het laatste nu kan niet het geval zijn, omdat dit geschrift thans is teruggevonden. Het zou ook kunnen zijn eene collatie over het Hooglied, maar inwendige gronden moesten den doorslag geven. Zoo zouden de stukken van Mande door „denzelfden godsdienstigen geest en dezelfde mystieke vroomheid" gekenmerkt worden, maar dat kan met hetzelfde recht beweerd worden van de geschriften van Thomas à Kempis, Gerardus Zerbolt, Ruusbroec, ja van de meeste mystici uit die dagen. Andere punten van overeenkomst, door den Heer van Borssum Waalkes in het aangehaalde artikel op blz. 276 gegeven, zijn evenmin overtuigend. Zoo b. v. dat ook in dit stuk gebruikt wordt het beeld van het kruid van myrre voor den zedelijken dood; maar bij vele mystici komt dit voor. Dr. J. van Vloten gaf in zijne „Verzameling van Nederlandsche Prozastukken" op blz. 76*—80* een stukje getiteld: „Het ware koningschap," waarin dezelfde beeldspraak gevonden wordt. Voorts wordt in het tractaat: „Vanden gheesteliken opganc etc" meermalen een terugslag vernomen op een of anderen tekst en behoeft het dus geenszins te pleiten voor een auteurschap van Mande; b. v. op blz. 279, noot 4 wordt verwezen naar

---

1) Men zie het *Archief voor Nederlandsche Kerkgeschiedenis,* 's Gravenhage, 1896, dl. VI, blz. 273—291.

één van Mande's geschriften, afgedrukt in Moll's „Joh. Brugman," dl. I, blz. 265, terwijl den schrijver duidelijk voor den geest stond Coloss. 3:5. Zoo ook blz. 282, noot 1, waar klaarblijkelijk gedoeld wordt op Matth. 22:37. Ten slotte, op blz. 281, noot 1 wordt er op gewezen, hoe ook in een ander werkje van Mande met een kruid bedoeld wordt een deugd of een goed werk. Doch ook in het reeds meermalen genoemde HS.: „Dat leven sommiger susteren in Meester-Geertshuis" lees ik op fol. 99: „In desen hof hadde si mennigerhande bloemen ende walrukende crude, dat weren mennigerhande doechden, daer si oer in oeffende." Zulke gedachten zijn bij vele mystici weer te vinden. Het komt mij te ver gezocht voor om te denken aan eene vervaardiging door Mande. Met evenveel recht zou men Zerbolt b. v. voor den auteur kunnen houden. Bovendien schijnt de geheele opzet van het stuk mij niet in den geest van Mande. Het laat zich moeielijker lezen dan de andere bekende werkjes; de stijl is mat, geheel anders dan wij bij Mande gewoon zijn.

Elke besliste aanwijzing ontbreekt; het bedoelde stuk maakt geen deel uit van één der tot nu toe bekende en zal naar wat er ons van bekend werd, bezwaarlijk deel uit kunnen maken van den „Dyalogus" of het „Liber de raptibus." Evenwel wij mogen den Heer v. B. W. dankbaar zijn, dat hij dit stuk heeft uitgegeven, daar het zeker onze kennis der middelnederlandsche letterkunde niet onbelangrijk vermeerdert.

Al zijn werkjes schreef Mande op perkament en in de landstaal, waarna zij in de boekerij van het klooster te Windesheim bewaard werden om vandaar te worden uitgeleend aan ieder, die er om vroeg. Welken invloed deze geschriften, naast die van andere mystieken, hebben uitgeoefend, is moeielijk onder woorden te brengen. Gelijk uit het bovenstaande is gebleken, zijn zij in vele HSS. nog bewaard gebleven. Zij hebben hun taak volbracht en iets van dien vromen geest opgewekt, die juist de vrucht is geweest van het optreden der moderne devotie, welke het leven heeft bezield met een godsdienstigen adem. Met al haar eenzijdigheden en in ons oog ziekelijkheden, waaraan ook Mande niet is ontkomen, heeft zij opgewekt en gesterkt in dagen van dorre beschouwingen en uiterlijk geloof.

Toch zijn zij een tijdlang verloren gegaan en moesten zij sinds 1854 als het ware weer ontdekt worden. Hoe kon dat geschieden? De heer Spitzen wijt het aan „een vreeselijk realis-

tisch Protestantisme, dat schier geheel noordelijk Europa overweldigde; dat vooral in Nederland zich meester maakte van de pers en de taal en zijn kouden adem blies ook over de trouw gebleven kinderen der kerk" [1]). Deze beschuldiging is wat hard. Ik geloof niet, dat het Protestantisme in zijn aanvang zoo „vreeselijk realistisch" was. Wel moet het een verkillende adem zijn geweest, dat ook de trouw geblevenen aan de kerk er door verkoeld konden worden; hun geloof was dan al zeer weinig vurig! Neen, de reden ligt, meen ik, elders. De strijd tusschen de Roomsche kerk en hare afvalligen bracht andere behoeften met zich. Nu was het geen tijd meer om rustig neer te zitten en zich te verdiepen in die stichtelijke literatuur, waarvan men, alleen reeds omdat zij uit Roomsche bron kwam, een afkeer had. Andere vragen hielden de menigte bezig; de vele geloofsvervolgingen, de strijd voor eigen meening lieten niet toe, dat men al te lang kon blijven peinzen. Er is gezond godsdienstig leven wakker geworden, waaraan toch waarlijk niet ontbroken heeft die mystieke zin, die het kenmerk is van elke vroomheid. Zeker in later dagen is men meer rationalistisch geworden, doch toen was die groote menigte van stichtelijke werkjes reeds in het vergeetboek geraakt. Wel heeft onze vroomheid zich geuit in andere vormen. Wat een Ruusbroec of Mande schreef over het schouwende leven, klinkt allerminst in onze dagen, nu de zin voor het mystieke zoo algemeen toeneemt, ons, gelijk Spitzen het uitdrukt, „als Hebreeuwsch in de ooren." Wij verstaan het wel, al is het niet meer onze ervaring. Wij kunnen waardeeren de innige religieusiteit van de groote mystieken, wij kunnen genieten ook van de geschriften van Mande, al zullen wij ons eerst moeten gewennen aan den eigenaardigen gedachtengang en woordenkeus. Hoe ons oordeel over den mysticus Mande behoort te luiden, hoop ik in een volgend hoofdstuk uiteen te zetten.

Mande schreef zijn boeken zelf en hij schijnt dat zoo sierlijk gedaan te hebben, dat Busch het der vermelding waard acht [2]). Niet slechts in het schrijven van eigen boeken bestond zijn arbeid, ook werken van anderen werden door hem gecopiëerd. Hij was, gelijk Busch het uitdrukt, „een goed en vaardig ver-

1) *De Katholiek*, dl. 89, jaarg. 1886, blz. 163.

2) *Chron. Wind.* p. 125: „Omnes libros.... propria manu pulchre descriptos librario.... reliquit."

luchter onzer boeken en gedurende dertig jaren de beste teekenaar van de groote letters der missalen, bijbels en gezangboeken" [1]) Dit doet ons denken aan meer dan gewone gaven. Jammer slechts dat er ons weinig van bekend is en wij niet met zekerheid van eenig geschrift zeggen kunnen, dat het door Mande zelf werd geschreven. Ook de HSS., waarin zijn pennevruchten voorkomen, zijn niet zoo opvallend schoon, dat wij er de hand van Mande in behoeven te erkennen. Zij zijn alle zeer regelmatig geschreven, maar zonder eenige noemenswaardige versiering. Alleen het handschrift van wijlen prof. Acquoy maakt hierop een uitzondering. Dit is nog het meest bewerkt; bloemversieringen en arabesken staan hier en daar, maar het doet ons toch niet denken aan een „optimus pictor." Ook pogingen, elders [2]) in het werk gesteld, brachten niets aan het licht, zoodat wij ons moeten vergenoegen met ons allerlei voorstellingen te maken van zijn talent. Naar hetgeen ons van dat verluchten bekend is geworden, zullen wij het ons niet al te eenvoudig moeten denken.

Zagen wij in dit hoofdstuk, dat Mande als één der vruchtbaarste en beste schrijvers mag worden beschouwd, die het klooster te Windesheim heeft voortgebracht, voorts hoe hij ook als teekenaar en opschrijver van boeken bekend was, ons rest thans nog zijne beteekenis voor de mystiek in het algemeen te bepalen en na te gaan, welke denkbeelden bij hem worden aangetroffen. Eene vergelijking met Ruusbroec zal daarbij niet kunnen uitblijven.

---

1) *Chron. Wind.* p. 123: „Erat enim bonus et bene expeditus librorum nostrorum illuminator ac per annos triginta magnarum literarum, missalium, biblie et librorum cantualium optimus pictor et paginator."

2) Op het Rijks-Archief te 's Gravenhage, waar ik onderzoek deed naar stukken uit den tijd, toen Mande als hofschrijver bij Willem van Oostervant verkeerde, bevond zich niets, dat hier zou kunnen helpen. Het had ons anders kunnen doen zien, welk een vaardigheid hij in het schrijven had verkregen. Over de verluchtingskunst bij de Windesheimers, zie W. Moll, *Kerkgeschiedenis van Nederland*, dl. II, 3de stuk, blz. 189—191, 205; 2de stuk, blz. 321, en over Mande's kunst in dit opzicht: *De Katholiek*, dl. 89, jaarg. 1886, blz. 163—164.

DERDE HOOFDSTUK.

Mande's mystiek. Ruusbroec.

De mensch is geboren mysticus. Er is iets onverklaards in tal van aandoeningen, die bij ons opkomen, welke nog niet eens gezocht behoeven te worden op religieus gebied. Er is mystiek in de liefde voor den geboortegrond, de kerk. Zij is ook in de vriendschap. Men gevoelt zich tot iemand aangetrokken reeds bij eene eerste kennismaking zonder te kunnen verklaren, hoe men daartoe komt. Redeneeren baat niet. Er zijn dingen, die men niet beredeneeren kan, maar die men gevoelt onmiddellijk en die zelfs zeer moeielijk verdwijnen zullen voor eene logische bestrijding. Er is in ons geheele geestesleven iets mystieks, iets onverklaards.

Alle godsdienst is mystiek. Het mystieke behoort tot het wezen der religie; zij berust niet op redeneering, maar ontspringt uit het gevoel. Zij uit zich niet in bloote erkenning van eene bovenzinnelijke macht, maar godsdienst is eerst daar, waar men vereert en zich gevoelt onder hooger leiding. Deze aandoening kan nooit anderen worden bijgebracht door het nadenken bij hen wakker te roepen; vandaar het onmogelijke om een' onverschillige ooit te overtuigen van zijn onrecht en hem te brengen tot geloof. Eerst als men heeft leeren gevoelen, kan het redeneerend verstand toezicht houden op alle uitingen van het gevoel, het kan brengen tot waardiger begrippen en juister voorstellingen. Het verstand begint echter in de tweede plaats zijn invloed uit te oefenen en herleving der religie is niet te wachten van een meer wijsgeerige opleiding en aankweeking van filosofische kennis bij de kinderen van onzen tijd. De religie staat of valt niet met meerder of minder kennis betreffende de

stelsels van groote denkers en Mande had gelijk, toen hij zeide [1]: „Daer sel ergent in een hoec sitten een arme mensch, die niet gheacht en is ende verworpen ende machschien niet veel die scrift gelesen en heeft ende sel meer recht godlikes smaken ende waerheit gevoelen van binnen in eenre corter uren ende meer godlics verstants vernemen dan sommighe menschen in enen iaer sellen crigen in al horen boeken." Zalig zijn de armen van geest!

Alle godsdienst is in haar wezen mystiek en moet dit ook wezen, maar het omgekeerde dezer stelling mag maar niet aanstonds worden aangenomen. Zoo men onder den indruk verkeert van iets hoogers, dan is men daarmede nog niet gekomen tot een krachtig geloof. Indien men alleen bij dat zwevend gevoelsleven blijft staan, ontbreekt het aan de ware godsdienst, die gelukkig nog iets meer is dan een opgaan in aandoeningen, die men niet weet te rechtvaardigen en te beteugelen met het redeneerend verstand [2]. Het rationalisme ontkent alle mystiek in het leven en meent door redeneeren te kunnen doordringen tot den grond der dingen. De mystiek is overtuigd zonder verstandelijke overleggingen te kunnen komen tot een begrijpen van het wereldverband of beter nog tot een „ghebruken" (= genieten) van God, tot een onmiddellijke gemeenschap met den Heilige. Natuurlijk blijven de gevaren hier niet uit. Hoe meer het gemoedsleven aan de leiding van het verstand ontvlucht, hoe meer de gezonde mystiek in een ziekelijk mysticisme zal ontaarden [3].

Telkens als het leven des gemoeds werd onderdrukt en een eenzijdig intellectualisme in de godsdienst boven kwam, werd door anderen de strijd aangebonden tegen datgene wat aan die vroomheid warmte en leven ontnam. Men gevoelde, dat door alle vormen en redeneeringen aan het innige van het religieus bewustzijn iets werd ontnomen en hervormingen kwamen tot stand, die aan het koude en nuchtere een einde maakten, doordat allereerst het gemoed der geloovigen werd getroffen.

Mystiek is in elken godsdienst, maar indien men van haar spreekt, bedoelt men toch eigenlijk een geheel eigenaardige richting in het geloofsleven; dan heeft men niet zoozeer het oog op

---

1) *Bijlage* IV, fol. 19r.

2) Over het onderscheid tusschen godsdienst en mystiek zie o. a. A. A. v. Otterloo, *Joh. Ruysbroeck*, Amsterdam, 1874, blz. 21—23.

3) Zie L. W. E. Rauwenhoff, *Wijsbegeerte van den godsdienst*, Leiden, 1887, dl. I, blz. 171—179.

het goede als wel op het eenzijdige dier geheele beschouwing. Mystiek is die richting van het godsdienstig leven, volgens welke men onmiddellijk met God vereenigd wordt, Zijn gemeenschap gevoelt en kan doordringen in de geheimen Gods [1]). Zoo wordt zij aangetroffen in alle tijden, in elken godsdienst. Wat geen denken, geen redeneeren tot stand brengen, dat meende men op eenvoudige wijze te kunnen verkrijgen.

Ook in den Christelijken godsdienst is mystiek reeds van den aanvang af aangetroffen en heeft zij gebracht tot de innigste geloofsuitingen. Zij heeft een warmte aan het leven gegeven, waaraan meer dan eens behoefte was. Een overzicht daarvan te geven behoeft hier niet [2]); slechts met een enkel woord mag er op gewezen worden, hoe het kwam, dat in de middeleeuwen de mystiek zulk een hooge vlucht nam.

Sinds de elfde eeuw komt steeds meer het verlangen boven om theologie en filosofie met elkander te vereenigen. Men nam zekere waarheden sinds jaren aan, en had een samenstel van allerlei geloofsovertuigingen, die in de kerkleer waren opgenomen. Maar bevatten zij alle waarheid? Het verlangen om die theologische denkbeelden te rechtvaardigen voor het denkend verstand deed langzamerhand eene eigenaardige richting ontstaan, de scholastiek geheeten, die gedurende tal van jaren alleenheerschend is geweest en in den aanvang ook een heilzame oefening voor den geest was. Doch allengs is zij ontaard in allerlei kleingeestig systematiseeren. Van het jaar 1200 tot 1300 heeft de scholastiek zich in deze richting ontwikkeld, totdat zij van Willem Occam tot Gabriel Biel geheel is opgegaan in het stellen van allerlei subtiele vragen, waarover men kon redetwisten, maar die toch weinig vruchtbaar konden worden gemaakt voor het leven en waarop het antwoord met geen mogelijkheid was te geven. Langzamerhand zocht zij hare kracht in schoolsche vormen, verdeelingen en weer onderverdeelingen en vandaar dat menigeen, met zulke opvattingen niet tevreden, behoefte gevoelde aan iets anders dan aan dergelijke verstandsbuitensporigheden. Dor en droog werd zoo het godsdienstig leven. Geen wonder, dat menige eenvoudige, wiens denkvermogen zoo groot niet was en die

---

1) Verg. A. A. van Otterloo. a. w., blz. 19, noot 2, waar tal van bepalingen aangaande het wezen der mystiek gegeven worden. v. Otterloo zelf definieert de mystiek aldus: „het zich verdiepen van den geest in het absolute en het gevoel van onmiddellijke vereeniging van den mensch met den Oneindige”.

2) Men zie: „De historische gang der mystiek” in het werk van Dr. v. Otterloo, blz. 38—120.

niets gevoelde voor dergelijke haarkloverijen en spitsvondige redeneeringen, een afkeer kreeg van hen, „die veel scriften van buten weten ende die meysters geheeten sijn ende nochtan die scriften niet en trecken also als si behoert, mer menen, dat si al inwendich gevoelen inder scrift begripen zellen mit subtylheit hoerre kunsten, mer daer sijn si in bedrogen". Te betreuren is het, dat er zoovelen zijn, wier hart „dicwijl meer in gedachten heeft die leer der heidenscher meysters, die si geleert hebben als ypocras, galyenus, socrates, plato ende aristoteles, dan si die leer ons liefs heren ihesu christi doen" [1]).

Voor een groot gedeelte blijft de mystiek uit den eersten tijd der middeleeuwen afhankelijk van de kerkleer. Het geheel subjectieve, dat het kenmerk is geweest der latere mystiek, ontbreekt er nog meerendeels aan, zoodat zelfs gesproken is van een scholastische mystiek, welke in Richard van St. Victor aan den dag treedt [2]).

Eerst waar de behoefte van elken mensch aan gemeenschap met God wordt erkend, en men uitziet naar eene onmiddelijke vereeniging met Hem, tot Wien het hart uitgaat als de levensbron, houdt men zich niet trouw aan wat de kerkleer voorschrijft. Men tracht niet deze te begrijpen, maar zoekt buiten haar om tot zaligheid te komen. Vandaar dat trots elke nadrukkelijke verklaring van overeenstemming met wat de kerk leert, toch zoo betrekkelijk weinig naar die leer verwezen wordt. Voor een niet gering gedeelte gaat de latere mystiek op in een practische levensbeschouwing, d. w. z. zij wil de godsdienst in het practische leven verwezenlijken, waar zij kracht moet geven tot alle daden. Er moge in deze gevoelsrichting iets egoïstisch wezen, daar zij in de eerste plaats zoekt „eninghe" met God, er is toch in die vele raadgevingen betreffende het leven in kloosters, den omgang met de broeders, in die geheele levensopvatting iets dat uitdrijft buiten

---

1) *Bijlage* IV, fol. 21r en 33r.
Datzelfde verschijnsel doet zich telkens voor, ook in onzen tijd. Het ontstaan der nieuwere mystiek, zich uitend bij tal van schrijvers en schilders onzer dagen, kan zeker wel voor een goed deel verklaard worden uit reactie tegen eene vroegere levensbeschouwing. Sinds tegen het midden dezer eeuw tal van theologische vraagstukken aan de orde waren en met fijne redeneeringen daarop een antwoord werd gezocht, sinds een dor materialisme bij velen ingang vond, heeft ook nu weer het gemoed zich gewroken en brengt het tot nieuw leven. Met al het eenzijdige en gebrekkige dezer richting, is zij een doorgang tot beter beschouwing.

2) Zie F. Loofs, *Leitfaden zum Studium der Dogmengeschichte*, 3te Aufl. Halle a/S., 1893, § 71.

het gewone zelfzuchtige. Wat een boekje van Thomas à Kempis voor ons aantrekkelijk maakt, is niet slechts de innige vroomheid, maar het zijn ook de zedelijke en practische wenken, die nog gelden voor onzen tijd.

De belangstelling in de jaren 1200 tot 1400 is verplaatst van het kerkelijke naar het individueele leven; ja soms zelfs, zooals ook bij Mande, toont de mystiek zich vijandig jegens de kerkelijke waardigheidsbekleeders. Men is onvoldaan met de beschouwingen van zijn tijd. Het is de drang van een gansch volk, zich uitend op allerlei plaatsen en in tal van landen, hier en daar leidend tot losscheuring van de kerk. Het onder den druk der leer beangstigd gemoed wilde zekerheid hebben. Voldaan kon het eerst worden, waar het zelf zijn wegen kiezen mocht. Nu spreekt het zich soms uit in hartstochtelijke bewoordingen, getuigend van een onbevredigd zich gevoelen door de heerschende opvattingen. Het godsdienstig leven ging teveel buiten den individu om; vele geloofsvragen werden goed geacht voor klerken en priesters, maar de eenvoudige leek kwam langzamerhand tot bezinning en zelfstandigheid. Geen Latijn als kerktaal mocht meer worden gehoord. In eigen bewoordingen wilde men spreken van zijn geloof en vertrouwen en met belangstelling luisterde men naar de preeken, thans in de landstaal gehouden, waardoor nieuw leven werd gewekt. De individueele katholieke vroomheid komt tot uiting en nu zij, volgens Harnack [1]), sinds Franciscus van Assisi bevrucht werd met den eisch om allen te dienen, heeft zij groote dingen tot stand gebracht. Er komt meerder toenadering tusschen leeken en geestelijken. Beiden gevoelen zich thans één in eenzelfde behoefte naar hooger, naar eenheid met God; beiden zoeken nu naar bevrediging van hun innigste wenschen, onmiddelijke vereeniging met den Oneindige. Maar het geloof blijft niet iets uitwendigs; het zet zich om in

---

1) Dr. A. Harnack, *Lehrbuch der Dogmengeschichte*, Freiburg 1890, Bnd. III, s. 374 ff. kenmerkt de mystiek uit dezen tijd aldus: „Unter Mystik ist nichts Anderes zu verstehen, als die theologische Frömmigkeit (Contemplation) mit reflexiver Abzweckung nach dem Muster Augustin's und des Areopagiten, befruchtet durch die bernardinische Hingabe an Christus.... Die Mystik ist die katholische Frömmigkeit überhaupt, soweit dieselbe nicht blosser kirchlicher Gehorsam d. i. fides implicita ist.... Sie ist die katholische Ausprägung der individuellen Frömmigkeit überhaupt." Verder s. 385: „Die Bettelordenbewegung hat.... die Liebesthätigkeit als die höchste Sphäre ihrer Bethätigung erkannt. Damit ist das alte Mönchtum, welches nur der Hierarchie, den Fürsten und der päpstlichen Politik Liebesdienste erwies, sonst aber sich auf sich selbst zurückzog und den Dienst am armen Bruder als opus supererogationis empfand, abgethan".

daden, zooals Mande zegt: „Dit hoert totter volcomenheit des geloves, dat men mynne, dat men gelove, ende overmids den werken des geloves, die wt mynnen gewrocht werden, so wert die werlt verwonnen" [1]).

In ons land is deze richting bekend geworden onder den naam „moderne devotie", die in de Broederschap van het gemeene leven eene uitdrukking vond en het is in zekeren zin weer een teruggang tot het oude standpunt, als straks het klooster te Windesheim wordt opgericht, een toegeven aan den geest des tijds. Toch ademen èn de Broederschap èn de Kloostervereeniging te Windesheim eenzelfden geest. Wie tot de laatste overgingen, hadden meerendeels hun opleiding ontvangen te Deventer, waar zij zich spoedig evenwel minder thuis leerden gevoelen. Om een en ander te kunnen waardeeren moeten wij ons verplaatsen in de toenmalige gedachtenwereld. Wij moeten de Roomsche vroomheid dier dagen verstaan; dan eerst zullen wij billijk blijven in ons oordeel. Ook bij een man als Mande moet dit in het oog gehouden worden. Zijne mystiek is geheel onder den invloed dier tijden en waar zijn aanleg hem dreef in een eigenaardige richting, hem maakte tot een schouwer, een visionaris, mogen wij niet voorbijzien, dat deze vorm van vroomheid bij velen toen werd aangetroffen. Het zal ons wel niet doen voorbijzien het ziekelijk-overgevoelige van zijn standpunt, doch ons meer waar maken in onze beoordeeling.

Een mystisch systeem van Mande te geven, tot in bijzonderheden uiteen te zetten, welke beschouwingen aangaande God en Zijn bestuur door hem werden gekoesterd, is onmogelijk. Mande heeft geen uitgewerkt systeem. Zijne beteekenis ligt op een ander gebied. Als een enkele maal dogmatische uitdrukkingen bij hem voorkomen, is het niet meer dan in het voorbijgaan. In zooverre komt hij overeen met vele mystici uit die dagen. Er zijn onder hen, die behoorden tot den kring van Windesheim, betrekkelijk weinigen geweest, die men zou kunnen noemen groote denkers. Hun metafyzische beschouwingen zijn voor het grootste gedeelte geput uit de werken van Bona-

1) *Bijlage* IV, fol. 34r.

ventura en Bernard van Clairveaux. Dit zijn de groote mannen, die zij hebben nagevolgd, al gingen zij ten slotte weer hun eigen weg. Het is hun niet te doen om wijsheid te vergaren, maar de zaligheid der beschouwing zoeken zij als het hoogste goed. De liefde voor het hoogere verkrijgt, gelijk Rauwenhoff zoo treffend zegt, het karakter van verliefdheid. De ziel is de bruid en Christus de bruidegom en in de eindelooze variatiën op datzelfde thema komt ons dikwijls een wonderlijke geest van zinnelijkheid tegen als een bewijs, dat „de oude mensch wel is uitgedaan," maar onder andere gedaante toch weer boven kwam. Intusschen Mande staat in dit opzicht veel hooger. Als hij spreekt van zijne liefde, dan is het treffend, zuiver en rein gedacht en neergeschreven.

Voor de hoogste zaligheid der beschouwing wordt vergeten en geringgeschat het gewone leven, de dagelijksche ervaringen. De grootste vreugde is „gode aen te scouwen van aensichte te aensichte ende van sijnre teghenwoirdicheit versadet te werden ende mit hem ende in hem één te wesen ende alle onsalicheit te derven ende mit hem sonder eynde te verbliden" [1]).

Verlangen naar God en Zijne gemeenschap wordt bij alle mystieken aangetroffen. Slechts de wijze waarop het wordt uitgedrukt is zeer verschillend en aan Mande kan zeker de lof niet onthouden worden, dat hij daarvan gesproken heeft op innige en vrome wijze. Men leze en herleze de „Claghe of enighe sprake" [2]) en men oordeele, of hier niet is de taal der godsdienst, of dit ook nog niet voor onzen tijd zou mogen gelden. „Gelijc als die vlamme des vuers ende die voncken opgaen wt den vuer, also gaet onse verlangen ende begheerte op tot gode" [3]). Dikwijls gevoelt hij zich verlaten, maar zou God voor hen niet getrouw wezen, die Hem met geheel hun hart getrouw waren? „O minlike, goedertieren Heer, laet u doch noden ende beweghen die bitter tranen, die u gheminde stort van groten verlanghen; want sy quellet van uwer minnen" [4]). „Wil dijnre groeter hocheheit ende mogentheit een luttel vergheten ende di veroetmodighen tot my toe komen" [5]). Als hij zich arm en verlaten gevoelt, vindt hij troost, als hij zich hoort toespreken op vriendelijken toon. Dan acht hij het lijden niet meer, waar-

---

1) *Bijlage* I, fol. 17v.
2) Zie *Kalender voor de Protestanten in Nederland*, jaarg. 1860, blz. 116—120.
3) *Bijlage* V, fol. 78v.
4) Moll, *Joh. Brugman*, dl. I, blz. 311.
5) *Kalender voor de Protestanten in Nederland*, jaarg. 1860, blz. 117.

over hij zich nu bedroeft; „o minlike soete Heer, du hebste my vercloect ende ic bin vercloect." Hij draagt het lijden ootmoedig. Er is niemand, die het leed niet heeft gekend; het behoort bij het leven der heiligen en in twee dingen werken en lijden ligt alle heiligheid opgesloten [1]).

De hoofdvoorwaarde is thans aanwezig: de mensch dorst naar God. Het is slechts de vraag, op welke wijze hij komen zal tot de aanschouwing van God. Hier betreden wij het eigenaardig gebied der mystiek. Alle mystische theologen komen daarin overeen dat zij als hoogste doel stellen de vereeniging met God en de trappen, die hiertoe leiden, beschrijven. Het uitgangspunt is steeds de zedelijke reiniging, waaruit de innerlijke verlichting voorkomt, die ten slotte brengt tot eenheid met God [2]). Deze drievoudige weg wordt bij alle mystische schrijvers aangetroffen; slechts de wijze, waarop het behandeld wordt, hangt af van eigen ervaring of wetenschappelijken zin.

Bij Mande vinden wij dezelfde gedachten weer, dikwijls echter vrij vaag en niet zoo uitgewerkt als b. v. bij Ruusbroec, bij wien het is geworden tot een bepaald stelsel, dat telkens in zijn werken terugkomt. Bij Mande wordt er slechts in één werk opzettelijk over gehandeld en wel in zijn: „Van drien Staten", terwijl hier en daar verspreid enkele opmerkingen dienaangaande voorkomen. De drie stadiën, die doorloopen moeten worden, zijn

---

1) Zie *Bijlage* V, fol. 42r—43r en 48r—49v.

Omdat de *Kalender voor de Protestanten* wellicht niet in veler handen is, schrijf ik hier af het slot van de Claghe door Moll aldaar uitgegeven (blz. 121): „Die sonder secht tot Jhesus: Och suete, mynnentlike Here, sich, nu bin ick toemale verwonnen van dinen mynliken woerden, ende ick en darf niet meer spreken noch claghen; want dine begheerlike troestynghe heft mijn herte also beroert ende ghesterket, dat ic nu bereit bin mit dijnre hulpe al dat toe liden, dat du, mijn uutvercoren, op my ghestades, hijr ende in der ewicheit, opdat du mit my blivest, als du voerghesecht hevest, ende du mijn behoeder sijste, want ick sonder di niet en vermach, als di kondich is. Ende hijromme, mijn mynlike Here, soe gheve ic ende offere my toe male in dinen handen, also dat du myt my doeste al dat du wilste, nae dinen meesten love ende dijnre godliker eren, ende want ick sie, dat ick in my selven niet en vinde, hoe ic di, mynen uutvercoernen, weerdelike danken ende loven mach, soe roepe ic hemel ende eerde, water ende lucht mit alle den creaturen, die daer binnen sijn besloten, die sie di, mynen guedertiren Heren, vurichlike danken ende loven van mijnre wegen ende di benedien van alle dine gaven, die du, mynlike Here, my aerme creatuer, bewiset hebbeste ende noch bewiseste, ende van dinen troestliken woerden, daer du mijn herte mede ghesterket hebbeste...."

Men vergelijke hiermede, wat ik in hfdst. II, blz. 51—53 schreef.

2) Zie de Vorrede van Dr. J. G. V. Engelhart, *Richard von St. Victor und Johannes Ruysbroek*, Erlangen, 1838.

bij alle mystieken ongeveer dezelfden, nml.: het werkende, innige en schouwende leven en onder deze namen komen zij ook bij Mande voor. Wij zullen Mande niet op dien langen weg volgen. Het proces, dat in den aldus godsdienstigen mensch voortgaat, is door anderen, soms zeer uitvoerig beschreven. Toch moet hier een en ander kortelijk worden herhaald om een oordeel te kunnen vellen over Mande's mystiek. Wij zullen hem dikwijls met eigen woorden laten spreken om tevens zijn denkbeelden in hun eigenaardigen vorm weer te geven.

De mensch, die uitspreekt, dat hij zich beteren wil, geeft daarmede te kennen, dat hij den verkeerden weg heeft betreden. Hij leert inzien, dat „wi wt onser eighenre crancheit ende rade des bosen gheestes van hem (= God) verdwaelt ende ververret sijn overmits onsen sonden ende ghebreken" [1]). Uit onszelf vermogen wij niets, want al dat „gebreckelic is, dat heb ic van mi zelven ende anders niet ende des is zeer veel ende al dat goet is ende doechsam, dat heb ic van gode ende des is zeer luttel, nadien dat ic hebben mocht, waert dat ic daer toe bereyt waer". Slechts de mensch, die hierover waar berouw heeft, kan den goeden weg volgen. Dit besef kan eerst bij hem bovenkomen, indien een hooger licht in hem schijnt, dat van God uitgaat. God geeft zijn „graci niet na tijt ende stat", maar „in allen tiden ende in allen steden, sonder onderlaet", doch „het en sy dat wy onse herten openen ende bereyden hem te ontfanghen, hy en sal in ons mit sijnre gracien niet scinen" [2]). De genade Gods is eene gave, maar men moet er mede arbeiden en er zich wijselijk in oefenen. Tot God moet de mensch terug, maar niemand wordt in eens volkomen. Langzamerhand moet hij zich ontwikkelen, totdat eindelijk het hoogtepunt is bereikt. Hoè men er toe komt, gaat boven 's menschen bevatting; „alle oefenynge van doechden, die mach ic mit reden begripen ende verstaen, mer den eenvoudigen opganc, die mi mit gode verenicht, die is sonder mate ende sonder manyer ende daerom blijft hi altoes boven reden ende verstaen" [3]).

Willen wij nu tot een volkomen leven en tot ware geestelijkheid komen, dan moet eerst een fondament gelegd worden en wij moeten beginnen „aan het laagste en klimmen van onder

---

1) *Bijlage* II, fol. 20 r.

2) Moll, *Joh. Brugman*, dl. I, blz. 268. Verg. ook hierachter *Bijlage* IV, fol. 3r—5r en vooral *Bijlage* I, fol. 16r.

3) *Bijlage* V, fol. 69v.

naar boven en van het minste tot het meeste, dat wil zeggen, dat wij eerst beginnen moeten met het werkende leven, want het werkende leven is een fundament en een begin van een geestelijk leven." Dit werkende leven is voor hem gelegen „in een sterven der sonden ende onser eighenre naturen ende alre wtwendigher ende weerliker seden ende in een volcomen werken der doghet ter eeren gods ende tot stichtinghen ons naesten.... In den werkenden leven wort die werelt mit haren ghenoechten versmaedt" [1]).

Het werk, dat de mensch op dit standpunt heeft te verrichten, is dus louter negatief. Hij moet het kwade wegdoen, zich reinigen en zoo is de weg gebaand, waarlangs straks de verdere ontwikkeling kan worden voortgezet.

Natuurlijk heeft men op dit standpunt ook met de noodige bezwaren te worstelen, doch, zoo men met de vereischte ootmoedigheid te werk gaat, is men op den goeden weg en komt men het slechte wel te boven. Als wij ons maar „niet alleen van buten en veroetmoedighen ende ons snode rekenen voir den menschen, mer dat oec mitter herten meynen"! Ootmoed is de hoofddeugd, die, gelijk bij alle mystieken, ook bij Mande telkens weer wordt aangeprezen [2]).

Zal men het licht van Gods genade, dat in ons schijnt, goed zien en daartoe komen, dan moet men al het uiterlijke laten varen en zich inwaarts keeren. Dit kan niet volkomen geschieden, tenzij men zich inspant zijner natuur en zinnelijkheid te sterven. Terwijl God van binnen uit naar buiten werkt, moet de mensch zich juist van buiten naar binnen keeren, zal men Hem ontmoeten en met Hem vereenigd worden. Het hoogste, waartoe de mensch op dit standpunt komen kan, is dat hij, na alzoo los van de wereld te zijn geworden, rustig en tevreden wordt en door innerlijk voldaan te wezen, wordt men de eeuwige wijsheid gewaar. „Also menichwerf als ic overmids reden mijn sinlicheit verwinne ende dat ic ongehindert overlide tot in die verhevenheit mijnre sinlicheit, so wert mijn wtwendige mensche geënicht mynen inwendigen mensche in eenrehande onderdanicheit ende aldus wert altoes meerre rust ende vrede in mijnre sinlicheit" [3]).

---

1) Men zie ook de definitie in Moll, *Joh. Brugman*, dl. I, blz. 268. Verg. hierachter *Bijlage* I, fol. 19r, waar dit onderwerp behandeld wordt. De wereld wordt vergeleken bij het Egypte, dat wij verlaten moeten.

2) *Bijlage* III, fol. 76v; IV, fol. 14v; V, fol. 52v, 56r etc.

3) *Bijlage* V, fol. 79v.

De grond is gelegd; de mensch is bekwaam geworden een hooger standpunt te bereiken. Nu eenmaal vrede in hem is gekomen en hij afgerekend heeft met de wereld en vleeschelijke en zinnelijke dingen, nu kan hij, hoewel ook bij de hoogere ontwikkeling, die thans volgt, steeds noodig zijn een „vertyen ons selfs", een „nauw wairnemen ons selves" en een „sterven onser natuerliker sinnen", langzamerhand meer voor God alleen leven. Een geestelijke blijdschap wordt hem door Gods genade ingestort. Hij gevoelt zich innerlijk gedrongen tot God, met Wien men steeds meer vereenigd moet worden. Dan eerst gaat de duisternis in ons verdwijnen voor het licht. „Wil ik tot dat inwendig licht, wat niets anders is dan een inwendig en geestelijk leven, mij geven, zoo moet ik nauwkeurig nagaan [1]), waertoe dat ic van binnen getogen werde ende dien trecke, dien ic voele, dat mi tot mynen voertganc in doechden alrebest behulpelic is, dien sel ic volgen ende houden .... ter tijt toe, dat my een naerre gewijst wert ende geopenbaert."

Het innige leven heeft men bereikt, wanneer er een band gekomen is tusschen den mensch en God, als men slechts inkeert in zich zelf zonder te letten op de buitenwereld en Gode met liefde tracht aan te hangen [2]). „Wil ic dan een waerachtich ende redelic monic of geestelic mensch werden in rechter doechsamheit, so sel dit mijn begin wesen, ... dat ic mijns selfs te gronde versaken soude ende alre eygentheit vertye ende zelve mi gehelic overgeve inden wille gods, dat hi mit mi doe, hoe ende wat hi wil, sterven, leven, helle ende hemelrijc" [3]). Het innige leven is een rechte weg tot God, inwendige vreugde, waarachtige vrede en vrijheid in den Heiligen Geest. Het doet God gevoelen, en geeft nu een voorsmaak en in de eeuwigheid een genieten van Hem.

Heeft men eenmaal dit standpunt bereikt, dan vinden wij overal Zijn hand terug. Al ons bedoelen moet zich hier op God richten en aan Hem schrijve men alles goeds toe. Het innige leven is een in den ruimsten zin genomen Gode gewijd leven: „Ghien dinc en sal in ons stat hebben dan God, noch ghien mensch en sal in ons hebben eyghenscap dan om God, ende also verre alst Gode eerlic is" [4]). Dan wordt het leven vanzelf een

---

1) *Bijlage* IV, fol. 1r.
2) Moll, *Joh. Brugman*, dl. I, blz. 277.
3) *Bijlage*, V, fol. 44v.
4) Moll, *Joh. Brugman*, dl. I, blz. 281; ook blz. 278, 2de alinea.

navolging van Christus, een letten op zijn heilig en ootmoedig leven, zijn lijden en sterven. „Ic en sie noch ic en weet genen zekeren wech dan dat cruce christi aen te nemen ende daer aen te leven ende te sterven. Want dat is die rechte leder, daer men mede op clymmet totter waerachtiger bescouwinge gods" [1]). Natuurlijk dat de aldus geestelijk geworden mensch in woorden en daden toont, wat de Heilige Geest hem van binnen raadt en leert. Vooral de eenzaamheid kan voor hem nuttig wezen. Men behoeft echter niet altijd afgezonderd te zijn van de menschen. Men kan zijn cel overal met zich omdragen, als men maar niets kwaads of onnuts denkt; waarlijk alleen is men door „al sijn ghemoede ende ghedachte op één te setten ende op één te rusten, al waer hi oec onder dusent menschen" [2]).

Het innige leven is niet slechts daar, waar de mensch actief te werk gaat; ook passief is hij in dit leven. Hier werkt God reeds in hem en openbaart hem Zijn wezen. Juist in de eenzaamheid, wanneer de mensch zwijgt [3]), wordt hij inwendig verlicht en hoort hij den Heer tot zich spreken. In zooverre is het nu al eene voorbereiding tot het schouwende leven. Hij denke niet aan eigen wijsheid, maar al wat men denken of „ymaginieren mach", dat zette men „achter rugghe". Dan — en nu vangt het eigenlijke mystieke aan — moet men „opclymmen in die onbecantheyt ende duusterheyt, dair wy Gode in onwete scouwen moghen" [4]). Het is eene innerlijke openbaring en „inder bloter stilheit verneemt mijn verstant dat inspreken gods, dat is een verborgen runen (= fluisteren) tot mynen inwendigen oren, dat mi horende maect, dat is verstandich of vernemende van binnen die dingen, daer ic mede bequaem mach werden te horen ende te vernemen die waerheit, die mi die geest gods van binnen leret" [5]). Zoo leert men de waarheid kennen en gevoelt men zich geestelijk.

Natuurlijk blijven ook hier de bezwaren niet uit. Want „hoe innich of hoe gheestelic dat die mensche si, so moet hi hem nochtan hoeden vanden beweghinghen, daer hi sine natuer mede voelt gheneyghet ende gheschict totten quade" [6]). Toch

---

1) *Bijlage* V, fol. 51r; zie ook Moll, *Joh. Brugman*, dl. I, blz. 297.
2) *Bijlage* II, fol. 42r.
3) Zie ook Moll, *Joh. Brugman*, dl. I, blz. 279 bovenaan.
4) Moll, *Joh. Brugman*, dl. I, blz. 279.
5) *Bijlage* V, fol. 64r.
6) *Bijlage* I, fol. 11v.

zijn er drie deugden, geloof, hoop en liefde, die ten slotte brengen zullen tot een hooger standpunt. Hoorende naar Gods stem in ons, komt men „overmits gelove boven gelove in een weten ende overmids hope boven hope in een hebben ende overmids mynne in een besitten" [1]). Zoo wordt langzamerhand het hoogtepunt bereikt en komt men, zonder het te doorgronden, tot de eenheid met God.

„Inden scouwenden leven wort god ghesien na onser manieren"; daar komt de vereeniging tot stand tusschen God en den mensch. Als Mande weer zal geven, wat hij onder dat leven verstaat, kan hij het bijkans niet onder woorden brengen. Het gaat, zoo zegt hij, „boven beelden ende formen ende boven al, dat men ghewoerden mach of begripen. Scouwende leven dat is een mynlic ontsinken des gheests in den diepen afgronde der godheyt ende een minlic verenighen mit Gode overmids een navolghen der goetheyt Gods, ende een stille ledicheyt sonder werc van buten, mit verheven crachten ende mit enen onwandelbaren ghemoede, boven alle onlede ende menichvoldicheyt ende boven tijt in ewicheyt" [2]). Evenwel al is dat schouwende leven, waardoor men komt tot kennis van God, niet te leeren aan anderen en uit geen boeken te halen, al kan het, daar het een goddelijke gave is, die van genade komt en niet uit „eighenre cloecheyt," niet onder bepaalde regels worden gebracht, toch zijn er enkele wegen en oefeningen, die met de genade Gods helpen het te verkrijgen. Innige gebeden en het streven om onzen lieven Heer met liefde aan te hangen kunnen daartoe het hunne bijbrengen. Niemand kan deze zaligheid verkrijgen, die zich niet geheel aan God onderwerpt en Zijn inwerken volgt. Ten slotte schijnt het bovennatuurlijk licht der waarheid in ons.

Onze kennis van God is van nature gebrekkig. Hij heeft de kennis der redelijke schepselen alzoo gematigd, dat Hij nooit door ons ten volle begrepen kan worden. Evenals het oog wel vele kleuren onderscheidt, maar het licht, waarmede het ziet, niet opmerkt, zoo zijn wij inwendig ook bezet met tal van dingen en fantasiën, maar het licht van binnen, dat alles ons doet kennen, zien wij niet [3]). Doch wie eenmaal het schouwende leven heeft bereikt, voor hem geldt dit bezwaar niet meer ten

---

1) *Bijlage* V, fol. 63r.
2) W. Moll, *Joh. Brugman*, dl. I, blz. 282.
3) *Bijlage* IV, fol. 2v—3r.

volle. Hij heeft een hooger godskennis gekregen; hij ziet God in zijn eeuwigheid, goedheid, wijsheid, adel en tegenwoordigheid, zijn „wtvloeylicheit" en geheelheid. Dan kan hij zeggen: „God is mi mitten sone teghenwoirdich mit sueticheden, God is mi mitten heilighen gheest wtvloeylike mit rijcheden, God is mi mitten vader gheheellike mit edelheden. Aldus is mi god mit drien personen één here ende één here mit drien personen" [1]).

Wanneer men derhalve in nog hoogere mate dan in de voorgaande stadiën der wereld vaarwel heeft gezegd en in alle stilte hooren wil naar datgene, wat tot de ziel gesproken wordt, geeft men zich geheel over. De mensch handelt niet meer. God is het, die in hem werkt en hem blijdschap en zoetheid doet ervaren. De eenheid is tot stand gekomen; 's menschen geest wordt vergoddelijkt, evenwel niet zelf God, maar „godformich." Hier ontleent Mande aan Ruusbroec een beeld om het duidelijk te maken. Evenals het ijzer, dat men in het vuur legt, één wordt met het vuur en gloeit, maar toch van het vuur gescheiden blijft en zijn natuur en materie behoudt, zoo is het ook hier [2]). Het onderscheid tusschen den mensch en God verliest hij niet uit het oog.

Dit is dus het hoogste, waartoe een mensch komen kan en al heeft hij nergens zoo opzettelijk dien levensweg geteekend in zijn verschillende stadien als in het werkje: „Van drien Staten," ook elders komt het voor, soms met andere woorden, doch in den grond der zaak is het overal hetzelfde. Wanneer hij spreekt van het licht der waarheid, dat in ons schijnt, of van den spiegel der waarheid, waarin de mensch schouwen moet, dan liggen aan dat alles dezelfde gedachten ten grondslag. Maar het is bij hem niet tot een vaststaand systeem geworden en zijne uiteenzetting is veel minder ingewikkeld en diep gedacht als die van Ruusbroec. Ergens in zijn geschriften onderscheidt hij alleen de „arbeit van buten" = het werkende leven en de „arbeit van binnen" het godschouwende leven. Alle stadiën hebben elkander noodig. Men kan het eene niet bereiken zonder het voorgaande te hebben doorgemaakt en wie er soms één mocht overslaan, heeft toch onwillekeurig volbracht, wat daar geboden werd.

---

1) *Bijlage* III, fol. 73r en 73v. Elders wordt (*Bijlage* II, fol. 35v) meegedeeld een vijftal graden, waarmede men opklimt tot een beschouwend leven.

2) Zie de uitgave van Ruusbroec's werken door prof. David, deel VI, „Dat boec der hoechster waerheit," blz. 253-254.

Geen wonder dat velen eenigszins den spot dreven met dergelijke voorstellingen. Vooral zij, die meenden genoeg te doen door vast te houden aan de „ghemenen goeden seden ende oefeninghen" en te denken „van haren ghebreken, van der doet ende desergheliken," vroegen „of sy vlyeghen willen, eer sy vederen hebben." De Martha's zijn nog niet verdwenen! Eén ding is noodig en „godscouwinghe is dat wairomme ende dat eynde van allen oefeninghen." Nu zou het kunnen wezen, dat men eenmaal de zaligheid der eenheid met God kennende, opging in dit gevoel zonder te arbeiden, dat men bleef toeven in die hoogere gewesten, zonder weer op de aarde terug te keeren. Het gevaar dreigt, dat voor de gratie der beschouwing vergeten wordt het eigentlijk practische leven, doch daaraan ontkomt Mande. Sommigen meenen, dat de eenheid met God gelegen is „in sueticheit of in smake;" ten onrechte! Het is slechts de vraag, of men de deugden en de goddelijke liefde bezit. Menigeen is, zoolang de „sueticheit" duurt, tevreden en vol liefde, maar zoodra zij voorbij is, heeft de liefde ook uit [1]). De schouwende mensch zal zorgen, dat hij alle deugden hebbe op het volkomenste. Hij zal altijd een nieuw leven beginnen en altijd zich oefenen „in nuwer waerheit te bekennen. Hy sal hebben luttel woirde ende vele levens." Schouwende leven is een leven vol liefde, die ook door Mande boven alles geprezen wordt.

Zijne mystiek heeft hem niet over het hoofd doen zien de eischen van het zedelijk leven. „Ende ghelijc als dine minne ende weerdicheyt dy my ghegheven heeft, also gheeft mine devocie ende ynnicheyt dy dy selven weder" [2]).

Doch er is iets in zijn beschouwingen, dat hem drijft in een bijzondere richting. Mande was schouwer, visionaris. Zoo wordt hij algemeen genoemd. Wat hebben wij daaronder te verstaan?

Busch zegt herhaaldelijk, dat Mande de gratie der beschouwing in niet geringe mate had ontvangen en deelt enkele visioenen mede voor het meerendeel aangaande den toestand van afgestorvenen. Door de werkjes, welke ik mocht terug vinden, is onze kennis van zijn visioenen belangrijk vermeerderd, vooral daar deze van een andere soort zijn. Daaruit en uit hetgeen ons van andere mystieken bekend werd, moeten wij opmaken, wat wij onder die visioenen hebben te verstaan.

---

1) *Bijlage* III, fol. 55v.
2) Moll, *Joh. Brugman*, dl. I, blz. 313.

Ruusbroec naar wien hij zich gevormd heeft, geeft ons aan wat een visioen is. Als men heeft gevoeld zijn tekortkomen, maar ook de zaligheid, waartoe men is voorbestemd, wanneer men aldus ongedurig en vol verlangen is, dan „werden selke menschen ghetrocken bi wilen boven sinlicheit inden gheeste ende hem wert toe ghesproken met woerden ofte ghetoent met beelden ende met gheliken enighe waerheit, diere hem noet is ofte anderen menschen ofte toecomende dinghe. Dit heeten revelaciën ofte visioenen" [1]).

Niet alleen, dat men in het schouwende leven een hooger en vollediger godskennis ontvangt, ook door tal van beelden en gelijkenissen wordt een of andere waarheid kenbaar gemaakt in zichtbaren vorm, al bestaat het slechts in het brein van den schouwer. In de middeleeuwen is dat veelvuldig voorgekomen bij vele devoten, wier vroomheid meermalen werd afgemeten naar het aantal en de hoedanigheid der visioenen, meer dan naar datgene, wat eigenlijk als norm gelden moet, hun zedelijk leven. De inhoud dier openbaringen is van zeer uiteenloopenden aard, overeenkomend met de ontwikkeling van den schouwende. Evenals ons geloof zich vertoont in verschillende vormen, veranderend naar mate wij zelf hooger of lager ontwikkeld zijn, zoo is het ook hier; de visioenen zullen verschillen naar gelang ieders individualiteit is. „Wie met reine dingen omgaat," zeide Suso, „droomt van reine dingen uit de natuur; wie met dwaasheid omgaat, droomt van dwaasheid" [2]). De visioenen zijn afhankelijk van den zedelijk-godsdienstigen en verstandelijken staat der visionarissen en vandaar dat soms zinnelijke of doodgewone dingen worden medegedeeld in den vorm van een visioen.

In mijn eerste hoofdstuk besprak ik dit reeds en eenigszins uitvoeriger zij er hier nogmaals op gewezen, evenwel met verwijzing naar wat elders in het algemeen over het visioen is gezegd [3]). Vooral na hetgeen de Heer Spitzen over Mande's visioenen meedeelde, mag er nog wel eens op teruggekomen worden. Zeker is het, dat het hier gaat om een andere wereldbeschouwing. De tegenwoordige wetenschap, door den Heer

---

1) »Die Chierheit der gheesteleker brulocht," C. XXIV, uitg. Prof. David, dl. VI, blz. 82.

2) Ontleend aan F. Böhringer, *Die Deutschen Mystiker*, Zürich, 1855, S. 424.

3) Zie o. a. W. Moll, *Kerkgeschiedenis van Nederland*, dl. II, 4de stuk, blz. 116—120; Acquoy, a. w., dl. II, blz. 307, en dl. I, blz. 264—267; W. Moll, *Joh Brugman*, dl. II, blz. 88—92.

Spitzen zoo gesmaad, doet ons die visioenen beter verstaan en de verklaring er van vinden. Het wordt thans vrij algemeen aangenomen, dat zulke visioenen en openbaringen van binnen uit worden gewerkt, niet ontstaan door een of andere werking van buiten af. Terwijl in gewone omstandigheden zich datgene aan ons doet kennen en op onzen geest inwerkt, wat wij met het lichamelijk oog vóór ons zien, is soms het voorstellingsvermogen bezig met dingen, die men niet tastbaar voor zich heeft. De herinnering kan ons doen zien, wat jaren geleden misschien geschied is, maar waarvan het ons is, alsof het heden nog om ons heen gevonden wordt. Onze geest heeft daarvan vroeger zulk een indruk ontvangen, dat het ten allen tijde daarin staat afgedrukt. Bij latere soortgelijke ervaringen komt het weer bij ons boven, doch dan zullen wij nimmer vergeten, dat het slechts bestaat in onze verbeelding.

Nu is het echter mogelijk, dat men zich dingen voorstelt, die men nooit heeft gezien. Men kan zoo vervuld wezen van allerlei denkbeelden, dat, vooral zoo de fantasie sterk ontwikkeld is, aan die gedachten een tastbare vorm gegeven wordt. Het is daarmede als met den schrijver van een verhaal, die zich zoo heeft ingeleefd in eene denkbeeldige wereld, die zoo vertrouwd is geraakt met zijn eigen geesteskinderen, dat, zoo hij ons hun leven teekent, het alles voor ons leeft en wij in hun omstandigheden met hen meegevoelen en lijden. Zoo gaat het ook met de visionarissen. Alleen, en daar komt het verschil, zij houden datgene wat zij zien voor werkelijkheid, zij twijfelen er niet aan, of het is God, die hen dat te aanschouwen geeft. Hun wordt daardoor eene openbaring gegeven aangaande dingen, die anders duister zouden blijven. Dat het aldus ook bij Mande is gegaan, blijkt ons zeer duidelijk uit de nieuw gevonden exempels. In meer dan één verhaalt hij, hoe hij op een dag voor zijn legerstede zit „ende wert denkende op sijn sonden ende ghebreken also dat hi wonderlike seer wort wenende van rechten berouwe" en elders, hoe hij wegens ziekte aan zijn cel gebonden „hem gaf als hi best conde of mochte tot onsen lieven here" en dan wordt hij „wt hem selven ghetoghen." Hij denkt [1]) op Kerstnacht over de geboorte van Christus en dan wordt hem een roede vertoond, waarop een bloem met veel bladen. Dan komt hij tot zichzelf en denkt over het geschouwde na, totdat hem nu weer in geestvervoering getoond

---

1) *Bijlage* I, fol. 18r.

wordt, wat van dit alles de beteekenis is. Wat hij ziet, is dus vrucht van peinzen. Hij zit in het donker „ende gaf hem inwerts om wat goets te denken" en hij peinst over het verhaal van Maria Boodschap. Nu wordt van zelf de uitkomst van zijn overpeinzingen meegedeeld in den vorm van een visioen. Maria deelt hem mede, hoe een onbevlekte ontvangenis mogelijk was. Evenals vochtig hout bij het vuur gelegd langzamerhand alle vochtigheid verliest en zoo verbrandt, zoo had ook de Heilige Geest, die altijd in haar gewoond had, alle vochtigheid van vleeschelijke begeerten haar ontnomen. Toen de volheid der tijden was aangebroken, ontstak het vuur van den Heiligen Geest de materie, die zich zoolang zuiver had gehouden.

Er is geen twijfel aan, of Mande heeft het alles zoo gezien, gelijk hij het meedeelt. Hij heeft zich langzamerhand zoo gewend alles in zinnelijke vormen zich voor te stellen, dat hij ook niet anders kan en werkelijk ziet, hoort en gevoelt. Door prof. Acquoy werd dat genoemd, zeer tot verontwaardiging van den Heer Spitzen, „eene overprikkeling van het zenuwleven, een bewijs van een verbroken zielsevenwicht," en dat blijft het voor de wetenschap onzer dagen. Tauler, die in vele opzichten geestverwant was van Mande en anderen dier dagen, verzet zich tegen die visioenen met de volgende woorden [1]: „Wer sich Visionen annimmt und mit viel Bilden umgeht, das ist ein Zeichen, dass sein Grund nicht einfältig ist und lauter; denn in einem einfältigen, lautern Grunde gebiert sich nichts anderes denn Gott und das Gottförmig ist; nun ist Gott ungesichtlich und über alle Bilder und davon so werden die betrogen, die sich Gesichte annehmen. Und was sich in einem lautern Grunde gebiert, das ist also subtil und einfältig, dass es Niemand mit Bilden begreifen mag, und wer lautere Wahrheit versteht, der weiss es wohl, dass es wahr ist. Und sie halten nicht von Visionen, sonderlich in dieser Zeit."

De Heer Spitzen, die aan deze visioenen een goddelijken oorsprong toeschreef, moest toch erkennen [2], dat zij „grootendeels vervat zijn in voorstellingen van geheel gelijken aard als hij dagelijks of toch gedurig beleefde en met zijne zintuigen waarnam. De zaligen, die hij schouwt, gaan in plechtige processie, zij zingen liederen aan missaal of brevier ontleend." De Heer staat de Mis te celebreeren of wel hij ziet Jezus een

1) Zie F. Böhringer, *Die Deutschen Mystiker*, s. 248.
2) *De Katholiek*, dl. 89, jaarg. 1886, blz. 109—113.

huis timmeren met veel instrumenten. Volgens hem ontstonden Mande's visioenen onder hooger invloed, al werd de stof er toe grootendeels geleverd door geheugen en verbeeldingskracht. „De vertooningen zijn," zegt hij, „slechts het kleed van waarheden en feiten hem geopenbaard." Maar zoo zijn die visioenen niets anders dan inkleeding van een of andere gedachte, en leveren de denkbeelden, daarin opgesloten, een bewijs voor den adel van zijn persoon. Dit neemt niet weg het ziekelijke van zijn geheele beschouwing. Ziekelijk blijft voor ons gevoel dat stelselmatig zich brengen in een toestand van ecstase, waarin men zich oefenen kon [1]), ziekelijk alle pogingen als vasten en nachtwaken om die zaligheid te bereiken; zoo ook de meening, dat alles wat men ziet, van God afkomstig is, want „het is dicwijl sinlicheit, dat men minne rekent ende nature, dat men meint dat gracie is" [2]), ziekelijk het overschatten van het gevoel, dat ten slotte alleen oordeelen wil over dingen, waarin het verstand ook een woord heeft mee te spreken. Ondanks het leerzame van vele visioenen en de niet geringe letterkundige waarde der beschrijving, bij al de vroomheid, die daarin tot uitdrukking komt, heeft zijn mystiek, waar zij vervallen is tot dergelijke gevoelsexcessen, iets weerzinwekkends voor onzen tijd en dit zal altijd van invloed wezen op onze waardeering van zijne geheele persoonlijkheid.

Dit schouwen nu, als een onmiddellijk inwerken van God op den mensch, behoefde niet alleen voor te komen bij geleerden en aanzienlijken. God ziet den persoon des menschen niet aan. „Ende hierom so mach die alrehoechste scouwinghe also wel mitter hulpe Gods crighen een puer leye of een arm vroukijn als een groet meyster of clerc; want sy meer geleghen is in der minnen, ende in der vurigher begheerten, dan in der con-

1) Lidewyde van Schiedam werd eerst na 8 jaren een schouwster; zie Moll, *Kerkgeschiedenis van Nederland*, dl. II, 4de stuk, blz. 117.

2) Geen wonder dan ook, dat men van sommige visioenen niet geloofde, dat zij van God afkomstig waren. Busch, zegt Moll, twijfelde eens aan de visioenen van eene vrouw te Alkmaar en hij ried haar enkele voorzorgen ter beteugeling aan; waren zij van God, dan zouden zij teruggekomen, anders niet. Moll, *Kerkgeschiedenis van Nederland*, dl. II, 4de stuk, blz. 118—120.

sten of in der letteren" [1]), Zoo luidt, gelijk wij reeds zagen [2]) Mande's oordeel over de wijzen zijner dagen, die meenden wijs te zijn, maar wien ontbrak de ware wijsheid en waarheid, die soms in een enkel oogenblik geleerd kan worden, beter dan door alle meesters van Parijs [3]). Wat God van binnen geeft, dat kunnen zij met al hun redeneering nooit teniet doen. De waarheid is niet gebonden aan een bepaalden stand; Mande wijst er met zekere voorliefde op, hoe de groote profeten en koning David eenvoudige menschen waren, voordat zij hun werk aanvaardden. Alle heiligheid en alle schrift is hierin gelegen, dat men God ontziet en vreest met kinderlijken angst en uit liefde Zijn geboden houdt [4]). Hij gevoelt maar al te goed, dat al het uitwendige, „die arbeit van buten" den mensch niet gelukkig maken kan en niet genoeg is tot volkomenheid. Wij mogen niet blijven staan op den weg; wij moeten streven naar volmaaktheid en dan geldt zeker wel het spreekwoord: „So wye staet na enen gulden waghen, hy crighet dairof enen naghel." Het ware vrome leven is niet gelegen in veel vasten en waken, zingen en lezen en anderen uiterlijken arbeid. Er zijn geleerde menschen, die luide zingen en veel lezen, maar zij mogen hooren, wat er geschreven staat: „Niet luide roepen, maar liefde klinkt in 's Heeren ooren!"

Zoo toont Mande reeds oog te hebben voor het onhoudbare eener beweging, die volgens zijn mystiek zich bewoog in eene verkeerde richting. Er is zekere minachting voor de wetenschap, althans voor de vormen, waarin zij zich openbaarde. Doch Mande's verzet gaat nog verder en daarin staat hij niet alleen. Van alle kanten komt in de middeleeuwen oppositie tegen den wereldlijken staat, waartoe de geestelijken vervielen, verzet tegen allerlei misbruiken, die langzamerhand waren ingeslopen. In dat groote koor mengt ook Mande zijne stem, die hier en daar vrij forsch klinkt. Bekend is Ruusbroec's uitval tegen de priesters [5]) en een nagalm van dit alles wordt bij Mande ver-

---

1) Moll, *Joh. Brugman*, dl. I, blz. 291.

2) Zie boven blz. 65.

3) Moll, *Joh. Brugman*, dl, I, blz. 275. Zie vooral hierachter *Bijlage* IV, fol. 17v—26r, waar gesproken wordt over de „opgeblasenheit der clergien ende der kunsten inder scriften," en Mande zich afkeurend uitlaat over hen, die meenen „dat si bet zien dan yemant, nochtan dat si dicwijl te mael blint sijn" en waar hij zich beroept op het inwendig Godswoord. De apostelen en Jezus zouden nog door hen bespot worden om hun eenvoud, maar de waarheid blijft boven alles.

4) *Bijlage* IV. fol. 39v.

5) A. A. van Otterloo, *Johannes Ruysbroeck*, blz. 332—341.

nomen. Hij heeft een afkeer van de hoogere geestelijkheid. De heiligheid is niet gelegen in hoogen geestelijken staat, als van paus, kardinaal, bisschop, abt, prior, priester of in groot meesterschap in de Schrift of in andere prelaturen, maar alleen in ootmoedigheid en gelatenheid, en juist daaraan ontbreekt het hun menigmaal [1]). Ja, zelfs nog erger; wat de leeken zich schamen te doen, of uit angst laten, dat doen zij zonder eenige goddelijke vreeze; zij bespotten dikwijls degenen, die hen niet volgen en alzoo geven zij den leeken een voorbeeld en leeren hen, hoe zij zondigen moeten [2]). Doch het sterkst laat hij zich uit in één zijner exempelen [3]). Als hij namenlijk in zijn cel zit te denken over wat Jezus eens leed en nog moet lijden van de schepselen, dan ziet hij in ecstase plotseling in een hoek van het vertrek den Heer zitten met een doornenkroon, die hem zeer pijnigde; haar en baard waren hem afgeschoren. Mande komt hem te hulp met een kussen en tot loon hoort hij, wat de beteekenis is. De twee wanden zijn de geestelijke en de wereldlijke staat, die in de kerk heerschen. Deze zoeken zich zelf; waar hij zich ook keert, overal stoot men hem. De prelaten der heilige kerk zouden hem en zijn leden uiterlijk en innerlijk beschermen moeten en versieren met een goed geestelijk leven, maar nu wordt zijn naam door hen gelasterd. Natuurlijk dat de wereldlijken, de prinsen en heeren der kerstenheid hieraan een voorbeeld nemen.

Doch ook in ander opzicht heeft hij gevoeld het verkeerde van veler opvattingen. Zijn geloof had een afkeer van allerlei voorstellingen en denkbeelden, die in zijne dagen werden aangetroffen en hem in strijd waren met de ware godsdienst. Ik wees er reeds op, dat Mande zich afkeurend uitlaat over allen uitwendigen arbeid als waken, vasten, lezen en zingen als op zich zelf goede werken. Elders komt hij ook in verzet tegen het bedevaart loopen. Onze bekeering moet blijken uit geheel andere dingen dan waarin velen het zoeken. God zegt niet: „Loept hier ende dair pilgrimaedse of vaert over see, mer hy seyt, dat wy totter herten keren sellen ende dair sellen wy hem

---

1) Zie het exempel *Bijlage* II, fol. 31_r—33_r, waar Mande Jezus bezig ziet met timmeren. Het zijn slechts voor het uiterlijk onoogelijke werktuigen die hij gebruikt, maar de scherpe zijde is goed en slaat niet om, wanneer men er mede arbeidt.

2) *Bijlage* I, fol. 3^r.

3) *Bijlage* III, fol. 67^v vlg.

vynden" [1]). Een geheel anderen weg hebben wij te gaan; met berouw moeten wij de zonden nalaten. Het is een niet zelden voorkomend verschijnsel in die dagen [2]), dat tegenover de oppervlakkige werkheiligheid van velen, gewezen wordt op iets hoogers. In zekeren zin is bij enkelen sprake van eene rechtvaardiging door het geloof. Hiervan vinden wij ook bij Mande hier en daar een spoor [3]). Maar het wordt niet stelselmatig doorgevoerd; het zijn slechts enkele woorden en het is den schrijver niet geheel tot klaarheid gekomen, hoe hij in dit opzicht heeft te denken. „Ghien werc, hoe goet dattet is of hoe veel dat wy er doen of werken moghen, het sy van buten of van binnen, dat en stedicht ons niet eyghelic boven ons selven in Gode. Mer dat werc, dat ons eyghelic in Gode stedicht ende daert namelic aen staet, dat is dat wy selve sijn een ewighe voirtgaende heylighe offerhande Gods boven al onsen navolghenden werke" [4]). Bij den mensch moet wezen een vertrouwende, ootmoedige hoop op 's Heeren goedheid, alzoo dat wij noch op ons zelf noch op onze werken en verdiensten ons zullen verlaten, maar geheel op zijne verdiensten en op het lijden, dat hij voor ons heeft doorstaan [5]). Men zal altijd meer hopen, zegt de Heer in de Claghe, „op myne hulpe ende verdienst ende op myne barmherticheit dan in horen goede werken" [6]). Het eeuwige leven verkrijgt men niet door goede werken; „mer dat mach men houden voir wair, dat goddiensticheyt ende vurighe mynne ende begheerte tot Gode ende mit minnen aen hem cleven dat ewighe leven vercrighet, al en hadde hy noch hande, noch voete, noch tonghe uutwendighe werke of oefeninghe mede te doen." Als men nu daaruit maar niet opmaakt, dat goede werken op zich zelf verkeerd zijn of dat men ze niet zal doen, maar men

---

1) W. Moll, *Joh. Brugman,* dl. I, blz. 265. Verg. Dr. J. C. Pool, *Frederik van Heilo en zijn schriften,* Amsterdam 1866, blz. 114—131.

2) Moll, *Kerkgeschiedenis van Nederland,* dl. II, 4de stuk, blz. 46—49. Tegen de werkheiligheid verzetten zich o. a. Johannes van Goch en Johannes van Wesel; verg. Dr. C. Ullmann, *Reformatoren vor der Reformation,* Hamburg, 1841—1842, Th. I, S. 118—136 en 334—336.

3) Ruusbroec schreef: „Die werken en heylighen ons niet en sijn wi niet goet; mer sijn wi heylich, soe sijn onse werke heylich. Want hoe heylich dat onse werke scinen, si en heylighen ons niet alsoe verre als si werke sijn, mer alsoe verre als wi heylich sijn." Verg. de uitgave van prof. David, dl. III, blz. 51.

4) Moll, *Joh. Brugman,* dl. I, blz. 284.

5) Moll, a. w. dl. I, blz. 301.

6) *Kalender voor de Protestanten in Nederland,* jaarg. 1860, blz. 110. Verg. ook *Bijlage* V hierachter op fol. 62v en de aanhalingen uit het Amsterd. HS. (zie hfdst. II op blz. 53).

zal meer letten op de bedoeling en het einde, dan op het werk zelf[1]). God ontvangt de goede werken, die wij doen, meer „na onser meninghen van binnen dan naden werken van buten".

Doch ook in anderen geest laat hij zich uit. De deur des levens wordt geopend door goede werken, God zal loonen naar de werken[2]). „Laet ons dan al onse duechden ende werken, die wy mit eenvoldigher meyninghen werken, mit besceyde doen, so moghen sy Gode behaghen ende ons verdientlic wesen".

Men ziet het; als de goede gezindheid even goed geacht wordt als de werken zelf en hij daarna de goede werken op zich zelf noodig rekent en verdienstelijk, dan staan hier twee voorstellingen tegenover elkander, die moeielijk zijn overeen te brengen. Mande is zich niet bewust, dat hij met enkele uitspraken in strijd komt met de kerkleer zijner dagen. Straks zullen wij zien, dat hij van ontrouw daaraan niet weten wil; vooraf zij nog op iets anders gewezen.

Bekend is het, dat in de middeleeuwen van meer dan ééne zijde verzet komt tegen de leer van den aflaat en de misbruiken, waarmede het aanprijzen daarvan gepaard ging. Wessel Gansfort's stellingen over den aflaat zijn een voorspel op wat later Luther schrijven zou. Soms werd het uitgesproken, dat een ootmoedig en gebroken hart voor God genoeg is en den mensch volkomen aflaat bezorgt. Aldus ook Mande; als men maar met recht berouw over zijn zonden vertrouwt op de genade en goedheid Gods en van zijne gebenedijde moeder, de heilige maagd Maria, heeft men geen aflaatbrief noodig. Zoo toch zegt Mande in één zijner exempels[3]): Toen hij eens weende over zijn zonden, verscheen hem Maria, die ziende zijn berouw met een mes zijn „pels" schrapte en zeide: „Sta op, nu is het vergeven; hoed u in het vervolg voor zonden". Vervolgens komt hij bij den Paus en vraagt dezen of hij hem absolutie geven wil. De Paus buigt zich en schrijft een kruis op den grond. Mande moet op de knieën kruipende het kussen; dan zijn hem de zonden vergeven. Doch er is een vuile plaats tusschen hem en het kruis. Als hij het gedaan heeft zegt de Paus, dat hij den volgenden dag moet communiceeren, dan zouden zijn zonden vergeven zijn. Nu vraagt hij voor alle zekerheid daarvan een brief, hetgeen de Paus weigert. Wij vinden hier zeer in het

1) Zie Moll, *Joh. Brugman*, dl. I, blz. 288—289.
2) Zie *Bijlage* II, fol. 45r.
3) *Bijlage* I, fol. 8v—9v.

algemeen ook een verzet tegen den aflaat en wij hooren een zwakken weergalm van wat door anderen beslister is uitgesproken [1]).

Men make uit een en ander niet op, dat wij in Mande een voorlooper der Hervorming mogen begroeten. Het is waar, Mande als mysticus komt soms tot uitspraken, die hem brengen in strijd met de kerkleer zijner dagen. Hij, die het licht der waarheid in zich voelt schijnen, heeft de kerk niet noodig om tot zaligheid te komen; zijn taak is niet de kerkleer uiteen te zetten, maar uiting te geven aan zijn geloof. De mysticus wil niet leeren, doch doen gevoelen. Wat hij uitspreekt, en in 't eigen hart ervaart, is voor zijn gevoel hetzelfde als datgene wat door de kerk wordt onderwezen. Hij tracht niet te begrijpen: „Wes wy niet begripen en connen ende boven onsen verstande gaet als vander godheyt of van der heyligher Drievoldicheit, dat sullen wy oetmoedelike eren ende bedecken dat mitten ghelove" [2]). Ja, mocht zijn eigen overtuiging hem brengen tot een afwijkende meening, dan: „Ic sel mit vryēn wil begripen al dat te geloven, dat die heilige kerke hout ende geloeft. Ende hierin sel ic mi also merkeloes ende eenvoudich van gronde in houden also dat mi mijn eygen sin noch mijn natuerlike reden niet twivelachtich noch wanende maken mach ende dat mi oec geen creatuer, hoe heilich dat si schijnt of wat si wonders of myrakelen werken mochte of nywicheit van gelove in brengen mochte".

Dat ook in andere opzichten Mande getrouw bleef aan de leer der kerk, blijkt mede uit de vereering van Maria; daarin komt hij overeen met den geest van alle Windesheimer kloosters, waar Maria in hooge eer stond [3]). In zijn visioenen speelt Maria een groote rol. Zij is het, die den mensch te hulp komt en voor hem bidt en een voorspraak is bij haar Zoon; op Kerstdag of Maria Hemelvaart verschijnt hem Maria en wordt hem òf over de ontvangenis òf over de geboorte een en ander meegedeeld. Ter nadere aanduiding behoeft, na hetgeen ik uit zijn visioenen reeds meedeelde, hier niets meer gezegd te worden. Men leze de exempels zelf [4]).

---

1) Over den aflaat in de middeleeuwen zie men W. Moll, *Kerkgeschiedenis van Nederland*, dl. II, 4de stuk, blz. 184—204 en over de denkbeelden aangaande den aflaat bij de Windesheimers Acquoy, *Het klooster te Windesheim*, dl. I, blz. 194, II, blz. 125 etc.

2) Moll, *Joh. Brugman*, dl. I, blz 301.

3) Acquoy, a. w. dl. I, blz. 193, dl. II, blz. 258—261 en Moll, *Kerkgeschiedenis van Nederland*, dl. II, 4de stuk, blz. 100—103.

4) Zie *Bijlage* I, fol. 9_r, 14_v, II, fol. 25_r, III, fol. 57^v.

De biecht werd door Mande zeer hoog gehouden. „Alle zonden worden in de biecht afgewasschen en de penitentie ons opgelegd, hebben wij blijmoedig aan te nemen en te volbrengen met Gods hulp" [1]. Ook een ander denkbeeld bij Mande is der vermelding waard. Hij geloofde vast in de kracht der zielmissen. Een mensch kon met zijn lijden hier, de zielen in het vagevuur te hulp komen en vandaar, dat hij het lijden niet vreesde: „Ic sel begeren, dat hi al die pine, die ic lide, nemen wil in afcortinge ende in hulpe der zielen inden vegevuer, opdat si te eer bi hem comen" [2].

Bij Mande vinden wij weinig dogmatiek, zeide ik boven; hij heeft geen bepaald systeem, nauw in elkander sluitend. Toch waar hij een enkele maal gelegenheid heeft tot het neerschrijven van dogmatische uitdrukkingen, is het geheel in overeenstemming met de kerkleer [3].

Uit wat ik schreef, blijkt zeker wel, dat Mande getrouw zoon der kerk was, gelijk alle kloosterlingen van Windesheim. Men is nog geen hervormer, als men een afkeer heeft van slechte monniken of van bedevaarten. De geheele beweging der 15de eeuw geldt niet zoozeer de leer als wel de kerk met hare misbruiken en wanneer soms terloops denkbeelden worden aangetroffen, die ten slotte in strijd brengen met wat de kerk leert, is het slechts in het voorbijgaan. Het dogma blijft onaangetast en wat van Otterloo in dit opzicht over Ruusbroec schreef, geldt niet minder voor Mande: „Had men er echter werkelijk in kunnen slagen hem zijne afwijking van de leer der kerk afdoend te bewijzen, dan zou hij ongetwijfeld zijn woord hebben herroepen en zijn hoofd ootmoedig voor het gezag der Heilige Kerk gebogen hebben" [4].

Ruusbroec en Mande zijn, sinds de laatste bekend werd, als geestverwanten beschouwd. Van Otterloo sprak van een zeer afhankelijke betrekking, waarin Mande tot Ruusbroec staat [5] en na hetgeen ik van zijne denkbeelden meedeelde, zal de kenner van Ruusbroec's mystiek dit wel moeten beamen. Mande

---

1) Moll, *Joh. Brugman*, dl. I, blz. 295.

2) Zie ook Moll, *Joh. Brugman*, dl. I, blz. 300; en hierachter *Bijlage* II, fol. 38v, 40r, III, fol. 75v.

3) Men zie zijn uitlatingen over Jezus' menschwording, voorbidding, eeuwige geboorte. *Bijlage* I fol. 4v, 6v, 18r; II fol. 20v, 26v; III fol. 61r, 64r. Over de Drieeenheid zie men *Bijlage* III, fol. 73v.

4) V. Otterloo, a. w., blz. 343.

5) V. Otterloo a. w., blz. 367 en 344.

werd dan ook genoemd „de Noord-Nederlandsche Ruysbroeck" [1]). Beiden hebben dezelfde gedachten aangaande het mystische leven en indien het waarheid mocht wezen, dat Mande één zijner werkjes geheel ontleende aan Ruusbroec, is het oordeel van afhankelijkheid alleszins gerechtvaardigd. In elk geval zal niet ontkend kunnen worden, dat beiden zijn geweest verwante zielen. Evenwel, en dat mag niet worden voorbijgezien, als wij de mystische schrijvers dier dagen lezen, vinden wij overal weer dezelfde denkbeelden. Als eenmaal de oogen zijn opengegaan voor het verkeerde van vele gebruiken en de eigen vroomheid hare rechten doet gelden, kan het gebeuren, dat men onafhankelijk van elkander tot eenzelfde slotsom komt. Luther en Wessel Gansfort kwamen zonder elkander gelezen te hebben in menig opzicht overeen en wat èn bij Ruusbroec èn bij Mande gevonden wordt over het verkeerde van goede werken, wat beiden schrijven tegen de priesters en „clercken", behoeft nog niet beslist door den een aan den ander ontleend te zijn. Wat beiden meedeelen over de drie graden, die leiden tot de hoogste zaligheid, is voor een gedeelte hetzelfde, als men maar niet vergeet, dat ook Ruusbroec in de uiteenzetting daarvan niet geput heeft uit eigen wijsheid, maar de drieledige verdeeling in hoofdzaak overnam o. a. van Dionysius Areopagita, Richard van St. Victor en Bonaventura. Ook Mande blijkt Bonaventura met vrucht te hebben gelezen, gelijk uit één zijner werkjes zeer duidelijk blijkt. Hij was geen onafhankelijk man, doch heeft zich gevormd naar anderen, wier stelsel hij in zich opnam. Dit behoeft ons niet te verwonderen, want zijn geheele opvoeding was er niet op berekend geestelijke te worden. Aan het hof zal hij zeer weinig gelegenheid en lust gehad hebben zich te verdiepen in godsdienstige vraagstukken; Bonaventura en anderen heeft hij te 's Gravenhage wel niet gelezen. Eerst sinds de prediking van Gerrit den Groote is een omkeer bij hem gekomen en is zijne belangstelling gewekt voor geestelijke onderwerpen. Toen was hij reeds op rijperen leeftijd gekomen en eerst te Deventer en later te Windesheim heeft hij waarschijnlijk andere mystische schrijvers leeren kennen. Wie op 35-jarigen leeftijd kloosterling wordt, moet al een zeer buitengewoon mensch zijn om het tot een groote hoogte te brengen, en Mande is in dit opzicht zeker geen buitengewoon

---

2) Wie hem zoo het eerst heeft genoemd, werd mij niet bekend. Moll, die hem bekend maakte, plaatste dezen naam reeds tusschen aanhalingsteekens.

man geweest. Hij heeft gelezen Ruusbroec, in zijne dagen reeds zoo in eere; wat door dezen werd geschreven, maakte diepen indruk, vooral daar het uitdrukking gaf aan zijn eigen geloof. Maar hij is verder zijn eigen weg gegaan. Hij heeft in een taal meer voor ieder verstaanbaar gezegd, wat door anderen in wijsgeerige termen was uitgesproken.

De Noord-Nederlandsche Ruusbroec was hij, doch dan was in elk geval zijn stelsel minder diep gedacht. Ruusbroec de groote denker, wiens stelsel nauw in elkander sluit, die weet te onderscheiden tusschen de verschillende trappen zóo nauwkeurig, dat men in de eindelooze variaties den weg wel eens bijster raakt, Ruusbroec, wiens metafyzische denkbeelden een grootsch karakter dragen en wien men moeielijk volgen kan in al zijn beschouwingen, de diepzinnige denker en de ernstige practicus, die echter nooit verloochent zijn speculatieven aanleg; Mande de eenvoudige practicus, die het stelsel heeft vruchtbaar gemaakt voor het leven, die gaarne spreekt van de ootmoedigheid als noodzakelijke voorwaarde om tot de hoogheid der liefde te komen, van negen punten, die een pelgrim toebehooren, die een verre reis maken wil, van allerlei dingen, die beletten het hoogere licht te zien of den vrede des harten ontnemen, die liefst zegt, hoe geloof, hoop en liefde met God vereenigen enz., maar van wien wij weinig hooren, hoe hij denkt over de wereld en zijn God, tot Wien hij spreekt in hartroerend klagen, doch over Wiens wezen ons weinig wordt medegedeeld. Mande is geen filosoof; in dit opzicht kan hij niet in de schaduw van Ruusbroec staan.

Toch is er iets, dat hem naar mijn oordeel hooger doet staan dan gene. Wat taal en stijl betreft, gaat hij over het algemeen boven Ruusbroec uit. Zeker, soms is het niet zoo gespierd en ook wel niet vrij te pleiten van een zekere weekelijkheid, een uitvloeisel van zijn zielsgesteldheid, maar hij heeft iets zoetvloeiends dat wij bij Ruusbroec vaak missen. Men behoeft slechts te lezen zijn „Claghe," om te bewonderen het zeldzame meesterschap over de taal, de innige vroomheid, die hier tot ons komt in de schoonste woorden. Zulk een werkje heeft Ruusbroec met al zijne filosofie niet kunnen schrijven en al is bij Mande ook niet veel meer dan een zwakke weergalm van wat de meester schreef, waar het aankomt op den vorm, spant m. i. Mande op menige plaats de kroon.

Wat zijn invloed aangaat, met zijn eenvoud en practische wenken, hier en daar verduidelijkt door exempels, zal hij voor

het volk begrijpelijker zijn geweest dan de diepzinnige Ruusbroec; hij heeft meer harten bereikt en ze opgewekt tot een innig en geestelijk leven. Als hij spreekt van het verkeerde van goede werken of zich verzet tegen de priesters zijner dagen, die veel weten en weinig gevoelen, dan vindt het weerklank bij velen en blijft het sluimeren, totdat het straks zal worden gewekt door de machtige stem der Hervorming.

Mande heeft ook op zijne wijze medegewerkt aan het zelfstandig worden des volks. „Dezelfde waarheid, die eens tot de heiligen heeft gesproken, is nog machtig te spreken door wien zij wil, want zij ziet geen persoon aan, hetzij leek, clerc, abt, prior, of monnik, maar waar zij zich wil openbaren, daar toont zij zich zelf." In dit opzicht heeft de mystiek dier tijden, ja altijd hare beteekenis gehad. Zij heeft den mensch doen gevoelen het goddelijke in ieder schepsel; zij heeft getracht dat verhevene aan te kweeken en heeft daartoe den weg aangewezen.

Doch, en daarop mag in onzen tijd wel eens gewezen worden, mystiek is niet het hoogste. Zij is niet meer dan een doorgangspunt, dat men hoe eerder hoe beter heeft te verlaten. Ik geloof, dat men Mande wel zal begrijpen. Onze ooren zijn de laatste jaren gewend geraakt aan allerlei mystische gedachten en de bijval, dien zij vinden, doet mij vermoeden, dat ook Mande weer genoten zal kunnen worden. Men zie echter niet voorbij, dat de mystiek wel geven kan een steeds nader komen tot de godheid, maar dat haar ontbreekt het zekere gevoel van te bezitten. Zij voert tot zelfvernietiging, een geheel opgaan in het goddelijke; zij heeft hare enkele oogenblikken, dat zij God meent te schouwen en is straks de gratie weer verloren. Het is eene onmogelijkheid, dat de weg, die tot het hoogtepunt leidt altijd zoo gevolgd kan worden; te stelselmatig is zulk eene vroomheid. De mystiek kan niet verder komen, zij heeft daaraan trouwens geen behoefte, dan tot een gevoelen van allerlei waarheden, waarnaar zij niet verder vraagt. De mysticus gevoelt er zich aangenaam door aangedaan en dat is hem voldoende. Of het denkbeeld juist is en overeenkomend met een verstandelijk nadenken, is hem onverschillig. Doch ik herhaal hier niet, wat ik in den aanvang van dit hoofdstnk schreef. Wie zelf iets gevoelt van de behoefte der mystieken, zal weten te waardeeren, wat zij geschreven hebben. Hoofdzaak is of wij het goede weten op te merken: „Een reyne mensch van herte die trecket alle dinc ten besten, die hy siet of hoert, want hy slacht der bye, die dat hoenich uuttrecket uut den

bloemen, dair die spinne, dat is die onreyne van herte venijn uuttrecken."

M. Maeterlinck, die in zekeren zin een geestverwant van Ruusbroec genoemd kan worden, schreef in zijn voorrede voor de vertaling van Ruusbroec's, „Die Chierheit der gheesteleker brulocht," wat zeker niet minder geldt voor Mande: „Ik weet, dat we op deze bladzijden de schaduw zien van dingen, die we ons niet herinneren ooit te hebben aanschouwd en waarbij de monnik niet eens blijft stilstaan om ze op te helderen; wij zullen ze pas herkennen, als we de voorwerpen zelve zien aan gene zijde des levens; maar ondertusschen heeft dit er ons toegebracht in de verte te turen en dat is al veel" [1]).

---

1) Zie M. Maeterlinck, *De Schat des Harten*, vertaling van Mevrouw G. M. v. d. Wissel-Herderschee, Amsterdam, 1897, blz. 94.

BIJLAGEN.

BIJLAGE I.

Hier beghint een devoet boexken, hoe dat wij wt selen doen den ouden mensche mit sinen werken ende ons mit cristo overmids warachtighe doechden sellen verenighen.

Die apostel sinte pauwels vermaent ons, dat wi wt sullen doen den ouden mensche mit sinen werken ende dat wi aendoen den nuwen, die na gode ghescapen es ende onsen lieven here ihesum cristum. Ende hierom ist, dat wi hier na doen willen ende sinen salighen woirden volghen, so moeten wi ons pinen te schoren ende doer te breken alle bande ende stricke, dair wi in deser werelt mede mochten ghehouden worden, het si vader, moeder, vriende ende maghe, goet ende eer ende overliden alle dinc ende verdriven commer ende sorghe ende alle onnutte onlede wt onser herten ende alle ongheordineerde liefde tot ons selven ende tot allen creaturen ende dan sal ons cristus mit hem selven cleeden, dat is mit sinen heilighen leven, mit sijnre graciën ende mit sijnre minnen ende aldus moghen wi in hem leven ende hi in ons. Ende hierom en sullen wi dit niet vertraghen noch versumen, want dat woirt gods loept snellike ende het begheert enen snellen navolgher als ghescreven staet: En wil niet merren di te bekeren totten here ende dat met vertrecken van daghe tot daghe, want hoe langhe du leven salte, dat es di onseker. Hierom laet ons wanderen die wile, dat wi licht hebben, opdat ons // die duuster- fol. 1v.
nisse niet en begripen ende alsoe van onsen lieven here verscheiden werden, die ons nu alsoe minlike altoes roept ende vermaent van binnen ende van buten, opdat wi sijns ewichs rijcs delachtig moghen worden ende mit hem in ewicheit verbliden. Ende hierom en laet ons niet ontsien enigher teghenheit, die ons wedervaren mochte inden weghe ons lieven heren, mer laet ons mit vriër herten alle dinc overtreden ende tot hem lopen, want hi onser ontbeidet mit groter begheerten.

Dat hem die mensche niet ontsien en sal te beteren. Ende want die exempele sonderlinghe den mensche verwecken ende ontsteken totter doghet, hierom heb ic wille somighe exempelen hier in te scriven, die mi kundich sijn, opdat de name ons lieven heren dair in ghelovet ende gheëert worde, die dicwijl sine ghenade gheeft niet allene om desgheens

wille, diese ontfanghet, mer oec om stichtinghe van anderen menschen, want als die apostel seghet: Al dat ghescreven es, dat es tot onser leren ghescreven, opdat wi overmids troest der scriften hope selen hebben. Hierom, opdat wi verweet werden tot der doghet ende tot stantachticheit
fol. 2r. ende ons niet en ontsien die doghet manlic aen te nemen, so wil // ic ierst scriven, hoe dat onse minlike here ghewerdichde te openbaren enen gheesteliken mensche, hoe anxteleec dattet es enen mensche na sinen wille ende na sijnre ghenoechten te leven ende voert sine becoringhen, die hi liden soude een langhe tijt, mer na verlosset werden mit sijnre ghenaden ende ruste crighen, opdat nyemant in becoringhen en wanhope, mer hem manlic pine te striden ende laten den here gheworden, want die ruste naden stride bereit es denghenen, die hier manlic striden ende hare hope ende troest setten inden here.

Exempel. Het was een gheestelic mensche in enen cloester, dien onse lieve here inden iersten sueticheit gaf ende viericheit totter doghet, mer want onse here sach, dat hi op die tijt niet wel becoringhe en mochte liden, ten waer dat hi meer ghebonden waer, dairom so wert hi van hem behoedt alsoe dat hi ghene becoringhe noch oftrec vander doecht en ghevoelde totter tijt toe, dat hi professie ghedaen hadde inder oerden. Op eene tijt wert dese broeder onverhoetlike wt hem selven ghetoghen, dair hi was in sijnre cellen alsoe dat hem dochte, dat een tot hem quam ende leiden wt den cloester in enen schonen camp lands. Doe sach hi dair menigherande menschen, out ende ionc, die alle vrolic ghelieten 1) ende si
fol. 2v. waren // also vri, datsi deden ende ghinghen waer si wouden; sy lachten, si spronghen, si aten ende dronken, si waren in groten vruechden. Doe sach die brueder voirt, hoe dat dair stonden inden weghe, dair si liepen ende ghinghen heimelike putten, die sonderlinghe diep waren ende beneden al vol venijnder serpenten, dair hem seer af gruwelde. Oec sach hi, dat vele van desen menschen, als si schenen in hairre meester bliscap te wesen, onbehoetlic in dese putten vielen, die te hants vanden vierighen serpenten ghegrepen worden ende wonderlic ghepinicht. Doe dit die broeder sach, doe wort hi merkelic vervaert ende had groten anxt, dat hi mede in enich van desen putten vallen mochte ende begheerde an denghenen, die hem leyde, dat hi van dair mochte comen. Doe sprac die enghel: „En hebbe ghenen anxt; ist dattu na minen rade doen wilste ende mi volghen, so saltu alle dese putten sonder scade overliden 2) ende in vreden comen. Ende dat saltu weten, dattu dicwijl bi desen putten onbehoetlic ghelopen hebs ende du soudste dicwijl dair in ghevallen hebben, had ic di van gods weghen niet beschermt, want ic dijn enghel ben, die di van gode ghegheven es te bewaren. Want in desen gheselscap hebstu langhe anxtelic ghelopen, al wast so dattu dat selve op die tijt niet es merkeste ende

1) Zich gedragen.
2) Voorbijgaan.

hierom // wil ic di segghen, wat dit bediedt. Die scone camp, dair du in fol. 3ʳ.
staeste, dat es de werelt, die god van sijnre goetheit so overscone ghemaect hevet ende den menschen ghegeven te ghebruken, op datsi hem daer af loven ende danken souden ende sine ghebode houden, die hi hem gheset heeft. Mer nu siestu wael, dat een ieghelic wandelt na sinen eighenen wille ende versmaden te horen die salighe vermaninghen gods, dair hise mede vermaent van binnen ende van buten ende dat noch argher es dieghene, die hi vervolt hevet mit consten der scriften, opdat si dander leren souden ende den wech wisen, die sijn dieghene, diese meest inden putten leiden, dair si in versmoren ende vanden serpenten, dat es vanden duvelen ewelic ghepinicht worden. Want dieghene, die daer toe gheset sijn, datsi den menschen haer sonden ende quaetheden kundighen souden, op datsi niet en vielen inden ewighen doot, dat sijn nu dieghene, die hem voirgaen inden sonden. Ende dat hem die leeken dicwijl schamen te doen of van anxte laten, dat doense sonder godlike vreese, ja si bespotten dicwijl dieghene, die hem niet en volghen ende aldus ghevense den leeken exempel ende leren hem, hoesi sondighen sullen ende dairom sullensi alre diepste ligghen inden putte ende hierom volghe mi ende en wil di niet ontsien". Doe hi dit gheseit had, doe ghinc hi vore ende de broeder volghede hem na also dat hi en leide op een water, dat redeleke //
wijt scheen ende over dat water ghinc een brugghe, die alte seer smal fol. 3ᵛ.
was. Doe sprac die enghel toten broeder, dat hi dair over soude gaen. Mer die brueder was so beanxtet, dat hijs niet en dorste bestaen. Doe nam de enghel sijn hant ende leiden over also dat hi sonder enighe swaerheit overghinc an dander side vanden water. Als hi over was ende omsach, doe was die brugghe van dair. Doe sach hi voirt, hoe dat daer een huseken stont op enen berch. Doe sprac de enghel: „Hierin saltu wonen, ist dattu salich wilste wesen ende den wille ons heren volghen". Ende doe hi inden huse quam, wert die dore te hant achter hem toeghesloten, also dat hi niet weder wt en mochte. Doe quam een stemme van boven ende sprac toten enghel: ontbinde den walvisch. Te hant ghinc de enghel ende dede ene dore op, die op enen putte lach ende toech dair wt enen walvisch. Te hant wert die walvisch verwandelt in enen groten drake ende stont op twee beenen als een mensche ende quam mit gapender kelen vreselike tot desen broeder, of hi en te mael verslinden soude, want die dore was ghesloten, also dat hi hem niet ontgaen en conde. Doen was die broeder seer vervaert. Als hi aldus stont ende bevede, so sprac de enghel, die en leide ende seide tot den broeder: „Ganc vrilec teghens hem ende
nemet hem bider kelen ende // werpeten onder dine voete." Doe ghinc die fol. 4ʳ.
brueder hem te ghemoete ende greepen bider kelen ende werpen ter eerden. Doe sprac denghel: „Sette dinen voet op sinen kele" ende hi dede also. Doe seide die enghel: „Sich, nu hebstu den viant verwonnen also dat hi di openbaerlic niet en sal moghen deren mitter hulpen gods. Mar du moetste een langhe tijt striden teghens sijn wijf ende teghens sijn dochter, die sijn di ghegheven, datsi di oefenen sullen, dat sijn vleyschelike ende ydele

ghedachten ende becoringhen ende dair moetstu teghens striden enen tijt, mer ist dattu minen raet doen wilste, so salt di al ten besten comen. Hierom wes starc ende en wil di niet ontsien ende sette dine hope ende troest inden here ende hi en sal di niet laten, want bistu volstandich toten eynde, so saltu ontfanghen die crone des levens." Te hant quam die broeder tot hem selven ende dochte, dat hi hem bereiden moeste tot becoringhen, alst gheschiede, want cort dairna wort hi also seer becoort, dat hi dicwijl duchte, had hi niet ghebonden gheweest, dat hem seer anxtelic soude gheweest hebben. Mer dairna cort wert hi weder inden gheest ghetoghen ende doe quam die enghel weder ende bracht hem een briefken, dair stont in ghescreven mit tween righen aldus: „Sich, nu es die winter gheleden //
fol. 4v. ende die reghen es wech ghegaen ende gheleden; wes volstandich, so sal di die ewighe ruste bereit wesen". Hiermede quam hi weder tot hem selven ende dankede onsen lieven here van sijnre goetheit, dat hi hem so goedertierlic vermaent ende ghetroest had. Ende hi sette voirt op in sijnre herten, dat hi hem onsen lieven here temael overgheven woude, dat hi mit hem dede, dat hi woude in tijt ende in ewicheit. Want hi wouds hem al ghetrouwen ende striden mit sijnre hulpe also langhe alst hem goet dochte ende dattet hem eerlic ware.

Hierom laet ons exempel nemen ende ons niet ontsien die werelt ende haer ghenoechten te laten ende dat water der werliker ghenoechten over te treden; al ist, dat ons dunct dat die brugghe smal is, also dat wijs van ons selven niet en vermoghen, die here sal ons overleiden ende sal onse voervechter wesen. Laet ons vrilic ons selven overgheven inden handen ons minliken heren en voirt om sinen wille in ghehoirsamheit onder den menschen, want wat wi om sinen wille doen ende laten, dat sal ons hondertvout gheloent werden, want hi sal selve onse loen wesen, onse lieve here ihesus cristus, die om onsen wil ghehoirsam heeft gheweest sinen vader totter doot des cruces, niet allene sinen hemelschen vader, mer hi
fol. 5r. heeft hem oec ghe- // gheven onder marien ende ioseph ende sijn heilighe lichaem ghegeven inden handen der sondaren, opdat hi ons tot hem trecken mochte.

Dat wi die becoringhen niet te seer ontsien en sullen. Mer want dat leven der menschen een strijt ende becoringhe is op eertrijc, als iob seghet ende als oec die wise man seghet: Sone, die gaeste tot den dienste gods, sta in vrese ende bereide dijn ziel tot becoringen. Hierom mocht yemant vresachtich wesen ende duchten over te treden, want hi duchte, dat hi niet volherden noch volstandich wesen en soude, overmids dat hi sijn eighen cranchеit te seer aensiet of merct, dese sal horen die minlike woirde ons verlossers, die seghet: En wilt niet ontsien, want ic heb die werelt verwonnen, want onse minlike here en wil ons niet laten becoren boven onse macht, ist dat wi onse hope ende troest in hem setten, als die profete seit: Wie hevet inden here ghehopet, die bedroghen es of hi seggen woude: nyemant. Ende als iacobus de apostel seit: Salich es die man, die becoringhe lidet, want als hi gheproeft es, so sal hi ontfaen die crone des levens, die bereit is

denghenen, die hier verwinnen, dat es denghenen, die hier gode minnen, want als oic gregorius seget: Die becoringe proevet, hoe vele een yegewelc mint //. fol. 5v.
Ende noch op een ander stat: Nyemant en can sine cracht of starcheit in vreden bekennen, want wi en dorven ghene becoringhe ontsien, die wi niet mit consente der overster reden en volghen, mer si es ons meer een hulpe om doechde te vercrighen, want wat teghens onsen wille es, dat en besmet ons niet, mer ons werden cronen dair mede bereit ende onse sonden werden dairmede afghedaen, ist dat wi stantachtig bliven ende den becoringhen niet en volghen, mer altoes ons pinen daer teghens te striden. Ende hier of wil ic een exempel scriven, dat enen broeder in enen cloester ghesciede, die sonderlinghe seer becoort was.

Exempel. Het was een broeder in enen cloester, die alte seer becoert was van vleyscheliker becoringhen, also dat hi dicwijl bina in wanhope ghevallen hadde, en hadden onse lieve here niet behoet, die niet en wil die doot des sondaers, mer dat hi bekere ende leve. Dese broeder na menighe zware becoringhe des vleyschs, die hi gheleden hadde, so wort hi op ene tijt sonderlinghe seer ende zwaerlike becoort, also dat hem dochte, dat hi nye dies ghelijcs ghevoelt en hadde, also dat hi temael van hem selven wanhopich wort ende meynde, dat sijns gheen raet wesen en soude, want hi hem selven der onnutter ghedachten so vol sach ende hem so langhe gheduert hadden, dat hi meende slechts [1]) van gode onsen lieven here ghelaten te wesen. Doe hi dus // sat voir de stede, dair hi plach te slapen, fol. 6r.
doe wort hi haestelic wt hem selven ghetoghen, also dat hem dochte, dat hi stont buten sijnre cellen op een clein berchskijn, dat omgraven was. Ende hi sach, hoe dat verre van hem van allen eynden dat water quam lopen over tlant also hoghe, als die toorn was vander kerken ende soude hem temale in hem verdrenken. Doe hi dat sach, doe wert hi temael begaen ende stont ende wachte, dat hi van tide te tide verdrenken soude inden water, want hi hem niet en conde ontflien, als hem dochte. Als hi aldus stont ende verwachte mit groten anxte, doe sach hi dat, als dat water recht bi hem quam, dattet bleef staende al omtrent hem als een hoghe berch ende ten quam hem niet naerder. Doe hi dit sach, doe verwonderde hem alte seer, hoe dattet wesen mochte ende ghinc in sijn celle. Als hi in sijn celle quam, doe sach hi, hoe dat water stont boven der cellen alte seer hoghe ende die dore ende die veinsteren stonden open, nochtan en liept in die celle niet, ende die celle was, of si altemael scoon ghekerijt [2]) waer ende temael droghe. Dit verwonderde hem noch alte seer ende ghinc weder wt der cellen ende sach dat water an mit groten verwonderen. Doe hi dus stont ende dachte, doe hoirde hi een stemme tot hem spreken, die seghede //: „Waerom verwonderste di; dit es om dine fol. 6v.
salicheit gheschiet. Dat berchsken, daer du op staeste, dat es dat goede opsat, dattu voir ghenomen hebs cristum te volgen. Die graft, die dair

1) Zonder twijfel, voorzeker.
2) Geveegd.

omtrent gaet, dat es die professie of beloefte, die du beloeft hebs. Dat water, dat di overlopen wil, sijn die becoringhen, die di aenvechten. Dine celle, die bi di staet, dat es dine consciencie. Die vensteren van deser cellen, dat es dine overste reden ende dijn vrie wille, daer dat licht van boven overmits der graciën gods inschijnt. Die dore, dat es die consent of volboert [1]) dijnre sielen of dijnre overster reden. Dese staen open, nochtan en lopet dat water dair niet in, mer dine celle wort dair of ghereynighet ende blijft droghe ende onbesmet vanden becoringhen, die di ombevaen hebben, want dat berchskijn, daer du overmids dijn goede opsat op staeste, dat es onse lieve here ihesus cristus, die hem na sijnre menschheit also seer vernedert ende veroetmoedicht heeft, als dat hi vander onsprekeliker hoecheit sijnre godheit ghedaelt es ende heeft menschelike nature aenghenomen ende es god ghebleven, die hi was ende es in ewichheit. Dese ist, die di hevet behoedt ende beschermt van allen becoringhen, ist dattu op hem staende blives ende niet en gaeste over de grachte dijnre beloeften, want hi en laet nyemant, die volcomelic sijn hope in hem settet.
fol. 7r. Hierom sta ende werke manleec ende // dijn herte sal ghesterct worden ende laet den here voir di vechten ende alle die becoringhen en selen dy niet hinderen an dine salicheit, mer dine glorie vermeerderen ende cronen bereiden." Hiermede quam die broeder tot hem selven ende wert seer ghetroest van sijnre zwaerheit. Doe hi hier op began te denken, dat hi ghesien ende ghehoirt hadde, doe wort hi weder ghetoghen wt hem selven ende stont weder op dat berchskijn, dair hi te voren stont. Doe dochte hem, dat hi een hovekijn had voir sijn celle, dair hi veel goets crudekens in ghesayt ende gheplant hadde ende dat began op te gaen ende te wassen. Doe sach hi, hoe dat veel zwarter voghelen quamen op sijn crudekijn ende woudent al wt trecken ende verderven. Als hi dat sach, doe wert hi merkeleec verzwaert ende pijnde hem al dat hi mochte die voghelen of te iaghen, mer hi en hads gheen macht. Doe hi aldus stont bedruct, doe quam die stemme, die hem te voren toesprac ende seide: „Waerom bistu bedruct ende waerom es dine ziele droevich; hope inden here ende werpe alle dine sorchvoudicheit in hem, want hi es dijn bewaerre. Dit es di anderwerf vertoent om der meerder sekerheit willen der ierster openbaringhen. Dat hoefkijn, dat es dijn herte, dair du in ghesayt hebbes goede opsette van doechden ende heilighe begheerten, die in di beghinnen
fol. 7v. op te gaen ende te wassen, dat es inden werken van // buten te openbaren. Dit beniden die duvelen ende comen mit groten hopen om dit in di te vernieten, overmits oncuusschen ende anderen quaden ghedachten, mer ist dattu staende blives op dit berchskijn ende binnen den graven, di en sal nyemant moghen deren. Want sich, si hebben dat oncruut wtghelesen ende dat goede es staende bleven, dat es si hebben di dine sonden daermede afghenomen overmids der pinen der becoringhen, die du

1) Volmacht.

gheleden hebs ende al dattu in cristo gheplant hebs, dat sal te male behouden bliven. Hierom wes starc ende lide den here ende alle dinghen sullen di ten besten comen." Aldus quam die broeder weder tot hem selven ende was seer verblijt ende merkelic ghestarct teghens alle becoringhen.

Hierom laet ons vromelike striden ende niet alte cleinmoedich wesen, al ist dat wi menichvoudelic becoort werden, want also langhe als die mensche niet also seer verblint en wort, dat hi dwaelt vander godliker minnen, so en salt sonder vrucht niet wesen, dat hi goets doet, want dat werc en verliest sijn loen niet, dat wt godliker minnen ghewracht wort. Ende al waert dat die bose gheest enighen mensche, die inder minnen waer, beweechde tot enighen goeden werke te doen, opdat hi daer mede van enen beteren werke ghehouden worde of dat hi en also meynde te bedrieghen, waert dattet die mensche niet en wiste, mer // wrachte dat fol. 8r.
werc in goeder meyninghen, dat werc soude verdienlic sijn, want het inder minnen ghewracht worde. Die viant en aenvecht den mensche niet altoes openbaerlic, mer bi wilen onder die ghedaente des goeds menghet hi dat quade, opdat hi den mensche alsoe bedrieghen moge.

Dat wij dicwijl ons selen gheven tot berou onser sonden. Want ghescreven staet, dat die mensche niet en weet, of hi weerdich es der minnen of des hates ende dat wi ons in vele dinghen ontgaen ende onsen lieven here vertoernen, dat wi selve niet en merken ende want wi des niet en merken, so en hebben wi daer gheen berou of, als ons noet waer tot onser sielen salicheit. Hierom es ons groot noot, dat wi ons dicwijl inwaert keeren ende ons selven ondersoeken, wat in ons ghebreclic es of dair wi ons in ontgaen hebben in woirden, in werken, in ghedachten, opdat wi verwect werden overmits aensien onser ghebreckelicheit tot warachtighen berouwe al onser sonden, die wi weten ende die wi niet en weten, want waer wi hier gheen berou of en hebben, hoe cleyne dattet es, dat moeten wi hierna inden vagevier betalen. Hierom laet ons onsen lieven heren offeren een ghewreven, oetmoedich herte ende onse offerande temale verbranden inden viere der minnen, mer want ghescreven staet, datmen die offerande plach te wasschen inden ouden testamente, so is // ons noot die te wasschen mit wtwendighen of inwendighen tranen; fol. 8v.
want die tranen der weduwen, dat is der sielen, die hier die ghenoechten der werelt om gods wille ghelaten heeft ende die vander werelt ghelaten es, die opvaren vanden wanghen inden hemel; want die wtwendighe of inwendighe tranen sijn een ander doepsel, dair die siele in ghewasschen ende ghereinicht wort van haren sonden. Ende die siele spreect bet mit tranen dan mit woirden, alsmen leest van sinte peter, doe hi onsen lieven here ghelochent had ende hi en aensach, doe ghinc hi wt den gheselscap, dair hi ghesundicht had ende weende bitterlike.

Exempel. Ende hierof wil ic een exempel scriven van enen broeder in enen cloester, dat ons licht verwecken mach tot rechten berouwe onser sonden ende ons oec betrouwen gheven ende hope der ghenaden ende der goetheit gods ende sijnre ghebenedider moeder der heiligher maghet ma-

riën. Dese broeder sat op een tijt in sijn celle ende wert denkende op sijn sonden ende ghebreken, also dat hi wonderlike seer wort wenende van rechten berouwe sijnre sonden ende dat hi onsen lieven here also dicwijl vertoernt hadde ende noch alle daghe mit sinen ghebreken ende sunden vertoernde. Als hi aldus seer weende ende en dorste sijn oghen niet opslaen tot onsen lieven here van scaemten, doe wert hi wt hem selven ghetoghen ende wert gheleyt inder kerken. Doe hi inder kerken
fol. 9^r. soude gaen, doe // stont daer een eerbaer vrouwe, als hem dochte, voir die dore ende seide tot desen broeder: „Waerom bistu droevich ende waerom weenstu aldus seer? Ganc tot minen kinde ende sech hem dijn ghebrec". Doe ghinc die broeder voirt inder kerken voir een altaer, dair onse suete vrouwe op sat mit haren kindekijn opten scoet. Daer viel hi neder ende weende bitterlic seer, mer hi en conde niet spreken. Ende als hi opsach, so sach hi, dattet kindekijn had een dinc in de hant, recht oft een paeusveder had gheweest ende dat hielt voir sijn aensichte, als die broeder op hem sach ende loech op sijnre moeder ende die minlike moeder loech weder op haer kindekijn ende also dicke als hi opsach, so sach hi dit, also dat die broeder altoes meer ende meer weende ende riep mitter herten ghenade op onser sueter vrouwen. Ten lesten dochte hem, dat die minlike maghet also root wert in haer aensichte van medeliden, dat si scheen mededoghen mit hem te hebben, also dat si hoir minlike kijndekijn nam ende sette dat opt altaer ende quam tot desen broeder ende toech een mes, als hem dochte, wt haerre scheiden ende scrappede sinen pels, die hi aenhad ende seide: „Stant nu op, het is al vergheven ende hoede di voirt van sonden." Hiermede quam die broeder weder tot hem selven ende vant hem noch wenende also seer als hi te voren dede. Doe hi aldus noch vast weende ende had gheerne meerder sekerheit ghehadt, doe quam hi weder
fol. 9^v. wt hem selven // ende hem dochte, dat hi te romen was voir den paeus. Ende dit was op onser sueter vrouwen avont nativitas. Doe viel hi neder voir den paeus ende bat, dat hi hem absolveren woude van sinen sonden, vander scout ende vander pinen. Doe dochte hem, dat die paeus neder bockede ter eerden ende screef een cruce op die eerde ende sprac tot desen broeder: „Crupe op dine knieën tot desen cruce ende cusse dat, so sijn di dine sonden vergheven." Doe dede hi, als die paeus beval, mer dair stont een vule stede tusschen hem ende den cruce; dair moeste hi dore crupen, eer hi totten cruce quam. Doe hi dat cruce ghecust hadde, doe sprac hi totten paeus, dat hi en absolveren soude. Doe sprac hi: „Ganc morghen ende neme dat lichaem ons lieven heren ende dan sijn di alle dine sonden vergheven." Doe sprac die broeder weder: „O heilighe vader, ic hadde gheerne enen brief daer af." Die paeus antwoirde ende seide: „Ic heb di gheseghet: Ganc, laet di dat heilighe sacrament gheven, dat sal dijn brief wesen, dat di dine sonden vergheven sijn." Ende hiermede quam die broeder weder tot hem selven ende was seer verblijt. Des anderen daghes wast ghemeen, dat die broederen ten heilighen sacrament ghinghen, die gheen priesteren en waren ende doe ghinc hi mede ende wert seer van onsen lieven here ghetroest van binnen.

Hierom laet ons onse sonden bewenen die wile dat wij tijt hebben, op dat wi weder van onsen lieven here ghetroest moghen werden //, als die profete seghet: Nader menichvoldicheit der droefheiden mijns herten hebben dine troestinghen mijn ziele verblijt; want ist dat wi hier onse sonden pinighen, so en salse God niet pinighen, want hi en pinicht niet twewerf in dat selve. Laet ons pinen ons selven te kennen ende laet ons merken, hoe dicwijl dat wi ghebreken indien dat wi gode niet en eeren noch en loven noch weerdicheit en doen in dienste van warachtigher oetmoedicheit ende dat wi onsen naesten dicwijl ghebreken overmits laeuheit der minnen ende onachtsamheit. Hierwt coemt ons een mishaghen ons selves ende al onser werken ende een bedroeven, want wi bekennen, dat wi gode noch nyemant recht en doen also wi sculdich waren te doen. Dit doet ons luttel van ons selven houden ende van al onsen werken, want kennisse ons selfs doet ons te weten, waen wi comen ende waer wi sijn ende waer wi henen sullen. Wi comen van gode ende sijn in ellenden, want die minlike begheerte wil altoes opwaert tot gode; daerom is si altoes in ellenden. Wi sijn naden lichaem van buten in menichvoudigher pinen van hongher, van dorst, van couden, van hetten, van siecheiden ende van menigherande ghebreke. Wi werden dicwijl zwaerlic becoort vanden viant ende oic vanden menschen ende oyc van ons selfs vleyssche. Ist dat wi ons hier in bedroeven ende om ons ontbliven inden dienste ende // inder eeren gods ende ons nochtan pinen te doen, dat wi vermoghen na onser macht, so moghen wi weten, dat dese droefheit comt van minnen ende van trouwen, diemen tot gode heeft ende tot der doghet. Dieghene, die aldus sijn, al waert, datsi die doecht al wrochten, die alle menschen ye ghewrachten, het soude hem luttel dunken, want dien si minnen, gonnen si meer eeren ende diensts dan alle menschen gheleisten moghen. Ende dit sijn die salighe bedroefde, want si sullen ghetroest werden.

fol. 10^r. fol. 10^v.

Dat die nature des menschen in sommighen goeden werken contrarie es.

Die nature des menschen es in sommighen goeden werken contrari ende cranc ende in sommighen is si alsoe bereet, dat hoer snelheit schijnt devocie te wesen. Die natuerlike crachten sijn seer machtich inden menschen also, dat inden volcomenen menschen hier wt ghemeenlic beweghinghen comen der ghedachten, der woerden ende der werken, der blyscap ende der droefheit, snelheit des herten of des verdriets ende menigherande begheerten der zielen. Inden alre devoetsten menschen, die hore beweghingen van binnen ende van buten alre volcomelicste regeren, so helpen nochtan of hinderen hoer natuerlike crachten inden werken, die si doen ende worden na hore sceppinghe gheformet, also als dat volc pleecht te segghen: dat inden vate es, dat smaect des vaets. Ende hierom ghescietet, dat een tornich mensche van naturen, al wort hi toirnich wt goeder // meninghen, dat natuerlike bitterheit haer dicwijle dair mede vermenghet. Ende ist, dat si sacht is, so wort hi slapper dan hi soude. Aldus es die een alte hart ende die ander alte sachte. Item die droevich es ofte strenghe van naturen, die bewijst min goedertierenheit of es min toesprekelic of

fol. 11^r.

gheselllic; die goetwillighe ende vrolike die laet dicwijl achter die strenghichheit der disciplinen. In desen ende in deser gheliken saken sal een mensche hem hoeden vander menscheliker crancheit, die in sinen scote slaept. Ende hierom hoe innich of hoe gheestelic dat die mensche si, so moet hi hem nochtan hoeden vanden beweghinghen, daer hi sine natuer mede voelt gheneyghet ende gheschict totten quade.

Dat die besceidenheit versta onderscheit, hoe die nature helpt of hindert inden doechden.

Hierom sullen wi ons pinen te crighen bescheidenheit, want die bekent ende oirdelt al dese voirscreven dinghen ende hoemen hier mede doen sal ende die regieren, op datsi verdienlic werden. Bescheidenheit verstaet oic, hoe die nature des menschen of ander sake helpt of hindert inden werken der doechden als oetmoedicheit, verduldicheit, ghehoirsamheit, sachtmoedicheit, minne ende ander doechden ende dat die mensche niet en verdient na dien, dat hi meer of min vlitich es in enighen van desen goeden werken, mer na dien dat hi ghewortelt es in warachtighen doechden ende
fol. 11v. na grootheit sijnre minnen. Want het // valt, dat een mensche bi wilen van naturen of van anderen saken in enen werke der doechden minre vliticheit heeft ende meerre minne ende bi wilen minre minne ende meerre vliticheit of snelheit, want al sijn die doechden ghelijc, wi en moghense nochtan niet al ghelijc oefenen; want wi sijn van naturen bereider tot eenre doghet dan totter ander, nochtan datsi al ghelijc sijn, want si al wt eenre wortelen comen; ist dat dan een mensche meer gheneighet es tot medeliden dan tot verduldicheit, nochtan es in hem verduldicheit also volcomen als medeliden, want si beide wt eenre minnen comen; want wt also groter minnen, als hi medelidet, so es hi oec verduldich, want wt gheliken doechden verdient hi ghelike ende ghelike minne verdient gheliken loen. Ende hierom al ist, dat hi die een doecht mit meerderen arbeit doet dan die ander, ist dattet beweghen also groot is inder eenre doghet als inder ander, so verdient hi also veel in der eenre als inder ander. Ummer verdient hi hier meer, want hi hier meer arbeidt ende meer stridet ende hierin wort oic die minne meer in hem gheoeket[1]) ende aldus ist oec van devociën. Want het sijn twee menschen in gheliker minnen ende die eene heeft gracie, dat hi hem oefent in innicheit ende die ander arbeidt in becoringhen of teghens enigherande crancheit of onvolcomenheit, also
fol. 12r. vele verdient dese mit sinen striden als die // ander mit sijnre devociën ende die snelheit sijns ghemoedes. Ja, hi mach meer verdienen, strijt hi vromelic, want groot verdriet ende bitterheit des herten oefent die doechden ende en verderftse niet. Hierom, weder dat die mensche dan arbeit mit traecheit of mit doricheit des herten of mit becoringhen of weder dat hi devocie ghebruket, also vele mach hi verdienen inder teghenheit als inden voirspoede, ist dat sijn arbeit ghelijc es ende sine beweghinghe in wederstaen. Ende het gheschiet bi wilen, dat die mensche meer beroert

---

1) Vermeerderd.

wort tot dier doghet, dair hi van naturen toegheneicht is ende also verdient hi daer meer in. Ende hierom es den crancken dicwijl die staet der innicheit vruchtbaerre, mer den starken ende den volstandighen es verdienliker die staet der becoringhen. Ende het ghevalt nochtan, dat die cranke den starken ghelijc wort in gheesteliken stride, want hoe hi cranker is, hoe hi in wederstaen meer arbeidet ende dat die devote mensche crighet mit der doghet, dat crighet dese mit meerren arbeide ende swaerheden. Ende al ist dat die cranke dicker valt in daghelicschen sonden of ghebreken dan die starke, mer want hi meer arbeidt in wederstane, so gheschietet, dat die pine, die hi lidet in wederstane, antwoert der pinen, diemen sculdich es te liden voer die daghelicsche sonden of ghebreke ende aldus wort die een pine mitter ander afghedaen. Mer nochtan // die fol. 12ᵛ. min daghelicscher sonden doet, daer in wast meest die minne. Dit verstaet al bescheidenheit ende can teghenheit ende voirspoet ghelijc ghebruken tot haren gheesteliken oirbaer.

Van onderscheit des inwendighen ende gheesteliken smakes.

Nu es voirt te weten, dat groot onderscheit es te merken tusschen den warachtighen smake van binnen ende den valschen smake, die vanden bosen geeste coemt. Die warachtighe smake wort aldus onderscheiden vanden valschen. Want hi en es niet haestich noch alte driftich, noch hi en maket ghene beweghinghe inden vleysche tot oncuuscheden, mer hi sachtet ende bedwinghet die. Die warachtighe inwendighe gheestelike smake, die maect de ziele satich, rustelic, sachte, suete ende vreedsam van binnen ende van buten. Hi starct den gheest ende verdrucket dat vleysch, hi ontfunct die ziele ende verlichtse, hi en maectse niet opgheblasen, mer oetmoedich. Want sine sueticheit verwect die begheerte ende hoe die begheerte meer verwect wort tot hemelschen ende godliken dinghen, hoe die mensche sine ghebreke bet bekent ende wort dair in veroetmoedicht, want dien altoes luttel dunct, dat hi hevet, ghelijc als hi hem altoes behoeftich kent, also voelt hi altoes oetmoedelic van hem selven ende rekent enen yegheliken volcomenre ende meerre voir gode dan hem selven. Die valsche smake laet den menschen dunken //, dat hi rijc es, want hi en gaet niet fol. 13ʳ. doer om te kennen die rijcheden der goetheiden gods. Dese smake es noch onvolcomen ende desen smake ontfaen die nuwe bekeerde menschen, die noch vleyschelic sijn ende noch niet vercreghen en hebben volcomen reyninghe des herten, mer si hebben noch sepende oghen des herten ende onclaer, want si en connen noch die gheestelike dinghe niet claerlike begripen, als si sijn. Ende hierom dunct hem dicwijl, dat si rijc sijn, want si niet wel en sien noch ghene waer kennisse en hebben der gheesteliker dinghen; mer waert dat si terechte verlicht waren, also datsi bekenden ende begrepen die onghemetenheit der warachtigher sueticheit, soe souden si mit rechte meer veroetmoedicht werden dan verheven, want so souden si inder waerheit verstaen, dattet alte seer cleyne waer of niet, datsi hadden teghens dat hem noch ontbreect ende teghens datsi ghevoelen souden, waert datsi hem terechte dair toe gaven. Desen valschen smaec

werct dicwijl die viant ende dese beweghet suetelic ende maect dat herte blide ende maect den mensche licht tot dien dinghen, dair hi toe gheneicht es; hi verheft, meer hi en veroetmoedicht niet: hi laet den menschen dunken, dat hi vol is, mer hi en heeft niet. Ende hierom hoe idel dat dieghene sijn van graciën, die desen smaec ghevoelen, dat machmen dair
fol. 13v. an merken als si gheproeft werden mit becoringhen // ende mit teghenheiden, want dan sijn si temale wederslagen ende twivelachtich ende hierom moghen si gheliken den riede, dat buten blanc es ende binnen idel. Aldusdanighe menschen blenken ende lichten van buten, want si hebben eenrehande ghedaente van devociën, mer binnen sijn si idel van warachtighen doechden ende en hebben die warachtighe vriheit niet, mer een schijn daerof. Ende hierom rust die bose gheest indie verborghenheit deses riedes, want hi en wort niet ghewecket noch veriaghet mit heilighen ende vierighen begheerten, mer die laeuheit des herten ende die valsche schijn der gheestelicheit die lidet ende voedet hem. Deser menschen glorie en es niet van binnen inder consciencieën, mer van buten, opdatsi heilich heten te wesen, datsi niet en sijn. Want si sijn al wtwaert ghekeert ende daerom en verstaensi niet die inwendighe ende gheestelike dinghen noch en connense niet terechte vernemen als si sijn. Al es deser menschen smaec suet, hi es bedriechlic, mer die smaec, die de goede menschen hebben of voelen, die es alre suetste, want die wort vercreghen overmids reinicheit des herten ende hiermede sijn si comen tot warachtigher kennissen sijnre goetheit ende dese smaken ende ondervijnden die warachtighe sueticheit. Oec hebben die goede menschen sonderlinghe sueticheit inder menscheit ons liefs heren, want sine menscheit was seer begheerlic inder
fol. 14r. eerden, mer si es vele meer begheer- // lic te siene gheglorificeert inden hemel, die oec begheerlic es den enghelen, want si die mit groter begheerten begheren aente scouwen. Want hi es begheerlic inden aensichte, wes aensichte alle die overste borghers mit groten luste begheren. Mer sine godheit te bescouwen es alre begheerlicste, want al datmen begheren mach, dat en mach diere scouwinghen niet gheliken.

Exemple. Het was een broeder in enen cloester, die onse lieve here tot eenre tijt gheweerdichde goedertierlic te vertoenen een suverlike visioen van sijnre edelre menscheit, daer die broeder sonderlinghe sueticheit ende smaec in creech. Het gheviel, dat dese broeder cranc was also dat hi opten heiligen nacht der gheboerten ons minliken heren niet en was inden choer mitten anderen broeders, mer hi sat in sijn celle ende gaf hem als hi best conde of mochte tot onsen lieven here also dat hi sonderlinghe gracie ende sueticheit ghevoelde van binnen. Als hi aldus sat verheven tot onsen lieven here omtrent der sester lessen, so wort hi inden gheeste ghetoghen tot bethleëm. Daer sach hi voir der poirten een huus staen, dat was ghemaect an enen berch van steene ende dat huus was open also datter waghen ende gheladen beesten in staen mochten of sculen voir die coude of hette der sonnen ende also als hem dochte mit openen wanden.
fol. 14v. Doe hi in dat huus ghinc, doe sach hi, dat achter wt den berghe een //

crofte ghehouden was; daer stont een cribbe ende ander ghereescap, daer die beesten wt plaghen te eten, al van steene ghehouden. Dese crofte sach hi mit groten lichte verclaert, of si al vol viers binnen gheweest had. Als hi aldus verwonderde vander claerheit, doe sach hi, hoe dat onse suete vrouwe, die heilighe maghet maria, sat op hoer knieën ende had haer hande opgheheven ten hemel mit enen vierighen aensichte bedende haren ewighen vader. Hoer lichaem dochte hem wesen als een lanterne van claren glase, daer een schoen licht binnen es ende verlichtet al datter bi hem es. Hi mercte, hoe dat die enghelen mit groter begheerten bi haer waren ende begheerden, dat dat licht wt quame, dat in haer was. Te hants quam dat licht wt, want recht als die sonne doer een glas gaet, so ghinc die brudegom ende die coninc der gloriën wt sijnre slaepcamer, daer hi in gherust hadde, dien die heilighe maghet mit oetmoedigher herten aenbede ende alle die enghelen schenen mit groter begheerten te dringhen, die ene voir den anderen om dat minlike kindekijn aen te scouwen. Doe nam die minlike maghet haer minlike kindekijn mit groter devociën ende wandet in doekeren, die si hadde ende leghede den coninc der coningen op wat hoys inder cribben ende ghinc daer bi sitten ende sach dat mit groter begheerten aen ende gaf hem haer maechdelike borsten. Die enghelen dreven alte grote blijscap nu tot den kindekijn, nu tot sijnre heiligher // moeder. Doe dit gheschiede, dochte hem dat ioseph fol. 15r. stont buten ende sach die wonderlike claerheit, mer hi en dorste der spelunken of croften niet ghenaken, mer hi stont van groten wonder ende anxte recht of hi wt hem selven waer. Mer cort daerna dochte hem, dat onse suete vrouwe ioseph tot haer riep ende doe hi quam, doe gafse hem dat minlike kindekijn aen te scouwen, dat minlike op hem loech. Ende hi viel neder mit groter oetmoedicheit ende aenbedet. Hiermede quam die broeder weder tot hem selven ende hadde al dien dach ende langhe dairna sonderlinghe smaec ende sueticheit van dat hi ghesien hadde.

Dat die goede menschen somtijt getroest werden ende somtijt bedroeft.

Die goede menschen pleghen somtijt ghetroest te werden ende somtijt bedruct overmits swaerheit ende bitterheit hoirs herten. Tot sommighen tiden overvloeyen si van gracien ende van sueticheden van binnen also dat hem alle dinghen licht dunken. Somtijt arbeiden si in traecheden ende in dusterheit also dat hem gheens dinghes en lustet noch smakelic en es, mer dese sullen gheleert werden wt der scriften, als dat becoringhe anders niet en es dan proevinge der doechden ende dat die zwaerheit ende traechheit, als men daer teghens arbeit, ghelijct wert der dapperheit des herten in voirspoede; want een goet mensche merct wael, dat die droefheit bi wilen bet voir hem bidt dan sijn ghebet, want als ghescreven staet: // Die fol. 15v. heer es bi denghenen, die bedruct sijn van herten ende die oetmoedighe van gheeste sal hi behouden. Die droefheit ende die zwaerheit, die de goede menschen liden, die doet den goedertieren heer bi hem wesen, als hi aensiet dat ghebrec, datsi liden, daersi salichlijc in veroetmoedicht werden, niet verworpen. Onse minlike here laet somtijt sine gheminde in

so groten drucke, recht of hi se temael doden woude ende of hi temael toernich op hem waer ende van hem ongheacht ende dattet al verloren ware, datsi ye schenen te hebben; mer als si aldus ghedodet werden, so wordense weder levendich ende staen op in hopen ende spreken mit den heilighen iob ende segghen: Al waert dat hi mi dode, ic sal in hem hopen, want als si aldus ghedodet werden, so verrisen si weder mit nuwer hopen. Want die vonke der godliker minnen onthoutse ende al ist datsi nedergheslaghen sijn ende schinen verderft te wesen, si houden altoes nochtan meininghe gode aen te hanghen overmits minne ende hem te hoeden van dootliken sonden. Ende als aldus dan die goede menschen bedruct ende bezwaert werden, so is onse minlike here bi hem ende houdt syn hant onder hem, datsi daer op lenen ende daerom als si aldus ghedodet werden, so hopen si. Ende al ist, dat die here lachet, si en gheloven hem niet, als iob spreect; want hoe hem die tijtlike dinghen of voerspoedicheit of
fol. 16r. sueticheit meer toelachen //, hoe si meer beanxt sijn vandat daer na comen sal. Want onse lieve here can wel troest ende sueticheit gheven, voerspoet ende verheffinghen ende nochtan dieghene, die hem dair af verhoverdighen of ondancbaer sijn ende sine ghebode versmaden, verdoemen. Aldus connen die goede menschen ghetroest werden in teghenheiden ende oetmoedich werden in voirspoede; si connen versaedt worden ende hongher liden; si connen overvloedich wesen ende ghebrec liden ende hierom sal die ghe-rechtighe bi wilen sijn hoeft niet oplichten, als hi versadet wort mit pinen ende onsalicheiden, daer die bosen, dien die ewighe pine toecomende es, vermaket werden mit menigherande gaven van binnen ende van buten. Mer die viande gods hebben hem ghelogben, die hi nochtan ghespijst hevet vanden vetten des corens ende vanden stene heeft hi se ghesadet mit honinghe. Si heiten viande ende werden nochtan vanden here ghesadet niet allene vanden coorne, mer oec vander vetheit des coerns, want si oec inwendighe ende godlike gaven dicwijl ontfaen. Ende onse lieve here doet den onwerdighen dicwijl dat minlic ende vriendelic is, mer die (die) gracie gods ontfaen ende dier niet en antwoirden mitten werken, die maken hem selven viande ende keren die gracie, die hem tot hoerre salicheit ghe-gheven wort, tot hoirre verdoemenissen. Ende aldus voedet die gracie die
fol. 16v. goede menschen ende de quade, mersi ghebrukense onghelijc. Onse // lieve here ghevet sine gracie, mer datmen die terechte ghebruke, daer leecht alle die macht aen, want die een mensche wercter orberliker ende salich-liker mede dan die ander. Hierom sal een yeghelijc merken die maniere der graciën, die hi van gode ontfanghen heeft, want die heilighe gheest heet eenvoldich ende menichvoldich, want al is hi een, nochtan vandet hi ende begavet die herten der menschen in menigherande manieren. Hierom sal die siele horen, wat ende hoe god in haer spreect ende sal den here oec bidden, dat hi se leide ende lere, hoe si haer ghedachten rechten ende stieren sal also dattet hem behaechlic si. Een mensche sal sien ende onderseeiden, wat ghedachten hi best voerneme, daer hi hem in oefenen moghe ende hoe langhe hi daer op duren sal ende wanneer hi

hem van deser tot enen anderen keren sal, want een ieghelijc goet ghedachte es een gheestelic gherechte, daer die ziel of ghevoedet wert. Ende hierom opdat dine devocie ontsteken worde ende dattu langher mogheste werscappen [1]), so saltu merken, wanneer du overvloedelic in desen ghevoedet biste ende dat di die smake vergaet, so saltu een ander ghedachte voernemen, die hoer naest es ende best ghelijct, want al ist dat alle gheestelike ghedachten orberlic sijn, nochtan es hoer maniere, datsi ongheliker wisen stichten ende oec dicwijl in contrariën wisen. Want nu es die een oerberliker in te oefenen, nu die ander, ende nu smaket der zielen bat die een ghedachte ende coemt // haer effen ende nu die ander nadien dat fol. 17r.
si ghestelt es ende beweghet van binnen. Aldus is die gracie gods ende die gheestelike voedinghe een gave gods, mer du moetste daermede werken ende di wijslike daerin oefenen. Mer want een sijn scouwen in onsen lieven here set, so en behoeft hi sine ghedachten niet veel te veranderen, mer hi sal hem pinen hem aen te hanghen ende dat overste goet te ghebruken also langhe als hi mach; ende dan es die wijsheit dienre ende koc ende maect een rike werscap, als si hoer selven gheeft tot eenre spisen.

Dat die smake der minnen gods alre suetste is.

Ist dat wi overmits der graciën ende der ghenaden ons minliken heren daer toe comen, dat wi die goetheit gods begripen ende datse ons terechte smaect, soe moghen wi die also veel als ons moghelic is wtspreken ende vertellen, ghelijc als die minnende ziele seghet, dat die kele hoers gheminden te male suete es ende begheerlic; want die smake sijnre minnen es also oversuete, datsi niet allene dat herte en voedet, mer doet oec den mensche vergheten die tijtlike spise sijns lichaems, also dat hem alle arbeit, ia die alre bitterste doot suete smaect overmits welken hi comen mach ende ghebruken denghenen, dien hi mint, want ist dat wi aenmerken ende scouwen godlike ende gheestelike dingen, so salt ons al suete ende lustelic wesen, dat wi van gode begripen moghen also dat wi overmits deser suetichheit // alle ander sueticheit ende smake, dat hi niet en is, versmaden ende fol. 17v.
niet achten en sullen ende dan sullen wi voir waer merken, dat hi allene een waer goet es, datmen om hem selven omhelsen ende minnen sal.

Hierom laet ons overtreden mit onser begheerten alle tijtlike dinghen ende onse herte becommeren mit hemelschen ghedachten, so sal ons suete wesen te denken, wat onsprekeliker vruechden ende ghenuechte dattet es, gode aen te scouwen van aensichte te aensichte ende van sijnre teghenwoirdicheit versadet te werden ende mit hem ende in hem een te wesen ende alle onsalicheit te derven ende mit hem sonder eynde te verbliden. Mer ist dat wi desen inwendighen smake ghevoelen sullen, so moeten wi onse herte ierst reyninghen van quaden ende vleyscheliken begheerten, want es dat vat onses herten niet reyne, so en cant niet vernemen noch houden die sueticheit des gheests, want het es noch onsuver van vleischeliker heffen. Hierom sullen wi allen troest, die in gode niet en es, ver-

1) Maaltijd houden.

smaden ende onse herte ende begheerte in gode setten ende al onse ghenoechte daer in soeken ende ons daer in oefenen, opdat onse gheest ende onse eyghen wille ghebreke ende dat wi versmaden al dat ghenuechlic schijnt buten gode, want also veel als wi die uterste dinghen versmaden om die minne gods, also veel ghenuechten wort ons wederghegheven in gode. Hierom laet ons die weerlike ende tijtlike dinghen versmaden ende
fol. 18r. de werelt // mit haren begheerten overtreden ende achterlaten ende laet ons gaen in die enicheit ons herten. Laet ons allene sitten ende ons selven heffen boven ons selven, dat es onse herte boven onsen lichaem also dat wi lijflike dinghen boven climmen ende pinen ons hemelsche ende gheestelike dinghen te begripen, want wie mit gheheelre ende suverre herten onsen minliken here soeket, hi sal en sonder twivel vijnden also vele als hem nutte ende oirbaerlic es.

Exempel. Hieraf wil ic een exempel scriven, dat enen broeder gheschiede in enen cloester, die onsen lieven here aldus plach te soeken. Het ghesciede op enen kersnacht nader metten, dat dese broeder sat voir sijn stede, daer hi plach te slapen ende wachte na datmen te missen soude luden, diemen inder dagheraet singhet. Doe hi aldus sat ende pijnde hem sijn herte op te heffen ende dochte vander gheboerten ons liefs heren nader menscheit ende oec vander ewigher gheboerten, hoe hi sonder onderlaet altoes gheboren wort uten vader ende altoes in hem blivende es; als hi aldus hiermede onledich was, so wort hi haestelijc wt hem selven ghetoghen inden gheeste ende sine celle wert binnen also claer, of si al vol viers gheweest hadde. Te hant so quam recht voir sijn aensichte een roede ende op die roede stont een alte schone bloeme, die hadde veel bladen, die een boven den anderen, ghelijc als lilium convallium, dat es als lelye der
fol. 18v. dalen ende dese bladen worden ghedeelt elc // blat roet ende wit ende waren scarp ende waren alte sonderlinghe claer ende schone ende van sueten roke alsoe dat die broeder alte grote ghenuechte had die bloeme aen te sien ende te ruken. Als hi aldus sat ende verwonderde hem vander scoenheit der bloemen ende wat dit beduden mochte, te hants wert die roede verwandelt in onser sueter vrouwen ende die bloeme in onsen minliken here ihesum ende sprac aldus: „Ic ben die bloeme des ackers ende lelie der dalen ende ic ben wit ende roet ende vercoren wt dusenden." Ende te hant wert hijs quite ende hi quam weder tot hem selven ende dat licht verghinc wt der cellen. Als hi sat ende dochte hierop mit groter ghenuechten ende dancte onsen lieven here van sijnre goetheit, so wert hi te hant weder ingetoghen ende dat licht quam weder in sijn celle. Doe sach hi opwaerts, hoe dat onse lieve here mitten enghelen ende mitten heilighen quam boven hem inder cellen, recht of hi ten oirdeel quame ende sprac tot desen broeder ende seide: „Sich broeder, dat ierste, dattu saghes, was mijn ierste toecoemst ende dit es die ander ende tusschen desen tween saltu rusten", ende doe gaf hi hem die benedictie. Ende mit dien wert hijs quite, mer die sueticheit vanden ghesichte bleef altoes in sijnre herten. Ende hierom ist, so wie onsen minliken here trouwelijc soeket ende om

sijnre minnen wille alle ander dinghen versmaet, dat hem teghens mochte wesen in enigher manieren, onse lieve here gheeft hem somtijt weder alst oirbaer is // inwendighen ende gheesteliken troest, die hem sueter ende saligher is dan alle die troest, die de werelt haren minnaers gheven mach in deser tijt. fol. 19r.

Dat dieghene, die onsen lieven here behagen wil, die moet versmaden de werelt mit haren begheerten.

Want al dat in die werelt es niet en es dan begheerlicheit des vleysches, begheerlicheit der oghen ende hoverdicheit des levens, hierom es ons noet, willen wi onsen lieven here behaghen, dat wi dese tijtlike dinghen versmaden ende voer niet en achten, also dat wi onse vleische bedwinghen van quader begheerten, onse ghesichte keren van wtwendicheit tot inwendighen ende godliken dinghen, van sienliken dinghen tot den onsienliken dinghen. Wi moeten die hoverdie achterlaten ende volghen den oetmoedighen cristum na ende treden alle die wellust onder die voete. Die menichvoldicheit der werelt moeten wi achterlaten ende pinen ons totter enicheit te comen ende also moghen wi crighen bekennis ende smake gheesteliker dinghen. Dit es dat lant van egipten, daer dat volc gods wtgaen sal ende dit es die enicheit, daer si toe sullen gaen, ist datsi onsen lieven here warachtighe offerande doen willen. Want dit es die enicheit, daer die boden wtghesonden werden, dat sijn vierighe begheerten ende suchtinghe des herten, die niet ydel weder en comen, want si brenghen vander vrucht des lants der // beloften, dat es warachtighen smake hemelscher ende godliker dinghen. So wie dese vrucht te rechte smaket, die bekent, dat si suet is ende hoe datmen meer van deser sueticheit ghevoelt, hoe men dier meer begheert; want in desen leven heeft si hongher ende ghene satheit, een vermakinghe, mer ghene volheit, want si es also suete, datsi altoes begheert wort ende also onghemeten, datsi niet te vollen begrepen en mach werden in desen leven. Mer die also begavet wort, dat hi seghet, dat hi sat is ende vervolt, ic en weet niet of hi ye ghevoedet wert vander sueticheit ons lieven heren of vander valscher sueticheit des bosen gheests; want die wijsheit seit: Die mi eten, dien sal noch hongheren ende die mi drinken, dien sal noch dorsten. Die smaec der goetheit gods is in desen leven dunne, mer na desen leven sal satheit wesen, want wi sullen ghesadet werden, als sine glorie gheopenbaert wert ende wi sullen dan vervolt werden inden goeden des huses ons heren ihesu cristi, die leeft ende regneert mit gode den vader in enicheit des heilighen gheests, een god in ewicheit. Amen. fol. 19v.

Hier eyndt een devoet boecsken, hoe dat wi wt selen doen den ouden mensche mit sinen werken ende ons mit cristo verenighen.

BIJLAGE II.

Hier beghint een devoet boexken vanden binnensten ons liefs heren ihesu cristi.

fol. 20r. Coemt tot mi al die ghene, die arbeit ende belast sijt ende ic sal u vermaken, dat es: ic sal u starken ende uwen last helpen draghen. O wonderlike minne der moghentheit, der wijsheit ende der goetheit gods, die niet of en laet ons altoes te noden tot hem selven, want hi daer toe die redelike creature ghescapen ende ghemaect heeft, op datse sijnre inder ewicheit ghebruken soude. Mer want wi wt onser eighenre crancheit ende rade des bosen gheestes van hem verdwaelt ende ververret sijn overmits onsen sonden ende ghebreken ende wi onse crachten ende sinnen, die hi ons ghegheven heeft om hem te minnen ende aen te hanghen, te male schicken tot wtwendighen ende sinliken dinghen, hierom so nodet hi ons noch alle tijt van binnen ende van buten ende seghet: Coemt tot mi alle die daer arbeidende sijt inder ydelheit deser werelt van buten ende in uwen sinlicheiden ende ghedachten van binnen. Waerom arbeidt ghi te vergheefs in uwen quaden werken ende ydelen ende onnutten ghedachten? Stelt u herte ende meininghe tot mi ende siet ende merct, wat ic om uwen wille gheleden hebbe ende ghearbeidt, opdat ic u van uwen swaren laste der sonden ontladen ende verlossen mochte. Daerom neemt mijn iuc, dat es mijn minne op u ende leert van mi, want ic sachtmoedich ende oetmoedich ben van herten, die u soe goedertierlic ende bermhertelijc in
fol. 20v. uwen // sonden ende dwalinghen ghespaert ende gheleden hebbe ende so dicwijl tot mi ghenodet ende ist dat ghi mi hoert ende tot mi coemt ende mijn iuc op u neemt, als voirseit es, dan suldi ierst ruste vinden in uwer sielen, als ghi aenmerkende hoert mijn minlike woerde, die ic van binnen tot u spreke ende segghe: Weest ledich van allen onnutten ende idelen werken ende ghedachten ende siet, dat ic niet allene om uwen wille mensche ben gheworden, mer dat ic ewich god ben. Hierom so coemt over, ghi alle, die mi begheert, dat is: gaet in mine binnenste ende gaet mine menscheit over tot mijnre godheit ende maect daer u ruste ende dan sal u mijn iuc zuete sijn ende mine borde licht. want die mi terechte mint, dien es gheen arbeit zwaer of dat hi tot mijnre eeren doen of laten mach, want indie werelt suldi druc ende liden hebben, mer in mi suldi warachtighen vrede vinden, die eene ewighe ruste ben alre minnender gheesten; daerom coemt tot mi ende ic en sal u niet verwerpen ende maect u woninghe ende ruste in mi, so moechdi sonder sorghe slapen ende daer en sal nyemant wesen, die u sal storen, want ic sal in allen dinghen u behoeder ende beschermer wesen.

Hoe nodorftich ons is, dat wi ons heren minlike roepen navolghen.

Want wi nu ghehoert hebben die minlike noedinghe ons minliken heren, die ons so hertelijc nodet ende roept tot hem te comen ende in hem te

wonen // ende in hem te rusten, so es eernstelic te sien ende te merken, dat wi sine minlike ende suete noedinghe niet en versmaden noch versumen, mer dat wi ons neerstelike pinen sinen wille mit sijnre hulpen te volbrenghen ende sijnre minnen na onsen vermoghen te antwoirden, opdat hi van ons niet en segghe: Wi hebben babolonien ghenesen ende si en es niet ghesont gheworden. Ende in die ewangelie seghet onse minlike here: Hoe dicke heb ic u willen vergaderen ende enighen in mi als een henne haer kuken onder haer vloeghel vergadert ende ghi en woudes niet doen noch tot mi comen. Ende hierom sal u huus, dat es uwe woninghe, daer ghi nu in rustet ende u ghenoechte settet in tijtliken ende onnutten dinghen ydel ghelaten worden ende sonder vrucht der ewigher salicheit ende sult verselt werden mitten ghenen, die ghi hier ghevolghet sijt. Ghi hebt mijn roepen ende minlike noden versmadet ende sijt uwer sinlicheit ende ghenoechten des vleysches ghevolghet een corte tijt ende hierom suldi voert ewighe pine liden ende van mi, die de ewighe vruechde ende salichheit ben, verscheiden werden, dat zwaerre es dan dusent hellen te liden. fol. 21r.

Hoe wi ons selen pinen tot onsen gheminden here te lopen ende in hem te rusten.

Om dit te scuwen, so laet ons roepen tot onsen gheminden here ende segghen : O minlike here leide mi in dinen weghe ende sture mi in dinen rechten toepade om mijnre // vianden wille, dat es dat ic van hem niet ghegrepen noch verdeilt en worde, want du biste mijn here, mijn god. Laet ons dan pinen tot hem te lopen, meer dan te gaen ende alle hinder, die ons mach letten inden weghe, sonder middel of te sniden liever dan te ontknopen, opdat wi niet te langhe en merren hem te volghen ende also mitten dwasen maechden buten ghesloten werden, want sijn woert of sijn sermoen loept seer haestelic ende daerom moet dieghene, die hem volghen wil of sal, ongheladen ende onghevanghen wesen van allen creaturen ende van allen tijtliken dinghen sonderlinghe die mitter herten te besitten; want wi moghen gode niet dienen ende den scatte der werelt te samen. Ende hierof geschiede enen gheesteliken mensche in enen cloester op ene tijt een suverlike openbaringhe, die ons merkelic hiertoe dienen mach, ist dat wise aenmerken te rechte. fol. 21v.

Exempel. Het gheschiede op ene tijt, dat dese gheestelike mensche ghetoghen wert inden gheeste ende wert ghevoert in een alte suverlic ghebercht, daert altemael lustelic was ende daer wert hem ghetoent een alte schone stat, die seer claer ende schone was aen te sien, mer daer ghinc een steil gheberchte buten omme also datter nyemant in comen en conde anders dan doer een riviere, die wt der stat quam lopen mit groter druust [1]) van strome. Doe wort hi merkende, hoe dat in dese rivier vele menschen waren, die alle schenen te tiden [2]) tot // deser stat. Sommighe waren te scepe ende sommighe ghinghen waden in dese riviere biden fol. 22r.

1) Geweld, snelheid.
2) Gaan.

oever, daert ondiepe was. Sommighe liepen opten lande an die laghe side vander rivieren ende daer waest seer suverlic bewassen mit bomen ende mit groenen grase, mit bloemen ende mit rosen. Ende dese menschen namen hier haer ghenoechte also datsi temale vergaten der stat, daer si toe gheschicket waren te gaen. Dieghene, die inden scepe waren, die roeyden die ene meer, die ander min, nadien datsi belast waren mit clederen; wanneer si niet en roeyden, so drevense weder achterwaert. Sommighe verdroet des arbeits te roeyen, want hem dochte, datsi noch so verre waren. Dese dreven aen tlant ende ghinghen ligghen slapen ende worden also belet, datsi niet binnen en quamen. Dieghene, die opten lande waren, die dansten ende speelden ende riepen: „Laet ons haestelic ghebruken der creaturen in onser ioghet ende ons cronen mit rosen, eer si verdorren. Negheen velt en si, dat onser oncuuscheit niet ghewaer en werde, want dat es onse deel". Sommighe quamen lopen tot den water ende riepen tot den ghenen, die hem pijnden in te comen te voet ende te scepe ende seiden: „Wat arbeidi ende verderft u lichaem te vergheefs; coemt, laet ons ghenoechte nemen in creaturen, die god ghescapen heeft, want waerom sijn si anders ghescapen dan datmen die ghebruken sal die
fol. 22v. wile dat- // men levet inder tijt, want dat sal onse deel wesen ende anders niet". Seer vele vanden ghenen, die bi den oever waeyden inde riviere, want si vermoeyt waren inden weghe ende datsi saghen die ghenoechlicheit der gheenre, die opt lant ghinghen, so volgheden si den ghenen, die haer ghenoechte namen ende bleven also buten ghesloten mitten anderen. Oec was daer een groot deel vanden ghenen, die inden scepen waren, die oec opghinghen ende verselden hem mit den anderen ende worden mit hem wtghesloten. Sommighe en ghinghen niet op mitten anderen, mer si bleven houdende ende saten al ledich ende saghen haer spel aen ende namen daer haer ghenoechte in ende vergaten ende versumeden also horen tijt ende worden weder achterwaert gheset mitten strome.

Sommighe waren, die na haren woerden niet en hoerden noch haers speels niet en achten, mer si pijnden hem sterkelic voirt te roeyen sonder om te sien ende tot sommighen, die seer vermoeyt waren, quamen eerbaer personen wt der stat ende toghense ende holpen hem, datsi binnen quamen. Mer daer waren sommighe, die hem te male cloeclijc gaven in te comen ende hadden hem te male ontcledet ende naect ghemaect, op datsi te lichteliker ende sonder hinder roeyen mochte ende dese quamen binnen sonder enich beletten of hinder ende worden mit groter vrouden vanden coninc
fol. 23r. der stat ende // vanden borgheren ontfaen ende worden gheset in gulden stoele, die onsprekelic scoen blinkeden ende hem wert toeghesproken ende gheseghet: „Ey goede knechten ende ghetrouwe, want ghi nu trouwelic ghearbeit hebt om te comen tot mi ende sijt mi na ghevolghet, also dat ghi alle tijtlike dinghen ende alle dinghen, die niet en sijn, dat ic ben, gherekent hebt voir niet, op dat ghi mi vercrighen mocht: daerom verblijt u nu ende rustet mit mi in ewicheit ende ghebruket nu mijns ende al mijnre goede na al uwer begheerten". Den sommigen wert een line

wt der stat toegheworpen, die vast ghemaect was aen de poirte der stat ende die was van drieën strenghen; dat was ghelove, hope ende minne, ende daermede toghen si hem selven binnen. Sommighe, die daer waeyende waren in die riviere ende qualic voirt conden comen also datsi hulpe begheerden, daer quamen sommich van binnen hem teghens, die hem holpen ende droeghense op haren hals also datsi mede binnen quamen. Mer sommighe, die opten lande waren, die waren denghenen die hem pijnden in te comen seer moeylijc also datsi hem pijnden in menigher manieren, hoe sise vanghen ende hinderen mochten of verleiden. Ende dieghene diesi vinghen, pijnden si hem vaste te binden ende te versekeren, op datsi hem niet en ontquamen, mer nochtan wordender sommich verlost ende ontbonden ende ontliepen hem in die stat overmits hulpe der coninghinnen // ende sommigher borgheren, die hem te hulpe quamen. Nochtan en lieten fol. 23v. die viande niet of, mer si volgheden hem na tot voir die poorte. Doe dit dese gheestelike mensche sach, doe verwonderde hem alte seer ende vraechde den enghel, die hem dit vertoende, wat dit bedude. Doe antwoirde hi: „Dit es di vertoent in ghelikenissen also die staet der menschen es in deser tijt, op dattu merken soudste, hoe anxtelic dattet es inder werelt te wesen ende hoe luttel datter coemt tot der stat, daer si toe ghescapen ende gheroepen sijn ende op dattu daer voer bidden soudeste, dat hem die minlike here te hulpe quame mit sijnre graciën, op datsi overmits sijnre bermhertigher hulpen comen mochten tot der hemelscher stat van iherusalem, die inden heilighen berghe vanden hemelschen gheesten ende vanden heilighen menschen ghetimmert is. Tot deser stat, dat es tot der ewigher rusten, begherensi alle te comen, mer si pinen hem ongheliijc daer toe te comen, als du ghesien hebste. Die ghene, die du sagheste opt lant inden groenen velde mitten bomen ende bloemen dansende ende spelende, dat sijn die ghene, die hier al hoer ghenoechte setten inder werelt ende in begheerlicheit des vleyschs ende hoerre wtwendighe sinnen ende hem pinen in allen dinghen hoer sinlicheit te volghen ende haer ghenoechten des lichaems te volbrenghen ende hier mede sijnsi also verduustert, datsi niet en weten of en gheloven, dat god of hemelrijc of helle is, ghelijc als ghescreven staet: Die // onwise sprac in sijnre fol. 24r. herten, daer en es gheen god. Ende dese sijn den duvel ghelijc ende sijn hoer dienres ende doen haren wille in al datsi begheren ende pinen hem, waer si moghen, die doghet te beletten ende goeden menschen te hinderen in horen voirtganghe. Daerom ist dattu sagheste, dat si hem pijnden tot hem te trecken, die gherne hem pijnden te wanderen tot der stat gods. Dieghene die du sagheste waden biden oever vander rivieren, dat sijn dieghene, die inder werelt sijn ende tijtlike dinghen ghebruken ende hem daermede becommeren; dese gaen biden cante ende vallen dicwijl in sonden, want si den vleesche te na wanderen, mer si pinen hem nochtan weder op te staen ende waren gherne oec mede in die stat. Ende want si seer vermoeyt werden ende connen qualic inden water seer ghegaen of lopen, daerom pinen si hem goede menschen te vriende te hebben,

die voir hem bidden ende pinen hem den armen te hulpe te comen. Ende dat sijn dieghene, die du sagheste dat inghedraghen worden vanden ghenen, diesi hier in hoerre noetdruft holpen ende te baten quamen. Mer deser voerscreveren menschen wort vele bedroghen ende afgheleidet overmits der vleyscheliker ghenoechten also datsi niet en comen in die stat. Die ander die du saghest inden scepen, die sijn vorder vanden lande in dat diepe ende hebben hem meer ofghescheiden vanden ghenoechten der werelt
fol. 24v. also datsi hem ghestelt hebben na- // den gheboden ons lieven heren te leven ende in ghehoirsamheit der heiligher kerken ende hoers biechtvaders, mer si houden noch haer cleder an ende sijn mit anderen dinghen belastet, want si hebben noch onnutte sorghe der werelt ende werden lichtelijc ghenopet van teghenheit ende voerspoet tijtliker dinghen ende hier mede wordensi alte seer belettet also datsi niet manlijc en connen roeyen, want si hebben noch so veel eyghens willens, die hem oec seer hindert. Dese roeyen traechlic, want si sijn belast in horen wtwendighen sinnen ende verbeelt mitter werelt ende in tijtliken goede, daer si oec dicwijl haer ghenoechte in setten ende hiermede werden si dicwijl verleidet also datsi wederkeren tote der wellust der werelt ende ontbliven aldus inden weghe; dattu oec saechste, dat sommich traech waren ende slaperich ende dreven aen tlant ende sliepen, dat sijn gheestelike menschen, die laeulic ende traechlic voertgaen inden dienste gods; hem en lustet der werelt noch gods ende aldus ligghen si in eenrehande slape. Ende al ist datsi die werelt van buten laten, alst schijnt, nochtan ligghensi van binnen ende hebben ghenoechte in vleyscheliken begheerten ende bedriven dat mitten ghedachten, datsi van buten schinen te laten. Ende dese staen in groten anxte, tensi datsi haestelic wederkeren, want onachtsamheit ende traecheit ten dienste gods hindert ende belettet alte seer voert te comen inden weghe
fol. 25r. ende daerom blijfter seer veel achter, die ierst schenen // seer te lopen. Daerom seit onse minlike here: Die volstandich blivet tot inden eynde, die sal behouden werden. Ende dattu saghes, dat sommighe eerbaer personen quamen uter stat hem te hulpen ende diese toghen so datsi binnen quamen, dat waren hoer sonderlinghe apostelen of heilighen, dien si in desen leven dienden of eer daden mit horen ghebeden of anderen goeden werken ende dese staen denghenen sonderlinghe bi, die hem dienen ende comen hem te hulpen inder noot, als sijs best of meest te doen hebben, dat is in die ure der doot. Mer sonderlinghe die coninghinne, die du saghes, dat es die gloriose heilighe maghet ende moeder gods maria, die en laet nyemant, die mit betrouwender herten hoer aenroept ende sijn hope in haer settet ende haer pijnt te dienen, want si es moeder der ontfermherticheit. Dieghene die du saghest dat haer cleder wtghedaen hadden, op datsi te bat roeyen souden ende onghehindert bliven ende onghevanghen, dat sijn de ghene, die hier mit gheheelder herten alle tijtlike dinghen ghelaten hebben om die minne gods ende op datsi denghenen, die om haren wille naect aenden cruce hinc, naect volghen moghen ende die werelt ende al dat haer toebehoirt versmaden. Dese gaen voirt sonder hinder indat ewighe

leven. Ende hierof es ghescreven: Dit es dat gheslachte, dat den here soeket ende die soeken dat aensichte gods, die een god is iacobs. Mer sonderlinghe dieghene, die hier hem // pinen haer selfs nature ende sin- fol. 25v.
licheit te sterven ende horen wille te verenighen mitten wille gods also datsi ghevoelen warachtelic, datsi niet en connen ghewillen dan dat god wille ende hem pinen in sinen binnensten te wonen ende te rusten; dese worden mit sonderlingher blijscap vanden coninc, onsen lieven here, ende vanden hemelschen gheselscap ontfanghen ende mit sonderlinghen gaven begaeft boven den anderen. Dattu sagheste, dat hem sommighe volchden tot voir de poirte ende dat si sommighe vinghen, die hem nochtan na ontliepen overmits hulpe der coninghinnen ende der andere heilighen, dat sijn die bose gheeste, die de vercoerne ons liefs heren vervolghen ende niet of en laten tot in horen eynde toe ende sommighe brenghen si in twivel of in wanhopen, die nochtan overmits bede der heiliger moeder gods ende maghet mariën ende anderen heilighen, daersi sonderlinghe minne toe ghehadt hebben in desen leven ontbonden ende verlost werden. Dit saltu overdenken ende pinen di te werken ende te arbeiden die wile dattu tijts hebs, want het is onseker, wanneer du gheroepen werdes". Hierom laet ons pinen te wanderen die wile, dat wi licht hebben, opdat ons die duusternissen niet en omvanghen als onse minlike here selve seghet.

Hoe ende wat weghe men wanderen sel totten binnensten ihesu.

Nu mochte yemant segghen: „Daer es vast veel gheseghet vanden binnensten ons lieven heren ihesu cristi, hoe ic daer toe comen sal, dat // en fol. 26r.
heb ic niet volcomelic ghehoert ende welc die weghe sijn in te wanderen".

Hierof hoert onsen minliken here selve spreken, die seghet: Ic ben die wech, want nyemant en coemt tot minen vader dan doer mi. Ende daerom es dat ewighe woert mensche gheworden, opdat hi ons een wech soude wesen tot sijnre godheit te comen. Hierom selen wi wanderen niet mitten vleyscheliken voeten van buten, mer mitter begheerten ende mitter verstandenissen ende dit sijn onse gheestelike voete der sielen, daer wi mede comen moghen in die binnenste ihesu, dat is sijnre godheit, als voerseit es, die onse ewighe woninghe wesen sal. Ende hierom seghet onse minlike here: Ic ben die dore, die der verstandenissen overmits den ghelove gheopent wort, als ysaijas seghet: Ten si, dat ghi ghelovet, ghi en selt niet verstaen, want doe filippus tot onsen lieven here seide: Here, vertoene ons den vader ende het is ons ghenoech, doe antwoerde onse minlike here ende seide: Filippe, die mi siet, die siet den vader. Ghelovestu niet, dat ic ben inden vader ende die vader in mi? Die vader, die in mi woent, die werct die werken, want ic ben een bequaem instrument mijns vaders, daer hi doer werct, wat ende hoe hi wil ende daerom ghelove omder werken wille, die du sieste. Ende hierom saltu doer mi ingaen tot minen vader ende sien, dat wi onverscheidelic verenicht sijn ende moeten één bliven in ewicheit. Ic ben oec // een dore den wille, die der minnen ghe- fol. 26v.
oepent werde, want minne en wil gheen middel weten tusschen hoer ende denghenen, die si mint, mer overmits haerre scarpheit gaet si alle dinghen

doer tote datsi coemt toten ghenen ende inden ghenen, dien si mint, dat es toter godheit haers lieven heren ihesu cristi, want daer es haer woninghe ende ruste. Ende hierom is dat woert vleysch gheworden, opdat onse lichaem van hem gheestelic ghespijst mochte werden nader menscheit ende onse siele in sijnre godheit van binnen ghevoedet ende onthouden mochte werden. Hierom es ons merkelijc noot, dat wi onsen minliken here horen ende sine suete woerde niet en versmaden, daer hi seecht: Coemt tot mi of gaet over tot mi alle dieghene, die mijnre begheert of hi segghen woude: Gaet over van tijtliken dinghen tot ewighen dinghen, van wtwendigher onleden, die niet of luttel nut es tot inwendighen dinghen ende tot goddiensticheit, die tot allen dinghen nut es, ende beloefte heeft der dinghen, die nu sijn ende die ewelic wesen selen. Oec suldi overgaen van mijnre menscheit tot mijnre godheit ende smaken ende sien, dat ic temael suete ben. Wi sullen oec gaen tot der edelre ende heiligher menscheit ons liefs heren ende hem na volghen also vele als ons moghelic is ende leeren van hem als voirseit es, dat hi sachtmoedich es ende oetmoedich van herten
fol. 27r. ende dat hi sinen ewighen vader // ghehoirsam es gheworden tot der doot des cruces. Ende hiertoe sullen wi al onse swaerheit, teghenheit ende liden trecken, opdat wi hem in enighen dinghen gheliken moghen ende sijnre ontsprekeliker minnen antwoirden, want ist, dat wi mit hem willen regneren, so moeten wi sonder twivel mit hem liden.

Hoe dat onse gheestelike voeten reyne moeten sijn, daer mede wij in die binnenste ihesu gaen sullen.

Voert so moeten onse gheestelike voete reyne wesen, dat onse verstandenisse ende begheerte sijn overmits welken die minnende siele dicwijl die wege, die leiden tot den binnensten ons lieven heren ihesu cristi tredet ende wandert, want overmits begheerte ende verstant, so heffet hem onse gheest op totten hemelschen ende ewighen dinghen, want also hugo seghet: Dat es tot gode te wanderen ende hem in eenre manieren te raken altoes hem mit der begheerten te soeken, mit der verstandenissen te vinden ende overmits den smake te tasten of te ghevoelen. Ende hierom sullen wi merken, dat ons groet noet es, dat onse voete reyne sijn, ist dat wi in dese binnenste ons minliken heren wanderen willen, want daer en mach niet in comen, dat besmet es. Ende want die voete onser sielen overmits der sinlicheit die eerde, dat es eerdsche dinghen roeren of raken ende dan vanden pulvere, dat daer dan an blijft hanghen, overmits enigherhande
fol. 27v. ghenoechte // besmet worden, daer om ist noet, datsi dicwijl ghewasschen worden want onse minlike here seit: Die ghewasschen es en behoevet niet dan dat hi die voete wassche overmits berou ende tranen sijns herten.

Oec es te weten, dat wi niet allene en sullen hebben voete, die ghewasschen sijn vander onreynicheit, mer die oec bequame ende ghestelt sijn mede te wanderen ende vlugghe sijn in horen ganghe Dese voete hadde die profete, doe hi seide van onsen minliken here: Die mijn voete volmaect heeft als die voete der herten, want ghelike als die herte, als hi die berghe opclimmet, wat hi ruwes of oneffens vindet, overspringt,

totdat hi coemt op dat overste vanden berghe, also sal die minnende siele doen, want wat haer ghemoet of teghen coemt ende openbaert dat haer gheminde niet en es, dat salsi mit der verstandenisse ende mitter begheerten al over springhen, tot datsi coemt tot den ghenen, ende inden ghenen, dien si mint, dat es hoer heer ende hoer god. Ende hierom tot onsen gheminden te gaen is ons also vele te beter als wi tot ghenen dinghen gaen en connen dat beter is.

Augustinus seghet: Wi gaen tot hem niet wanderende, mer minnende, dien wi also bet of meer teghenwoirdich hebben ende ghenaken, als onse minne, daer wi hem mede minnen ende tot hem gaen reynre ende puerre es. Ende hierom laet ons pinen tot hem te comen; laet ons in hem gaen ende onse ruste in hem maken, opdat wi één mit hem worden moghen also // dat wi niet en doen onsen wille, mer sinen wille ende dan en sal fol. 28r.
hi ons niet verwerpen. Aldus sullen wi als voirseit is wanderen inden leven ende inder passiën ons lieven heren ihesu cristi, mer in sine binnenste sullen wi wonen ende rusten van alre wtwendigher ende onnutter eertscher onleden ende sullen onse herte ende onse ghemoede mit innicheiden opheffen indie binnenste ons lieven heren ende also ons selfs ontsinken inde godheit boven alle kennisse. Mer, och here god, daer isser seer luttel, die in bloten insiene godes haer ghemoede connen verheffen ende het gheschiet dicwijl, dat si also ghelaten werden van gode ende also verduustert werden, of si nemmermeer weder tot kennisse des lichts weder souden comen. Mer dat es nochtan den menschen seer nutte ende seer verdientlic. Ende sonderlinghe is dat hy sijns selfsheit wtgaen can sonder verkiesen, dat is alte seer goet ende die meeste winninghe, want in ghelatenheit ende in sterven ons selves daer is alle heilicheit in gheleghen.

Hoe dat die redelike creatuer daerom ghemaect es, opdat si haren scepper bekennen sal ende minnen [1]).

Sinte augustijn seghet, dat die redelike creatur daerom alleen ghemaect is, opdat si haren scepper sal bekennen, dat hi es een waer god ende al bekennende hem sal minnen, al minnende in hem, die ewich leven es, sal rusten, ewichliken bliven ende salichliken leven. Want te bekennen dat wesen der godheit // also veel als ons moghelic es, dat es ewich leven fol. 28v.
ende dat niet te bekennen, dat es een ewich doot. Ende hierom ist, dat wi comen willen tot deser kennissen, so moeten wi houden den rechten wech, dat es onsen lieven here ihesum cristum, die als hi selve seghet die wech es, daer wi in gaen sullen; die waerheit, daer wi toecomen sullen; dat leven, daer wi in leven sullen ende bliven. Augustinus seghet: Dat woirt, dat menscheit aenghenomen heeft, dat es ons gheworden een wech, want overmits der menscheit, als voirseit es, comen wi tot der godheit, daer alle scatte der wijsheit ende der consten gods in besloten sijn. Ende

1) Het HS. uit de Weesper verzameling, thans op de Kon. Bibl. te 's-Gravenhage (zie hfdst. II onder II) begint hier, en geeft van fol. 76r—78r verkort weer, wat hier uitvoeriger volgt tot fol. 30v.

hierom seghet onse lieve here als voir gheroert es: Ic ben die dore; soe wi doer mi ingaet, die sal behouden of ghesont werden. Hi sal ingaen ende wtgaen ende hi sal weide vinden; gaet hi wt tot der menscheit of gaet hi in toter godheit, overmits der menscheit sal hi goede weide vinden. Want daerom heeft hi ons ghelaten sijn vleysche ende sijn bloet tot eenre spisen, opdat wi overmits der spisen sijns heilighen lichaems souden comen toten smaec sijnre godheit. Hierom seghet die minnende siele: Ic dranc mijn zeem mit minen honinghe, dat is: Ic dranc ende smaecte die alre suetste godheit verholen inder menscheit, want als die minnende siel in hoer ontfaet den smake der wijsheit, so volghet daer eenrehande smake der sueticheit na, die de siel van binnen ghevoelt overmits welken si in eenre
fol. 29r. son- // derlingher manieren alle dinghe ende gaven van binnen onderscheidt ende oerdelt als si inder waerheit sijn.

Hoe datsi niet al ghelijc geset ende ontfaen en worden, die ingaen in die binnenste ihesu [1]).

Nu sullen wi merken, dat die ghene, die ingaen doer die dore indie binnenste ons lieven heren niet al ghelijc gheset ende ontfanghen en worden, mer na meerre ende minre verdienten der personen ende sonderlinghe na grootheit der minnen, want een ieghelijc devote siele, als sente bernaert seghet, vindt haer selven een heimelicheit of ewicheit mit horen gheminden, op datsi segghen mach mitten profete ysaïas: Mine heimelicheit es mine. Want het en wort allen sielen niet ghelijc noch in eenre voeghen [2]) ghegheven te ghebruken die bequame teghenwoirdicheit ons lieven heren, mer eenre yegheliker [3]) als haer bereit is van onsen hemelschen vader. Want wi en hebben hem niet vercoren, mer hi hevet ons vercoren, op datwi gaen ende vrucht brenghen ende dat onse vrucht blive in ewicheit. Ende hierom daer een ieghelijc gheset es van gode, daer es hi, als onse minlike here seghet: In mijns vaders huus sijn vele woninghen. Ende hierom es te weten, datsi in ses manieren ontfanghen worden in die binnensten ons lieven heren.

Die ierste wert ontfaen in dat huus der beweghinghen of des berouwes,
fol. 29v. als maria magdalena in symons huus ontfanghen wort van // onsen lieven heren. Die ander in een palaes der stadiger ghedachten, als david seghet: Die ghedachten mijns herten is altoes in dijnre teghenwoirdicheit. Die derde an die tafel der sueter spisen, daer petrus die apostel of seghet: Ist dat ghi ghesmaect hebt, hoe suete dat die heer is. Die vierde indie slaepcamer der ewigher bescouwinghen, als sinte pauwels [4]). Die vijfte op dat bedde der inwendigher rusten, als sinte ian rustede op die borste ons

1) Het nu volgende wordt ook gevonden in het HS. door De Bazel uitgegeven; zie hfdst. II onder II. Het opschrift aldaar luidt: Dyt syn seven wege. Merct aen. Behalve afwijkingen in spelling verschilt de lezing hier en daar ook.

2) Bij de Bazel: wonynge.

3) Bij de Bazel ingevoegd: sielen.

4) Bij de Bazel er aan toegevoegd: seecht.

liefs heren. Die seste in enen ommevanc der minliker eninghen, als die minnende siele seghet: Sijn slinke hant is onder mijn hoeft ende sijn rechterhant sal mi omvanghen. Ende hierom so wie in wil gaen in dese voersproken woninghe, die moet sinen gheest deilen ende afscheiden vander listigher [1]) naturen also dat die natuer neder blive ende dat die gheest opga in gode ende een gheest mit hem werde als sinte pauwels seghet, want overmits ghelove ende minne werden wi mit hem verenicht ende so wonen wi in hem ende hi in ons.

Van menigherhande wegen, die tot deser woninghen leiden.

Ende want die profete begheert van onsen lieven heren mit groter begheerten gheleidet te werden inden rechten weghe, hier om sullen wi merken, dat seven weghe sijn, die ons leiden indie binnenste ons lieven heren, dat onse ewighe woninghe wesen sal ende ist dat wi tot hem ende in hem comen willen, so moeten wi dese weghe wanderen ende daer in volstandich // bliven tot inden eynde. fol. 30r.

Die ierste wech [2]) dat es een versmadinghe tijtliker dinghen ende een recht aenhanghen ewigher dinghen. Die ander wech es een stadighe ghedachte ewigher dinghen. Die derde es een claer bescouwen der hemelscher ende toecomender dinghen. Die vierde wech es een minlike begheerte der ewigher dinghen. Die vijfde wech es een verholen of heimelic openbaren [3]) der hemelscher ende ewigher dinghen. Die seste wech es een openbaer voirsmaec der ewigher dinghen. Die sevende wech es een godlike werkinghe tot ewighen dinghen. Ende hier toe, dat is tot desen weghen, nodet ons onse gheminde here ende roept ende seghet aldus: O mine vriendinne, du minste mi ende daer om minne ic di. O mine duve, want dijn gheest es eenvoldich. O mine schone, want du biste ghemaect na minen beelde; stant op van tijtlicheit ende com ewighe dinghe te ondervinden, want die winter, dat es die coutheit der sonden, die de minne vercoudet, is overgheleden ende die reghen, dat es die onnutte droefnisse of onnutte blijscap, es henen ghegaen. Die bloemen hebben hem gheopenbaert in onsen lande overmits aenschinen der godliker sonnen ende die tijt, datmen sal snoeyen, es ghecomen, dat is die gheest die sal werden ontladen van alre overvloedicheit tijtliker sorghen Die stemme der tortelduven, dat es dat ewighe woert, dat alle waerheit leert, es ghehoirt in onsen lande. Die vigheboem // heeft sijn vrucht ghebrocht, dat es: die siele hevet ghebaert fol. 30v.
dat ewighe woert. Die bloeyende wijngaert, dat es die minnende siele, hevet haren roke ghegheven. Wanneer onse gheest es oetmoedich ende bedroeft, so roept hi mitten profete: „Here, leide mi in dinen ewighen weghe" [4]). Ende hierom schijntet dat rechte nederheit ende warachtighe

1) De B.: cloker.
2) Dit volgende stuk komt ook voor in [J. v. Vloten], *Verzameling van Nederlandsche Prozastukken*, Leiden en Amsterdam, 1851, blz. 180—182.
3) De B.: heymelic openbaerlic en der hemelscher. . . .
4) Hier eindigt de inleiding van het HS. der Kon. Bibl. onderaan op fol. 78r.

oetmoedicheit een recht wech es die gaven gods in ons te comen ende te ontfanghen ende in hem te comen, als onse minlike here seghet: Laet die cleine, dat sijn die oetmoedighe, tot mi comen, want dat rijc der hemelen es hoer. Ende aldus ist te merken, dattet niet gheleghen en is inden graden der hoecheit, mer in dalen der oetmoedicheit, als ghescreven staet: Die sine fonteynen wtsendet inden dalen ende in midden der berghen sal dat water doerliden, dat es die sine gracie sendet inden oetmoedighen, ende die berghe, dat sijn die hoverdighe, laet hi staen, als oec staet gescreven op een ander stat: Op wien sal mijn gheest rusten dan op den oetmoedighen ende vreedsamen ende die mijn woerde ontsiet [1]). Want onse minlike heer en siet ghenen staet noch graet der menschen aen, mer grootheit der minnen, want minne onderwerpt haer in allen dinghen denghenen, die si mint, dat es onsen lieven heren. Ende hierom hoe die mensche meer hier verworpen es ende ongheacht vanden menschen ende hem selven meer onderworpen heeft den goetdunken ende den wille gods, hoe hi onsen
fol. 31r. minliken // here behaechliker es ende een bequaem instrument mede te werken na sinen wille als enen gheesteliken broeder in enen cloester gheopenbaert ende vertoent wert.

Exempel [2]). Het was een gheestelic broeder in enen cloester, die op eenre tijt was inder kerken onder datmen misse dede. Doe began hi hem te gheven, als hi ghewoenlic was, ende te oefenen inden weldaden ende inder passiën ons minliken heren ihesu cristi. Altehants wert hi haestelic ghetoghen ende opghevoert inden gheeste ende hem wert vertoent, hoe dat onse minlike here ihesus cristus stont ende hadde hem bereyt, of hi een huus timmeren woude. Doe sach hi daer menigherande instrumenten hanghen aen de want, die seer schoen ende claer schenen te wesen van buten aen te sien ende bequame mede te tymmeren. Mer doe mercte hi, hoe dat onse minlike here die schone ende claer instrumenten liet hanghen ende nam ander instrumenten, die daer laghen in enen hoec ende schenen van buten ondure ende ongheacht te wesen vanden menschen ende als niets [3]) waerdich. Mit desen instrumenten began hi te werken, nu mitten enen, nu mitten anderen, als tot der tymmeringhe behoerde ende hem goet dochte. Doe dese broeder dit sach, doe wert hi bevanghen mit groten verwonderen, waerom dat onse lieve here mit dien onsienen [4]) instrumenten wrachte ende liet die schone hanghen, want het dochte hem een seer costelic werc wesen, dat hi maken woude. Als hi aldus dochte, doe wort //
fol. 31v. sinen ghedachten gheantwoirt van binnen ende toeghesproken: „Waer om ist dattu di verwonderste, dat ic die schone instrumenten niet en beseghe, mer laetse hanghen ende werke mit desen, die schinen versmaedt te sijn? Du selte weten, dat die instrumenten, die scoene schinen van buten, mi

1) De B.: ontfruchten, hetgeen hij verkeerdelijk verklaart door: vrucht doen dragen.
2) Dit exempel ontbreekt bij de Bazel.
3) In het geheel niets, volstrekt niets.
4) Leelijk.

niet bequame en sijn mede te werken, want die egghe [1]) en es niet goet. Ende hierom wanneer ic daer mede tymmeren wil ende ic beghinne mit hem te werken, soe gaet die egghe ligghen ende wedervoudet also dat ic mijn werc mit hem niet volbrenghen en can, als ic gaerne dede Mer dese instrumente, die van buten schinen, datsi niet en doghen, die hebben te male goede egghen ende die sijn mi te mael bequaem ende tot minen wille also dat ic mit hem werken mach na mijnre gadinghen hoe ende in wat manieren, dattet mi ghenoecht". Doe vraechde die broeder weder ende seide: „O minlike here, wat es die bedudinghe hier af, want du mi dit vertoent hebs". Doe antwoerde onse minlike here ende seide: „Dit es di daerom vertoent ende gheopenbaert, op dattu merken soudste, dat die heilicheit niet te nemen en is naden aensien van buten of na oirdel der menschen, want dat die menschen dicwijl groot achten ende opheffen, dat is dicwijl van mi te mael versmaedt ende dat si verwerpen, dat is van mi vercoren. Ende oec en ist niet gheleghen in hoghen gheesteliken state als sijn paeus, cardinael, bisscoppen, abten, prioers, priesters of in groter meesteriën der scriften ende // in anderen pre- fol. 32r.
laturen, daer bewint in gheleghen is inder heiligher kerken, mer allene inder oetmoedicheit ende ghelatenheit van binnen. Ende hierom die scone instrumente, die du saghes, dat sijn die prelaten der heiligher kerken, als voirseit is. Dese schinen scone voir den oghen der menschen, dat is si sijn verheven ende men heitse heilighe vaders, om datsi in alsulken staet gheset sijn ende men doet hem eere ende reverencie van buten vanden menschen ende si willent oec hebben ende wat si segghen, dat is ghehoirt ende groot gherekent. Mer wanner dat ic daer mede werken wil, dat is als ic hem van binnen inspreke, dat si mijnre leren ende leven volghen souden ende hem selven veroetmoedighen ende den menschen goet exempel gheven, dan keert die egghe, dat es die wille, om ende en moghen dair niet of horen segghen ende en achten mijnre woirden niet; want si sijn te mael op hem selven gheneicht ende en begheren anders niet dan datsi wille ende macht moghen hebben over ander menschen ende van hem gheeert werden ende willen haers willen ende eyghenre ghenoechten leven. Ende hier om en es mi van desen instrumenten van honderden éen niet oirberlic of bequame mede te werken. Mer die ander, die du sagheste, dat ongheacht ende verworpen schenen te wesen van buten voir die menschen ende als niet gherekent, die sijn seer groot in minen oghen. Ende dat sijn dieghene, die in cloesteren ende in ver-//gaderinghen ende anders buten fol. 32v.
in gheesteliken state sijn ende vanden menschen ende dicwijl van horen oversten voir niet gheacht ende versmaet sijn ende als niets weert gherekent ende die hem selven te gronde versmaden, ende begheren mit herten datsi duken ende swighen moghen ende onbekent wesen, ende hem te mael stellen ende setten van binnen mi te behaghen ende minen wille in allen dinghen na hoerre macht te volbrenghen ende pinen hem der werelt,

1) Scherpe zijde.

haers selfs nature ende alre eighenheit te sterven. Dit sijn mi bequaem instrumenten ende hiermede wort mijn huus, dat is mijn heilighe kerke, ghetimmert ende ghemaect ende dese houden de werelt staende, datsi niet en verga om quaetheit ende boesheit der menschen, want die werelt al in quaetheit ghestelt is, mer ic weet, die ic vercoren hebbe. Mer dit en can dat vleyschelike herte niet begripen, want het siet al van buten die dinghen aen ende niet als si sijn inder waerheit. Want waenstu, dat dieghene, die hier grote borden [1]) setten op hoer ondersaten als die fariseën deden, diese selve mit horen minsten vingher niet tasten en willen, of die scone sermoenen prediken ende werden vanden menschen gheheten rabbi, dat is meester, dat dese die lude bekeren ende tot mi trecken ende also mijn huus timmeren? Neen, daer en es niets niet an. Mer die ghene, die hier verworpen instrumenten schinen ende sitten ende beden horen
fol. 33r. vader inder heymelicheit hoers herten, dat sijn die ghene //, die dat volc bekeren ende tot mi trecken. Die ghene, die versmaet sijn ende niet gheacht inden oghen der menschen ende die swighen ende duken ende latent over haer side gaen ende pinen hem in mi haer ruste, vrede te setten, dat sijn dieghene, die de heilighe kerke timmeren ende maken ende de lude bekeren". Doe dese broeder van onsen minliken here ghehoert hadde, verstont hi daer wt, dat den heilighen man franciscum niet sonder sake tooghesproken en waer ende gheseghet: „Francisce, neem bitterheit voir suetheit ende versmade di selven, ist dattu begheerste mi te vinden". Hier om es ons te merken, dat god sonderlinghe te vinden is in verworpenheit ende ghelatenheit ons selves, niet nochtan in die oetmoedicheit van buten als die ypocriten doen, mer van binnen in enen rechten wtganc ons selves in gode ende in een sterven alre sinlicheit.

Vanden iersten weghe inde binnenste ihesu [2]).

Die ierste wech die gheheten es een recht anhanghen godliker dinghen of een rechte meninghe tot gode, dat es een fundament ende een beghin alre doechden. Want die goede werke, die wi doen, ontfaet [3]) god meer na onser meninghen van binnen dan naden werken van buten. Want gode te meinen [4]) dat is gode gheestelic te sien. Ende oec es ghescreven, dat de meninghe die menschen oirdelt ende op een ander stat: Ist dat dijn oghe, dat es dijn meninghe, simpel ende puer is, rechtverdich ende goet, so is
fol. 33v. al dijn lichaem, dat is // al dine goede werke reyn ende ontfanclic voir onsen lieven here. Ende hierom sijn vijf teykene, daer du bi bekennen moghes, of dine meninghe goet es.

Dat eerste teiken is, dattu in al dinen goeden werken meer begheerste te behaghen gode dan den menschen. Dat ander [5]) is, dattu di verblijdste

1) Lasten. Zoo ook blz. 18.

2) Het nu volgende staat weer in het door De Bazel uitgegeven HS., terwijl ook het HS. der Kon. Bibl. op fol. 78r hier verkort weer aanvangt.

3) Ontvangt.

4) De B.: mynnen.

5) Ontbreekt in 't HS. Kon. Bibl.

in gode ende niet in di selven. Dat derde is, dattu dijn inwendighe oghe altoes meer hebste op di selven te berispen dan op enen anderen. Dat vierde is, ist dattu di ghevoelste recht medelidende mit dinen evenmenschen, die in drucke of in swaerheden sijn ende ist dattu di verblides van haren voertganghe in doechden of verheffinghen van buten. Dat vijfte es, ist dattu in dijns selves liden verduldich biste ende gode loves [1]), want die goede meninghe wert volbracht overmits minne der doghet. Want die minne en laet die meninghe niet rusten ende dat bekennen en laetse niet dwalen noch ommekeren also langhe als die gheest niet en rust in gode. Want die rechte meninghe verghet ende set achter rugghe alle dat verganclijc ende tijtlijc is dan also vele als noet es, mer si soect al ewighe dinghe ende si en wil niet rusten inden weghe tot dier tijt toe, dat si ghevonden heeft den ghenen, dien si mint ende dan so spreect si mitter bruut: „Ic hebben ghevonden, dien mine siele mint, ic sal en houden ende niet laten gaen also langhe tot dat ic en gheleidet hebbe in al die begripelicheit mijnre gedachten".

Vanden anderen weghe //. fol. 34r.

Die ander wech es gheheten een stadich ghedachte of begheerte tot gode, die comt ende wort gheboren wt der goeder ende der rechter meininghen. Wanneer dan onse gheest in desen weghe beghint te wanderen, so wort hi van binnen toeghesproken inden gheeste van onsen lieven here in menigherande wijs.

Ten eersten so berispt die gheest gods onsen gheest ende seghet: Denghenen, dien ic minne, berispe ic ende castië ende gheesele alle die kinder, die ic ontfanghe, opdat si mit deser werelt niet verdoemt en werden. Ten anderen mael so dreighet hi onsen gheest ende seghet: Wie niet in mi en blivet, dat es: volherdet tot den eynde, die sal afghesneden werden als een ranke ende sal verdorren ende sal int vier gheworpen werden ende verbranden. Ten derden mael leert ons onse minlike here ende seghet: Salich sijn die arme van gheeste, want dat rike der hemelen es hoer. Ten vierden mael so raet hi onsen gheest ende seghet: Ic rade di te copen gout, dat vierigh is ende gheproeft, opdattu rijc werdes, dat is vierighe minne, die blenct als gout ende brandet in voerspoede ende es blide in teghenheit ende bedructheiden. Ten vijften mael beloeft hi onsen gheeste warachtelike hem selven, ist dat wi hem minnen ende sinen wille volbrenghen ende seghet: Wie mi mint die sal houden mine ghebode ende mijn vader sal hem minnen ende wi sullen tot hem comen ende sullen een // wo- fol. 34v.
ninghe mit hem maken. Ten sesten mael so troest hi ende verblijt onsen gheest ende seghet: Etet mine vriendinne ende drinket ende werdet dronken [2]) mijn alre liefste. Ten sevenden male so spreect hi onsen gheest al heyme-

1) De B.: gude loves, hetgeen hij verklaart door: van een goed gedrag. Bovenstaande lezing getuigt echter voor zich zelf.

2) Ontbreekt bij De Bazel.

lijc ende al minnende [1]) toe, also dat onse gheest ontfaet dat woirt [2]) mit begheerten ewigher dinghen ende versmaet alle tijtlike dinghe. Ende die rivieren [3]) der godliker gaven die lopen also inder sielen, dat die mont niet en can wtspreken, dat die siele ghevoelt ende gheware wort, ende dan wil die minlike here weder toeghesproken wesen vander sielen ende seghet aldus: O mine vriendinne, laet dine stemme, dat es dine begheerte, luden in minen oren, want dijn stemme is suet ende comt wt der fonteynen der minnen ende der waerheit. Ende dan spreect die minnende siele horen gheminden weder toe in vijf manieren.

Inden iersten aenbedet si god inden gheeste ende inder waerheit mit vierigher begheerten ende seghet: Vader onse, die biste inden hemelen. Ten anderen mael verwondert haer die siele vanden wonderliken werken, die god in haer ghewracht heeft ende seghet aldus: O hoecheit der rijcheit ende der wijsheit ende der kunsten gods, hoe onbegripelijc sijn dine oerdelen ende hoe onbevindelic sijn dine weghe. Ten derden male gheeftsi mit al horen begheerten gode allene lof ende eere overmids een oetmoedich onderwerpen haers selves ende bekent inder waerheit, datsi alle goet
fol. 35r. van hem ontfanghen heeft. Ten vierden male es si // bevende ende ontsiende dat anxtelic oirdel gods, want si bekent haer snoetheit ende ghebreckelicheit ende seghet: Ic sal spreken in bitterheit mijns herten ende mijnre sielen ende sal gode segghen: en wil mi niet verdoemen. Ten vijften male wert si ontfunct [4]) mit hopen der bermherticheit gods ende mit brandender minnen ende wort verenicht mit horen gheminden ende seghet: Ic slape ende mijn herte waect. Mer sal dese siele die ghenade ontfaen, so moetsi hoer ververren [5]) indie enicheit, als david seghet: Vliende ben ic ververret [6]) ende heb ghewoent in die enicheit [7]). Ende in di, here, sal ic verlost werden vander becoringhe ende in minen gode sal ic doergaen die mure [8]) der sonden ende der quader ghewoenten, die mi beganghen [9]) hebben ende ic sal ghevriët werden van allen beelden, die mi neder trecken van gode ende sal ofghescheiden bliven ende verbeiden den ghenen inder enicheit, die mine begheerte [10]) vierich heeft ghemaect, dat ic nu ghenen

1) De B. en HS. Kon. Bibl.: runende, d. i. fluisterende.
2) De B. en HS. Kon. Bibl.: ontfenct wort.
3) De B.: reityren?
4) De B.: ontfenget, dat hetzelfde beteekent.
5) De B.: verbergen.
6) De B.: Vervuerret.
7) HS. Kon. Bibl. heeft het volgende eenigszins anders: Dat is al hebstu ghestorven begheerte dijnre naeturen, nochtan en saltu niet rusten, du en biste ghevriët van alre becoringhe dijnre ghedachten, als david seyt: ic sal worden wtghenomen van alre becoringhe ende sal in minen god een muer doergaen. Dat is ic sal ghevriët warden van allen beelden....
8) De B.: moer (= slijk?)
9) De B.: ombevangen.
10) De B. voegt in: alsoe.

hinder en heb te wanderen tot minen gheminden om in sine binnenste te comen.

Vanden derden weghe.

Die derde wech, die gheheiten es een claer bescouwen hemelscher dinghen, die sprutet ende wort gheboren wt stadighen ghedachten ende begheerten tot gode. Want wanneer die minnende siele volstandich blijft inden soeken, so vercrighet si den ghenen, diensi mint, overmits inwendighen smake ende bescouwen der ewigher dinghen. Ende hierom die siele //, die desen wech wanderen sal, die moet haer pinen reyn te wesen fol. 35v.
in dat oghe der verstandicheit ende moet daer mede altoes haren gheminden aenstaren, ende so spreect hi haer toe ende seghet: „O mijn gheminde, du hebste mijn herte ghewont mit één dijnre oghen, dat is mit eenvoldigher verstandenisse overmits dijnre minnen. Dat bescouwen staet inder verstandenisse, die onverbeelt is ende opwaert ghewracht wort overmits inschinen [1]) godliker ghenaden om te verwonderen inden spieghel der wijsheit gods. Ende want die beelden die na gode ghescapen sijn als die redelike creaturen ende al ander ghescapen dinghen een wech sijn tot gode, als die apostel spreket, daerom dwaelt die gheest dicwijl, die alte langhe rustet op die ghescapen dinghen, als dat hi niet en can comen tot bescouwen dat onghescapen goet, daer alle ghescapen dinghen wesen ende onthout; in hebben.

Vijf graden sijn dairmen mede opclimt tot enen bescouwenden leven. Die eerste [2]) es dat hem die mensche gheheellic late ende overgheve inden handen ons lieven heren ende alle tijtlike dinghe versmade. Die ander is dat die mensche sijn wtwendighe sinne inwaert trecke ende die al vergader in éen. Want éens es noot ende dan wort [3]) gheopenbaert dat licht, dat niet dan mit enen oghe ghesien en wort. Die derde [4]) es dat die mensche dat een oghe, dat es die godlike kennisse, die overmits den lichte gods ghe-//schiet inden menschen ontladen moet ende ontcommeren van alre fol. 36r.
sinlicheit ende van allen beelden also vele als moghelic is, opdat hi begheerlic mach anscouwen die ewighe waerheit, die overmits die wtwendighe sinne niet te bekennen en is. Ten vierden mael moet die mensche mit der verstandelheit ende mit der minnen opgaen ende opclimmen tot der waerheit ende merken daer die wonderlike ende alre beste gaven, die hem van gode bereit sijn sonder sijn toedoen, ist dat hijs waernemet ende hem daer toe scicket alst noet is overmits dancbaerheit ende oetmoedighe onderwerpinge tot onsen minliken heren. Die vijfte graet es dat die mensche inden gheeste ghetoghen wort in eenre duusternisse der onwetentheit, daer

---

1) De B.: inschemen.

2) HS. Kon. Bibl.: Ten eersten mit volbrenghen der werken, want waer dat werkende leven wtgaet, daer beghint dat scouwende leven.

3) De B. leest nog: hem.

4) Deze en de volgende graad komen verkort voor in het HS. Kon. Bibl.

hi seer in verblijt [1]) wort ende wort daer in slapende, dat is dat hi alle verganclike dinghen wtgesloten heeft ende rust allene in sinen gheminden. Van desen slape spreect die brudegom inder minnen boec ende seghet: „Ic besweer u, ghi dochteren van iherusalem, dat ghi mine vriendinne niet en wecket [2]), tot dat si selve wille". So spreect die minnende ziele weder: „Ic slape, mer mijn herte waect, dat is: ic ruste ende slape van allen wtwendighen ende eertschen dinghen van buten, mer ic wake van binnen mitter begheerten overmits bescouwen der hemelscher ende ewigher din-
fol. 36v. ghen". Ende dan wort die siele ghespijst mit der vruchten //, daer die heilighe gregorius of seghet: O here, ghif mi die suete vrucht des levens mijnre sielen. Die vrucht is hoghe, hef op mine begheerte. Die vrucht is ghebenedijt, hef op mine werke. Die vrucht es reyne, maec reyne mine herte, opdat icse weerdelic ontfanghen moghe. Die vrucht es soete, verblide mijn ghemoede, opdat alle mine begheerten ontsteken werden die [3]) te ontfanghen. Ende hierom so wat siele die wandert inden bescouwenden leven, die pijnt altoes ons hemelsche ende ewighe dinghen te denken ende keert haer na al haerre macht van eertschen ende vergancliken dinghen. Si pijnt haer onghestadicheit der sinnen te bedwinghen; si verblijt hoer mit vierigher begheerten inden here; si ghebruket die enghelsche sueticheit; si leest inden boec des levens al des hoer noet is tot haerre salicheit. In swighen hevet si vrede. Si merket die macht des oversten vaders, si ondervijndet die wijsheit des soens, si mint die goedertierenheit des heilighen gheests. Si wort vanden vader ghetoghen om te horen sijn ewighe woirt, daer onse minlike here of spreket: Nyemant en comt tot mi, tensi dat hi ghetoghen worde van minen vader. Die sone openbaert haer den vader, daer hi selve of seghet: Nyemant en kent den vader dan die sone ende dien die sone wil openbaren. Want als die profete seghet: „Here in dinen lichte sullen wi licht scouwen, dat is overmits den sone,
fol. 37r. die dat ewighe licht is, sullen wi scou//-wen den hemelschen vader, die mitten selven lichte éen licht is". Die heilighe gheest ontfunctse mit brande der minnen also dat haer gheen dinc versceiden en mach van gode.

Vanden vierden weghe.

Die vierde wech die gheheten es een minlike begheerte tot gode ende tot hemelschen dinghen, die volbrengt dat scouwende leven als sinte augustijn seghet: Hoe wi gode meer minnen, hoe wi en claerliker bescouwen, want gheen dinc en mach volcomelic werden bekant, dat niet volcomelic en wert ghemint. Dese minlike begheerte es een vier inder ghedenkenissen, dat die ghedachten purgeert van onreinicheit der sonden. Si es een licht inden ghebede, dat die ghedachten verlicht ende vertonet claerheit der doechden ende onderseeit. Si es honich inden lone ende maect die ghedachten suete mit sueticheit godliker gaven. Si es wijn inden be-

1) De B.: verblijnt.
2) HS. Kon. Bibl.: wreckes.
3) De B.: dy.

scouwen ende maket dronken die ghedachten ende ontsteectse mitten brande der minnen. Als sinte bernaert seghet, so sijn vier teikene daermen mede bekennen mach of die mensche beghint gode te minnen.

Dat ierste teken is rouwe van sinen voirledenen sonden, want sal die godlike minne gheplant werden inder sielen, so moet die wortel der sonden wtghetoghen wesen. Dat ander teiken is volcomen wil die sonden te laten ende te scuwen [1]) na al sijnre macht overmits der hulpen gods, want wi sonder hem // niet en vermoghen. Dat derde teken is dat die mensche fol. 37v.
gheerne hoert dat woirt gods, want een ieghelijc hoert gaerne spreken vanden ghenen, dien hi mint. Dat vierde teiken es bewisinghe der goeder werken, want als sinte gregorius seghet: Die minne en es nemmermeer ledich; si werct grote dinghe daer si es, mer ist datsi weighert te werken, so en ist ghene minne. Sinte ambrosius spreket, dat inden ghenen die minne gods is, die hem bedroeft om onsalicheit of bedructheit sijns evenkerstens, want als paulus seghet: Die minne en verblijt haer niet mitter quaetheit, mer si heeft mede blijscap mitter waerheit.

Nu sijn drie teikene, daermen mede bekennen mach of die mensche voirtgaende es inder minnen. Dat ierste teikene es, dat die mensche sine consciencie altoes reyne hout na sijnre macht, want sinte bernaert seghet: Die heilighe gheest roert die ghedachten ende den wille ende leert die reden ende hi en laet dat alre minste caf der sonden niet bliven, daer hi in es. Dat ander teyken es een afkeer tijtliker ghenoechten, want sinte augustijn seghet: Wanneer die godlike minne meerdert, so minderen die eertsche begheerten also langhe, totdat die siele coemt tot den beelde, dair si haer in ghevoecht heeft. Dat derde teiken es een oefeninghe der gheesteliker sinnen, want also als die oefeninghe der natuerliker sinnen es een teken // lijfleecs levens, also es die oefeninghe gheesteliker sinnen een tei- fol. 38r.
ken des gheesteliken levens. Daer sijn oec vijf wtwendighe teykene, daermen mede bekennen mach die menschen, die onsen lieven here volcomelic minnen.

Dat ierste teiken es, dat een mensche bereit es te sterven om salicheit sijns evenkerstens. Dat ander teiken es dat die mensche sinen viant mint ende doet hem goet om gods willen. Dat derde teiken es dat een mensche alle liden ende teghenheit verduldelike lidet ende blidelike mint ende ontfaet, want sinte gregorius seghet op dat woirt: Die minne is starc [2]) als die doot. Also als die natuerlike doot dodet dat lichaem, also dodet minne des ewichs levens die ghedachten van tijtliken ghenoechten, want gheen martelaer en mochte sterven om gods willen aen den lichaem, ten waer dat hi ierst waer ghestorven van eertscher ghenoechten ende begheerten inden ghedachten. Want als paulus seghet: Die minne lidet alle dinc ende daer om sal si alleen ghecroent werden inder toecomender tijt, ende warachtighe lijdsamheit en can sonder minne niet ghewesen. Ende want liden

1) De B.: schouwen.
2) De B.: stercker.

also groot is gherekent voir onsen lieven heren also dat hi sinen ghe-minden vrienden ghelaten heeft tot enen testamente als hi seghet: In
Exempel. lijdsamheit seldi uwe siele besitten; hier om wil ic een bequaem exem-
fol. 38v. pel [1]) scriven, dat enen broeder gheschiede in // enen cloester, so mi wel condich is. Dese broeder was op een tijt seer siec ende hadde merkelijc grote pine also dat hi niet ligghen en mochte, mer hi moeste al op sitten ende onderleghet wesen mit cussenen. Tot eenre tijt een luttel na der noenen, doe sat hi also onderleit op sine stede, daer hi plach te slapen ende hadde seer grote pine, mer inder pinen pijnden hi hem niet allene blidelike te liden, mer oec onsen lieven here sere te danken ende offerde mit rechter herten al sijn liden onsen lieven heren den sielen, die inden vaghevier waren hem te hulpen tot hoerre verlossinghen ende begheerde mit gheheelre herten, dat hi gherne die pine liden woude also langhe als onsen minliken here goet dochte, al waert toten lesten daghe toe, waert hem moghelic, niet voir hem, mer voir die sielen inden vaghevier ende voir alle menschen ghelijc als sijn gheminde here voir alle menschen ghe-leden hadde. Ende hi en begheerde niet hier of van onsen lieven heren anders dan hi hem van minnen gheven woude. Doe hi aldus sat ende dochte hier op, doe wert hi haestelic beroeft sijnre sinne van buten ende wert ghetoghen inden gheeste. Doe quam een tot hem ende brochte hem een scoon gulden crone ende seide, dat hem die ghesonden waer van onsen lieven heren. Doe hi die crone op die hant hadde, doe wert hi seer ver-blijt ende mit dien quam hi weder in hem selven. Doe hi hier op began
fol. 39r. te denken ende hem te verwon-//deren, wat dit waere, doe wert hi weder wt hem selven ghetoghen ende doe quam onse lieve here selve tot hem mit veel heilighen, die al mit sulken cronen ghecroent waren als hem ghebracht wert. Doe sette onse lieve here een crone opt hoeft tot der ander cronen, die hem op die hant ghegheven wart. Hier of wert hi seer verblijt ende vander teghenwoirdicheit ons lieven heren ende der ander, die mit hem quamen. Ende doe hi in deser blijscap was, quam hi weder in hem selven ende hem verwonderde alte seer vanden dinghen, die hi ghesien hadde. Als hi aldus sat ende dochte in hem selven, wat dit be-duden mochte, doe wert hi derdewerf wt hem selven ghetoghen ende doe quam onse minlike here als hem dochte ende had hem ghecleedt als een priester, die misse doen wil, mer hi had een sidene cappe aen voer die casuffel [2]) ende hi brochte noch een crone; die was noch schoenre dan enich vanden anderen voer gheweest had ende op die crone stont een rosen hoet van witten rosen, die seer scone blencten. Doe began onse lieve here die crone te widen ende te benediën. Ende doe si ghebenedijt ende ghe-wijt was, doe sette hise den broeder opt hoeft. Doe sprac hi totten broeder ende seide: „Weetstu wat dit bedudet?" Doe sprac die broeder: „Lieve minlike here, dat wilt mi segghen, want ic en cans niet besinnen".

1) In de beide andere HSS. ontbreekt dit exempel.
2) Zeker misgewaad.

Doe sprac onse here ende seide: „Die ierste crone, die di op die hant ghegheven wert, dat bedudet dattu // voirsienicheit ende stercheit salte hebben teghen alle toecomende liden ende teghenheit. Want watmen op die hant heeft, dat heeftmen voir die oghen; also saltu altoes di selven wapenen mit lijdsamheit teghens al dat di toecomen mach, want di staet noch wat te liden. Die ander crone, die ic di opt hoeft sette, die saltu hebben voir dat teghenwoirdeghe liden, want du dat verduldichlic verdraghes. Die derde crone, die ic sonderlinghe ghebenedijt hebbe, die saltu hebben, om dattu mi in al dinen liden loves ende dankes. Die rosenhoet, die op die crone staet, is daer om ghebrocht, want du een puere meininghe hebs, also dattu di selven niet en soekes, mer mijn lof ende mijn eere ende salicheit ende verlossinghe der sielen inden vaghevier ende oec dattu di te male settes op mine goetheit ende niet en begheerste dan ic di van minnen gheven wil ende dat is mi seer behaechlic ende bequame. Ende hierom ist dattu volstandich bliveste tot inden eynde, so saltu dese drie cronen hebben ende alle dieghene, die di hier in volghen". Doe die broeder dat hoerde, doe wert hi seer verblijt ende bad onsen lieven heren, dat hi sijn hulper wesen woude, dat hi volherde, want sonder hem en mochte hi niet. Ende aldus quam hi weder tot hem selven ende wert wonderlike ghestarct in sinen opsatte ende meynde, hi woude voirtaen blidelike ende gaerne liden ten love ende ter eeren gods. fol. 39v.

Ende hier om // laet ons gaerne liden, opdat wi onsen lieven here behaghen moghen, want als sinte gregorius seghet: Het is meerre of beter teghenheit of swaerheit verduldelic te liden dan in goeden werken te arbeiden. Daerom laet ons medeliden, so sullen wi mede regneren. Dat vierde teiken der minnen is, dat die mensche bereit is alle dinc te laten ende cristum na te volghen, want sinte augustijn seghet: Dat tijtlike goet te begheren of te houden es venijn der godliker minnen. Dat vijfte es dat die mensche allene gode ontsiet, want sinte ian seghet: Volcomen minne verdrivet den anxt ende bedect menichvoldicheit der sonden. fol. 40r.

Voirt sijn vier inwendighe teikene, daermen mede bekennen mach volcomenheit der minnen. Dat ierste teiken es een inwendich diep versuchten der begheerten tot gode, want wanneer die minnende siele roert horen gheminden overmits begheerliken ghedachten, rechtevoirt [1]) so sent si hore boden wt tot haren gheminden ende dese boden dat sijn inwendighe suchtinghen. Dat ander teiken is hoghe begheerten, want alle dinc overmits sinen natuerliken ghewichte of drifte begheert te wesen in sijn eighen stat, want die steen en rust niet, eer hi nedercomen is ende dat vuer en rust niet, eert boven es ghecomen. Mer dat ghewichte of drifte is in lichaemliken dinghen, dat is minne inden gheesten //, want mine minne es mijn ghewichte; daer mi die minne drijft, daer wordic ghedreven. Overmits die gaven [2]) gods worden wi ontsteken van binnen ende worden op- fol. 40v.

1) Terstond.
2) De B.: genade.

waert ghedreven ende wi en connen niet rusten, eer wi comen tot onser eighenre stat, dat is tot onsen gheminden. Wi werden ontfenghet ende wi ganghen ende stighen opwaert mit onser begheerten tot den vrede in iherusalem. Dat derde teiken is quellende ghedachten, want het is noet, dat daer die scat onser minnen voirghegaen is, dat wi daer onsen gheminden overmits minliken begheerten na volghen, als onse minlike here seghet: daer dijn scat is, daer es dijn herte. Hierom ist dat wi in hemelschen dinghen wonen willen, so laet ons hemelsche dinghen minnen; wilstu weten, waer du dinen scat gaderste of legste, merc wattu minnes, wattu denkes, ende aldus moghestu overmits dijnre minnen dinen scat bekennen ende dine minne overmits dinen ghedachten. Ist dan dat die begheerlicheit onser ghedachten is, daer die scat onser minnen is, dat is onse minlike here, so ist openbaer, dat onse ghedachte versmadet al dat haer gheminde niet en is. Daerom seghet die gheestelike ende minnende siele: Ic besweer u, ghi dochteren van iherusalem, bootscapt minen gheminden, dat ic van minnen quelle [1]). Ende aldus moghen wi merken, dat die be-
fol. 41r. ghinnende [2]) ende die voirtgaende men-//schen bernen, mer die volcomen menschen quellen in hemelscher ende godliker begheerten. Dat vierde teiken es verdrietighe ghedachten na die teghenwoirdicheit des gheminden. Want wanneer die quellende siele gheen ghestadich bibliven en mach hebben mit haren gheminden, so es haer een ure swaerre ende verdrieteliker dan een maent in sijnre teghenwoirdicheit te wesen ende sijns te ghebruken, want den ghenen, die mint, es alle merringhe lanc. Ende datsi langhe beiden sal ende ontberen datsi mint, dat is haer onverdrachlijc ende seer lastelic te draghen. Ende dan roept si mit iob: Mijnre sielen verdrietet haers [3]) levens, dat is als die godlike minne beghint suete te werden inder sielen, so verdriet haer dit teghenwoirdighe leven, want die volcomelic mint, dien verdriet al dat hem een hinder es te comen tot sinen gheminden. Hierom sullen wi merken, dat gode te minnen dat is tot hem te gaen ende in hem te wonen ende te smaken, dat die here suete is, want sinte gregorius seghet: Die overste dinghen te minnen dat is al rede opwaert te gaen, want als dat ghemoede mit groter begheerten tot hemelschen dinghen gapet [4]), so proeftet in wonderliker manieren of smaect al reede dattet soect; want also vele als een ieghelic mint, also vele naket hi den ewighen rike. Ende also vele als hi dat versumet, also vele versmadet hi in te gaen. Ende dit is die reden, want warachtige
fol. 41v. minne // en wil gheen middel hebben tusschen hoer ende horen gheminden, mer si pijnt haer neernstelic te gaen inden ghenen dien si mint, ende si en rustet niet, eer si alle dinc overghevloghen es ende tot den ghenen ende inden ghenen coemt, dien si mint.

1) Pijn lijden.
2) De B. voegt er aan toe: ... menschen mynnen...
3) De B.: myns.
4) Hartstochtelijk verlangen.

Vanden vijften wege.

Die vijfte wech is gheheten een heimelike openbaringhe godliker dinghen ende die volghet der minliker begheerten na, want die minne es een borden of een last ende neighet die minnende siele tot haren ende in haren gheminden, ende overformt ende verwandeltse in horen gheminden. Ende hierom, hoe die siele meer ende trouweliker gode mint, hoe haer god meer heimelicheiden openbaert, als onse here seghet tot sinen discipulen: Nu en segghe ic u niet, dat ghi knechte sijt, mer vriende, want al dat ic van minen vader ghehoert hebbe, dat heb ic u gheopenbaert; dat is als die glose seghet: die inwendighe blijscap der godliker minnen ende die hoecheit des ewighen vaderlands. Ende dese openbaringhe gheschiet der sielen, wanneer si in enicheit is, want doe god den profeten ende anderen heilighen toesprac, doe waren si in enicheit. Daer om spreect hi vander minnender sielen ende seghet: Ic salse leiden in enicheit ende daer sal ic spreken tot haerre herten. Dese enicheit en is niet te verstaen, datmen altoes allene sal wesen van buten, want dat en can niet wesen in die, die in vergaderingen // wonen; si en moeten overmits ghehoir- fol. 42r.
samheit somtijt biden luden wesen ende inden ghemeinen arbeide. Mer men sal maken [1]) een enicheit van binnen also dat hi in allen steden sijn celle mit hem draghe, want dan is hi allene als hi niet quaeds noch onnuttes en denket ende dat sijn ghemoede rustet op sinen gheminden. Ende al waer hi in seven sloten besloten ende dat hi mitter herten om liepe hier ende daer ende twidrachte in sinen ghedachten hadde, so en waer hi niet allene. Want alleen te wesen, dat is al sijn ghemoede ende ghedachte op één te setten ende op één te rusten, al waer hi oec onder dusent menschen. Ende daer om die ghene, die aldus in enicheit hem pinen te houden, dien spreect onse lieve here dicwijl toe ende openbaert hem sine heimelicheit ende sine waerheit, die veel menschen voerhouden [2]) blivet, die desen wech niet en wanderen.

Dese openbaringhe es drierhande [3]). Die ierste es sinlic ende gheschiet als die mensche gheroepen wort mit inwendighen berouwe sijnre sonden ende ghebreken. Die ander is verstandelic ende gheschiet, wanneer die mensche ghenopet of gheroert wort van binnen tot godliken ende ewighen dinghen. Die derde es boven verstant ende gheschiet als die mensche wort verheven boven sijn verstandenisse in eene onwetenheit ende in onbegripelicheit gods ende godliker gaven. Ende // dese openbaringhe gheschiet fol. 42v.
inder sielen, wanneer al haer crachten verarbeit ende veroefent sijn in gode also dat god ledichlic in haer mach werken dat hi wil. Ende daer of seghet dyonisius: Wilstu ontfanclic wesen godliker openbaringhen, so laet achter sinlike oefeninghe ende sterf dijnre sinne ende en volghe niet na dijnre verstandenisse, mer clim op tot gode mit eenre sterker begheer-

1) De B.: mer merken.
2) De B.: verholen.
3) De B. verkeerd: vierhande.

ten ende mit bernender minnen, die alre natuerliker verstandenisse boven gaet ende doet die siele mit gode verenighen. Dat onse lieve here in heimelicheit [1]) sinen vrienden spreket, dat bedudet dat hi ons roept in die heimelicheit. Ende dat hi mit luttel menschen spreket, dat bedudet dat hi ons in één vergaderen wil. Ende desghelijcs ist dat onse lieve here duusterlike dicwijl spreect inder scriften, opdat die waerheit den quaden verhudet worde ende den goeden gheopenbaert, ende opdat, als inder ewangeliën staet, die dierbaer stene niet en worde van den verken vertreden. Want hoe dat die minnare naerder es sinen gheminden, hoe hi warachteliker ende subtileker ende volcomeliker sine openbaringhe ende sine teghenwoirdicheit ontfanghet ende hoe die ewighe dinghen meer ghemint werden, hoe si volcomeliker verstaen werden. Want wt grootheit der godliker minnen so volghet die maniere der godliker openbaringhen, want als wi ewighe ende godlike dinghen denken, so en sijn wi in dese werelt niet //,
fol. 43r. die wi al reede boven gheclommen sijn.

Vanden sesten wege.

Die seste wech is gheheten een ondervindelic voirsmake der hemelscher ende godliker dinghen ende dese volghet der openbaringhen na, want wat helpet, dat die mensche veel begripet ende verstaet ende niet ondervindelic en smaket? Ende dit voirsmaken hemelscher dinghen vercrighet die siele, wanneer haer verganclike ende tijtlike dinghen onsmakelic werden. Ende hier of spreect sinte augustijn ende seghet: Wanneer ic minen god minne, so en minne ic gheen wtwendighe dinghen, mer ic minne een licht, dat blenket in mijnre sielen, dat gheen stat en mach begripen. Ende ic minne een woert, dat ludet in mijnre sielen, dat gheen tijt en mach begripen. Ende ic minne een roke, die ruket in mijnre sielen, die niet wech en waeyt mit den winde. Ende ic minne spise, die smaect in mijnre sielen, die niet en minret, wanneer datsi ghegheten wort ende dese dinghe min ic als ic minen god minne. Gregorius seghet, dat die siele een voirsmaken der godliker ende ewigher dinghen ontfaet van seven gaven des heilichs gheests. Vanden anxte ons heren so ontfaetsi enen smake des biblivens haerre salicheit. Vander goedertierenheit so ontfaetsi enen smake der sachter minnen tot gode ende tot haren naesten. Vander consten ontfaetse
fol. 43v. een wederbekennen alder weldaet, die haer god ie ghe-//dede. Vander starcheit ontfaetsi een volbrenghen alder goeder werken. Vanden rade ontfaetsi een onderscheit haerre werken Vander verstandenisse ontfaetse een claer bescouwen hemelscher ende godliker dinghen Vander wijsheit ontfaetsi enen inwendighen smake der godliker dinghen ende in dien smake smaken hoer alle dinghen als si sijn gheordineert van gode ende niet anders.

Vanden vij wege.

Die sevende wech is een verdientlike werkinghe ewigher ende godliker dinghen ende is die leste wech, ende in desen weghe worden alle die voir-

---

1) De B. voegt hierachter: mit.

screven weghe volmaect. Want wat helpt ons [1]), dat wi bekenden in gode hoecheit sijnre moghentheit ende wi daer gheen vruchtbaer werken wt en wrachten; want gode te minnen daer die mensche om ghemaect is en mach niet gheschien sonder minnen werc tot onsen naesten [2]), als sinte ian seghet: Ist dat wi onsen broeder niet en minnen, dien wi sien, hoe sullen wi gode minnen, dien wi niet en sien? Want wie sinen evenmenschen ghebrec siet liden, het is inwendelic of wtwendelic ende sluyt sine binnenste op hem, dat is dat hi hem te hulpen mach comen ende dat niet en doet ten minsten mitten wille ende mit ontfarmicheit, hoe so mach die minne gods in hem wonen? In gheenre wijs, want waer die minne es, daer wilsi werken, anders en ist gheen minne. Ende hierom laet ons arbeiden sonderlinghe in die werken der // minnen, want als paulus seghet: fol. 44r.
Die niet en arbeit die en sal niet eten. Dese arbeit is gheleghen in vier doechden. Die ierste doghet es gheheten vroetscap of wijsheit ende dese es drierhande. Ten iersten datmen alle werken doe nader reden van binnen. Ten anderen male datmen die werelt ende al dat haer toehoirt versmade ende niet en achte. Ten derden male datmen godlike ende hemelsche dinghen bekenne ende die minne. Die ander doghet is gheheten starcheit ende die is oec drierhande. Ten iersten alle ghebreckelicheit der naturen na onser macht te verwinnen. Ten anderen male die verkeerde ende onnutte ghedachten te verdrucken. Ten derden male alle liden te begheren ende dat wijslic te verdragen ende alle goede werke overmits die ghenade gods te vervollen na onser macht, dat is dat wi dat onse daer toe doen. Die derde doghet es gheheten maticheit ende die es oec drierhande. Ten iersten dat middel te houden in allen dinghen. Ten anderen male alle dinghe te laten boven noetdruft der naturen. Ten derden male tijtlike dinghen te vergheten ende allene te rusten op gode ende op ewighe dinghen. Die vierde doghet es rechtverdicheit ende die is oec drierhande. Ten iersten male die werelt te versmaden ende gode ende sinen naesten ende hem selven te gheven dat hem toebehoirt, dat is gode lof, eer ende werdicheit ende alle goet; onsen naesten minne, medeliden //, ontfermher- fol. 44v.
ticheit ende hulpe in sijnre noetdruft van binnen ende van buten na onser macht; ons selven niet dan ghebreclicheit ende sonde. Ten anderen male den wech der waerheit ende der rechtverdicheit te wanderen ende die in allen dinghen te houden na onsen weten noch om anxt noch om teghenheit die te laten noch om wtneminghe der personen. Ten derden male mit ewigher minnen mit gode altoes versellet te wesen ende verenicht. Dese arbeit, daer voir af ghesproken is, die es tweërhande, dat is van buten ende van binnen. Die arbeit van buten es gheheten een werkende leven ende dat is gheleghen in een sterven der sonden ende onser eighenre naturen ende alre wtwendigher ende weerliker seden ende in een volcomen werken der doghet ter eeren gods ende tot stichtinghen ons naesten. Die

1) HS. Kon. Bibl. kent dit gezegde aan Hugo de St. Victore toe.
2) Het volgende tot „want als paulus...." ontbreekt in het HS. Kon. Bibl.

arbeit van binnen es gheheten een scouwende leven ende dat is gheleghen in een sterven der sinlicheit ende alre beelden ende in een ancleven aen gode mit vierigher minnen. Inden werkenden leven wort die werelt 1) mit haren ghenoechten versmaedt. Inden scouwenden leven wort god ghesien na onser manieren. Augustinus seghet: Also als die dore des levens ghesloten wort overmits sonde ende quade werken, also wortsi opghedaen overmits goeden werken ende goeden begheerten. Ende daerom en sal dat scouwende leven niet wesen sonder dat werkende leven, want god sal
fol. 45r. lonen naden werken. Ende hierom seget // gregorius: Al ist dat die werken, diemen hier doet, tijtlijc sijn, nochtan sal die meninghe ende die wille der werken ewich sijn, want onse minlike here en ontfaet den mensche niet als hi nu is of als hi gheweest heeft, mer als hi wesen wil. Ende daer om seghet augustinus: Die enen goeden wille hevet ende volcomen meninghe totter doghet, die hevet al dat hem nootdruftich is tot den ewighen leven 2).

Hoemen den goeden wille bekennen sal.

Vele menschen meinen datsi goeden wil hebben, die nochtan verre dair of sijn, want in haren werken soeken si hem selven ende willen onsen lieven here leren, dat hi doe als hem goet dunket. Ende dit en es te mael gheen goet wille, mer een eighenheit ons selves, want men sal an gode soeken sinen liefsten wille ende niet dat hi ons gheve na onser soekelicheit 3), al mocht nochtan bestaen mitter graciën gods. Want het is onvolcomenheit, want god begheert boven alle dinc van ons, dat wi hem overgheven onsen eighenen wille ende laten hem mit ons doen, dat hi wil. Ende oec en maect gheen dinc den mensche eer volcomen in doechden dan een recht opgheven ende een sterven ons willen. Ende inder waerheit sonder een warachtich overgheven ons willen inden wille gods, so en hebben wi te male mit gode niet ghedaen na volcomenheit, want die doghet ende alle goet leghet an den wille, want ons en mach niet ghebreken, ist dat wi hebben enen ghewarighen 4) goeden wille. Ende //
fol. 45v. nerghent inne en machmen best bekennen, den godliken wille dan dat die mensche allene in allen dinghen meine ende soeke die ere gods. Ende dien wille en mach gheen dinc verwinnen noch doot noch leven noch helle noch duvel noch gheen creatuer. Want die goede wille en is niet min machtich tot goede dan die quade wille tot quade, want die sonde leghet meer inden wille dan int werc. Ende waer om en soudic dat goede niet vermoghen in enen goeden wille als dat quade in enen quaden wille? Jae vele bat ende onghelijc meer, want god werket mitten goeden wille; dies dat werc des goeden willen meer is dan des menschen, mer dat die mensche quaet wil, dat heeft hi van eighenre quaetheit. Ende also vele

1) *Die werelt* ontbrak in het door De B. uitgegeven HS.; hij giste: oer gemack.
2) Hier eindigen de beide andere HSS.
3) D. w. z.: het zoeken van ons zelf, dus naar onze zelfzucht; *l.* eigensoekelijcheit?
4) Waarachtig.

als die gracie gods ende die goede wille meer vermach dan die quade wille allene, also vele is die goede wille mit der graciën gods machtigher te volbrenghen dat hi wil. Den gherechten mensche en mach in sinen volcomenen wille gheen tijt te cort wesen, want als die wille also staet dat hi gheheellic doen wil aldat hi mach na sinen vermoghen ende niet allene nu, mer mocht hi leven dusent iaer, hi woude al dat doen dat gode behaechlic waer na sijnre macht, daer betaelt die wille also veel mede alsmen in dusent iaren doen mochte mitten werken ende dit heeft hi al rede al ghedaen voir gode. Ende daer is die wille gans // ende recht, daer si sonder alle eighenscap [1]) fol. 46r.
is, dat is als daer niet quaets mede en is ghemenghet na sinen weten. Die mensche, die sinen wille volcomelijc inden wille godes ghevesticht ende overghegheven heeft, die es des al te vreden, wes god mit hem doet in tijt ende in ewicheit. Ende die aldus altemael wtghegaen ware warachteliken mit alden sinen, die waer te mael recht gods ende in hem gheset also wanneer men desen mensche roeren soude, so moestmen gode ierst roeren. Ende daer om seghet onse lieve here van desen menschen: Die u roert die roert dat binnenste mijns oghen, want hi is in gode ende god in hem. Ende hier om en can hem gheen liden te swaer wesen, wanttet doer gode op hem coemt ende daer sine sueticheit of ontfanghen heeft. Want wie te mael sijns selves wtghegaen is ende ghestorven in gode, die is mit gode also ommevanghen dat alle creaturen en mochten hem niet roeren, si en moesten gode ierst roeren. Hierom laet ons onses selves sterven ende ons te male overgheven ende laten inden wille gods, so sellen wi sonder sorghe wesen ende hi sal ons eighen wesen ende wi selen sijns ghebruken in ewicheit. Enen goeden wille ende dien te volbrenghen gheve ons god, die ghebenedijt is inder ewicheit. Amen.

Hier eyndet een devoet boecskijn vanden binnensten ons liefs heren ihesu christi ende hoemen daer in comen mach ende wat weghe daer in leiden.

BIJLAGE III.

Hier beghint een devoet boexken vander volmaecster hoecheit der minnen ende hoemen dair toe sal pinen te comen. fol. 46v.

Onse minlike here ihesus cristus, die mitten vader ende mitten heilighen gheest een onverscheiden claerheit is overmits welker alle creaturen in hemel ende in eerden verclaert ende verlicht werden, een yeghewelc nader voirsienicheit gods, daer si toe vercoren ende gheordineert sijn na horen

1) Slavernij.

toebehoren, die selve claerheit moet ons van binnen verlichten ende verclaren mit hoer selven, op dat wi sien ende verstaen mochten die hoecheit der gherechter minnen. Die meeste claerheit diemen in deser tijt hebben mach, dat is ghewaricheit van teghenwoirdighen werken der gherechticheit ende van allen wesenen waerheit te oefenen om claerheit der edelre minnen, die god is. Och hoe grote claerheit is dat, datmen gode ghewerden [1]) late mit sijnre claerheit, daer minne haer selven in werct ende alle creaturen elken na horen toebehoren ende als sine goetheit gheordineert heeft na sijnre gherechticheit in ewigher claerheden. Hierom laet ons opluken die oghen onses herten ende ons selven merken ende besien in gode heilichlike. Laet ons aenmerken, hoe vaderlike hi ons behoedet hevet ende wat hi ons ghegheven heeft ende wat hi ons ghelovet heeft. Laet
fol. 47r. ons aensien dese hoghe minne ende hem daer of dancbaer wesen, soe // moghen wi anmerken, hoe dat god werct in hem selven in sijnre claerheit, ghebrukelike in hoecheiden ende toenlike alle dinghe te verlichten ende te verduusteren na horen wesen om dies dat hi god is. Ende hier om salmen hem sijns selves laten ghebruken in allen sinen werken na sijnre claerheit inden hemel ende inder eerden ende altoes mit woerden ende mit werken segghen: Here, dijn wil gheschie. Want hoe sine moghende moghentheit meer in ons verclaert ende openbaer wort, hoe sijn heilighe wille meer in ons gheschiet ende so sijn warachtighe claerheit naerre in ons schijnt. Hierom en sullen wi niet of laten sueter rusten te derven om die grote trouwe gods ende onse wesen in hem verclaren ende ons pinen te cieren mit doechden ende mit werken der gherechticheit. Laet ons onse binnenste opluken ende wijt maken mit hogher begheerten der trouwen gods ende onse siele bereet maken ende ordineren om te ghebruken der moghender ende hogher minnen onses gheminden heren godes.

Hoe wi selen al om al begeven [2]) ende altoes in hopen werken, opdat wi minne vercrigen mogen.

Nu laet ons aenmerken die dinghen, daer wi in ghedwaelt hebben mit eenwille ende mit onnutter droefheit. Mer dat is waer, dat hi dicwijl droevet, die sijns gheminden ghebreect ende die dan niet en weet of hi ghenaect of verret. Mer die recht ghelove heeft, die sal weten, dat die
fol. 47v. goetheit sijns // gheminden meerder is dan al sijn ontbliven in doechden. Men sal niet droeven om liden noch verlanghen hebben na raste, mer men sal al om al begheven ende alles troests vertien. Wi selen blide wesen altoes in hopen om minne te vercrighen. Want ist dat wi volcomelike minne tot gode begheren, so en sullen wi gheen dinc weder van gode begheren dan minne allene. Wi sullen altoes op onse hoede staen ende ons pinen van allen dinghen te vreden te wesen ende wel te doen na onser macht ende daer af en sullen wi ghene eyghen ghewin begheren noch daer om doghet werken. Mer wi sullen alle dinghen doen ende laten

1) Zijn gang gaan.
2) Verlaten.

om der minnen eeren wille. Ende ist dat wi ons aldus houden, so sullen wi haestelijc voirtgaen tot volcomenheit der doechden ende datmen plomp ende ongheacht schine, daer is veel waerheits in gheleghen. Wi selen ons pinen gheboechsam ende bereit te wesen allen denghenen, die onser behoeven ende elken mensche sinen vrede te doen na onser macht also verre als wi daer niet in ghehindert en werden tot onser salicheit. Wi selen blide wesen mitten bliden ende screyen of wenen mitten wenenden ende goedertieren den ghenen, die onser behoeven ende pinen ons altoes enich te houden inden gheeste buten allen creaturen. Ende wanneer wi dat beste doen dat wi moghen ende wi nochtan vallen, want die natuere des menschen altoes bereder is te vallen dan op te staen, so selen // wi ons altoes pinen weder fol. 48r.
op te comen mit nuwen opsette ons te beteren ende ons verlaten op die goetheit godes, want si meerre es dan al onse ghebreckelicheit. Ende hierom selen wi ons altoes pinen warachtighe doghet te werken mit groten toeverlate tot gode, dat hi ons sijn goedertieren hulpe niet weigheren en sal. Wi selen eernstich ende stantaftich wesen sonder omsien te volghen den raet ons heren ende sinen liefsten wille na al dat wi bekennen moghen mit nauwen ondersoeken ons selven te bekennen. Oec selen wi also ons pinen gode te leven, dat wi om cleine werken, daer somtijt niet vele an belanc en is, die grote werken niet en versumen, daer wi van gode toe gheroepen sijn ende die ons meerre noet sijn om voirt te gaen in warachtighen doechden. Ende al ist dat wi somtijt ghevoelen ellendicheit van herten ghelijc of wi te mael van gode ghelaten waren, daer om en selen wi ons niet verdrucken noch mistroestich wesen, want al die ghelatenheit ende ellende, diemen lidet mit goeden wille ende ter eeren gods, die es hem seer ghename. Want wisten wi hoe behaechlic dattet onsen lieven here is in ons dat wi gaerne liden, wi en souden nemmermeer begheren lidens verdraghen te wesen naden liefsten wille gods ende hierom waert so dat wi den liefsten wille gods te rechte verstonden, so en souden wi gheen dinc ontsien te liden, dat god op ons sende of verhenghede, mer // altoes mit fol. 48v.
rechten betrouwen sijn lof ende sijn eere begheren oec wat dattet waer, ja, al worp hi ons inder hellen dat onmoghelic waer den ghenen, die aldus stonden inden liefsten wille gods. Ende hier om selen wi altoes der minnen pinen te dienen na onser macht. Ende daer in niet ontsien eere noch scande noch ghene pine van eertrijc, mer dair in volstandich bliven tot inden eynde toe. Wi sellen alle onnutte vreese oflegghen, mer dat sullen wi allene altoes vreesen, dat wi der minnen niet ghenoech en sijn in dienste na hoerre weerdicheit, also hoer toebehoirt. Want dese vreese vestighet ons mitter minnen. Die pine of swaerheit, die ons van gode toecoemt of vanden menschen overmits sinen verhenghen, die sellen wi gaerne al doer liden, so selen wi den verholenen raet van hem horen als in iob ghescreven staet: Tot mi is ghesproken een verborghen woert. Ende hier om ist, dat wi al dat onse vercrighen willen, so selen wi ons selven in rechten toeverlate gode te mael overgheven om te werden dat hi wil. Ende om sijnre eeren willen selen wi ons selves puerlic wtgaen

om ghehoersam te wesen in allen dinghen, die der meester volcomenheit toebehoren in doen ende in laten na onser macht ende in al desen moeten wi ons pinen oetmoedich ende onverheven te bliven van allen onsen goeden werken, die wi gheleisten moghen. Want gherecht leven na der minnen
fol. 49r. wille te leven, dat is also enich te wesen in-//den wille na rechter minnen om hoer ghenoech te wesen, datmen daer anders niet voer en kiese noch en wensche, al hadde mens macht, dan dat hoer toebehoert boven alle begheren.

Dat wij ons mit gerechten wille selen keeren tot der waerheit ende daer in sien wat gherecht is.

Wi selen ons keren mit gherechten wille tot der waerheit ende dair in sullen wi sien, wat gherecht wille is. Gherecht wille is, datmen anders gheen sake noch ghenoechte en soeke noch en wille noch en beghere in hemel noch in eerden noch in siele noch in lichame dan die sake allene, daer ons god in ghemint ende ghemeint heeft in ewicheden ende dat selen wi altoes begheren dat dat gheschie, wat dattet si, tot sinen love ende tot sijnre eeren. Mer wi selen altoes daer na staen ende ons pinen hem te behaghen sonder enich ontsien der menschen, diet merken moghen of ons daer in bespotten of begripen in enigher onweerdicheit; noch om goet te schinen of om quaet te schinen en selen wi die waerheit van goeden werken laten. Want die scande machmen gaerne liden, die van goeden werken coemt, daermen den wille gods in weet. Ende dat lof is goet te liden, dat van warachtighen doechden coemt, daer onse minlike here of gheloeft ende gheëert mach werden. Ende hier om selen wi sparen scande noch eere, want het is der ghierigher minnen al ghenoechlic, watmen //
fol. 49v. liden of werken mach tot hoerre eeren. Want si es een bernende vier, dattet al verslindet ende dat nemmermeer of laten en sal.

Voirt selen wi ons altoes diepe pinen te vallen inden afgront der oetmoedicheit van al dat wi vermoghen. Dit is dat god van ons begheert, dat wi altoes voirtgaen in warachtigher oetmoedicheit voir alle menschen, daer wi mede omgaen ende dat wi onse herte verheffen boven alle dinghe, die yet minder sijn dan god selve. Want waert dat wi volghen wouden onsen wesen, daer ons god in ghemaect heeft, so en souden wi van rechter edelheiden gheen pine ontsien ende wi en souden ons van rechter coenheit niet laten ontbliven; wi en soudent aenveerden na onsen vermogen, ia die grote gheheelheit godes als onse eighen goet. Ende dan souden wi minlike na onser rijcheit gheven ende alle arme rijc maken, want gherechter minnen en ghebrac nye, si en had altoes ghenoech te gheven. Wi en selen van gode gheen dinc eyschen mit eenwille noch begheren in gheenre manieren van troeste of van rasten, mer dat hi selve come ende ga na sinen heilighen wille, also dat hi mit ons ende mitten ghenen, daer wijs voer begheren, doe alst hem alre eerlicste ende alre behaechlicste es. Mer nu waren wi alle gaerne mit gode ende souden gaerne mit hem regneren
fol. 50r. ende god mit gode scouwen, mer luttel is onser die mensche // mit sijnre menscheit wil leven ende sijn cruce mit hem draghen ende daer an vol-

herden ende voir alle menschen gaerne liden ende haer scout betalen, als hi ons heeft bewijst mitten werken. Ende dit moghen wi in ons selven merken, want wi also onverdrachlic ende onlijdsam sijn in enen cleinen dinghe, dat ons voer coemt, wat soudet dan wesen of ons wat groets toequame? want ist dat ons yemant versmaedt of belieghet of onse goede gheruchte pijnt te nemen of te verduusteren, wi worden te hands ontsaet [1]) ende ontvreedt. Wat soudet dan wesen, of wi onse bloet souden storten als die heilighe martelaers ghedaen hebben, op datsi cristum mochten navolgen.

Mer, och lieve here, wi weten nu alte nauwe, wat wi willen ende wat wi niet en willen ende willen al een verkiesen hebben inden dinghen na dattet ons gadelic is inwendich of wtwendich ende soeken al inwendighen of wtwendighen troest ende hier om ist dat wi onverlicht bliven ende in ons selven onghestadich, want wi dat één laten ende gheven ons tot der menichvoldicheit. Ende aldus dwalen wi arm ende onsalich, hongherich ende dorstich vander hemelscher spisen ende gaen in ellendicheit ende in vreemden lande ende gheven ons totten verken te hoeden ende begheren van hoerre spisen ghesaedt te worden. Wi gaen swaer weghe, die wi gheen noot en hebben te gaen, wouden wi volghen die rechte toe-//paden fol. 50v. der minnen. Ende aldus ist kundich overmits onsen werken, dat wi onsen minliken heren ihesum cristum niet en leven, als hi ons gheleeft heeft noch hem niet na en volghen, als hi ons voirgegaen es noch alle tijtlike dinghen begheven als hise begheven hadde, noch oec van allen begheven en sijn, als hi begheven was, noch oec als die apostel seghet, dat hem die werelt een cruce was ende hi der werelt. Ende dit moghen wi in manigher manieren in ons selven merken, want, gode ontferms, wi soeken ghemeenlic ons selven in allen dinghen ende dat noch argher is, wi en en moghen niet liden, datmen ons anders seghet. Want ons dunket aldus: soudic niet ewich leven begheren of die pine der hellen scuwen ende daerom goede werken doen ende die sonden laten, so en had ic ghenen troest, of waer op soudic mi dan setten? Want daer staet ghescreven: die vrese des heren es beghinsel der wijsheit. Mer merc: hi en seghet niet dat einde. Want men mach beghinnen inden anxte, mer men sal daer niet in eynden, want als iohannes die apostel seghet: die vrese en is inder minnen niet, want dese soect haer selven ende dat is teghens die minne. Want daer staet ghescreven, dat minne haer selven niet en soect, mer hoer is ghenoech mit haer selven. Ende hier om laet ons onse inwendighe oghen op ons selven slaen ende merken, dat wi alle loen begheren ende ic duchte diewijl meer // tijtlijc dan ewich. Wi willent gaerne beide fol. 51r. hebben, want wi hadden gaerne eer ende lof vanden menschen ende datmen ons achte ende onsen wille dede ende daer toe hadden wi gaerne ewich leven. Mer dit en es die wech niet, die cristus gheleert hevet ende

1) Verstoord.

die hi voerghegaen hevet, want hi seghet: die werlt sal verbliden ende ghi selt swaerheit ende droefheit liden. Ende ist datsi mi vervolghet ende versmaedt hebben, so selen si u oec versmaden. Want die knecht en is niet beter dan sijn here noch die discipel meerre dan si [1]) meester. Ende hierom es men sculdich altoes doghet te werken niet om loon noch om blijscap noch om rijcheit noch om hoecheit in hemel of in eerden, mer simpelic om dattet der hogher weerdicheit gods toebehoert, die de menschelike natuer daer toe ghescapen ende ghemaect heeft, datse hem loven ende eeren soude, ende also ghebruken sijnre ewigher gloriën, dat hi selve is ende anders niet begheren, als die profete seghet inden souter: Beliet den here, want hi goet is, of hi segghen woude: soect anders niet, want dat is u ghenoech. Ende dit is die wech, die ons die sone gods, onse lieve here ihesus cristus, voirghegaen es ende heeft ons exempel ghegheven, want hi in allen tiden, doe hi op eertrike wanderde van sinen beghinne toten eynde, wrachte ende volbrachte den wille sijns vaders in
fol. 51v. allen tiden ende in allen // dinghen mit al dat hi vermochte in woerden, in werken, in lief ende in leet, in hoghen ende in laghen, in mirakelen, in versmaetheit, in pinen, in arbeide, in anxte ende inder bitter doot; mit alre herten ende mit al sinen crachten, mit al sijnre sielen stont hi opgherecht tot sinen ewighen vader ende bereit te voldoen dat ons ontbleven was. Ende was opdraghende ende optreckende mit godliker cracht ende mit menscheliken rechte tot onser ierster weerdicheit ende tot onser vriheit, daer wi toe ghemaect waren ende ghemint, gheroepen ende vercoren inder ewigher voirsienicheit gods. Dat teyken van graciën es heilich leven. Dat teiken vander voirsienicheit is een innighe ende ghewarighe opdraghende begheerlicheit mit levenden toeverlate ter eeren der onbegripeliker godliker weerdicheit. Ende om dat ons dit te bet ter herten ga ende dat wi verweet ende onsteken moghen werden mit cristo te liden, so wil ic een cort exempel scriven, dat enen broeder ghesciede in enen cloester, dat mi wael kundich is.

Exempel. Het ghesciede op die hoechtijt vander besnidinghen ons liefs heren, dat de broeder voirseit siec was, also dat hi niet metten convente inder metten en was, want hi dicwijl grote pine ende siecten te hebben plach. Doe dese broeder sijn metten ghelesen had ende dat licht wtghedaen, doe gaf hi hem na sijnre ghewoenten wat goets te denken ende
fol. 52r. hem te verenighen // mit onsen lieven heren, op dat hi die tijt niet onnuttelijc over en brachte, die de ghemeene broederen int choer hanteerden of oefenden, mer dat hi hem na sijnre crancheit oec pijnde te doen ende te oefenen in inwendighen ghedachten ende begheerten, dat hi wtwendelic niet volbrenghen en conde. Als hi aldus sat ende inwaert toech alle sine wtwendighe sinne om hem te vergaderen in éen als den ghenen wel kundich is die desen wech pleghen te wanderen, doe quam hem mit sonder-

1) *d.i.* sijn. Deze vorm van het bezitt. vnw. komt eene enkele maal meer voor. Zoo ook *mi* en *di* voor *mijn* en *dijn*. Vgl. eng. *my*.

lingher sueticheit in sijn herte vander besnidinghe ons lieven heren ihesu cristi also dat hi een merkelic medeliden creech in hem selven mitten sueten kindekijn, dat hi also vro [1]) began voir ons te liden. Ende hem quam oec inder herten, hoe onse suete vrouwe, die heilighe maghet maria, haer hebben mochte, doe si sach, dat haer minlike sone, die si also heilichlic ghewonnen hadde also vro voir ons moeste liden ende sijn heilighe onnosel bloet storten. Doe hi dit mit minnender herten overdachte, doe wort hi haestelic inden gheest ghetoghen ende sach, hoe dat onse lieve vrouwe, die heilighe maghet maria, quam in sijnre cellen ende bracht haer lieve kindekijn, onsen lieven here ihesum cristum, in haren armen. Ende doe si quam voir die stede, daer dese broeder sat, doe leide si dat kindekijn neder op die matte, dat al versch scheen besneden te wesen ende bloede merkelic als // hem dochte, ende die moeder lach op haer fol. 52v.
knyen ende weende mit haren minliken kindekijn ende was seer bedrucket. Doe sprac dat kindeken totten broeder ende noemden bi sinen naem ende seide: „Sich broeder, wat ic doer di gheleden hebbe van beghinsel, dat ic mensche gheworden ben om mine vercoren te verlossen ende hoe dat alle mijn leven totter bitter doot toe een cruce heeft gheweest op eertrike. Ende dat saltu weten, dat mijn lieve moeder al mijn liden mit moederliker ende minliker herten ghedraghen heeft ende hadt moghelic gheweest, si hadt gaerne voir mi gheleden. Ende aldus hebben mi mine vriende naghevolghet. Ende hier om sich, dattu lijdsam biste in dinen liden ende en late di niet verdrieten, want ic sal selve dijn loen wesen". Doe dit die broeder sach ende hoerde, doe creech hi een sonderlinghe sueticheit in sijnre herten, die hi nie ghevoelt en hadde. Ende dit sach hi altoes voir sine inwendighe oghen, waer hi ghinc ofte waer hi was, in die celle of int choer, van tween uren nader middernacht totter elfter uren toe. Mer doe hi die tijtleke spise nam des lichaems, doe verloes hi dat ghesichte der gheesteliker spisen, nochtan en conde in manighen tiden die sueticheit van desen ghesichte wt sijnre herten niet ghecomen.

Hier om laet ons gaerne mit cristo liden, so selen wi hem selven te lone hebben ende niet minders. Laet ons onse cruce op boren ende hem //
na volghen, so moghen wi mit hem regneren. Dat cruce, dat wi mit onsen fol. 53r.
minliken here draghen selen, dat is die ghelatenheit, diemen om gherechte minne lidet, darmen mit rechten begherenden betrouwen in ontbeidet des hoghen tides, dat minne haer selven openbaren sal ende verclaren haer edele cracht ende moghende ghewout [2]) inden hemel ende inder eerden. Ende hier mede openbaertsi hoer den minnenden gheesten so ghenoechlike ende bequaemlike, dat sise wt hem selven doet gaen ende sterven ende leven in oefeninghe van rechter minnen. Mer ter tijt toe, dat dit inden menschen ghesciet, so moet hi der minnen dienen in minliken werken

1) Vroeg.
2) Geweld, kracht.

ende dicwijl aleindich [1]) ende ghelaten worden ende daer in pinen sonder verkiesen [2]) te leven ende te volstaen toten eynde. Hi moet der minnen dienen in allen doechdeliken werken ende moet ellendich ende ghelaten wesen in alre ghehoersamheit naden sueten wille gods ende aldus sal hi altoes bliven staende mit nuwen opsette, mit bereiden handen tot allen werken, daer die doghet in gheoefent mach werden ende warachtighe minne gheëert. Ende dit om anders niet dan dat die minne haer eyghen stat besitte inden menschen ende in allen creaturen nadat enen yegheliken toebehoert, dit is mit cristo aenden cruce te staen ende mit hem te liden.

fol. 53v. *Van tweerhande vreesen, die in ons opwassen mitter minnen.* ||

Wi selen weten, dat wanneer die minne in ons wast, so wasset daer altoes eenrehande vreese of anxt mede. Ende die es tweërhande.

Die ierste vrese es dat enen dunct, dat hi niet werdich en es so hogher minnen noch dat hi hoer niet ghenoech doen en can. Dese vrese of anxt es seer edel ende hier mede gaetmen voirt tot volcomenheit. Hiermede wortmen der minnen onderdaen, ende men pijnt die ghebode der minnen te houden. Dese vrese hout die siele inder minnen ende in dien datsi behoeft. Si houtse in oetmoedicheden, si wort hier mede verwecket tot goeden werken der minnen, want als si ontsiet, datsi niet werdich en es so groter minnen, so werden al haer binnenste verstormt ende ontsteken ende dan weighert si ende ontseet haer selven alle ruste. Want pine te liden ende teghenheit om der minnen eere dat maket die redene gheordineert also datsi anxt heeft in al haren woerden ende werken, als datsi der minnen niet behaechlic en sijn. Ende aldus wort de siele overmits deser vreesen vri ghemaect also dat si gheens dinghes en achtet noch en ghevoelt dan hoesi der minnen ghenoech mach wesen. Dus verciert dese vrese die minnende siele ende verlicht horen sin, si leert haer herte, si suvert die consiëncie, si maect den gheest wijs, si enicht die memorie, si hoedet die werke
fol. 54r. ende die woerde ||, si regiert die ghedachten ende si en laet haer ghenen doot ontsien. Want al haer vrese es, datsi der minnen niet ghenoech en is na haerre werdicheit.

Die ander vrese of anxt is dat een vreset, dat hem minne niet ghenoech en minnet. Omdat hi so sere van haer ghebonden ende ghestrict wort tot horen dienste, so dunct hem, dat hem minne niet en helpet als si soude ende si wael vermochte om sinen laste te helpen draghen, ende aldus dunct hem, dat hi allene mint. Dit mistrouwen is hogher dan der trouwen gront. Mer ic meine die trouwe, die haer hier ghenoeghen laet ende oflaet in vierigher begheerten der minnen also datsi niet en comet tot bekennen der rechten minnen. Mer dese edele ontrouwe maect die consiëncie also wijt al waert so dat een mensche minnede dat hi ontsinnen waende ende dat sijn herte versuchtet ende sine aderen altoes recken of si scoren souden

1) Ellendig.

2) Opgeven, laten varen, niet van iets willen weten. Vgl. blz. 54: sonder enich verkiesen.

ende sine siele smeltet ende sijn lichaem quelt, nochtan datmen aldus die minne mint, so en can nochtan die edele ontrouwe niet rusten noch enighen troest nemen, want ontrouwe die begheerte so wijt ghemaect heeft. Ende hier om en laetsi die begheerte niet rusten noch gheduren in gheenre trouwen, mer si heeft altoes anxt, datsi niet ghenoech ghemint en is. Aldus hoghe is ontruwe, datsi altoes anxt heeft, datsi niet ghenoech // en mint of datsi niet ghenoech ghemint en is. fol. 54v.
Ende hierom die dese ghebreke verwinnen sal, die moet altoes mitter herten waken also dat hi in allen dinghen na sijnre macht hem pine der trouwen te voldoen als dat hem alle pine ende teghenheit ghename si, die hi om der minnen wille liden mach. Ende hi sal schone antwoirde verswighen, die hi niet gaerne en versweghe, en dede die minne. Ende hi sal swighen, als hi gaerne sprake. Ende als hi gaerne om ghebruken der minnen dochte, so sal hi spreken, op dat hi der minnen ghenoech si. Want hi soude liever grote pine liden, eer hem een punct ghebraec, dat der rechter minnen toebehoirt. Dieghene die mint, hi laet hem gaerne oerdelen ende hi en wil hem niet onsculdighen, op dat hi te vriër mach wesen inder minnen, want hi wil omder minnen wille gaerne verdragen. Dieghene die warachtelijc mint, hi is gaerne versmaedt ende verstoten om der minnen wille. Die ghene die mint is gaerne inder enicheit, opdat hi die minne vrilic besitten mach; want hi in allen dinghen niet en soect dan minne, daerom es hem minne ghenoech ende anders niet. Want al ist dat een mensche inder menschen oghen in sinen seden ghenoech is voir gode, nochtan ghebreect hem so veel van volcomenen ghenoeghen der minnen, dat hi altoes behoeft in meerre begheerten ende eysschin-//ghen fol. 55r.
van minnen te wesen boven dat hi heeft ende dit ghenoecht der minnen alre best, dat hi haers nemmeer versadet en worde. Ende hierom seghet die minlike here: Die mi etet, dien sal noch hongeren; want hoemen hem meer heeft ende smaect, hoemen sijnre meer begheert. Hier om is dit een pijnlic leven, datmen minnen wil ende datmen hoerre ghenoechten ontberen moet, salmen haer ghenoech wesen.

Dat die minne niet gheleghen en es in sueticheit te ghevoelen.

Die gode mint, die mint sine werke. Die werke gods, dat sijn edel doechde; daerom die gode mint, die mint alle doghet. Ende dese minne es ghewarich ende vol troests, want doechde proeven die minne, niet suetichheit. Want het gheschiet dicwijl, dat die ghene die minst mint, meest sueticheit ghevoelt, mer daer na en is die minne niet, mer na dien dat een yeghelic ghefundeert ende ghewortelt is in doechden ende inder minnen. Sommighe hebben wael suete begheerten tot gode, dat nochtan niet al god en is ende sonderlinghe beghinnende ende onvolcomen menschen, die noch ionc sijn. Want het is dicwijl sinlicheit, dat men minne rekent ende nature, datmen meint dat gracie is. Want dese sueticheit beruert den menschen dicwijl meer tot den minsten goede ende min totten meerren goede. Ende si siet meer op dat // hoer smaket dan op dat haer nutste fol. 55v.
is, want si natuert nader saken, daer si wt gheboren is. Aldusdanighe

sueticheit ghevoelt also wel die onvolcomene als die volcomen mensche ende waent sommels in groter minnen te leven, omdat hi sueticheit voelt of smaect ende so ist al onpuer ende ghemenghet. Ende al waer die sueticheit al puer ende god, dat subtijl ende quaet te bekennen is, nochtan en is daer na die minne niet te meten, mer na besittinghe der doechden ende der godliker minnen. Want wi moghen merken, dat sommighe menschen sijn also langhe als die sueticheit duert, so sijn si tevreden ende so duert die minne, mer als die sueticheit vergaet, so is die minne wt. Ende dit coemt daer omme, want si noch niet beset en sijn mit warachtighen doechden, mer wanneer die doechden vroech gheplant sijn inder sielen ende mit langher oefeninghen ende mit nauwer hoeden vast ghewortelt, al ist dat dan die sueticheit mindert, die doechden houden haer natuere ende werken altoes der minnen werc, daer si wt gheboren sijn. Want si en wachten na gheenre sueticheit, mer hoe si der minnen altoes trouwelijc dienen moghen. Si en soeken niet smake, mer orbaer; si sien op haer handen, niet op enich loen. Want si bevelent al der minnen ende des en hebben si niet te min, want daer is die warachtighe minne in gheleghen,
fol. 56r. datmen alle dinghe // ghelijc neme sueticheit ende suericheit, troestinghe ende teghenheit.

Exempel. Ende hier of gheschiede enen broeder in enen cloester een suverlike openbaringhe. Dese broeder sat op eenre tijt in sijnre cellen ende was bedruct ende duuster van binnen also dat hem niet en smaecte wat hi las of dochte. Doe quam hem in, dat hi gaen woude in die librie, daer die ghemeine boeke laghen ende besien, of hi iet suverlics conde vinden, daer sijn gheest mede verwect mochte werden, als sinte augustijns enighe reden of dies ghelijcs. Mer doe hi daer quam, doe en vant hi niet dat hem behaghede op die tijt also hi doe ghesint was, ende hi ghinc weder in sijn celle ende sat voir sijn stede, daer hi plach te slapen. Doe hi dus sat ende dochte in hem selven op sine ghelatenheit [1]) ende duusterheit des herten ende wat hi best doen of lesen soude, daer hi der swaerheit mede quijt mochte werden, doe wort hi haestelic opghetoghen inden gheeste. Als hi aldus sat, so quam een eerbaer persoen tot hem, dien hi niet en kande ende brochte hem een boec ende een penne mit ijnte. Doe gaf hi desen broeder die penne inde hant ende sprac hem toe ende seide: schrijf. Die broeder sprac: „Wat sal ic scriven"? Doe seide die ander weder: „Du salte scriven: Benedicam dominum in omni tempore; semper laus eius in
fol. 56v. ore meo". Dat // aldus spreket in duutsche: Ic sal den here benediën in alre tijt ende sijn lof sal altoes wesen in minen mont. Doe sprac die enghel: „Lese dattu ghescreven hebs". Doe las hi: Benedicam eta [2]) als voir ghescreven staet. Doe sprac die enghel voirt: „Luke op dat boec ende sie wat dair in staet". Als die broeder dat boec op loec, so en vant hi anders niet ghescreven dan also hem was heiten scriven, dat is: benedicam eta.

1) Gevoel van eenzaamheid of verlatenheid.
2) Verkorte schrijfwijze voor: etcetera.

Doe sprac die enghel: „Want du een boec ghesocht hebs in die librie, daer du gaerne in lesen soudes om di te vertroesten ende want du niet en vondes dat di op dese tijt dienen mochte na dijnre begheerten, hier om heb ic di dit boec ghebrocht, dattu dit lesen ende studeren salte ende dat sal di ghenoech wesen al en lasestu nemmermeer ander boec. Ende hierin saltu warachtighen vrede vinden ende gode behaechlic wesen, dattu di ghelaten houdste onder den liefsten wille gods, ende voirspoet ende teghenheit, licht ende duusterheit even ghelike van hem ontfanghes ende hem in allen pijnste te loven. Want alle dinghe, die hi op di ende op alle sine vercorene sendet of verhenghet wt sijnre ewigher minnen comen tot hoerre salicheit, wanttet hem also best is ende verdientlicste. Ist dan dattu dit boec wel overleseste ende mine lesse wael onthoudes, so saltu groten vrede des herten vinden ende voirtgaen in warachtighen doechden, want alle din-//ghe sullen di dienen ende ten besten comen". Mit desen fol. 57ʳ. woirden quam die broeder weder tot hem selven ende creech een sonderlinghe troestinghe in sijnre herten vandat hi ghehoert ende ghesien hadde. Ende hi sette doe volcomelic op mitter hulpen gods dese lesse te onthouden also langhe als hi leven soude ende daer vant hi veel baten ende voirtgaens in tot enen gheesteliken leven, daer hi na pinende was.

Hierom ist ons merkelike noet, dat een yeghelic sine gracie ende gaven merke, die hi van gode ontfaen heeft ende sijnre vermaninghe van binnen waerneme also dat hi hem mitter graciën pine te werken ende dat goet gods hem pine wijslijc te regeren ende voirt te setten, so mach hi werdich werden meer gracie tontfaen.

Dat wi tot hoecheit der minnen niet comen en moghen dan overmids oetmoedicheit.

Ist dat wi der minnen werc willen werken ende haer leven in allen dinghen als daer toe behoirt na dat ons moghelic is, so moeten wi sijnre minnerssen navolghen, dat is der heiligher maghet ende moeder gods mariën, die doesi ghegruet wert vanden enghel gabriël ende haer geboetscapt wert, datsi den sone gods in haren maechdeliken lichaem ontfaen soude, doe spracsi oetmoedelic: „Sich die deerne ons heren, na dinen woirde moet mi gheschien". Dese oetmoedicheit moeten wi navolghen ende ons selven vernederen wt gronde ons herten, willen wi gode in ons // trecken ende fol. 57ᵛ. sijns in minnen ghebruken. Want na sinen woirden, die hi selve ghesproken heeft, so rustet sijn gheest op die sachtmoedighe ende oetmoedige van herten ende die sine woirde ontsien.

Exempel. Ende want ic hier gheroert hebbe vander oetmoedicheit onser sueter vrouwen ende ons tot enen exempel gheset, so wil ic ter eeren gods ende der heiliger maghet mariën een bequaem exempel scriven, dat die reyne oetmoedighe minlike maghet ende moeder gods openbaerde enen broeder in enen cloester. Dese broeder sat op enen tijt nader metten in sijn celle bi donckere als hi ghewoenlic was ende gaf hem inwerts om wat goets te denken. Als hi aldus sat ende dachte van dat die enghel seide tot onser sueter vrouwen, doe si vraechde: „Hoe sal dit gheschien,

want ic ghenen manne en meyne te bekennen", doe antwoirde die enghel ende seide: „Die heilighe gheest sal van boven in di comen ende die cracht des oversten sal di omschinen". Doe hi van desen dinghen dochte ende hi meynde — want onse minlike vrouwe van hoerre ontfancnissen altoes vol was des heilichs gheests — hoe hi dat verstaen mochte dat hi [1]) noch dair en boven quam, als die broeder aldus dochte ende toecht over in sijnre herten, doe wert hi haestelic inden gheeste ghetoghen. Te hants so openbaerde haer die heilighe ende oetmoedighe maghet desen broeder,
fol. 58r. daer // hi sat, recht als een seer ionc maechdeken ende hadde haren lieven sone in haren armen. Ende si scheen alsoe ionc te wesen, datsi nauwe en hadde daersi haer kindekijn mede soghen mochte. Doe dese broeder dit sach, doe wert hi seer verblijt, mer hem verwonderde seer, hoe dat die ionghe maghet alselken sconen kint mochte winnen. Doe hi aldus sat ende dochte verwonderende van desen dinghen, doe sprac die heilighe moeder ende maghet ende seide: „Broeder, du hebste hier op ghedacht ende want ic dine minlike begheerte aensie, so wil ic di also vele als moghelic is na menscheliker manieren een ghelikenisse segghen, want nader godheit so sijn sine werke onbegripelic. Ende hier om saltu weten, ghelijc dat enighe materie die bequaem es ten viere als hout ende des ghelijc overmits datsi altoes biden viere leghet alle vochticheit, die daer in mach wesen, wtghetoghen wort ende overmits den viere verteert, also dattet vanden viere temael doergaen wort; als dan dat vier daer aen coemt, so ist te hants ontsteken ende so wordet openbaer, wat dat vier overlanc [2]) daer in ghewracht heeft; aldus saltu weten, dat die heilighe gheest van beghinsel altoes in mi was ende nam mi af al die vochticheit der vleescheliker begheerten, ia alle gheneichtheiden des vleischs totten sonden also
fol. 58v. dat ic in minen lichaem // noch in mijnre sielen nye en conde ghevoelen, dat der warachtigher doghet teghens mochte wesen in enigher manieren, ende hielt mi altoes bereit ende bequame sijn werc in mi te openbaren, als die tijt comen soude. Doe die ghene sach, die mi vander ewicheit tot hem vercoren hadde, dat die volheit der tijt comen was, daermen langhe na ghebeit had, doe quam die heilighe gheest mit sinen minliken viere ende ontstac die materie, die hi langhe suver hadde ghehouden ende also wert dat licht in mi ontsteken ende ontfaen dat alle menschen verlicht, die in deser werelt comen. Ende ghelijc als dat vier die materie, diet ontfunct, te male mitter cracht sijnre hetten omvanghet, also wert ic mitter cracht des ewighen vaders omvanghen ende mit enen wille mit hem verenicht, also dat sijn ewighe wille mijn volcomen wille was sonder enich verkiesen. Ende aldus wracht hi in mi dat hi vander ewicheit in mi voirsien had". Ende hier mede quam die broeder weder tot hem selven ende lovede ende dancte mit blider herten gode ende der goedertierenre ende ontfermhertigher maghet ende moeder gods mariën, datsi hem alselke

1) nl. de Heilige Geest.
2) Na een poosje.

minne bewijst hadde, die also snode ende arme mensche was. Ende hi en conde in langhen tiden die sueticheit niet vergheten, die hi hier of ontfinc. Ende hier om ist dat wi die oetmoëdicheit deser // heiligher maghet fol. 59r.
navolghen willen, so moeten wi ons pinen onverhaven ende neder te bliven in allen gaven, die wi van hem ontfaen hebben of ontfaen van binnen of van buten ende moeten ons sterc ende ghenendich [1]) houden in alre teghenheit ende swaerheden te liden naden liefsten wille gods ende altoes mit herten begheren ende daer na staen, dat wi gode in minnen ghenoech mochten wesen ende dit es inder eerden te beghinnen een hemelsche leven. Want om hem te minnen ende te loven ende ghenoech te wesen na sijnre werdicheit, daermede sijn alle enghelen ende heilighen inden hemel onledich, op datsi dat volbrenghen mochten. Ende si beghinnet altoes in nuwen dienste ende mit nuwer viericheit, nochtan en wordet nemmermeer voldaen. Want daer is vele meer, dat hem ghebreect dan si ummermeer begripen moghen. Ende hier om die ghene, die hier hem in ghenen [3]) ghenoeghen en laten die beneden gode sijn, noch ghenen vreemden troest en soeken in creaturen dan hoe si alle uren der minnen ghenoech moghen wesen, die moghen segghen mitten apostel: Onse wandelinghe es inden hemel. Want dat es der minnender herten recht, dat hem die alre meeste ruste es datse om haren gheminden arbeiden ende liden moghen om der minnen ghenoech te wesen. Mer nu wordet minne seer ghehindert ende hoer recht tebroken overmits ongherechticheit //; want luttel menschen willen hoerre fol. 59v.
sinliker gheneichtheit ontberen ende sterven om der minnen eere, mer si willen alle haten ende minnen na hoerre gheneichheit ende gonste draghen na hoerre naturen ende niet na gherechticheit ende na broederliker minnen. Si laten dicwijl gherechticheit van scaemten ende sommels om eerbaerheit der werelt, ende hier in gheschiet dicwijl grote scade, dat is als die gherechticheit na bescheide niet gheoefent en wort. Want die wijsheit wort daer bi vergheten, heilich gheselscap ghestoert ende vele ander quade comen daer wt, dat een sijnre sinliker ende natuerliker gheneichtheit volghet. Ende hiermede wort die ghemeine minne, die de mensche hebben soude tot allen menschen verwandelt in sonderlicheiden ende in eighenre soekelicheit [3]). Ende hiermede wort verdreven reynicheit des herten, daermen gode mede scouwet ende onweerdicheit totten ghenen, daermen niet toe gheneighet en is, wort hier mede ghesterct ende verheven ende aldus wort sueticheit van broederliker minnen achter ghesat ende vergheten. Ende aldus blijft hem die hemelsche oefeninghe der minnen onbekant. Overmits deser sonderlingher minnen wort die oetmoedicheit vergheten, die reden, die ons leren soude, wort daer bi verduustert. Want verlichte reden doerlichtet ende openbaert alle die weghe, // die bequaem sijn totter fol. 60r.

---

1) Moedig.
2) nl. creaturen, dat misschien overgeslagen is.
3) D. w. z. in 't zoeken van zich zelf.

hoechster minnen te comen [1]) ende toent alle die manieren daermen der minnen mede ghenoech mach wesen na gherechticheit.

Hierom laet ons dese voirghenoemde ghebreke scuwen ende der gherechticheit volghen in puerre minnen. Want gheen dinc en heeft god eernsteliker gheboden te houden dan dat wi hem minnen souden als hi seghet: Du salte minnen dinen here, dinen god, van al dijnre herten, van al dijnre sielen ende van al dinen crachten. Dese woerde en saltu nemmermeer vergheten slapende noch wakende; di sal daer slapende af dromen, wakende saltu daer op denken; ende voirt als moijses den kinderen van israhel vanden monde gods daer of gheboot, dat seer swaer is. Ende daer om es ons sonderlinge noet, dat wi al dat onse daer toe doen, dat wi vermoghen ende nochtan sal ons ghenoech ghebreken hier inder tijt; mer daer boven inden ewigen leven daer salt volbracht werden, dat ons hier ghebreect. Ende hierom laet ons merken die grote minne, die die heilighe maghet maria hadde, die horen gheminden sone niet en liet; als alle die apostelen van hem vloen ende twivelden inden ghelove, doe bleefsi allene stantaftich onder den cruce ende holpen [2]) toten grave. Ende si en was in ghenen twivel, hi en soude weder verrisen, als hi ghesproken hadde, want
fol. 60v. si kende volcomelic ende // gheloefde, dat hi god ende mensche was.

Exempel. Ende hier af so wert enen broeder in enen cloester een suverlike openbaringhe ghetoent; omtrent der hoechtijt vander gheboerten ons liefs heren binnen den achten daghen, so ghevielt, dat dese broeder nader metten sat in sijn celle bi donker. Doe quam hem een sonderlinghe begheerte in sijnre herten om te weten hoe haer die heilighe maghet hebben mochte mit horen sueten kindekijn, doet gheboren was. Als hi hier op dochte mit groter sueticheit, doe wert sijn celle onvoirsienlijc te mael seer verlichtet also dat dese broeder niet en wiste hoe dat met hem was. Ende mit desen lichte so openbaerde haer die heilighe maghet maria ende hadde haer scone kijndekijn in haren armen, dat seer ionc scheen. Ende si was recht als een ionc maechdekijn van dertien iaren of dair omtrent. Doe bleefse voir desen broeder staende ende sprac tot hem seer minlike: „Du hebste ghedachten ghehadt ende hebste seer begheert te weten, hoe ic mi tot minen minliken kijnde hadde, doet van mi gheboren was sonder enighe pine ende dat wil ic di tonen ende sien laten". Doe namse dat suete kijndeken ende leghet voir den broeder opter matten ende viel op haer ghebenedide knieën ende aenbedet mit groter devociën. Ende doe wert si van groter vierigher begheerten also root in haer minlike aensichte of si
fol. 61r. te mael ghebrandt hadde als si dede van vierigher minnen. // Daerna nam si dat kindekijn mit groter begeerten in horen armen ende cussede dat minlike mit groter begheerten ende dit dede si manichwerf, daert die broeder aensach. Ten lesten seide si toten broeder: „Sich, broeder, aldus heb ic mi ghehadt mit minen lieven kinde. Ic hebben oetmoedelic aenbeedt

1) Verbeterd in 't HS. in: dienen.
2) Hielp hem.

als minen here ende minen god ende ic hebben suetelic ghecust ende in minen armen ghenomen ende ghehantiert als mijn lieve kindekijn, dat ic mit al mijnre herten minne". Doe si dit gheseecht hadde, doe ghinc dat licht enwech ende die broeder quam tot hem selven ende wert wonderlic verblijt ende ontsteken met minnen van dat hi ghesien ende ghehoirt hadde ende danckede onsen lieven here ihesum cristum ende sijnre ghebenedider heiligher liever moeder vander goetheit ende vander ghenaden, die si hem bewijst hadden ende voirt bewisen souden. Ende hierom laet ons die ewighe minne minnen, die ons van ewicheit ghemint heeft ende die om dat hi van ons ghemint mochte werden menschelike natuer anghenomen heeft ende hem selven ons ghegheven hier teenre spisen ende inden hemel tot eenen ewighen lone, ist dat wi in sijnre minnen bliven.

Dat wij in allen dinghen onsen gheesteliken voirtganc ende oirbaer selen soeken in warachtighen doechden.

Also puer ende onnosel souden wi ons houden onder allen dinghen also dat wi in allen dinghen // onsen gheesteliken oirbaer ende voirtganc in fol. 61v.
warachtighen doechden souden sueken ende ons altoes pinen te werken na rechter formen der verlichter reden ende dan soude god voir ons ende mit ons al onse goede werken werken. Ende wi souden mit gode werken alle gherechticheit ende souden begheren, dat god volbrachte alle gherechte werke na sijnre naturen in hem selven ende in allen creaturen. Want dat hoert der minnender sielen toe boven alle dinc te willen ende te begheren, weder dattet haer teghens of mede si, dat god sinen vriën wille werke in hoer ende in allen creaturen. Ende daer om sal al haer begheerte ende ghebet wesen, dat si mit haren gheminde mach leven in enicheit van minnen als die bruut seghet: mijn gheminde is mi ende ic hem. Ende hier om ist dat wi willen, dat ons alle dinc onderdanich si, so moeten wi onderdanich wesen der verlichter reden boven al dat wi anders willen. Want nyemant en mach volmaect werden in minnen, tensi dat hi volghe ende onderdanich si sijnre verlichter reden, ende dan mint hi gode om hem selven ende die goede menschen, omdatsi van gode ghemint sijn ende die ander menschen, omdatsi naden beelde gods ghemaect ende ghescapen sijn ende om dat sijs behoeven. Ende aldus selen wi doen onse volcomen macht in allen dinghen ende arbeiden // altoes na volcomenheit fol. 62r.
der minnen, dier nemmermeer en ghenoecht, watsi mint, want haer ghebrect altoes; want al ist dat een mensche inder luden oghen van buten ghenoech schijnt in seden ende in goeden werken tot gode, nochtan ghebrect ons so vele tot volcomenen ghenoeghen der minnen, dat wi altoes behoeven in meerre eisschingen der minnen te wesen ende in starker begheerten boven dat wi hebben. Ende dit is dat die minne begheert, dat wi te vollen alle vreemde ruste begheven ende haer altoes sueken mit haer selven. Mer dit schijnt een hart leven, datmen altoes wil minnen ende datmen haerre ghenoechten so dicwijl moet ontberen om haer te behaghen ende ghenoech te wesen. Want die aldus in minnen ghetoghen werden ende die si bevaet, die sijn der minnen so veel sculdich inder

macht haerre moghender naturen, datsi altoes na ghenoech doen staen [1]). Ende dit es ellende boven al dattet menschelike herte doghen mach. Want desen menschen en ghenoecht haers levens niet noch in ghiften noch in troeste noch in al datsi gheleisten moghen. Want minne die trect so seer van binnen ende si ghevoelen dat so groot ende onbegripelic is ende ghevoelen hem selven so cleyn ende so onvolcomen ende onmachtich te volbrenghen
fol. 62v. dat minne eisschet, // sodat hem in anderen dinghen noch lief noch leet gheschien en mach noch in hem selven noch in anderen menschen dan om die smake allene, die selve minne es, ende anders en macher hem lief noch leet in gheschien, dat is te verstaen lief in also vele als minne ghevordert mach werden ende toenemen in hem selven ende in anderen menschen; leet in also veel als minne ghelet ende ghehindert wert ende ghequetset in die ghene, die minnen in hem selven ende in anderen, dien de viande hem pinen te letten ende te quetsen, waer si moghen. Ende hier omme selen wi altoes pinen ende arbeiden, dat die minne voirtga in ons ende in anderen menschen na onsen vermoghen. Want minne begrijpt al die ghebode gods sonder dwalinghe ende si houtse sonder arbeit, want die mint, hi en arbeit niet, dat is hi en ghevoelt des arbeits niet als arbeit, want minne maket al licht. Ende die alre vierichlicste mint, die lopet alre snellicste ende hi wort ierst volmaect in die heilicheit gods, dat hi selve is. Hier om selen wi ons pinen te werken alle tijt sonder aflaten ende selen onse opset altoes vernuwen ende ververschen sonder vertraghen, want minne wil vervolghet wesen, want waer si es, daer werctse grote dinghen. Willen wi dan dese volmaectheit der minnen bekennen, so moeten
fol. 63r. wi ierst pinen ons selven te bekennen in wille // ende in onwille, in seden in ghelate, in minnen in hate, in trouwen ende in ontrouwen ende in allen dinghen, die ons ontmoeten. Wi selen ons selven prueven, wat wi verdraghen ende liden moghen in dien dinghen, die ons teghens sijn ende hoe wi ontberen moghen, dat wi gaerne hadden ende daer wi ons toe gheneicht vinden. Wi selen ons selven prueven in dien dinghen, die wi ghebruken, hoe ghesinnich [2]) ende hoe bescheiden dat wi daer in sijn. In allen dinghen, die ons ontmoeten, selen wi ons selven effen ende ghelijc pinen te houden ende altoes in vreden van binnen te bliven. Wi selen altoes wijsleec aen merken die volcomen werken ons liefs heren ende daeran selen wi volmaectheit leren. Ende hier om es ons nutte dat wi merken die gracie gods ende dat goet dat wi van hem ontfaen hebben ende dat wijslijc behoeden ende voirt setten ter winninghen. Want god heeft ons ghegheven reden, die ons in allen weghen leert ende in allen werken lichtet; wouden wi haer volghen, wi en souden niet lichtelic bedroghen werden.

Van neghen punten, die enen peregrijm toebehoren, die verre wanderen wil.

Ach laet ons haesten mit vierigher begeerten te vervolghen rechte minne,

1) Trachten haar te voldoen.
2) Verstandig.

ende en laet ons niet slapen noch vertraghen te wanderen den wech onser peregrimaedsen deses armen levens, opdat wi comen moghen in dat ghebruken der ewigher minnen in dat lantscap ons vaders, daer minne ewelike duren sal. Ist dan, dat wi den wech deser minnen // wanderen willen fol. 63v. ende peregrime wesen in desen ghebreckeliken leven, so moeten wi merken, wat enen peregrijm behoert te doen.

Wi selen weten, dat enen peregrijm, die enen verren wech wanderen wilt, neghen pointen toebehoeren, wil hi wijslijc ende sekerlijc wanderen. Dat ierste es dat hi eernstelic om den wech vraghe ende hem pine die tonthouden, opdat hi niet en dwale wt den rechten weghe ende come inden handen der gheenre, die sijn siele haten. Dat ander is, dat hi hem pine te wanderen mit goeden gheselscap. Want als die wiseman seghet: Die goet gheselscap vint, hi vint dat leven. Dat derde is, dat hi hem nauwe hoede voir dieve ende ander quade menschen. Dat vierde es, dat hi hem hoede van overtallicheit in eten ende in drinken. Dat vijfte is, dat hi hem opscorte ende sine lenden vast gorde. Dat seste es, wanneer hi enen berch op gaet, dat hi dan voirwaert nicke [1]). Dat sevende es, als hi den berch nedergaet, dat hi dan recht op ga. Dat achtste es, dat hi goeder menschen ghebet beghere ende bidde. Dat neghende es, dat hi gaerne van gode spreke of hore spreken.

Aldus salt wesen mit onser godliker peregrimaedsen, daer wi in wanderen selen ende dat rijc gods sueken ende sine gherechticheit in volcomenen werken der minnen. Dat ierste es: wi selen vraghen naden weghe, so selen // wi horen, dat onse lieve here ihesus cristus seghet: Ic ben fol. 64r. die wech. Want hi dan die wech is, so selen wi eernstelike aen merken sine weghe, die hi voer ghewandert heeft, hoe hi ons ghewijst ende voerghegaen heeft den wech der minnen van binnen ende oec van buten in allen werken der doechden tot allen menschen, die sijns begheerden. Ende hi ons in sinen lesten avontmale gheboet, dat wi ons onderlinghe minnen souden, als hi ons ghemint heeft, die selve god ende mensche was, hoe hi in allen dinghen sochte ende begheerde die eer sijns vaders ende in rechter minnen sijns ewighen vaders hem selven altoes opheffende was ende onse salicheit begherende, als hi noch doet daer hi sittet ter rechterhant sijns vaders, also hi van sijnre goetheit gheweerdichde op enen tijt te openbaren enen broeder, die in een cloester was. Dese broeder sat op *Exempel.* een tijt nader metten ende dochte wat goets. Doe quam hem in sijnre ghedachten of onse lieve here ihesus cristus oec onser ghedachte, daer hi sit inden hemel ende of hi voir ons bade als ghescreven staet. Doe hi aldus began te denken, te hants quam een utermaten schoen lichte inder cellen, alsoe dat die broeder te mael wt hem selven ghetoghen wert ende inden lichte openbaerde hem onse ghebenedide minlike here ihesus cristus gheglorificeert. // Sine cleder waren wit ende blenkende uter maten schone; fol. 64v.

---

1) Vooroverbuige, bukke, gebogen loope. (Kil.). Vgl. blz. 61.

sijn haer van sinen hoefde was al oft gulden hadde gheweest; sijn aensichte was sonderlinghe claer ende hi sprac tot desen broeder ende seide: „Du hebste begheert te weten of ic nu, daer ic sitte ter rechterhant mijns vaders, mijnre vercorenre ghedenke ende voir hem bidde". Doe viel hi op sine knieën ende voude sijn hande te samen ende sloech sine oghen goedertierlic opten broeder ende seide: „Sich aldus bid ic sonder onderlaet voir di ende voir alle mine vercoren". Ende mit dien woirde wert hi des lichts quite ende hi quam weder in hem selven ende verblide hem wonderlike in onsen lieven heren van dat hi ghesien ende ghehoirt hadde. Mer dat oetmoedighe minlike aensichte, also hi hem aensach, was altoes voir sinen oghen ende dat en conde die broeder nemmermeer vergheten.

Hierom laet ons dan minlike aensien onsen minliken heren, die ons sinen wech ghewijst hevet ende selve die wech is ende heeft ons voirghegaen den wech des ewighen levens in alre volcomenheit der doechden. Wi moghen oec vraghen sinen heilighen naden weghe, die hem naghevolghet sijn in menigherhande liden ende in werken der minnen ende die hier noch inden weghe wanderen ende haer sielen besitten in lijdsamheit haers herten ende sine navolghers sijn in volmaecten doechden ende clim-
fol. 65r. men op die hoghe berghe // van godliken leven. Mit starken ghelove ende mit groten toeverlate climmen si op wt desen dale der oetmoedicheit ende der tranen tot der stat der hogher ende der sueter minnen. Wi moghen oec vraghen om den wech ende ons dies niet scamen denghenen, daer wi daghelics mede omgaen ende onsen tijt mede leiden. Ja denghenen, die wi merken dat hem alreghelijcst na wanderen ende sonderlinghe onsen prelaten ende oversten, ende hem ghehoirsam sijn in allen arbeide van doechden. Ende ist dat wi aldus doen, so en selen wi niet dwalen noch bedroghen worden, mer wi selen mit groter blijscap comen tot ons vaders lande ende toten rike der minnen.

Dat ander is, dat wi goet gheselscap selen kiesen mede te wanderen, dat is heilighe vergaderinghen in oirdenen of anders, dair wi manichs goet delachtich moghen werden, ende sonderlinghe mitten ghenen, daer god meest of ghemint ende gheëert wort ende daer wi ghevoelen dat wi meest of voirtgaen in doechden ende daer onse herte meest of ghesterct ende opgheheven wort tot gode ende tot hemelschen dinghen, ende welker woirde ende gheselscap ons meest trect ende vorderen doet in warigher minnen tot gode ende tot onsen naesten. Mer hier in moeten wi scuwen sinlike gheneichtheit, ende nauwe merken, waer wi trouwe sueken ende wie si
fol. 65v. sijn, daer wi of ghebetert werden ende // wat haer leven is. Want, gode ontferms, men vijnter so luttel, die warachtighe trouwe hebben, want een yeghelic suect nu hem selven ende willen van gode ende vanden menschen hebben, dat hem ghenuecht ende begheren, of si willens ledich wesen ende setten also minne achter rugghe, die haer selven niet en soect.

Dat derde is, dat wi ons hoeden selen voir dieve ende voir ander quade menschen, dair wi onser doechden of beroeft mochten worden of ghehindert inden weghe. Want ghelijc als die mensche overmits dat hi die quade

lucht in hem trecket, ghebrocht wert dicwijl tot groten siecten of toten tijtliken dode, also ist die mit quaden gheselscap omgaet, die wort dicwijl ghebrocht tot groten sonden ende somtijt ter ewigher doot. Oec selen wi ons hoeden van heimeliken ende subtilen becoringhen van buten ende van binnen. Wantmen gheen ambacht leren en mach te rechte sonder meester, hier om en selen wi ons selven niet lichtelic betrouwen enichs sonderlings dincs te onderwinden of aen te nemen sonder raet van beleefden [1]) gheesteliken menschen.

Dat vierde es, dat wi ons hoeden selen van overate ende van overdranc, dat is van alre vreemder rusten ende ghenoechten, also dat ons gheen dinc buten gode en smake noch onse begeerte daer op setten en sullen, want wat ons // anders ghenoeghet dan god of dat tot hem leidet, dat is al fol. 66r. overtallicheit van ate ende van dranke.

Dat vijfte es, dat wi ons op scorten selen ende onse lenden vaste gorden, dat is te verstaen van allen eertschen ende weerliken dinghen, die ons niet bevolen en sijn noch tot onser nootdorft en behoren, mer wi selen onse herte ende begheerte op heffen van alre nederheit tijtliker dinghen. Ende wi selen ons vaste gorden mitten bande der minnen, die god selve is ende alle ander dinghen ende wallust buten sluten also dat wi ons in ghenen creaturen en ontsinken, mer één mit hem bliven also vele als ons moghelic is.

Dat seste is, als wi den berch opgaen, dat wi dan voirwaert nicken selen, dat is dat wi al onsen voirtganc in doechden gode toe scriven selen ende ons altoes veroetmoedighen ende dat wi in allen pinen ende swaerheden, die ons toecomen moghen wt minnen, hem danken ende loven selen ende ons also seer vernederen; al mochten wi alle die doechden werken, die alle menschen vermoghen, dat sal ons al cleyne dunken ende niet teghens die groetheit gods ende teghens die scult, die wi gode sculdich sijn; wi selen sijnre minnen verantwoirden mit minnen.

Dat sevende is, als wi den berch nedergaen, dat wi dan selen recht op gaen sonder bocken, dat is: al ist dat wi somtijt // neder moeten gaen tot fol. 66v. desen tijtliken dinghen, het si van ghehoirsamheit of onse noetdurft te nemen of om broederliker minnen, nochtan selen wi altoes pinen onse herte ende begheerte op te heffen ende recht te houden tot gode ende hem in allen dinghen begheren te behaghen also dat onse wandelinghe inden hemel si, al ist dat wi tijtlike dinghe hantieren moeten.

Dat achtende es, dat wi goeder lude ghebet selen begheren, dat is dat wi begheren selen van allen heilighen, datsi voir ons bidden, dat wi den liefsten wille gods volbrenghen moeten ende dat wi ons selven onderwerpen ende veroetmoedighen onder alle creaturen, ende ons meer verlaten op ander menschen ghebet dan op onses selves. Nochtan en selen wi daer om niet of laten te beden ende altoes wel te doen na onsen vermoghen, want wat wi hier saeyen, dat selen wi ghinder maeyen.

1) Ervaren, rijk aan ondervinding.

Dat negende is, dat wi gaerne van gode selen spreken of horen spreken, want wie den anderen mint, die spreect gaerne van hem, of hi hoert gaerne van hem spreken ende dat is een teiken van minnen, als onse lieve here seghet: Die wt gode is, die hoert die woirde gods gaerne ende wanneer hi dat hoert, so wort sijn herte beruert tot sijnre minnen. Ende wi selen oec werkende wesen in rechter hopen, dat ons god hem selven
fol. 67^{r}. gheve te minnen mitter selver minnen //, daer hi hem selven mede mint. Ende tot deser hogher hopen ende toeverlate maent ons die heilighe minne alle uren, dieghene die verstaen willen ende omder minnen wille allen onnutten last of werpen, also onse minlike here hem selven over gaf, doe hi ghesant wert van sinen vader om te volbrenghen dat werc dat hem die minne bevolen hadde, als hi selve sprac: Vader, ic heb voldaen dat werc, dattu mi bevolen hads te doen. Hier om laet ons leven na gherechticheit, niet na onsen vleische of sinlicheit, dan also vele als wi verstaen moghen dattet gode eerlic ende behaechlic is. Wi selen ons vaderlike verlaten op sine hoghe doghet ende bereit wesen allen goeden raet na te volghen, die ons van onsen gheesteliken vrienden ghegheven wort, die onsen voirtganc in doechden gaerne saghen. Ende wie hi is die ons goeden raet ghevet ende ons sterct in doechden, dien selen wi gaerne horen. Ende al onse doghen ende teghenheit, die op ons mach comen, selen wi gaerne liden om der minnen wille.

Dat den ghenen, die tot der hoecheit der minnen begheren te comen, noet is dat si godlike wijsheit vercrighen.

Enen yegheliken mensche die gaerne quaem tot volcomenheit der minnen ende tot godliken leven, dien is groot noet, dat hi godlike wijsheit
fol. 67^{v}. crighe, want die leidet ons in die afgrondicheit // gods. Mer des gode ontfermen moet, het is nu een tijt, dat alte luttel menschen, het si gheestelic of weerlijc, der godliker wijsheit achten, mer si sijn al gheneighet ende gheset op die wijsheit des vleisches ende sueken al dat hoer is, niet dat ihesu cristi is. Ende dat noch argher is, si pinen hem die wijsheit gods te verdrucken, daer warachtighe doghet in gheleghen is ende ewich leven ende volghen der wijsheit des vleisches, dat die ewighe doot is. Ende hier of wert enen broeder in enen cloestere, dat mi wel kundich is, een mer-
Exempel. kelic dinc gheopenbaert.

Het gheviel op enen tijt, dat dese broeder nader metten sat in sine celle ende dachte mit medeliden op dat liden ons liefs heren ende oec wat hi noch lidet van sinen creaturen. Doe hi aldus sat ende dochte, doe quam een onversienlic licht in sijnre cellen, alsoe dat hi niet en wiste, wat hem gheschiet was. Doe sach hi inden hoec van sijnre cellen, daer die twee wande te gader quamen, hoe dat daer sat onse lieve here ihesus cristus ghecroent mit eenre doornen crone, die seer scarp was ende daer hi seer of wert ghepijnt, want waer hi sijn hoeft neighede an die een side of aen dander side, hi vant altoes daer hi af ghepijnt wert. Oec sach hi ende mercte dat hem sijn haer van sinen minliken hoefde ende sinen baert al
fol. 68^{r}. of gheschoren was. Doe dit dese // broeder sach, doe wert hi merkelic

beweghet in hem selven ende had groot medeliden mit onsen minliken heren ende nam sijn oircussen van sinen bedde ende brochtet onsen lieven heren ende leghedet achter sijn ghebenedide hovet inden hoec, daer die muren of die wande te samen quamen, opdat hi daer op rusten mochte, want hi sere mit hem mededoghende was. Doe sprac onse lieve here toten broeder ende seide: „Och lieve broeder, du hebste wael ghedaen, dattu mi hebste ghebracht dijn oercussen op te rusten, want ic nerghent rechte ruste ghevinden en can of in seer luttel menschen." Doe viel die broeder voir hem neder ende begheerde mit minliker herten te weten, wat dese openbaringhe bediede. Doe sprac onse lieve here tot sijnre herten ende seide: „Sich broeder, dese twee wande, daer ic tusschen sitte, dat is die gheestelike ende die weerlike staet, die in der kerken regneert. Dese soeken nu al haer selven ende ic en hebbe nerghent daer ic mit minen hoefde, dat ghecroent is mit scarpen doernen, dat is mitten sonden der gheenre, die minen name draghen van buten ende niet van binnen, ghepinicht werde, aen lenen of an rusten mach. Want waer ic mi kere, si stoten mi van hem ende segghen mitten werken, al en schijntet somtijt niet van buten: Ganc van ons, die wetentheit dijnre weghen en willen wi niet. Mijn haer is van minen hoefde ghescoren, dat is ghelijc als dat haer verciert ende bedect // dat hoeft, alsoe souden die prelaten der heiligher fol. 68v. kerken mi ende mine lede van buten ende van binnen beschermen ende vercieren mit goeden gheesteliken leven van binnen ende van buten mit goeden exempelen. Mer nu sijnse al ofghesneden ende laten mijn hoeft bloet, alsoe dat mijn naem overmits hem gheblasfemeert wort onder die ongheloviqhe menschen ende onder die ghelovige. Mine wijsheit, die ic gheleert heb ende die mine heilighe bescreven hebben, die dunct hem ghecheit te wesen. Si rekenen meer die ghebode, die si maken ende setten op mine leden, om hore ghiericheit te vervollen, dan dat ic gheboden heb. Ende hier an neemt die weerlike hant, dat sijn die heren ende princen der kerstenheit, exempel ende segghen: Wat ist? dese gheestelike prelaten ende dese grote clercken, die de scrifte lesen ende weten, die doen aldus: wi moghent oec wael doen, want si souden onse leiders wesen ende voerganghers. Ende aldus wort mijn baert, daer mijn mont, dat is mine wet, die ic ghegheven hebbe, mede beschermt soude wesen teghens die ongheloviqhe menschen, mitten sweerde der weerliker princen oec of ghesneden ende moet aldus versmaet ende ongheacht sitten vanden kinderen, die ic op ghevoedt hebbe ende mit minen duerbaren bloede ghecocht ende verlost vander ewigher doot. Ende hier om laet di dit ter herten gaen ende heb medeliden mit mi". Doe dit die broeder hoerde, doe wert hi seer be-//drucket ende bad onsen lieven here, dat hi sijnre kerstenheit ontfermen fol. 69r. woude ende hem te baten comen. Ende doe quam hi weder tot hem selven, mer hi was langhe ende manighe tijt hier af bedruct. Ende hier om behoeven si grote wijsheit, die gode ende den menschen leven selen ende voirgaen na dat hem toebehoirt ende datsi van gode gheroepen sijn.

Hier om laet ons pinen na godliker wijsheit crachtelike alle dinc over-

treden [1]) ende onse seden ende werken pinen te ordineren ende te regeren na onser edelheit, daer wi van gode toe ghescapen sijn ende onse rike, dat hi ons bevolen heeft, also bewaren, dat hi segghen moghe tot ons dat inden ewangelio staet: Eya goede knecht ende ghetrouwe, wanttu in cleinen dinghen ghetrouwe hebs gheweest, so saltu over grote ende menichvoudighe dinghen gheset worden; ganc in in die blijscap dijns heren. Want onse minlike here die rijc es ende moghende boven al dat inden hemel ende inder eerden is, die gheeft allen creaturen ghenoech van sijnre mogentheit mit rechter gunsten ende hi en verwitet nyemant, want hi hevet sine moghende dieners ende boden, dat sijn volcomen doechden, die hem dienen ende sijn rike berechten ende gheven enen yegheliken ghenoech na sijnre behoeften ende na toebehoren des gheens, die daer here
fol. 69v. ende overste boven gheset is ende na dattet sijnre edelheit toebehoirt //. Vier heren heeft hi gheset ende bevolen sijn rike te verwaren ende enen yegheliken te gheven na sinen toebehoren nadat hem noetdurftich is. Dese vier heren, dat sijn vier doechden, dat is barmherticheit, minne, wijsheit ende volmaecte maticheit.

Ontfermicheit gheeft ende coemt te baten allen den ghenen, die behoeftich sijn ende arm van doechden, enen yegheliken na sijnre noetdurft, daer si in begrepen sijn van ondoechden, ende daer si hulpe in begheren.

Minne bewaert dat ghemeene vanden rike; si es milde ende gheeft enen yegheliken ghenoech.

Wijsheit behuedt ende regeert al die redelike crachte, die mit groten stride ende mit starken storme arbeiden in vuerigher begeerten mitter edelre minnen.

Volmaecte maticheit gheeft ende deilt ghelijc allen den crachten der zielen, eenre yeghelike na horen toebehoren, also datsi mit volcomenen wille ende mit volcomenen werken elc hoer edele ghewoente hebben ende houden mitten wille der minnen. Dese vier doechden sal die gherechticheit gheven ende nemen na dat gherechticheit oirdelt. Ende hier om selen wi pinen onse volcomenheit der edelre zielen nernstelike te houden ende hore sinne te merken. Wi sullen ons onbecommert houden van allen onderwinden der dinghen, die ons niet aen en gaen of niet bevolen en sijn, van goeden ende van quaden, van hoghen ende van laghen, ende wesen vrij
fol. 70r. van allen ende laten gode mitten // sinen ghewerden, ende ons pinen te oefenen in werken der hogher minnen ende hoer ghenoech te wesen na gherechticheit. Dit es die scout, die wi gode sculdich sijn van onsen wesen dat wij sijn. Aldus enichlike gode te minnen ende anders niet te onderwinden, dat hoert der enigher minnen toe, die ons tot hoer vercoren heeft.

Nu laet ons verstaen die enicheit van onser sielen wat dat is. Die siele es een wesen dat gode ghenoech wil wesen, daer si die gherechte mogent-

1) Aan ons onderwerpen of ondergeschikt maken, onder den voet brengen. Zoo ook *Stemmen* 148: „mit enen overtreden allen creaturen”.

heit hout in haren wesen, alsoe dat si haer niet en vernedert mitten dinghen, die minder sijn dan hoerre weerdicheit toebehoirt. Daer die siele aldus is, daer is si eene grondeloesheit, daer god hem selven ghenoech mede is ende sine ghenoechte van hem selven altoes te vollen in hoer hevet ende si weder in hem. Dat ghesichte der sielen, dat natuerlike in haer ghescapen is, dat is godlike minne. Dat sien heeft twee oghen, dat is minne ende reden. Die reden en can gode niet ghesien sonder in dat hi niet en is, mer minne en rustet in ghenen dinghen dan dat hi is. Reden heeft haer vrië pade, daer si bi gaet. Minne ghevoelt dat si ghebrect, nochtan vordert si meer al ghebrekende dan reden. Die reden gaet voirt in dat dat god is overmits den dinghen dat god niet en is. Mer minne settet achter rugghe al dat god niet en is ende verblijt hoer dat si ghebrect in dien dinghen, dat god // is. Die reden heeft meerre ghenoechte dan die fol. 70v.
minne. Mer minne heeft meerre sueticheit in salicheden dan reden. Doch helpen dese twee elc den anderen harde seere, want reden leert die minne ende minne verlicht die reden. Als reden dan valt in begheerlicheden van minnen ende hoer minne dan dwinghen laet also dat reden mit hoer verbonden wort, so vermoghen si grote dinghe, dat nyemant weten noch leeren en can dan mit ghevoelen. Want tot dien grondelosen ondersoeken dat allen wesen verborghen is en machmen niet comen sonder ghebruken van minnen. Mer in dese blijscap en mach niet onghelikes ghemenghet werden dan die minnende ziele, die op ghevoedet is inder minnen ende die te wreven is mitter disciplinen der vaderliker ontfarmicheit ende die onversceydelike hanghet an gode mit vuerigher begheerten ende die al haer vonnessen leset ende ontfaet vander teghenwoirdicheit sijns aensichts ende blijft daer bi in vreden. Aldus heymelic wort dat sien der sielen verlicht in alre waerheit na den wille godes ende werct hore werke na alre redelicheit ende seden der minnen.

Van twelf verborghen uren, die wt der naturen der minnen die minnende ziel wt haer selven drift.

Die nature, daer gherechte minne wt coemt, die heeft twaelf verborghen tiden of uren, die de minnende ziele wt hoer selven driven also dat si haer selven laet ende vloeyet in die fonteyne der minnen, die hoer roert, begheert ende mint. Ende als // si dan weder in haer selven coemt, so fol. 71r.
brengt si mede daer si om wt ghedreven wort, dat es: een soekende sin, een begherende herte ende een minnende ziele. Ende als minne die brengt, so werpt sijt weder inden afgront der hogher naturen, d(a)er minnen wt gheboren ende ghevoedet is ende aldus coemt minne tot haer selven ende ghebruket hoerre naturen ende hier in moet si werken, leven ende sterven, als minne ghebiet.

Die ierste verborghen ure, die de ziele in de nature der minnen trecket, dat is dat die minne haer selven openbaert ende beruert die ziele onversienlic ende onbegheert na hoerre weerdicheit.

Die ander is, dat die minne der zielen ghevet smakelicheit oec vander doot ende doetse sterven sonder sterflicheit, nochtan dat die ziele also on-

langhe die minne bekant hevet ende nauwe of cume ghevallen is vander eenre uren in die ander.

Die derde es, dat die minne der zielen leert mit wat saken datmen in haer sterven ende leven mach ende openbaert datmen niet minnen en mach sonder grote pine.

Die vierde es, dat die minne der zielen ghevet te smaken hore verborghen oirdele, die dieper ende duuster(r)e sijn dan die afgront. Ende dan doet hoer minne verstaen, hoe ellendich datmen is sonder minne, nochtan en can die ziele dat wesen der minnen niet bekennen, ende hier om ist een
fol. 71v. verborghen ure, eer men vermits die minne bekent, datmen hoer // oerdele weten sal.

Die vijfte es, dat minne die ziele verleidet ende dat herte ende doetse wt haer selven ende boven haer selven gaen in die hoghe nature der minnen. Ende dan verliest si dat verwonderen vander cracht ende die duusterheit vanden oirdele ende si verghetet die pine vander minnen ende dan en kent si noch en weetsi niet dan slechts minne. Ende hier om mach dit wael een verborghen ure heeten, als men alre meest soude kennen, datmen dan vander kennissen alre slechts(t) is ende min weet.

Die seste is, dat minne versmadet reden ende al dat reden begripen mach ende daer boven ende daer onder wat dat totter reden behoert dat is al teghens ghesondicheit der gherechter naturen der minnen, daer die ziele na quellet. Want reden en mach der minnen gheven noch nemen, want gherechte begheerte der minnen, dat is altoes eene wassende ende opgaende vloet sonder ruste ende sonder vergheten.

Die sevende is, dat geen dinc woenstat hebben en mach in die minne noch haer en mach gheen dinc te rechte roeren sonder begheerte ende hoer verborghenste name, dat es beruren ende dat es eene nature, die wt der minnen selve springhet. Want minne es altoes begherende ende beruerende ende terende in haer selven, nochtan es si haer selven ghenoech in haer selven, want volmaecte minne mach in allen dinghen wonen.

fol. 72r. Dat achtende is dat die nature der minnen in haer selven alre // wonderlicst is te bekennen, daer ander dinghe alre openbaerste sijn ende dat is dat verborghenste. Want si es selve in haer selven, mer hoer lede ende hoer werke sijn beter te bekennen ende te verstaen.

Die neghende es als minne is in haren meesten woede ende in haren starcsten storme ende in horen diepsten besoeken, daer is hoer teghenwoirdicheit alre suetst ende alre bequaemlicst ende alre minlicst. Want hoe si den ghenen, daer si op stormet, dieper ende meer wondet, hoe si sie mit haerre minliker teghenwoirdicheit sachter ende bequaemliker in haer selven verdrenket.

Die tiende is dat minne nyemant te rechte en staet, mer haer staet alle dinc te recht. Want si trect alle manieren van oefeninghen tot hoer selven. Die minne neemt gode die cracht van den ordele vanden ghenen, dien si mint. Die minne en wiket heilighen noch enghelen noch menschen noch hemel noch eerde, want si heeft die godheit in hore naturen bedwonghen.

Si roept in die herten der minnender mit luder stemmen sonder ruste ende sonder vergheten: Mint die minne. Dese stemme maect grote cracht, si ludet van onghehoirtheden vreseliker dan die donder. Dit woert es die bant, daer si hore ghevanghen mede bint. Dit is die roede, daersi hoer kinder mede castyet. Dit woert is die meester daer si hoer kinder mede leert.

Die elfste is, dat si besittet mit ghewelde den ghenen, dien si mint also dat sijn sinne // een corte tijt buten minnen niet wanderen en mach noch fol. 72v.
in sijn herte buten begheren noch sijn siele buten minnen. Die minne maect sine memorie so enich, dat si niet en gedenket om heilighen noch om menschen noch des hemels noch der eerden noch der enghelen noch sijns selves dan der minnen allene, diene beseten heeft ende ghevangen in hoerre teghenwoirdicheit.

Die twalefste es datter minnen overste nature gheliket der eerster. Minne sprijnct wt haer selven ende si werket mit haer selven. Si is ghenoechlic in haer selven, al en minde nyemant die minne, hore name gave hore minsamheden ghenoech in die edele nature hoers selves. Hoer name dat is haer wesen binnen hoer; hoer name sijn hore werken buten hoer; hoer name is hoer crone boven hoer; hoer name dat is hoer gront onder hoer. Dit sijn die xij verborgen uren der minnen. Want in gheenre uren van desen xij en can men der minnen minne verstaen. Mer die inden afgront der sterker naturen der minnen versonken sijn of die daer toe behoren, die gheloven daer vorder in dan si verstaen.

Van dat die salige siele in die rijcheit ende claerheit des heiligen gheests een grote hoechtijt maket.

In die rijcheit der claerheit des heilighen gheestes daer in maect die salighe ziele een wtermaten schone ende bequame hoechtijt. Die hoechtijt der zielen dat sijn heilige woirde die gevoecht sijn in heilicheden mitter heilicheit ons lieven // heren. Die woerde sijn eenre yegheliker zielen, die fol. 73r.
sie hoirt ende rechtelike verstaet, ghevende vierderhande dinghen mit volre heilicheit. Dat is si gheven haer ghevoellicheit, sueticheit, blijscap ende edelheit, ende dit al in ghewarigher gheestelicheit. So wanneer god der saligher zielen gheeft die claerheit of dat licht, daer si hem mede sien mach in sijnre godheit, so siet si en in sijnre ewicheit, in sijnre goetheit, in sijnre wijsheit ende in sijnre edelheit, in sijnre teghenwordicheit, in sijnre wtvloeylicheit ende in sijnre gheheelheit. Si siet, hoe god is in sijnre ewicheit god mit natuerliker godheit. In sijnre grootheit moghende mit natuerliker schoenheit. In sijnre edelheit edel mit natuerliker edelheit. In sijnre teghenwoirdicheit suete mit natuerliker sueticheit. In sijnre wtvloeylicheit rike mit natuerliker rijcheit. In sijnre gheheelheit gheweldich mit natuerliker gheweldicheit. In allen desen besiet si gode in eenen persoen ende in elken van desen so merket si gode in menichvoldigher godliker rijcheit. Wanneer die ziele in deser bescouwinghen is, so behoeft si te wesen in rusten des herten, wat si anders is van buten. Dit spreect die ziele, die mit minnen in groter swaerheit verbeit heeft hoers minliken

heren mit toeverlate ende dan haer herte verclaert [1]) heeft. So spreket si van vruechden ende seghet van volheiden haers herten: Wat is dit anders dan god? God is mi teghenwoirdichliken; god is mi wtvloeylike; god is mi gheheellike. God is mi mitten sone teghenwoirdich mit sueticheden. God is mi mitten heilighen gheest wtvloeylike mit rijcheden. God is mi
fol. 73v. mitten vader gheheellike // mit edelheden. Aldus is mi god mit drien personen één here ende één here mit drien personen ende aldus is hi mi mit manichvoldigher godliker rijcheit tot mijnre zielen. Want die siele, die mit gode wandert in sijnre teghenwoirdicheit, die spreect dicwijl gaerne van sijnre ghevoellicheit, van sijnre sueticheit ende van sijnre moghentheit. Die siele die mit gode voert wandert in sijnre wtvloeylicheit, die spreect gaerne van sijnre minnen, van sijnre schoenheit ende van sijnre edelheit. Die siele, die noch voert wandert mit gode in sijnre gheheelheit, die spreect gaerne van sijnre rijcheit, van sijnre blijscap ende gheweldicheit. Die salighe siele, die mit al desen in gode wandert, die bekent onderscheit alrehande graciën. Tusschen gode ende der saligher sielen, die godlic ghe-worden is mit gode, is ene gheestelike minne So wanneer god openbaert dese gheestelike minne inder sielen, so gaet in haer op ene ghevoellike liefde, dat is si ghevoelt in haer selven, hoe haer god een vrient ende een beschermer is voir alle swaerheit, in alre swaerheit ende boven alle swaerheit in die trouwe sijns vaders. In deser ghevoelliker liefden so wasset een hoghe toeverlaet ende betrouwen. In desen hoghen toeverlate gaet op ene warachtighe sueticheit; in deser sueticheit ene warachtighe blijscap ende in deser blijscap gaet op ene godlike claerheit.

So siet si ende si en siet niet. Si siet ene stantaftighe wtvloeylike ende gheheellike waerheit, die god is in ewicheden. Si staet ende god ghevet ende si ontfaet van ghewaricheden ende van gheestelicheden, van ghevoellicheden ende van wondere, dat en can nyemant gheweten dan si. Ende //
fol. 74r. si moet bliven in stilheiden in die vriheit gods. Wat god dan tot haer spreect van hoghen gheesteliken wonder, dat en weet nyemant dan god, diet gheeft ende die siele, die gheestelic is als god boven alle gheestelicheit. So spreect dan die siele in gode: Ic ben ghescoert mitter cracht der ewicheit ende ic ben versmolten mitter vrientscap der vaderlicheit ende al ghevloeyt mitter groetheit gods: die groetheit is sonder mate ende dat herte mijns herten is een rijcheit, die god ende here is in sijnre ewicheit.

Datmen der minnen in drieën manieren hier leeft in drieheit ende hier boven in enicheit.

Onse lieve here, die ye was ende ewelic wesen sal een fundament van gherechter minnen ende volcomender trouwen, die es onse volcomen trouwe ende alre volcomender minnen, daer hi hem selven mede mint in hem selven ende alle sine vercoerne, die hi gheroepen heeft tot sijnre minnen in volmaecter volcomenheit als hier moghelic is. Ende hier om souden wi

---

1) Sijn harte verclaren, *zijn hart ophalen.*

ons pinen desen roepen in minnen te volghen ende ons geven mit neernsticheit tot horen werken Want waren wi, dat wi schinen ende dat wi wesen souden na rechter scout van volcomenre trouwen ende gherechter minnen, so souden wi grote werke werken ende voertgaen in doechden. Want die minne en mach niet ledich wesen ende si en spaert niet noch si wort niet lichtelike moede van enigher swaerheit, die hoer toecoemt noch van wat pinen, die haer toecomende es, mer si beghint altoes van nuwes ende seghet: Nu wil ic beghinnen; want die minnet, set hem ende schicket hem tot allen dinghen, licht ende swaer, daer hi doghet mede vercrighen mach //, die der minnen toebehoren. fol. 74v.

In drien manieren leeft men hier der minnen in drieheden ende hier boven in enicheden.

Die ierste maniere es, datmen hier begheert minne mit redenen ende hoer ghenoech te wesen mit allen goeden werken der doghet na volcomenheit ende weerdich te wesen rechter volcomenheit, ende hiermede leeftmen den sone.

Die ander is, datmen tot allen tiden mit nuwen opsette der minnen wille begheer te volghen. Ende datmen alle doechde werke mit wtvloeyliker begheerten, dat elke creature verlicht worde na hoerre edelheit, daer si van gode in bekent is in ewicheit. Ende hier mede leeftmen den heilighen gheest.

Die derde is, dat wi sijn in stadigher oefeninghen ende in sueten banden der minnen, also dat wi onbedwonghen sijn van sinliken begheerten ende blide ende ghenendich [1]), opdat wi mit onsen gheminden één moghen werden ende also mit hem verenighen, dat wi werken mit sinen handen ende gaen mit sinen voeten ende horen mit sinen oren, daer die stemme der godheit niet of en laet te spreken doer des gheminden mont in alre waerheit, van rade, van gherechticheden, van troeste, elc na sinen behoeven ende van dreyghene, die misdadich sijn enen yegheliken in staden te staen na sijnre nootdruften. Ende noch meer herte in herte te ghevoelen mit enen enghen herten, daer nyemant in en mach dan die gheminde mit eenre sueter minnen sijns te ghebruken ende altoes voert te wassen in rechter minnen ende hem altoes trouwe te bliven in enicheit der minnen. Ende hier mede leeftmen den vader. Ende aldus so betaeltmen hier die scout, die ons vander drieheit ghemaent wort. Die // aldus der minnen fol. 75r.
leven, die doen menighen schonen opganc in horen gheminden. Ende daer wort versament dat grote licht der claerre blixemen, daer die starke donre na slaet. Die blixeme, dat is licht van minnen, die haer openbaert onvoersienlic ende gheeft gracie in menigher manieren om haer selven te openbaren, wie si is. Hoe si can nemen ende gheven in sueticheden ende in onsprekeliken ghevoelne van binnen ende in herteliken ghevoelne van begheerten, so spreect minne selve ende seit: Ic bent, die di nope; die

1) Moedig.

di ghevaen hebbe, ben ic. Ic wil di al dinc gheven ende ic ben al dijn. Mer dan coemt die donreslach na, dat is die dreyghinghe ende dat ontrecken der sueticheit der minnen. Ende dan toent die verlichte reden onser sielen die waerheit, die scout, die wi hoer sculdich sijn, ons ontbliven ende onvolcomenheit in doechden, hoe cleine dat wi sijn ende hoe groet dat die minne is. Als dit dan versament wort mit manigherhande ghiften, soe vloeyet die siele wt haer selven in horen gheminden. Want si haers selves te mael wtgaet ende wordet al dat selve dat minne es, also veel als haer moghelic is creatuerliker wijs ende dan heeft ierst die manighe datsi ghemaent heeft ende opdat wi ons te cloekeliker pinen alle dinghe te werken ende te liden om der minnen wille; want die werke, diemen doet of laet ende watmen lidet van puerre minnen, gode seer behaghelic is, so wil ic een exempele daer af scriven, dat ic hope, dat niet onstichtelic wesen en sal.

Exempel. Het was een brueder in enen cloester, die dicwijl siec plach
fol. 75v. te wesen ende sonderlinghe // grote pine plach te liden in allen sinen leden also dat hem dicwijl dochte, dat hi van groter pinen sijn sinne verliesen soude. Ende als hi aldus dese pine of enigherhande pine hadde, so had hi een ghewoente, dat hi al sijn pine, die hi leet of liden mochte, mitten wille gods plach te senden ende te offeren onsen lieven here, dat hi dat van minnen ontfaen woude voir die sielen, die inden vaghevier lagen in ofcortinghen hoirre pinen. Op eenre nacht lach dese broeder ende had seer grote pine ende doe hi dochte, dat dese pine den sielen te baten mocht comen inden vaghevier, te handes quam een voir sijn stede, daer hi lach, die seer qualic ghescapen was ende gheliet als een mensche, die verwesen is ende half doot. Doe dese brueder dit sach, wert hi ierst een luttel begaen, mer te hands wert hi weder ghestarct ende began desen doden te bekennen als dat hi omtrent achtien iaer doot gheweest hadde ende had tot dier tijt toe in pinen gheweest. Als hi desen mensche aldus bekende, doe sprac hi hem toe ende noemden hi sinen name ende seide: „En sijt ghi niet dese mensche"? Doe sprac die dode: „Ja ic bent". Doe vraechde die brueder voirt ende seide: „Lieve vrient, hoe ist ghestelt mit u; het schijnt, dat ghi pine lidet". Doe antwoirde hi ende seide: „Och dat is waer, ic heb langhe in groten pinen gheweest ende noch ben". Doe vraechde die broeder ende seide: „Lieve vrient, machmen u yet te hulpen comen mit enighen dinghen"? Doe antwoirde hi ende seide: „Ja, men mach mi wel te
fol. 76r. hulpen // comen, dat ic haestelic werde verlost". Doe vraechde die brueder, wat hi begheerde, datmen voir hem doen soude. Doe antwoirde hi ende seide: „Waert dat ghi dese pine, die ghi nu lidet noch drie nachte van minnen voir mi liden wolt, daer soudic mede werden verlost van mijnre pinen". Doe vraechde die brueder noch eens, op dat hijt wel verstaen soude ende seide: „Hoe ist dat ghi meint, datmen u helpen soude"? Doe antwoirde hi noch als hi te voren dede: „Waert dat ghi noch drie nachte van minnen voir mi liden wolt, so soudic verlost werden van alre pinen". Doe sprac die broeder, dat hijt gaerne van minnen doen woude, al waert

meer. Doe antwoirde die ghene, die hem openbaerde ende seide: „Want ghi dat wt rechter minnen doen wilst, so heeft mi onse lieve here ghegheven, dat ic over drien daghen hebben soude ende nu ga ic te hants in mijn ruste". Ende doe sach die brueder, dat die mensche te male schoen wert ende sachen in die ruste trecken ende sijn lichaem schickede hem te rusten inden grave om te verbeiden die tijt sijnre verrisenissen. Doe dit dese brueder ghesien hadde, doe wert hi seer blide ende ghestarct voir die sielen te liden ende creech meerre ende vierigher begheerte daer toe dan hi te voren ghehadt hadde. Ende die drie daghe daer na also hi gheloeft hadde ende des nachtes had hi meerre pine dan hi ye te voren had ghehadt. Ende want hi grote pine leet van dorste ende hijt beloeft hadde te liden, so en dorste hi niet drinken van anxte of hem dat die pine minderen mochte ende bleef also //, opdat hi niet en versumede van dat fol. 76v.
hi beloeft hadde tot verlossinghen der sielen. Ende die broeder creech na meere gracie van gode also dat hem dicwijl daer na ander menschen openbaerden na hoerre doot ende hulpe begheerden. Ende hier om sullen wi die minne in ons laten werken, want die minne bedect menichvoldicheit der sonden ende es allene die hoechste wech ten ewighen leven.

Mer gode moets ontfermen, daer isser seer luttel, die dit voelen. Want wi hebben dicwijl schoen beghin ende cleyn vervolch van goeden werken. Wi verlaten ons op lancheit der tijt, dat wi in gheesteliken staet gheweest hebben ende willen ghelonet wesen van goeden werken, die wi noch cume begonnen hebben ende vergheten vroech der minnen scout, die wi schuldich sijn. Wi rekenen onse werken groot ende voir goet ende daerom en vinden wi onsen gheminden daer niet in. Wi rekenen onsen arbeit voir groot, daer om en vinden wi daer gheen rike herberghe van warachtighen troeste in, noch van rechter rusten, die de warachtighe doghet ghevet, mer wi willen van onser doghet bekant wesen ende ghesien ende daer om en hebben wi dat warachtighe bruloftcleet niet. Wi werken bi gunsten meer dan wt rechter minnen ende daer om en besitten wi haer wijtheit niet. Onse oetmoedicheit is in die stemme ende int ghelate van buten ende niet dat wi onse cleinheit ende armoede te rechte bekennen ende voelen ende hier om en ontfanghen wi niet den godssone noch en voeden hem mit rechter minnen. Want // wi willen te veel willes fol. 77r.
hebben ende soeken te veel rusten ende ghemacs van buten ende dat ons ghenoechlic es naden sinnen. Wi werden te haeste of al te lichtelike moede ende wederslaghen ende mistroestich, alst ons niet en coemt na onsen wille of goetdunken. Wi willen alle troestinghe van gode hebben ende vanden menschen ende dat en can niet ghelike staen, want wi moeten des eens derven, sullen wi dat ander te rechte ghebruken. Oec en willen wi niet gaerne veel liden, want wi willen alte nauwe weten, wat ons ghebreect na onser naturen ende dan sijn wi sorchvoldich te vercrighen, dat wi begheren ende ons dunct, dattet ons noet es ende wi en willen niet gaerne van minnen ghebrec liden. Worden wi versmadet ende niet gherekent ghelijc ander menschen, daer wi bi sijn ende onse ghelike sijn als

ons dunct, wi werden te hants beweghet, wi willen devoet wesen inder kerken ende van allen dinghen van buten weten. Ende hier om en werden wi van gode niet ghetroest noch onthouden noch ghevoedet inder minnen, want wi (hem) altoes ghebreken, mer hi ons niet. Ende want wi der minnen ons selven onthouden, daer om en crighen wi der minnen crone niet noch en werden van haer niet verheven, mer werden ghelettet ende ghehindert in allen voirtganghe der doechden ende hier om ist dat ons rechte trouwe ontblivet ende warachtighe minne. Ende want deser ghebreke so vele in
fol. 77v. ons sijn, daer om bliven wi onvolcomen in gheestelicheden ende // onvolmaect in allen warachtighen doechden ende en connen totter hoecheit der minnen niet gheraken noch die een den anderen ghehelpen noch gheraden. Onse lieve here moet ons allen beteren ende gheven ons also volmaecten leven, dat wi der drieheit ghenoech moeten wesen ende leven ende mitter enicheit der godheit gheënicht moeten werden in ewicheit. Amen.

Hier eyndt een devoet boecskijn vander volmaecster hoecheit der minnen ende hoe wi ons daertoe selen pinen te comen. Bidt voir den scrivere.

BIJLAGE IV.

Dat boec vanden licht der waerheit [1]).

De heilige geest, die die ewige mynne is ende een bant der volcomenheit, die mitten vader ende mitten zoen één god is inder ewicheit, dese heeft ons van ewicheit genodet ende geroepen, dat wi ons keren souden totten licht der waerheit ende seit: Coemt ende genaket tot hem, dat is totten here ende ghi selt verlichtet werden ende uwe aenschijn en zellen niet bescaemt werden. Hierom, mijne mynlike here, wanttu mijn inwendicheit verlichten mogeste ende anders nyemant, daerom bid ic: O ewige god, verlichte mijn duusternissen also dat ic siende werde ende di genaken
fol. 1v. mach. O in-//wendige ende onsienlike licht, dat thobias doe dervende was, doe hi seide: Wat bliscap mach mi wesen, die in duusternissen sitte ende dat licht des hemels niet en sie. O ewige claerheit, com ende verlichte mijn inwendige ogen also, dat ic di zien mach ende als ic di sie, dat ic di mynnen mach, ende als ic di mynne, dat ic di inder ewicheit behouden ende gebruken mach. Ist dan dat ic my tot desen inwendigen lichte dat anders niet en is dan tot enen inwendigen ende geesteliken leven geven wil, so moet ic nauwe merken, waertoe dat ic van binnen getogen werde ende dien trecke, dien ic voele, dat mi tot mynen voertganc in doechden alre best behulpelic is, dien sel ic volgen ende houden ende pinen
fol. 2r. mi daer na te regieren // ende te oefenen ende alle mijn manyere ende

1) Dit opschrift ontbreekt in het HS.

leven daertoe te schicken ter tijt toe dat my een naerre gewijst wert ende geopenbaert, want alle dingen en werden op één tijt niet gegeven, mer nae dien dat onse mynlike here dat van ewicheit voersien heeft tot des menschen salicheit, ende oec en mochten wijt niet alte samen ontfangen noch gedragen.

God is alles dinges machtich; nochtan en doet hi niet dan dat behoerlic is na sijnre waerheit ende rechtveerdicheit. Onse lieve here heeft van beginsel die kennisse der redeliker creaturen also gematicht, also dat hi nye van hem te vollen begrepen en mocht werden noch en mach. Ende also en heeftet oec nyc geweest, dat men te male van hem // niet en fol. 2v.
wiste, ende daerom en woude hi noch en wil hem te male niet openbaren, opdattet gelove verdiente heb ende daerom en heeft hi hem te male niet verhudet, opdattet ongelove vander onwetentheit geen onscout en hadde. Och heer god, het is een wonderlike blintheit ons verstants, dattet niet en merket dat eerste, dattet siet, ende sonder welken het geen dinc bekennen en mach. Mer gelijc als dat oge becommert is mit menigerhande verwen te onderscheiden ende dat licht, daert die verwe mede siet, niet en merket, also is onse inwendige oge in menigerhande wtwendige dingen ende in anderen fantasiën becommert om die te ordinieren ende te onderscheiden, mer dat licht van bin-//nen, dat ons alle onderscheit ende alle fol. 3r.
dingen bewijst, dat en merken wi niet, nochtan dat wi sonder dien lichte niet zien noch onderscheiden en mogen. Ende hierom gelijc als dat oge der vledermus hem hevet totten lichte der sonnen, also heeft hem onse verstant totten ewigen lichte, dat nochtan alre openbaerste is, want wi sijn gewoen der duusternissen ende der fantasiën ende der gevoeliker dingen. Ende hierom al ist dat wi dat overste wesen aensien, ons dunct, dat wi niet en zien ende wi en verstaen niet, dat die duusternisse die overste inlichtinge ende kennisse onser zielen is gelijc als een oge, dat in dat puer licht der sonnen siet, dunct dattet niet en siet. God is een licht, daer alle dingen in leven ende overmids desen // lichte werden alle dingen fol. 3v.
gescepen ende geordiniert mit onderscheide in hoer natuerlike wesen. Ende overmids dat wi ons geheliken van binnen keren tot desen lichte, so werden alle dingen in ons volmaect ende wi werden weder gebrocht in onse beghin.

Wt desen licht ontfaen wi een inwendich licht, dat is natuerlic verstant. In desen licht mogen wi bekennen overmids onse redelicheit goet ende quaet, luegen ende waerheit, ende hierin begint die sierheit der redeliker natueren. Oec schijnt ons wt desen oversten lichte dat licht der graciën gods, dat is dat wi gode behagen ende dat hi ons boven al weder behaget. Dit licht der graciën inden gronde der verstandenisse dat gevet ons een getuuch alre waerheit ende alre wijsheit, want // het wert sonder onder- fol. 4r.
laet in ons geboren wt der ewiger waerheit ende wijsheit. Ende hierom is dat licht geestelic ende ongebeelt ende blivende boven der memoriën inden gronde der verstandicheit ende hierom leert dit die blote waerheit sonder exempele of leringe van buten ende aldus blivet dit licht ewich,

want het is boven die sinlicheit. Ende overmids desen lichte wert geleert ende bekent sonder dwalen alle doechdelic leven ende dit is die claerheit, die wt gode in ons lichtet.

Hoe dat dit licht gemeen schijnt allen creatueren.

Dit licht of claerheit lichtet of schijnt gemeenliken sonder onderlaet
fol. 4v. allen creatueren, want overmits desen licht verstaet elke creatuer // bisonder, wat si doen of laten sel, waer ende hoe si haer voetsel ende noetdorft halen sel, een ygelic na hoerre natueren ende na edelheit hoers wesens. Mer sonderlinge is die redelike creatuere daer toe geschepen dit licht inder ewicheit te gebruken, ist dat si haer daer toe keren wil ende den licht volgen ende hierom sel dit onse inwoenynge wesen ende toevlucht. Ist dan dat wi onse woenynge willen maken in desen licht, so moeten wi ons van buten inwerts keren, want dit licht schijnt van binnen wt, want we moetent van binnen halen, zellen wi van buten werken.

Hierom ist, dat wi ons mit desen licht verenigen willen ende sijns
fol. 5r. gebruken, so moeten wi onse in-//wendige oge derwert keren ende merken doer wat gate dit licht in ons coemt. Ende als wi dat licht vernemen, so moeten wi die radyen des lichts volgen tot inder springender fonteynen des lichts ende daer zellen wi alle dingen schouwen ende ons sel alle waerheit geopent werden, die ons noettorftich is tot onser salicheit. Ende hoe wi desen licht meer volgen, hoe wi claerre ende meer werden verlicht van binnen alle waerheit te verstaen. Mer sel dit in ons geschien, so moeten wi ons selven trecken van allen wtwendigen dingen, also veel als ons mogelic is ende verlichte reden gebiet, also dat wi daer ten mynsten geen sonderlinge becommeringe mede en hebben of onse ghenoechte
fol. 5v. des herten mit begeerten // daer op setten, mer wi moeten alle werken van buten werken of wi se niet en wrochten ende alle wtwendige dingen moeten wi trecken totten licht van binnen ende zien alle dingen aen, als si sijn inder waerheit ende anders niet, ende aldus doende, werden onse inwendige ogen altoes opgehouden tot desen licht tontfangen.

Van drien dingen, die sonderlin(ge) beletten dat licht.

Nu sijn drie dingen, die sonderlinge hinderen ende beletten dit inwendige licht te scouwen ende die waerheit te verstaen ende overmids welken onse inwendige ogen merkelic verduustert werden. Dat eerste is onvreedsaemheit of onrustelicheit des herten; dat ander is cleynmoedicheit; dat
fol. 6r. derde is opgeblasen-//heit der clergiën ende der kunsten inder scriften.

Willen wi dan dit licht bescouwen, so is ons ten eersten sonderlinge noet, dat wi scuwen ende vlyen also veel als ons mogelic is onvreedsaemheit, swaerheit ende onredelike bedructheit des herten, want luttel of geen gracie en mach rusten in een onvredelic herte ende onrustelic gemoede. Hierom opdat wi dese onvredelicheit of swaerheit des herten schuwen mogen, so is ons noet, dat wi ons vuerichliken onledich maken mit onsen lieven here ende pinen ons hem sterkelic te mynnen ende aen te hangen mit begeerten, also dat die cracht der mynnen enen doot in ons werken
fol. 6v. ende dat wi also veel als ons // mogelic is, alre sinlicheit ende der natueren

te sterven, ende dat wi die quade werken ons naesten, die wi niet beteren en mogen, siende niet en zien ende dat wi die quaede werken of scarpe woerde, die tegens ons of van ons gesproken werden om ons te hinderen of te vermaken [1]), horende niet en horen, also dat wi onse herte daermede niet en becommeren, mer dat wi sijn als een blinde ende dove, die niet en can spreken, ende als diegeen, die geen herte en hevet. Dat is daertegens te argueren of te verantwoerden, mer wi zellen ons pinen trouwelic ende vuerichlic te arbeiden inden dingen, die gode toehoren ende die tot // onser salicheit dragen ende bevelen een ygelic sijns selfs con- fol. 7r.
sciëncie of sijns prelaets of den ordel ons liefs heren, die seit: Ghif my die wrake ende ic selt weder lonen in sijnre tijt. Oec zellen wi scuwen also veel als wi mogen, dat wi overmids onsen woerden, werken of teykenen ander menschen niet en bedrucken noch en beswaren, want wie den anderen iaget die blijft selden wel gerust; want naden woerden ons liefs heren en sellen wi onsen naesten niet doen, dat wi ons gedaen niet en willen hebben; ende oec mede, opdat si ons niet weder en bedrucken of beswaren, alst dicwijl gevalt ende pleget te geschien ende dat wi daer of niet // en crigen een knaginge ende onrustelike consciëncie. fol. 7v.

Van v punten, die sonderlinge vrede des herten benemen.

Nu heb ic in desen licht gemerct, datter vijf punten sijn sonderlinge, die enen mensche, die in cloesteren of in vergaderinge woent, vrede des herten beneemt. Dat sijn dese: berispinge, verbiedinge, mismogen of ongenoechte des geselscaps, daer hi mede ommegaet; dat hi in enen anderen meer graciën of gaven merket die hi niet en heeft; dat sijn overste of yemant anders meer geselscaps of heymelicheit heeft mit enen anderen dan mit hem, die hem nochtan dunct dat sijn gelijc of beneden hem wesen souden.

Hierom inden eersten ist, dat ic onvrede voele oprisen in mijnre // her- fol. 8r.
ten om des willen dat ic inden capittel of anders berispt ende overhaelt werde mit scarpen woerden of anders, so sel ic dencken, dat ic mit rechte berispt werde of mit onrechte. Inden eersten sel ic mi verbliden, dat mi mijn crancheit ende gebrec geopenbaert wert, die ic selve overmids mijnre blintheit ende onachtsaemheit niet en bekende of en mercte. Ten anderen male sel ic mi bedroeven ende mi leet laten wesen, dat ic quaet gedaen heb. Ten derde male sel ic mi scamen voer onsen lieven here ende voer den menschen, dat ic so traechlic mi pijn te beteren ende mijn gebreke te verwinnen. Ten vierden male sel ic geern penitencie daer voer // doen fol. 8v.
ende liden. Ten vijften male sel ic opsetten ende mi pinen, dat ic niet weder en valle in dien dingen, daer ic af berispt bin also veel alst mi mogelic is.

Ist dat ic tonrecht berispt werde of beclappet, dat geschiet oec in tween manyeren. Dat eerste is, dat ic onsculdich bin des dinges daer ic af berispt

---

1) In een ongunstig daglicht stellen, zwart maken.

werde. Dat ander, dat die berispinge scarper of zwaerre is of schijnt te wesen dan redelic is naden gebreke. Ende hier of sel ic my verbliden en bedroeven. Eerst sel ic mi verbliden, dat ic zaken heb om mijns liefs heren wil te liden, gelijc als hi onverdienlic voer mi geleden heeft. Ten anderen male sel ic mi bedroeven, niet om mynen wil, of dat ic wrake begeren sel, mer omdat onse mynlike here vertoernt wert vanden
fol. 9r. genen // die sinen even mensche mit onrecht ende onredelic beswaert ende bedruct.

Vanden anderen punte: ist dat ic onvrede of zwaerheit voele in mijnre herten, omdat mi enich dinc verboden wert van mynen oversten, daer ic toe geneycht bin of wille toe heb, so sel ic dencken: sich dattu doen wilste dat is goet of quaet. Ist dattet goet is dattu geern doetste, so dencke, dat die engelen boetscapten vrede den menschen inder eerden, die van goeden wil sijn ende oec dat die goede wil als hi volcomen is, onsen lieven here genoech is. Ist dattet quaet is, dat ic wil ende (hi) mi verbiet, so sel ic dat begeren ende mi daer of verbliden, dat ic niet gevallen
fol. 9v. en bin in sonden of in enigerhande hinder of anxte mijnre zielen of // mijns lichaems.

Vanden derden punte: ist dat enigerhande onvreedsaemheit of zwaerheit in mi opstaet overmids suspicie of mismogen op enen anderen of omdat mi dat geselscap niet en genoecht daer ic bin, daer sel ic driërhande boet tegens nemen. Dat eerste is, dat ic mijn herte also sel matigen, dat ic overmids der gebreke, die mi in enen anderen mishagen, mijns selfs gebreken voer mynen ogen sel halen ende die merken ende so sel ic bet liden mit enen anderen als ic aensie, dat men mi oec liden moet ende dragen in mynen gebreken ende zeden. Dat ander is, dat ic mi zelven berispen sel, want een scalc oge trecket alle dinc tot quade, oec dicwile dat goet is ende verdienlic
fol. 10r. voer onsen lieven here. Dat derde is, ist dat-//tet openbaerlic quaet is, dat mi in mynen naesten mishaget, so en sel ic nochtan geen onweerdicheit op den mensch hebben, mer op die gebreke ende ic sel medeliden mit hem hebben ende voer hem bidden ende dencken, dat ic oec een mensch bin, dat ic oec vallen mach in dien of in meerre quaet. Want waerachtige rechtverdicheit heeft medeliden ende niet onweerdicheit. Nu vijnt men sommige menschen als si eens in horen naesten wat vijnden dat begripelic is, dat willen si altoes voert halen, al ist dat die ander hem daer in betert of ander gracie criget der doecht. Wanneer si
fol. 10v. horen doecht van hem spreken, so halen si altoes dat gebrec voert // om dat goede daermede te verduusteren. Ende dit is een groet quaet ende nochtan, gode ontfermes, ist zeer gemeen.

Vanden vierden punte: Ist dat ic voele, dat onvreedsaemheit of zwaerheit in mi opstaet, omdat ic merke, dat een ander meer graciën van gode heeft dan ic, het si van buten of van binnen, so sel ic dencken, dat een ygelic mensche in drien manyeren sculdich is te begeren, dat alle menschen hem boven gaen in graciën ende in verdiensten. Die eerste manyer is, dat een ygelic sculdich is te mynnen die eer ende die glorie gods sijns hemel-

schen vaders, die daer in gelovet ende geëert wert, dat hi sijn gaven meerret ende verbreidet in sinen creaturen. Die ander is, dat elc sculdich is te begeren wt rechter // mynnen, dat die kijnder ons ewigen vaders altoes voert gaen in doechden ende in meerre graciën. Ten derden male om ons selfs willen, want gelijc als onse lieve here van sijnre goetheit sijn gaven mildeliken geeft, also wil hi oec, dat diegeen die se ontfangen, mede deilen zellen horen naesten. Want dat goet, dat mynen brueder gedaen wert, sel ic in hem mynnen ende mi daer of verbliden als van mijns selfs, want hi ist mi sculdich mede te deilen. fol. 11r.

Vanden vijften punte: ist dat onvrede in mi opstaet of swaerheit des herten, omdat ic sie, dat mijn overste of yemant anders meer gemeenscap of geselscap heeft mit mynen brueder dan mit mi, nochtan dat mi dunct dat hi mi gelijc // is of lichte beneden van iaren of anders, daer sel ic drie manyeren van boeten tegen hebben. Die eerste is, dat ic pinen sel, dat ic heymelicheit ende gemeenscap crige mit onsen lieven here, want die mach ic crigen sonder yemants hinder, overmids dat ic niet veel versoecs[1]) en heb van buten ende dat ic niet geroepen en werde totten nausten raden[2]) ende totter heymelicheiden, want daer dicwijl veel fantasiën of coemt ende verstoertheit des herten ende oec dicwijl hevet die also, dat enen dunct, dat hi wat is ende dat hi macht hevet, dat niet en is dan ydel glorie ende ydelheit der ydelheit Oec wert hi dicwijl in wtwendigen onleden geset, daer hi van binnen mede verblindet ende becommert wert ende dat // sijn herte getogen wert in menigerhande dingen, als nochtan één dinc noet is. Die ander is rechte oetmoedicheit, die mi altoes noet is ende die begeert altoes meer onder te wesen dan boven ende dat men altoes enen anderen boven set. Die derde is, dat ic altoes eendrachtich sel wesen mit mynen naesten, dat is, dat ic hem alle goet sel gunnen gelijc mi zelven. Oec sel ic begeren, dat alle menschen beter sijn dan ic ende den besten is men meest vrienscap sculdich ende geselscap te bewisen. fol. 11v. fol. 12r.

Ende hierom ist dat ic my te rechte inwert keren wil tot den lichte van binnen, dat in mi schijnt, so sel ic mit rechter herten begeren ende mi verbliden, dat ic selden versocht[3]) ende gevandet[3]) // werde, opdat ic in enicheit bliven mach ende datmen mit anderen menschen altoes meer geselscap ende heymelicheit heb, want het hem licht myn hinderlic is dan mi. Want in enicheit te wesen van buten, helpt dicwijl totter enicheit van binnen ende maect enen mensch bequamer dat inwendige licht te ontfangen. fol. 12v.

Van dat ander punt, dat zeer hinderlic is dat inwendige licht te scouwen.

Dat ander punt, dat enen mensche hinderlic is dat inwendighe licht,

1) Bezoek.
2) De vertrouwelijkste beraadslagingen, de grootste geheimen.
3) Bezoeken.

dat in hem licht, te bescouwen, ende dien na te volgen, dat is cleynmoedicheit. Dese hindert menigen menschen oec in sijnre eerster becoringe tot gode, also dat hi van cleynmoedicheit niet en der [1]) aen vatten ende be-
fol. 13r. gripen een goet leven aen te nemen ende sijn leven // te beteren, nochtan dat hi wel merket ende siet, dattet goet gedaen waer ende salich sijnre zielen, mer die cleynmoedicheit brenct hem altoes anxte in dattet hem te hart is ende hijs niet dragen en sel kunnen ende dan weder of vallen sal, ende dit hindert menigen mensche inden beginne.

Voert is dese cleynmoedicheit menigen geesteliken menscen groet hinder in sinen voertganc tot doechden ende tot volcomenheit des levens, want een slappe wil is een eenrehande gruwel of verveernisse der zwaerheit, die daer toe hoert die doechden te vercrigen ende oec geen recht betruwen te hebben op onsen lieven here, dat hi hem helpen sel. Dese letten ende
fol. 13v. hinderen alte menigen mensche in sinen // voertganc totter doecht, die tot groten bekennen ende verlichtinge comen souden, waert dat hi pijnde inwert te keren tot desen lichte ende op den troest ons mynliken heren hem pijnde die hant aen te slaen ende te beginnen; want die dingen moeten ummer begonnen werden, zellen si ten eynde comen. Hierom ist zeer nutte, dat een mensche hem pijn mit den propheet te seggen ende dan te doen: Ic sel horen, wat die here in mi spreect; of hi seggen woude: Ic sel mi inwert keren tot den licht, want in desen licht is horen ende zien alleens ende dat ic daer verstae, daer sel ic mi na pinen te leven ende te regieren. Mer want die natuer des menschen glidende ende ver-
fol. 14r. getel is, so ist orber dat die dingen, die enen mensche van binnen // getoent werden ende tot sijnre salicheit ende voertgange dragen, geteikent werden, opdat hise dicwijl overlese ende merke, hoe verre of hoe na hi der doecht is of wat hi gevordert heeft in sinen opset, ende waer hi (heeft) gedwaelt, dat hi hem altoes pijn totten rechten weghe ende lichte weder te keren. Mer nu mach hoerre sommich, die op hem zelven geneyget sijn ende niet geerne hier der sinlicheit en sterven, noch der natueren antwoerden ende seggen, als ic oec gehoert heb: „Neen, ic en wil niet opsetten noch teikenen enich dinc, als dat ic dat meen te doen, want waert dat ic mi daernae pijnde of zulke dingen teikende, so most ic mi daer na
fol. 14v. pinen te regieren ende als ic des // niet en dede, so soude ic daer zwaerheit of voelen; oec most ic mi bet hebben van buten in mynen woerden ende zeden voer anderen menschen ende dit is zwaer te doen. Ic en can den hoechsten wech niet houden, ic wil beneden bliven, want dat ick veel begonne ende niet en voleynde, so waert al om niet. Ende ic bin oec te cranc, ic en can mi tot inwendigen dingen niet geven; ic hoep, dat mi die gemeen wech genoech is ende dat ic pijn slechtelic gehoersaem te wesen, ic wil in oetmoedicheit bliven". Och here god, dese menschen willen van horen gebreken een doecht maken, dat is, dat si hoer elcyn-

---

1) Durft.

moedicheit (oetmoedicheit) willen maken, dat niet wesen en mach, want waerachtige oetmoedicheit en is geen dinc te swaer noch te hoge, want si en // rust op fol. 15r.
hoer zelven niet, mer si seit: Ic vermach alle dinc inden genen, die mi starket, dat is onse lieve here. Dese oetmoedicheit hadde maria, die moeder gods, die also veel te groetmoediger was in haer zelven. Ende hierom heeft rechte oetmoedicheit altoes die ogen van binnen totten here ende hoer oren sijn altoes bereyt, wat hi van binnen gebiet te horen ende dat pijnse mitten werken te volbrengen. Oec en mach waerachtige oetmoedicheit niet wesen sonder mynne ende die mynne en zuect hoer zelven niet, mer dat horen gemynden genoechlic is; si is mit al horen crachten bereyt den inwendigen licht na te volgen ende dat nauwe te merken, want mynne en mach niet ledich // wesen ende si begeert dicwijl meer te doen dan si fol. 15v.
vermach.

Hierom dwalen dese menschen, die van oetmoedicheit willen laten hem tot volcomenheit te pinen, want een ygelic geestelic of gescheiden mensch is sculdich also lange als hi levet ten mynsten volcomenheit des levens te begeren, als st. bernaerdus seit, ende daer na pinen te arbeiden, also veel als in hem is ende oec naden woerden, die st. gregorius seit: So is dat werkende leven, dat sijn wtwendige goede werken, noettorftich, sel men salich werden, mer dat schouwende leven selmen altoes begeren ende inden wil hebben. Ende oec en mach nyemant dat werkende leven terecht oefenen noch hebben die altoes wt wert siet ende selden of // ummermeer fol. 16r.
hem inweert keert tot der herten; want daer staet gescreven: Ghi die daer over getreden sijt, keert totter herten, dat is totten licht, of hi seggen woude: wat wildi veel wtwert zueken ende siet ende gaet inwert ende daer seldi my vijnden ende daer sel u bescheiden herte geleert werden, die een moeder is van allen doechden ende sonder welc geen doecht en is. Mer één dinc is, dat desen menschen hindert ende dat si zelver niet en zien noch en merken, want si den licht niet genaken en willen, dat is, dat si te zeer op hem zelven geset sijn ende hem zelven in allen dingen zueken ende daerom en mogen si haerre sinlicheit noch haerre natueren niet sterven, want si sijn wtwert // gekeert. Hierom sel ic mi fol. 16v.
pinen dese cleynmoedicheit te laten ende keren mi totten licht van binnen ende daer sel ic horen, dat die ewige wijsheit seit: O ghi mannen, tot u roep ic, dat is totten genen die die cleynmoedicheit overtreden ende seggen: Siet nu wil ict beginnen ende die here sel mijn starcheit wesen, want men en mach inden wege gods niet stille staen; men en moet voert of afterwert gaen. Hierom sel ic merken die woerde des apostels, die my vermaent, dat ic lopen sel ende dat ic oec also loep, als dat ic dat crigen mach, daer ic na lope, want anders is al mijn arbeit te vergeves ende verloren. Ic sel oec dencken, dat oec den gloriosen vader st. augustinus in sijnre eerster bekeringe tot groter // vuericheit verwecte. Hoe veel ionger fol. 17r.
maechden ende ander ionge ende oude menschen tot desen lichte mit groter vuericheit lopende sijn ende tot groter volcomenheit gecomen, niet overmids hoerre cracht ende cloecheit, mer mitter hulpen ons liefs heren, die

nyemant en laet, die mit rechter menynge ende volcomelic op hem beginnen ende al horen troest op hem setten. Ende daerom ist, dat hi ons vermaent ende seit: Betruwet, want ic heb die werlt verwonnen, of hi seggen woude: waerom sidi cleynmoedich ende verveert; gaet voert, genaect den licht ende ic sel u hulp wesen. Dat derde punt dat sonderlinge hinderlic is dit inwendige licht te bescouwen, dat is opgeblasenheit der
fol. 17v. clergiën ende der kunsten inder scriften //, want desen menschen dunct, dat si bet zien dan yemant, nochtan dat si dicwijl te mael blint sijn. Ende hierom vraechden op een tijt die scriben ende die pharizeën onsen lieven here of si oec blint waren, recht of si onweerdelic seggen wouden: Meenstu dat wi oec blint sijn, die die scrift ende die ewe [1]) weten? Doe antwoerde onse lieve here ende seide: Waert dat ghi blint waert: dat is waert so dat u dochte, dat ghi blint waert, so en soudi in desen dingen geen sonde hebben, mer want ghi die scrift weet ende tegens die scrifte doet, daer in ist, dat ghi sondicht. Ende hierom wanneer dese verblint werden, so is dit dat alre meeste gebrec tot den inwendigen lichte te bescouwen;
fol. 18r. want si willen alle dinge // trecken na horen sinne of nadat si lesen inden boeken ende daer worden si dicwijl in bedrogen. Want na dat die apostel seit: Die letter doot, mer die geest is die levendich maect. Ende hierom ist, dat alle ongelove ende twidrachticheit inder heiliger kerken meest gecomen is ende noch huden daechs coemt van groten clercken ende meysters inder scriften, want si willen, als oec augustinus woude, doe hi noch heiden was, mit menscheliker cloecheit ende opgeblasenheit der kunsten ende der ydelre philosophiën die godlike dingen begripen, dat een goddienstich herte mit cloecheit des geloves hem pijnt aen te vangen ende
fol. 18v. te vernemen. Dese menschen en merken niet of si en // willen niet weten, dat groet gesceel ende onderscheit is tusschen den lesen inden boeken ende den rechten smaec ende gevoelen van binnen, datmen meer criget mit oetmoedigen gebede dan mit veel boeken over te lesen ende meer mit zwigen dan mit veel woerden te spreken ende meer mit oetmoediger gelatenheit dan mit opgeblasender kunsten. Hierom seit die propheet: Smaect ende siet, want die here zuet is. Hier en seit hi niet: Leest ende spreect, dat die here zuet is. Want si lesen dicwijl inden boeken opdat si veel weten mogen of opdat si op anderen menschen meysters geheeten werden. Mer daer sal ergent in een hoec sitten een arme mensch, die niet geacht
fol. 19r. en is ende verworpen ende mach-//schien niet veel die scrift gelesen en heeft, ende dese sel meer recht godlikes smaken ende waerheit gevoelen van binnen in eenre corter uren ende meer godlics verstants vernemen ende verstaen dan sommighe menschen in enen iaer zellen crigen in al horen boeken. Niet dat die boeken quaet sijn ende die leer der heiligen, mer dat sommige also vast inder letteren hangen, dat si die waerheit, die daer in besloten is, niet zien noch merken en kunnen. Dat is hem zelven ende oec somtijt ander menschen quaet, want die letter is om die sin; als

1) Wet.

st. anthonius seit totten philosophen, die tot hem quamen ende hem vraechden of die sin eer // waer of die lettere. Doe antwoerde hi: die sin, fol. 19v. want waerom is die letter of die scrift anders dan datmen den sin, die men van binnen voelt of smaect, anderen menschen openbaer of kundich maken sel? Hierom so wie den sin van binnen heeft, die en heeft der letteren noch der scriften geen doen van sijns selves wegen. Want enen rechten geesteliken inwendigen mensche, die mit vueriger mynnen gode aenhanget ende rustet voer dat aenschijn der ewiger waerheit, dien wert meer godliker waerheit geleert ende geopenbaert in enen ogenblicke dan alle die meysters van parijs in langen tiden leren souden van buten mitten boeken, // want die godlike smakende wijsheit en wert niet geleert inden fol. 20r. boeken, mer si wert van binnen gevoelt inden godliken licht, want god werct van binnen wtwert ende wi moeten van buten inwert keren, zellen wi hem gemoeten ende mit hem verenigen. Daerom spreket dyonisius tot thimotheum ende seit: keer om totter radyen, of hi seggen woude: keerdi inwert totten lichte van binnen, dat in di schijnt ende lichtet, ende niet tot enigen meyster van buten om godlike dingen te vernemen, want die meysters van buten willen sommels totten dingen seggen, daer si luttel of niet of en weten noch en verstaen naden inresten gevoelen, mer si willen wat seggen, opdat si meysters // geheeten werden, want si en mogen niet fol. 20v. liden, dat een slecht mensche voelen soude of verstaen van binnen, dat si inder scriften niet en verstaen. Hierom pinen si dicwijl also veel alst in hem is dat voelen geesteliker of inwendiger menschen te wederstaen ende daer tegens te spreken ende te argueren, om dat te niet te maken, hadden sijs macht. Ende ist dat si niet meer en mogen doen, so pinen si hem, dat sijt voer den menschen verduusteren also veel als si kunnen. Mer dat en baet hem niet, want dat mi god van binnen gevet, dat en kunnen si mi mit hoerre nydicheit niet genemen. Daerom ist oec, dat dynosius seit totten zelven thimotheum: sich dat dit die ongeleerde niet en horen, also als // die glose seit: So sijn dat die ongeleerde, die veel scriften van buten fol. 21r. weten ende die meysters geheeten sijn ende nochtan die scriften niet en trecken also als si behoert, mer menen, dat si al inwendich gevoelen inder scrift begripen zellen mit subtylheit hoerre kunsten, mer daer sijn si in bedrogen. Want die smaec ende dat gevoelen geesteliker dingen moet van binnen van der ewiger wijsheit geleert werden, als gescreven staet: Ic selse leiden inder enicheit ende daer sel ic spreken tot hoerre herten, of hi seggen woude: Die geen, die hem trecken van allen wtwendigen ende sinliken dingen ende hem pinen inder herten te wanderen ende voer mijn // tegenwoerdicheit te rusten, die zellen van my die rechte waerheit fol. 21v. verstaen ende dien sel geopenbaert werden, dat dengenen, die dunct dat si wijs sijn, nummermeer te kennen en wert gegeven. Also oec onse mynlike here seit ende danct sinen ewigen vader, dat hi dese dinge verhudet hevet voer den wisen ende hevetse den cleynen, dat is den oetmoedigen, geopenbaert. Mer dengenen, die duncket dat si alleen wijs sijn, dien hevet hijt verhudet, want si opgeblasen sijn in hoerre clergiën ende kunsten.

Daerom seit die apostel: Niet veel der wiser noch der machtiger heeft god vercoren om die werlt te bekeren, mer datter werlt dwaes of ghec
fol. 22r. heet, dat heeft hi vercoren, opdat hi die wise confundiere, dat // is confuus make of bescame ende heeft die crancke, dat sijn die arme menschen, vercoren, opdat hi die starke confuus maecte, dat sijn die machtigen ende die veel scriften kunnen allengieren ende bewisen, die se somwijls zelven lesen, als beerte den zouter las, want si bliven buten op die scrifte ende si en gaen niet binnen.

Die raden of die wielen, die ezechiel die propheet sach, die bliven al opder eerden; want die dieren niet op en gaen, so en gaen die raden oec niet op, ende want die dieren staende bliven inder letteren, so bliven die raden, dat is die sin, die daer in besloten is, blijft oec staende, want dat
fol. 22v. ic een note veel aensie van buten ende datse mi schoen ende goet dunct // sel ic inder waerheit weten hoe dattet smaket, datter binnen verholen is, ic moet die scelle ontwe breken ende dan mach ic zien ende smaken, wat daer in besloten was. Mer ic ducht, quame noch onse lieve here in zulker verworpenheit, als hi op eertrijc wanderde ende dat hi woude leren alsulke dingen als hi doe leerde, dat was datmen die scriften nemen soude niet na dat se luden van buten, mer nadat die waerheit waer, die daer in besloten ende verhudet is, hi soude vervolget werden. Of waert dat die apostelen noch quamen ende wouden leren, als si geleert hebben, men soude seggen: wat willen dese visschers ende leke menschen beginnen,
fol. 23r. want gelijc als die scriben ende die pharizeën doe stonden ende // luenden op die scrift, die voer gheweest had ende die niet te recht en verstonden, also ist noch inder tijt mit den meysters ende clerken, die nu sijn. Ist dat yemant yet seit, dat si niet gelesen en hebben als hem dunct, nochtan dat haer consciencie wel tuget dattet waer is, so seggen si: waer staet dat gescreven, wie seit dat, recht of onse lieve here al wtgesproken had, dat hi binnen heeft ende dat hi niet meer en wist te seggen, of dat hi alleen doer den menschen, die gheweest hebben, spreken soude ende doer nyemant anders. Ende hierom waert dat noch die apostelen ende die heiligen waren ende wouden si leren, als si geleert hebben, die clergie
fol. 23v. ende die meysters souden // hem tegens wesen, als si oec noch seggen ende ic gehoert heb; als men hem seit, wat st. augustinus of gregorius of iheronimus of ander heiligen seggen, so seggen si ende antwoerden: Ja si spraken doe als si wouden, si menschen, ende die tijt is verbi.

Mer gevaltet so dat yemant nu wat scrivet, dat nochtan die waerheit is naden scriften der heiligen, dat si niet en verstaen, noch en voelen, so seggen si: waer staet dat gescreven, ende si brengen dan voert, dat rychardus seit: Mi is suspect alle waerheit, die die auctoriteit der scriften niet en vestiget. O arme menschen, als oec onse lieve here seit totten
fol. 24r. scriben: ghi dwaelt als die die scrift niet en weet, al ist dat ghi // se leest; die waerheit moet waerheit bliven ende die en mach niet veranderen, al ist dat die tijt ende die menschen veranderen. Want also goet is die waerheit in enen armen ongeachten mensche in hoer zelven ende also

waer als si was in st. augustinus of in anderen heiligen, want die waerheit is onwandelbaer ende si wil naect wesen ende niet bemantelt noch crom, mer si blijft die si is in ewicheit. Ende alle heiligen hebben vervult geweest van eenre waerheit ende noch ist die zelve waerheit, die doe was, ende die is noch machtich te spreken doer wien dat si wil. Want si en siet geen persoen aen, dat is weder hi leec of clerc is, abt, prior of monic is, mer daer si hoer openbaren wil, daer toent si hoer zelven. Men mach se wat bedrucken, mer si blijft altoes // boven, want si blijft inder fol. 24v.
ewicheit ende si en wert leyder van nyemant meer aengevochten dan vanden genen diese sculdich waren voert te setten, dat sijn die meysters ende die clercken, want si en mogen niet liden, dat yemant yet weet dan si ende sonderlinge van menschen, die niet hoge geleert en sijn of geenen graed en hebben. Waert dat sijt nauwe merkeden, si en vijnden niet veel vanden propheten, dat grote clercken waren. Die een plach bider ploech te gaen; die ander plach sichamoren te scellen ende men leest oec, dat die kynder der propheten inder woestinen plagen te wesen ende waren dicwijl vanden menschen gec of dwaes geheeten ende niet geacht vanden meyster inder ewe. Want in dien tiden // plagen si den waerachtigen propheten ons liefs fol. 25r.
heren altoes tegen te staen in horen woerden, die si spraken van gods wegen, gelijc als si oec onsen lieven here zelve deden. Wat was david eer hi conync wert dan een scaepharde, als hi zelve seit, dat hi geen scrift en kende. Nochtans heeft dese die heilige geest vervult ende hevet grote clercke laten sitten. Ende hierom so wie die waerheit seit of scrivet, die en spreect van hem zelven niet, mer wt den geest gods, daer alle waerheit wt gegeven wert. Ende hierom is die waerheit te zueken ende te begeren vanden here, die seit: Ist dat ghi die quaet sijt, kunnet uwen kijnderen goede gaven geven, hoeveel meer sel u hemelsche vader geven enen // goeden geest den genen die hem bidden. Want alle mensche, als fol. 25v.
die propheet seit, is een logenaer ende in dien is hi tegens die waerheit. Ende daerom als die menschen luegen spreken, so spreken si van hem zelven. Mer wat ist, dat dese menscen hindert, dat si dat inwendige licht niet zien en kunnen anders dan dat si die rechte mynne niet en hebben, als gescreven staet: kunst die blaest op, mer die mynne die stictet. Hierom ist ons noet dat wi ons in rechter mynnen veroetmoedigen onder gode ende onder alle menscen, want die dore is lege, daer wi doer moeten, dat onse mynlike ihesus christus is, die seit: Ick bin die doer; so wie doer mi ingaet, die sel ingaen ende wtgaen ende hi sel weyde vinden. Hier // om fol. 26r.
laet ons pinen te mynnen, want die mynne mynt ende set die waerheit voert in alle menschen ende begeert horen voertganc in doechden, want si maect hoer alle dinc gemeen ende daerom en can si niet verliesen, mer si wint altoes.

Hoe wi den inwendigen licht genaken.

Ist dan dat ic desen inwendigen licht genaken wil, als die propheet seit: Gaet tot hem ende ghi selt verlichtet werden, so is mi noet, dat ic mi daer toe keer; sel ic dan dit licht zien ende hem genaken dat binnen is,

so moet ic laten dat buten is ende mi inwert keren. Ende dit en can niet geschien volcomelic ten si, dat ic mi pine mijnre natueren ende sinlicheit te sterven ende alle wtwendicheit ende alle curiosicheit te laten ende oec
fol. 26v. alle geselscap ende menich-//voudicheit, die mi hinderlic wesen mach in mynen opsette ende voertgange in doechden. Ende hoe ic dit bet doe, hoe ic desen licht bet genake ende hoe ic dat claerliker zien sel ende meer in mi gevoelen. Ende daerom hoe ic desen licht naerre coem, hoe ic bet sie ende verneem, wat mi noch gebrect ende wat wege dat ic wanderen sel, want daer sijn veel wege, die al leiden tot desen licht, ist dat ic se te recht aensie. Hierom merke ic, dat die creatueren ende die werke gods in vierrehande [1]) manyeren aengesien werden.

Die eerste is, want ic die creatueren of werken ons liefs heren van buten aensie ende merke, wat si van hem zelven sijn ende so en vyndic anders niet dan dat si niet en sijn dan ydelheit, want alle creatuer is
fol. 27r. van // niet gescepen ende tot enen wesen gecomen ende dat bewijst si overmids hoerre dagelicscher wandelbaerheit, dat si also veel in haer is tot niet draget.

Die ander manyer is, dat ic sie ende merke wat dese zelve creatuer is vander gaven hoers sceppers ende dat ic merke dat eynde, daer se god om gescepen heeft, dat is om onsen wil.

Dat derde is, dat ic merke, hoe dat onse lieve here gebruket den dienst der creatueren om sijn oerdel te volbrengen, dat is, dat hi se ons overmids sijner goedertierenheit ende barmherticheit geeft te gebruken tot onser noettorften om hem daer of te dancken ende vuerichliken te mynnen of
fol. 27v. daer wi overmids onsen sonden ende verdienten daer of gepi-//nicht werden. Ende aldus so meendic, dat alle creatuere een instrument is der godliker mildicheit of onser quaetheit ende boesheit een vermynringe der pinen. In desen aenmerken hoer ic, dat alle creatueren mi toe spreken mit driën stemmen.

Die eerste stemme seit: Neem dat di gegeven wert van gode. Die ander seit: Betael of gif weder dattu gode van ons sculdich biste. De derde seit: Vlye die pijn die den genen bereit is, die ons onnuttelike gebruken. Die werlt spreect mi toe ende seit: Sich mensche, hoe dat di god gemynt heeft, die mi om dinen wil gemaect heeft; ic diene di, want ic om dinen wil gescepen bin op dattu dengenen weder dienen soutste, die di ende mi
fol. 28r. gescepen heeft, mi // om dinen wil, di om sijns selfs wil.

Hierom ist dattu voelste, dat di goet gedaen is, so betael dijn scout ende doe daer du om gescepen biste, dat is gode te dienen, hem altoes te dancken ende sijns te gebruken. Du hebste die goedertierenheit sijnre graciën ontfangen, gif hem weder ende betael mit mynnen; hi heeft di alle dinc gegeven tot dijnre noettorft ende hi begeert weder mynne van di. Hierom pijn di hem weder vuerichlic te mynnen ende blijft daer in staende totten eynde; so moechstu hem betalen. Ist nu dat ic dit niet en

1) Lees: drierhande.

achte of veronweerde, so werde ic vanden creatueren wredelic toegesproken ende gedreicht. Dat vuer seit: ic sel di verbarnen, want du niet en doeste dattu sculdich biste ende // daer di god toe gemaect heeft. Dat water seit: fol. 28v.
ic sel di in mi verdrencken. Die eerde seit: ic sel di in mi verswelgen. Die helle seit: du selte van mi ende in mi begraven ende versonken werden. Want alle creatueren, gelijc als si overmids hoerre gescepenheit den goeden menschen dient tot sijnre noettorften, also dreiget si oec die sondaren ende die bose menschen overmids der verdiensten ende der quader conscienciën, opdat si in een ygelike creatuer duchten te liden, dat si gevoelen van binnen, dat si verdient hebben. Daerom is gescreven, dat die ongoddienstige mensche vlyet, al ist datte nyemant en iaget; want also is die quade mensch in zekerheiden verveert, gelijc als die rechtverdige mensche in pinen ende in // zwaerheiden seker is. Daerom die geen, die fol. 29r.
die creatueren aensien ende scouwen tot hoerre wellust ende genoechten ende om haer vleischelike genoechte ende sinlicheit daer in te gebruken, dat niet en trect inwert totten licht, dat is dat si den scepper der creatueren daer niet af en loven ende dancken, die slachten den raven, die noëy wt der arken liet vliegen ende wtsende ende niet weder en quam. Want als hi buten vant daer hi genoechte in hadde, doe versmade hi weder te comen. Ende also sijn dese menschen, want si al geset sijn op wtwendige ende sinlike dingen ende daer in hoer genoechte ende wellust zueken. Daerom versmaden si hem totter herten ende totten lichte te keren. Ende hierom // staet gescreven: Du en selste niet openbaren in die tegenwoer- fol. 29v.
dicheit des heren ydel; dat is, dat ic van allen dingen, die ic buten sie of merke, geladen weder sel comen mit dancke ende mit love voer die tegenwoerdicheit des heren. Also dede die duve, die oec noëy wt der arken liet vliegen; si vloech ledich wt, mer si en quam niet ledich weder; want si vant buten, dat si binnen niet en had, nochtan en mynde si dat buten niet, dat si binnen brochte.

Hierom ist dat heilige ende inwendige menschen hoe si meer die godlike werken van buten scouwen ende aensien, hoe si meer verwect werden tot sijnre mynnen; want als si die ongestadicheit der tegenwoerdiger dingen ende wandelbaerheit merken ende // aensien rechtevoert aldat in deser fol. 30r.
werlt schoen ende lustelic schijnt, dat wert in horen gedachten voer niet gerekent ende versmaet, mer si keren mitter duven te hants weder inwert ende brengen een groen rijs van enen olyve boem in haren mont, dat is lof, eer ende weerdicheit tot gode; want also veel te vuerichliker ende begeerliker keren si hem inwert totter tegenwoerdicheit hoers sceppers, als si inden dingen van buten niet en vinden, dat hem genoecht ende dat hem stantachtich is. Want dat gemoede wert van binnen genoechlic genodet dat van buten van genen creatueren mit genoechten gevangen noch gehouden en wert noch en is. Ende hierom, also dick // als ic inden zienliken fol. 30v.
dingen die onsienlike mogentheit gods ende sijnre wijsheit merke ende mi daer in verwonderde, also dicke keer ic weder geladen totten here, want inden vergancliken ende wandelbaren dingen, die ic van buten sie, so

bekenne ic dengenen, dien ic onverganclic in my zelven mynnen sal.

Hoe wi des inwendigen lichts gewaer werden.

Als wi nu die onrustelicheit der eertscher dingen ende wtwendiger begeerlicheiden in mi gesaticht ende gestillet sijn, te hants wert mijn inwendige gemoede tot vreden gescicket ende overmids inwendige saticheit werde ic der ewiger wijsheit, die in mi lichtet, gewaer, want die
fol. 31r. ewige wijsheit en wil niet woenen noch rusten dan in enen // vreedsamen herte Daerom in welker menschen herten noch die sinlike ende eertsche dingen onrust maken, die en kunnen die ewige wijsheit niet bekennen; als iob tuget, die seit: die wijsheit en is in mi niet, want die gemoeden, die mit vleischeliker ende onnutter sorgen becommert sijn ende verstroeyt, die en kunnen dat licht der ewiger wijsheit in hem niet begripen noch bescouwen. Mer die geen die hem daer of keren ende hem der dingen ontslaen, die hem niet nut noch orberlic en sijn tot hoerre salicheit, die vinden die wijsheit; want als dat gemoede hem trect van
fol. 31v. wtwendigen dingen ende hem in hem zelven vergadert, so wertet starke // ende bequaem gemaect die overste ende die hemelsche dingen te bescouwen. Want wanneer die mensch overmids eenrehande neersticheit hem of trecket van vleischeliken ende sinliken dingen ende genoechten, so wert hem overmids die gracie gods ingestort een geestelike bliscap ende een sonderlinge smaec, opdat hi also veel te meer ende te bet bekennen mach, hoe bitter dattet is, dat hi gelaten heeft, als hi meer zueticheiden vint inden dingen die hi nu volende is. Hierom is dat die wijsheit geheeten is een verholen scat, die begraven ende verhudet is in des menschen gemoede, daer hi bi gemaect ende gescepen is totten beelde ende gelikenisse sijns
fol. 32r. sceppers. Want dat gemoede des menschen is also gescepen, opdat // die godlike wijsheit daer in als in horen spiegel hoer sel weder luchten ende openbaren, ende dat si in hoer zelven die onsienlic is, in horen beelde gescouwet werden. Och of wijt mercten, hoe groet dat die weerdicheit is des menschen, dat hi in hem draget dat beelde gods ende dat hi in hem zelven die tegenwoerdicheit sijns gods altoes overmids bescouwinge criget ende tegenwoerdich hebben mach. Onse lieve here seit zelve: Daer dijn scat is, daer is dijn herte, dat is daer dijn genoechte is ende dijn mynne op rustet, daer is dijn gedachte. Ende daer dijn gedachte is, daer is dijn inwendige woenynge. Want daer heeten wi naden inwendigen mensch te
fol. 32v. woenen, daer wi mit // onsen gedachten ende begeerten in wanderen ende ons becommeren; want diegeen, die haer genoechte in ydelheit deser werlt geset hebben ende setten, al ist dat si dat licht binnen hebben, het lichtet in duusternissen ende en kunnent niet begripen. Ic swige van den gemenen weerliken menscen ende mynres deser werlt; mer dat is iamer ende zeer te beclagen ende te bescreyen, dat also veel geleerder menschen sijn, die kersten menscen willen wesen geheeten ende die mit anderen trouwen gelovigen menscen ter kerken gaen ende willen deelachtich wesen der sacramenten ons liefs heren, nochtan dat hoer herte dicwijl meer in gedachten heeft die leer der heidenscher meysters, die si geleert hebben, als ypocras,

galye-//nus, socrates, plato ende aristotiles, dan si die leer ons liefs heren fol. 33r.
ihesu christi doen. Si dencken meer op die luegen der poëten dan op die waerheit der heiliger scriften. Want dese luegen hebben si beseten mit mynnen, ende die waerheit der heiliger scriften en achten si niet, of si versument; mer dat noch arger is, si houden dicwijl hoer spot mitter waerheit der heiliger scriften ende vervolgen hoer eygen brueders alse die goede kersten, die geern leven souden naden heiligen ewangelio ende nader heiligen leer. Ende daerom ist dat onse mynlike here die scriben ende die pharizeën berispede ende seide: Wee u ghi scriben ende pharizeën, die den slotel der kunsten of der wetenheit draget, want ghi zelve en gaet niet
in ende ghi // belet oec anderen menschen in te gaen. Hierom zellen si fol. 33v.
ondervinden, wattet hem gebatet heeft van buten inder kerken te gaen ende gelovich heeten te wesen ende naden gelove niet te werken, mer dat zellen si voerwaer weten, dat si mitten genen zellen geset werden in geselscap, daer si hier hoer genoechten des herten mit gedachten op geset hebben ende wes leven si hier mynnen ende navolgen, mit dien zellen si gedeilt ende geloent werden.

Wat batet, dat men die waerheit weet of verstaet ende dat men luegen of valscheit voertsettet ende die mynnet; mer aldus en sijn die rechte trouwe ende geleerde niet ende gelovige clercken. Wilt ghi weten, hoe dat
si sijn, hoer van enen, hoe dat hi was, so weetstu al die ander of // du fol. 34r.
moechstese bekennen. Sich wat die heilige geest daer of spreect doer den propheet ende seit: Die ewe sijns gods is in sijnre herten. Ende die ewe sijns heren is sijns willen ende daer in is sijn gedachte dach ende nacht. Want dit hoert totter volcomenheit des geloves, dat men mynne, dat men gelove, ende overmids den werken des geloves, die wt mynnen gewrocht werden, so wert die werlt verwonnen. Ende aldus slachtet die reckelike ende inwendige mensche der duven, die wt der arken gesent wert. Want doe si niet en vant, daer hoer voet op rusten mocht, doe keerde si te hants weder totter arken. Ende also doet een reyn gemoede, alset in deser werlt
niet // en vint, daert sijn begeert mit zekerheiden op setten mach, so en fol. 34v.
wilt niet langer wt sijnre behuetheit der inwendiger gedachten merren, op dattet niet buten gevangen en werde. Meral ist dat wi somtiden mit onsen gedachten wtvliegen op die tijtlike ende wtwendige dingen, wi zellen ons mitter duven haestelic weder in pinen te vlyen in onser enicheit ende rusten der conscienciën, opdat wi daer van alre wtwendiger onrusten vrede ende ruste mogen vijnden ende des inwendigen lichts ende scats gebruken. Dese verholen scat wert gevonde(n) inden gemoede des menschen, als die wijsheit begint op te gaen. Die wijsheit begint op te gaen, als die
waerheit of dat licht der waerheit // geopenbaert, als die onwetenheit of fol. 35r.
duusterheit verdreven wert. Die onwetenheit of duusterheit wert verdreven, als dat gemoede van binnen verlicht wert. Dat gemoede wert verlicht, wanneer dat herte overmits vuerige mynne tot sinen scepper ontsteken ende beweget wert.

Die beweginge des herten ontsteket den menschen van binnen ende

wanneer hi ontsteken is, so wert hi verlichtet; als dan dat gemoede verlicht is, so vlyet die onwetenheit of duusterheit ende wanneer die onwetenheit verdreven is, so openbaert hoer die waerheit ende als die waerheit geopenbaert is, so coemt die wijsheit voert; als dan die wijsheit opcoemt,
fol. 35v. so is die verholen scat gevonden. Wanneer // nu dese verholen scat gevonden is, so moeten wi en verwaren ende verhuden. Want lichtelic werden die dingen verloren, die men onbehoedelic openbaert. Die is die sinen scat openbaert, die vanden menschen begeert daer af geloeft te wesen ende die is die den scat verhudet, die vander gaven der wijsheit, niet inden ogen der menschen van buten hem daer of verheffet of lof begeert, mer die hem van binnen voer onsen lieven here daer of verblidet ende hem alle lof ende eer toe scrivet, alst behoerlic is.

Hierom is groet noet, dat wi gaen ende vercopen al dat wi hebben of hebben mogen, dat is dat wi alle genoechlicheit der werlt of wellust, die
fol. 36r. wi hebben of hebben mogen naden vleisch of der sin-//licheit, overgeven ende willichliken laten, opdat wi desen scat copen ende vercrigen mogen, want wie in die inwendige bliscap geopenbaert wert, die soude mit recht lichtelic versmaden aldat in deser werlt genoechte of vroechde maken mach. Want een reyn consciencie en mach van geenre tegenheit of zwaerheit lichtelic verwonnen werden. Want wanneer si altoes van binnen vander hulpe gods betruwen heeft, so wat si van buten lidet, dat versmadet si lichtelic ende vergetet. Want wanneer si al dat opset hoers gemoets tot begeerten der ewiger dingen trecket, so werden lichtelic wt hoerre memoriën getogen alle die dingen, die verganclic sijn. Si wert on-
fol. 36v. ge-//voelic gemaect, want als dat gemoede overmids inwendige zueticheit vervult wert, hoe bitter dattet is, dat si van buten lidet, dat versmaet si of sijs niet en voelde.

Hierom zellen wi merken ist, dat wi stantachtige ende gesatige gedachten hebben willen, so moeten wi onse herten bedwingen van onmanyerliken verstroeyngen of wtwanderingen, ende dat mach geschien, ist dat wi ons zelven een zeker manyer bescriven ende op setten in welken onse menynge ende begeerte ons herten hem mach oefenen ende onse gedachten gestuert mogen werden ende gevestiget.

Driërhande dingen sijn te merken in onsen gedachten.

Driërhande dingen sijn ons te merken. Dat een is dat onse gedachten
fol. 37r. ende // onse inwendicheit in menigerhande dingen verstroeyt ende wider wegen geleit werden overmids onse sinlicheit ende medewerken onser vianden, also dat wi nummermeer of selden op één bliven. Dat ander is altoes op één ende bi één te bliven. Dat derde is mit saticheiden onse gedachten vander dwalinge te bedwingen ende die verstroeytheit pinen te vergaderen. Dat eerste zellen wi vlyen ende versmaden ende dat en hoert ons van rechte niet te hebben. Dat ander en mogen wi niet vercrigen, want wi van natueren geneycht sijn tot quaetheiden ende altoes vallen vanden enen op dat ander, tensi dat wi vander graciën gods gehouden
fol. 37v. werden, want wi en mogen als // st. pouwels tuget, niet goets denc-

ken van ons zelven als van ons zelven, dat is sonder die hulpe gods.
Ende hierom is een dinc, dat wi hebben mogen alleen mitter hulpen ons liefs heren, dat is want wi noch mit rechter herten niet stadich of stantachtich in onsen gedachten wesen en kunnen, dat wi doch te mynsten ons pinen dicwijl te vergaderen in één ende onse herten bedwingen vander menichvoudicheit ende der verstroeytheyt van binnen ende dat wi altoes pinen na stadicheit des herten te vercrigen, opdat wi dat licht van binnen ende die wijsheit bescouwen mogen. Ende al ist dat wi dicwijl hierin belet ende gehindert werden, nochtan // en zellen wi niet of laten, fol. 38r.
mer altoes van nywes weder beginnen mit rechten betruwen op die goetheit gods, dat hi ons helpen sel. Want nyemant en wert haestelic volcomen, mer al voertgaende naect een mensch tot volcomenheit. Want also lange als een mensch heeft, daer hi in toe nemen mach ende voertgaen, so en is hi noch niet tot volcomenheit gecomen. Ende daerom zellen wi altoes pinen tot volcomenheit te comen, want doechdeliken te arbeiden ende te pinen na volcomenheit, dat wert voer volcomenheit gerekent; als st. bernaert seit: Onse lieve here en is geen dinc onmogelic, want hi mochte diegeen die hi ontfer-//mich wesen wil, te hants van desen anxte fol. 38v.
ende onsalicheit des tegenwoerdigen levens, dat vol becoringe is, haestelic ende sonder merren verlossen ende over voren totter ewiger stantachticheit, dochtet hem nut wesen. Mer hi wil dat sijn gemynde ende wtvercoren overmids veel tribulaciën ende becoringe gesuvert ende gereynicht werden ende also overliden, opdat si overmids veel droefheiden ende zwaerheiden, daer si mede tot hem comen, geleert werden, hoe verre si overmids den sonden van hem gedwaelt waren ende vervreemt. Ende dit geschiet alte male, opdat die gracie ons liefs heren den menschen kundich werde ende opdat hi also onsen lieven here te vuerichliker // mynne, als hi merct fol. 39r.
ende siet, dat hi in sinen sonden van hem niet gelaten noch vergeten en is. Ende aldus mogen wi een ygelic in hem zelven mercken ende bekennen, waer hi is ende hoe hi overmids die barmherticheit gods van sijnre verstroeynge in één vergadert is. Ende want der boeken ende scriften geen getal en is, ende want een ygelic scrijft na sinen gevoelen, so laet ons te samen mit den wisen man een eynde horen alre leringe, die ons noet is tot onser salicheit; dat is: dat wi gode ontsien ende vruchten mit den kijntliken anxte ende van mynnen sijn geboden houden. Want alle heilicheit ende alle scrifte is daer in gelegen, dat wi te male ons zelven ende onse neygelicheit der natueren sterven // conden ende onse(n) wil geheel keren fol. 39v.
inden wille gods ons liefs heren. Mer hiertoe hoert een sterven, dat wi dit vercrigen moeten ende den inwendigen licht terecht volgen. Daertoe moet ons van sijnre ontsprekeliker barmherticheit helpen die vader, die zoen ende die heilige geest, die een almachtich god is. Amen.

Hier eyndet dat boec vanden licht der waerheit.

BIJLAGE V.

fol. 40r. *Hier begint een boec, dat heet een spiegel.*

Want wi van ons zelven niet en vermogen int spiegel der waerheit te scouwen, so laet ons bidden die heilige drievoudicheit ende seggen: O vader inder ewicheit overmids dinen enigen zoen, onsen lieven here ihesum christum, inden bande des heiligen geestes, die te samen één god biste van ewicheit tot in ewicheit, ic roepe di aen mit vueriger begeerten mijns herten ende mit bitteren wtwendigen ende inwendigen tranen; ic valle voer die voeten dijnre onsprekeliker mogentheit ende bidde dijnre
fol. 40v. mynliker goedertierenheit, dattu dijn barmherticheit aen // mi, arme ende onnutte mensche, bewisen wilste. Com mynlike here ende verlicht mijn inwendige ogen also dat ic zien ende bescouwen mach inden spiegel dijnre waerheit. Ontsteke mijn herte ende al mijn binnenste mit dijnre mynnen, opdat ic di mit alle mijnre herten, mit al mijnre crachten ende mit al mijnre zielen mynnen ende aenhangen mach om di zelven. Sende mi, barmhertige here, dijn smakende wijsheit overmids der gaven des heiligen geests, die mi van binnen leer ende regiere, hoe ic wanderen ende voertgaen sel in dinen wege, also dat dijn meeste lof ende eer altoes in mi geschie hier ende inder ewicheit. Want dat is mijn uterste begeerte, als di, mynlike
fol. 41r. here, kundich is, boven al dat wesen // mach in hemel ende in eerden. Hierom, goedertieren ende mynlike here, wanttu overmids dijnre genaden mijn inwendige ogen een deel opgedaen hebste, so sie ic overmids dinen lichte, hoe dattu inden ouden testament geboetste den kijnderen ysrael, dat si die arke des testaments over die iordaen dragen souden, dat si int midden der iordane, daer die arke stont, souden nemen twalef stenen ende dragen die opt lant over die iordaen ende dat si xij stenen souden nemen vanden lande ende die weder dragen ende leggen, daer si die ander genomen hadden. Daer du ons mynlike here bi beteikenste ende te kennen
fol. 41v. geves, dat wi inder tijt des lichts // of des voerspoets ons niet en verheffen noch en verwanen, mer, di scepper des lichts, daer of dancken ende in dinen licht leren, hoe wi ons hebben souden, als die duusternissen quamen, opdat wi vander droefheit niet verswolgen en werden, mer dat wi spreken souden ende nemen mitter herten, dat die heilige iob seit: Die here heeft gegeven, die here heeft weder genomen, also alst den here behaechlic was, also ist geschiet; die naem ons heren si gebenedijt. Ende als die duusternisse tegenwoerdich waer, dat wi gedencken souden des lichts ende ons totti mynlike here verheffen ende al onse troest ende hope in di setten
fol. 42r. ende verbeiden dijn goedertierenheit mit rechten betruwen //, dat dijn licht weder comen sel als dijnre goedertierenheit nutte ende orber dunct; mer nu, mynlike here, want mijn memorie cranc is ende glidelic ende want ic dicwijl, als ic in duusternissen bin, der dingen vergete, die mi nutte ende orberlic waren te dencken ende die ic overmids dijnre goetheit in dinen lichte ende spiegel der waerheit gesien heb ende verstaen, als dat si mi

nutte sijn tot mijn opset ende mijn salicheit, ist dat ic overmids dijnre mynliker hulpe mi tot enen inwendigen ende begeerliken leven geven wil, dat ic voer alle dinc begeer, dat inder tijt is of wesen mach, als du mijn wtvercoren weetste, dien alle herten kundich sijn, // hierom heb ic op fol. 42r.
geset ende begrepen van dijnre genaden, als dat ic die dingen, die mi in dinen lichte ende in dinen spiegel der waerheit overmids dijnre goedertierenheit gheopenbaert ende vertoget werden ende mi behulpelic sijn tot mynen opset ende voertganc in doechden in scriften setten wille, opdat ic zien ende merken mach als die duusternissen coemt, wat ic inden licht gesien heb ende dat ic oec mach merken ende zien, wat mi noch gebrect van rechter volcomenheit ende niet omdat ic yemant leren wil, want daer bin ic al te plomp ende snode toe, mer opdat ic mi hier in spiegelen mach ende zien hoe verre of hoe na ic bin den rechten wech ende opdat ic altoes overmids desen // spiegel verwect mach werden mi te beteren fol. 43r.
ende mijn herte verheffen totti, mynen lieven here.

Hierom wat hier in gescreven is, daer yemant in verbetert of gesticht mach werden, daer sel men gode of dancken, die een gever ende een vertoenre is alles goets ende ist, datter anders yet in gevonden wert of dattet niet also bequamelic geset en is, dat sel men mijnre onwetentheit ende ongeleertheit toescriven ende onsen lieven here mynliken voer mi bidden.

Wat dat eerste begrijp is, totter waerheit te comen.

Inden eersten is mi van mynen mynliken here dit in sinen lichte ende inden spiegel der waerheit vertoent, dat ic vrilic van binnen op sinen troest begripen sel sonder weder wille al // dat te liden ende te dogen fol. 43v.
ende verduldelic te verdragen mit sijnre hulpe, dat die mynlike here op mi gestadet, in wat manyeren of in welker wijs dattet op mi vallen mach van binnen of van buten, op my zelven of op mynen naesten.

Voert en sel ic niet alleen begripen verduldelic te liden al dat mi toe coemt, mer ic sel oec tot gode vrilic mi over neygen ende in mi zelven opsetten ende begripen altoes meer te dogen, ende sel mi zelven geheel leveren inden vryen wille gods, also wat hi inder ewicheit van mi begrepen heeft te doen, dat dat mijn meeste vroechde si; so mach ic dogen sonder dogen. Want al dat ic inder natueren van buten of van binnen dogen mach, dat sel mi een // vroechde wesen, ist dat ic mi algeheel onsen lieven here fol. 44r.
overgegeven heb ende vrilic begripen nae sinen liefsten wil te leven in rechter gelatenheit. Ende ist dat ic mijns selfs aldus in liden vertegen heb, so sel ic mijn viande mynnen ende bidden voer diegeen, di mi vervolgen. Want waer mijn geest eendrachtich ende eenswillen mit gode ende ic mi te male overgegeven had in gelatenheit, so waer ic salich ende onwandelbaer, want so waer mi troest ende ontroest, hebben ende verderven, ende alle tijtlike verwandelinge gelijc in vroechden ende ic hadde al dat ic woude ende ic en soude niet mogen willen, dat ongescicket of ontamelic waer of tegens den wille gods, ende aldus // soude ic mi zelven verwinnen fol. 44v.
ende alle dinc, ende besitten die rijcheit, daer alle goede ende vrye opset of begripe in eynde ende beginne.

Hoe dat een mensch geestelic mach werden.

Wil ic dan een waerachtich ende redelic monic of geestelic mensch werden in rechter doechsaemheit, so sel dit mijn begin wesen ende het is oec een waerachtich beginsel alre heilicheit, dat ic mijns selfs te gronde versaken soude ende alre eygentheit vertye ende zelve mi gehelic overgeve inden wille gods, dat hi mit mi doe, hoe ende wat hi wil, sterven, leven, helle ende hemelrijc, zuet ende zuer, lief ende leet, ende al dat god op mi gestaden ende verhengen wil in tijt ende in ewicheit; dat sel mi al
fol. 45r. gelijc comen, bin ic mijns // zelves terecht wtgegaen, als voer geset is; const ic mijns selves los ende ledich wesen, gestorven, beroeft, ende wtgaen recht of ic mijns selfs niet en waer ende of mi niet en bestonde, dat ic mi mijns zelves yet onderwonde, wtgenomen die sonden weder te staen, so waer ic zeker arme van geest. Want wie is armer dan die geen, die al doet, dat hi vermach ende niet daervoer en begeert dan dat hem god van binnen geven wil.

Nu is noch een ander gedoechsamheit, daer ic mi zelven waerachtelic in bekennen mach, of ic vanden geest gods geleit werde of niet ende oec
fol. 45v. mogent die geen merken, die mit mi ommegaen, want ist dat // ic van den heiligen geest geleit werde, so moet ic ummer van buten tonen in woerden ende in werken, wat die heilige geest van binnen raet ende leert. Want so waer die heilighe geest coemt ende is, levet ende regniert, daer leert hi ende brenct van binnen alle sachtmoedige onderworpinge, doechsame goedertierenheit, dat overmids sijnre gave ander menscen gesticht ende verbetert mogen werden, in dien dat si aensien ende merken des menschen wanderinge van buten, sijn goedertierenheit ende sijn lijdsaemheit van binnen ende van buten, als die vanden heiligen geest gedreven ende geleit werden.

Hierom ist dat ic comen wil totter overster vroechden, so moet ic mit
fol. 46r. williger herten ten mynsten na // mynen inwendigen mensch bereyt wesen ende geven mi totter nederster ellendicheit. Want so wat zwaerheit of tegenheit, dat mi over den hals vallen mach van buten als honger, dorst, coude, ziecheit, versmaetheit, sterven, leven, totter doot toe en sel ic niet verkiesen [1]) noch om bate noch om scade; oec en sel ic mijn liden niet groet achten tegens dat ander lude liden, mer ic selt oetmoedelic dragen sonder beclagen totter uterster noettorft toe, want ist dat ic mijn lichaemlike smarte ende mijn liden groet acht ende reken ende dat zwaer wegen wil van binnen of van buten, so dat ic daer merkelic mede becommert bin
fol. 46v. van // binnen, so en mach ic niet vriwillichlic liden. Ende ist dat ics liever niet en heb, dat ic wat heb of simpelic myn dan meer, also dat ic mi niet temale en laet inden handen gods, so en voele ic noch niet terechte ende ic leve noch mi zelven ende bin mijns selves ongestorven. Want vrywillich liden ende arm te wesen van geest, dat en heeft geen verkiesen, want in tween punten, dat is in werken ende in liden, so is sonderlinge

1) d. i. er tegen hebben, mij verzetten.

alle heilicheit geset ende bevaen, als gescreven staet: Dat is een goet of een heilich leven goet te doen ende quaet te liden, want anders en is geen heilicheit dan also veel als ic overmids in werken der graciën gods mit vryen // wil volbrenge mit den werken, ende also veel ic my ver- fol. 47r. nederen ende onderwerpen can in gedoechsaemheit onder gode ende onder alle creatueren om god al dat te dogen ende te liden dat hi op mi gestaden wil hier ende inder ewicheit ende also veel mach ic merken, dat ic toeneme inder rechter doecht. Ende dit sel ic al blidelic ende vrilic ontfangen van binnen totten love gods sonder enige murmeraciën ende dat oec niet zwaer achten. Want liden ende dogen van mynnen, dat is alte zeer edel in hem zelven, conste ict overnatuerlic inden geest gesmaken ende gevoelen. Ende waert dat ic eens merkelic ende bevoelic aengesien had die binnenste ons mynliken here ihesu christi, ic en soude daerna num-// fol. 47v. mermeer dogens ende lidens quijt willen wesen, mer ic soudes altoes meer begeren ende bidden, dat ic weerdich mochte wesen geestelikes ende godlikes lidens te ontfangen. Dat waer een reyne ende vry ende salich liden, dat ic daer toe comen mocht, dat ic onverdienlic ende sonder zake liden mocht, als onse lieve mynlike here ihesus christus van puerre mynnen voer ons geleden heeft om alre menschen salicheit. Want een mensch, die van puerre godliker mynnen lidet, also als christus van mynnen leet ende als die heiligen geleden hebben, die onsen lieven here na gevolget sijn overmids mynne, die en can niet willen noch vermogen, dat hi des lidens quijt waer, niet meer dan een god mynnende mensch begeren can, dat hi go-//de fol. 48r. niet minnen en soude.

Hierom ist dat ic een god mynnende mensch bin, so en sel ic nummermeer begeren na mynen oversten deel of reden des lidens quijt te werden of te wesen, also verre als die eer gods daer in gelegen is. Want mynne en mach niet ledich wesen, si en wil altoes liden of werken ende hoerre natueren volgen hier ende inder ewicheit. Oec weet ic wel ende merke, dat nye geen mensche, hoe groet, hoe rijc, hoe machtich hi is inder werlt, die sonder liden wesen mach, hi en heeft ummer dat een of dat ander van binnen of van buten aen hem zelven of aen sijn vriende of goede. Mer sonderlinge coemt den geesteliken menschen ummer yet toe te liden, daer sie of bedruct of // gequelt werden, die een aldus ende die fol. 48v. ander also ende hoe si geesteliker sijn, hoe si meer aengevochten werden, als diegeen weten mogen, diet gepruefi hebben of prueven alle dagen, die in cloesteren of in vergaderinge woenen ende sonderlinge diegene, die enich gebreck of ziecte hebben of enige crancheit, also dat si der gemeenten niet volgen en mogen ende wanneer men hem dan niet geloven en wil noch hoerre crancheit mynlike dragen, alst dicwijl gevalt, dan wert die mensch van binnen ende van buten gepinicht, ende dan heeft hi een gelikenisse mit onsen lieven here ihesu christo, die van buten, doe hi aen den cruus henc, vanden ioden bespot, berispet ende versmaet was, want si sinen woerden // niet en geloefden. Ende van binnen wert hi gepinicht fol. 49r. overmids medeliden sijnre liever ende gebenedider moeder ende sijnre

vriende ende sijnre wtvercorenre, die hi hoer liden waerliken droech in gebenedider herten mit mededogen.

Hierom wanneer onse lieve here aldusdanige dingen of liden op mi gestadicht, so en sel ic mi niet bedroeven noch beswaren ende daer om dencken, dat mi god gelaten heeft ende vergeten, mer ic sel dencken, dat alsulke dingen sijn ende hebben geweest altoes dat leven der heiligen. Ende hierom sel ic mi hierin merkelic verbliden, dat mi onse mynlike
fol. 49v. here hem zelven ende sinen heiligen ummer wat ge-//lijc maect.

Dat wi ons zellen pinen gode te loven.

Mit gronde mijns herten sel ic mi daer toe pinen ende wennen in allen dingen onsen lieve here te loven ende te dancken in alle sinen creatueren, die ic sie of hoer of begripen can in al dat hi gescepen heeft in hemel ende in eerde, in die zee ende in allen afgronden ende ic sel, als die propheet seit, den here benediën in alre tijt in voerspoede ende in tegenheit, ziec ende gesont, mer boven al sel ic mi sonderlinge pinen hem te loven ende te dancken in druc ende liden ende als mi wederwil geschiet. Want enen mensch en is sommels niet anxteliker dan dattet al na sinen wil geschie ende daerom wil ict mynen mynliken here alte
fol. 50r. mael betruwen // ende hem in allen te loven ende dancken; want gode te loven ende te dancken, dat is dat eygelicste werc dat die hemelsche geesten ende die heiligen oefenen ende hantieren zellen inder ewicheit.

Voert en sel ic mynen oversten noch nyemant anders alte moeylic wesen om enich dinc te vercrigen, dat mi gadelic is of noettorftich of dat ic geern hadde, mer ic sel sympelic seggen mijn gebrec of mijn begeerte ende laten hem voert daermede begaen, so houde ic vrede in mi ende in anderen menschen. Ende wanneer mi die dingen geweigert werden, die ic begeer, daer sel ic mi sonderlinge in pinen te verbliden ende mynen
fol. 50v. gemynden te dancken //, mer sonderlinge sel ic mi pinen hem te loven ende te dancken, als mi die dingen geweigert werden of tongoede gemaect, die mi noettorftich sijn of daer ic merkelike lieft toe heb. Want het en is niet groet, dat ic mi lide inden dingen die my geen sonderlinge noet en sijn ende die ic wel ontberen mach, mer dat ic my lide ende gebreck heb inden dingen, die mi noettorftich sijn ende dat is verdienlicste. Want also veel als ic mi om gods willen liden ende dogen can mit vryen wil in dien dingen, die mijnre natueren tegens sijn, also bin ic arme van geest. Een trouwe ziele die gode mynt, die verkiest altoes dat hoer zwaerste
fol. 51r. is te liden al ist dattet den vleisch tegens is, opdat si horen gemyn-//den yetswat geliken mach ende hoer overformen in sinen liden. Want ic en sie noch ic en weet genen zekeren wech dan dat cruce christi aen te nemen ende daer aen te leven ende te sterven. Want dat is die rechte leder daer men mede op clymmet totter waerachtiger bescouwinge gods ende wie enen anderen wech zuect of gaet dan onse gemynde here ihesus christus ons gheleert ende voergegaen heeft, die dwaelt alte zeer. Want hadde enich beter of zekerre wech geweest of saliger, hi had se sijnre liever moeder ende sinen vrienden gewijst ende geleert. Hierom wil ic mi mit

st. pauwels altoes pinen te verbliden inden cruce ons liefs heren ihesu christi in welken mijn // salicheit ende dat leven in gelegen is; dat is te verbliden in druc ende in liden ende in tegenheiden ende hem daer of te dancken. Ic sel mi pinen dat ic mijn liden ende pijn, die ic dicwijl heb ende lide, sonderlinghe van elker pine dancke ende love ende ic sel hem dat liden mit blider herten offeren ende daer niet voer begeren hier noch inder ewicheit, mer dat hi al die pine, die ic lide, nemen wil in ofcortinge ende in hulpe der zielen in den vegevuer, opdat si te eer bi hem comen. fol. 51v.

Want ic en wil niet meer begeren dan dat hi my van mynnen geven wil. Want bin ic lijdsaem in mynen liden, dat is sijn werc ende niet van mijnre cracht noch starcheit, want van mi zelven en heb ic niet dan // crancheit ende bereytheit totten sonden. Ende hierom ist dat ic mijns zelves te recht wtgegaen bin ende gestorven in hem, als voerscreven is, so en sel ic anders niet begeren dan aldus ende so sel dit mijn hoechste vroechde wesen. Want gode te loven ende te dancken in druc ende in liden van buten of van binnen, dat is dat zuetste geluut ende die zuetste stemme, die men inden hemel horen mach ende daerof criget dat hemelsche hof ende geselscap een sonderlinge verwonderinge ende bliscap ende si werden sonderlinge van nywes ontsteken ende verwect tot nywen love ende nywer bliscap. Hierom en sel ic mi niet laten verdrieten noch cleynmoedich wesen, al ist dattet liden langer // duert dan mijn sinlike natuer geern naem. Oec en sel ic mi niet ontsien of sorgen voer enich liden of zwaerheit, die mi toe comen mach; want dat hindert alte zeer inden voertgange, mer ic sel dencken, dat den dage genoech is sijn quaetheit. Ende ic sel mi zelven mit vryër herten offeren mynen lieven ende mynliken here als dat hi mit mi doe al dat hi wil in tijt ende in ewicheit. fol. 52r. fol. 52v.

Dat twevoudige ende gevensde oetmoedicheit is te scuwen.

Twevoudicheit ende gemaecte of gevensde oetmoedicheit is nu dicwijl ende regniert oec zeer onder geestelike menschen ende dat noch arger ende quader is. Twevoudicheit of gevenstheit heet nu cloecheit ende vroetheit te wesen. Mer, minlike here, wat ist // dat ic segge, dese menschen, die aldus doen, kunnen dat sijn die geen die men nu verheffet of die dingen beveelt? Mer één dinc weet ic, dat men die ewige waerheit niet bedriegen en mach. Ende hierom sel ic mi pinen sonderlinge dese twevoudicheit ende dese gevensde oetmoedicheit te scuwen ende seggen mitten monde, dat ic mitter herten meen, opdat ic nyemant en bedriege ende dat ic oec niet en bin vanden genen, daer die propheet of seit, dat si inder herten ende inder herten gesproken hebben. fol. 53r.

Oec en sel ic my voer den ogen niet veroetmoedigen noch van oetmoedicheit liegen als sommige menschen doen, als men hem yet vraecht van geesteliken dingen of anders dat si mach-//schien wel weten ende seggen, dat si daer niet of en weten, op dat si oetmoedich heeten. Dat sel ic scuwen ende ist dat ic van enigen dingen gevraecht werde, ic sel oetmoedelic mijn gevoelen seggen, mer ist dat ic mi scame overmids eerbaerheit der geenre, daer ic of gevraget werde, so sel ic swigen ende ist dat fol. 53v.

men mi meer vraecht, so sel ic oetmoedelic seggen mijn gevoelen, opdat ic niet zwigende een philosophe geheeten en werde ende opdat men in mi niet en vermoede, dat ic niet en heb, mer ic sel mi van buten tonen als ic van binnen [1]) bin. Want een twivoudich of gevenst mensch en can num-
fol. 54r. mermeer rechtelic verlicht werden // van binnen, want hi heeft altoes sijn oge wtwert ende zuect in allen dingen hem zelven ende dat is tegens der mynnen. Want die mynne en zuect hoer zelven niet. Oec is een gevenst mensch hatelic voer gode, als gescreven staet, dat die heilige geest der disciplinen vliet den gevensden. Hierom sel ic mi pinen te horen, dat die here seit: Leert van mi, want ic sachtmoedich bin ende oetmoedich van herten, want geen doget en scarpet meer dat inwendige gesichte dan rechte waerachtige oetmoedicheit, want si doet begeren scarpheit ende verworpen leven ende dit is een spise der oetmoediger herten als onse mynlike here
fol. 54v. selve // ons bewijst heeft mitten werken ende mit sinen leven. Want neder-gaen in oetmoedicheit, dat is opgaen boven alle hoecheit. Ende hierom is mi noet, dat ic die oetmoedicheit oefen in alle mynen werken van buten ende van binnen. Want alle die gaven, die ic van gode ontfae ende alle die goede werken overmids sijn gaven, die moeten alle bedect wesen mit oetmoedicheit, zellen si gode behagen, want waerachtige oetmoedicheit is die gront van allen doechden, die alle doechden onthout, als die propheet seit: In onser oetmoedicheit heeft hi onser gedocht ende heeft ons verlost van onsen vianden.

Hierom moet ic mi zelven in rechter oetmoedicheit also onder gode geven
fol. 55r. dat // mi god mit smake noch mit troeste noch mit al sinen gaven, die hi geven mach, verheffen en mach, noch mit geenre zwaerheit of mistroest van binnen of van buten bedrucken en mach noch verslaen. Want al is oetmoedicheit ende vriheit dat een tegens tander, in horen werken nochtans sijn si altoes ongescheiden. Want gelijc als dat herte in vrier weerdicheit opgaet tot gode in ewiger rusten, also gelikerwijs gatet oec in waerheiden mit oetmoedicheit neder ende scict hem zelven in gode in die zelve ewige rust.

Ende hier is nedergaen ende opgaen gelijc in edelheiden, want sijn leven
fol. 55v. ende werken wt enen gronde der waerheit volgen sel, so moet ic mi al-//so neder bugen ende mijns selves vertyen onder alle menschen also dat mi eer noch rijcdom, noch vriende noch mage noch al dat mi die werlt van buten bieden of tonen mach noch alle voerspoet mi niet verheffen noch verbliden en mach. Ende dat oec nye geen zwaerheit noch gelatenheit mi verdrucken noch verladen en mach. Want een recht oetmoedich mensche siet altoes op hem zelven, wat hem gebreket ende hi en achtet niet veel, dat hi gedaen heeft of wat hi heeft, mer sijn inwendige gesichte ende sijn begeerte is al geset op een sterven sijns selves om die eer gods, ende wat dat mynre is dan dat, dat dunct hem cleyn ende is sijn gesichte ende
fol. 56r. sijn-//re begeerten als niet.

Nu merke ic voert ende sie, dat mi noet is tweërhande oetmoedicheit,

1) Het HS. leest: buten.

dat is tot gode ende tot mynen evenmensch. Eerst sel ic mi mit williger herten veroetmoedigen ende vernederen voer onsen lieven here also dat ic mit herten gevoelen sel, dat ic niet en bin noch niet van mi zelven en heb dan crancheit ende bereytheit ten sonden ende tot alre gebreckelicheit ende dat ic sonder hem niet en vermach, opdat ic van sinen gaven mi niet en verheffe, mer hem altoes lof ende eer geve, wantet hem mit recht toebehoert ende anders nyemant ende also blijft die doecht behouden.

Tot mynen // naesten sel ic my veroetmoedigen mit rechter herten also, fol. 56v. dat ic dencken sel ende menen, dat ic nyemant gelijc en bin in doechden, mer dat ic enen ygeliken beter sel rekenen dan mi zelven. Want ic nyemants consciencie also wel en kenne als mijns selfs, daerom sel ic van elke(n) mensch bet vermoeden dan van mi zelven ende hoer werken ende hoer ynnicheit ende gebet beter betruwen te wesen dan dat mijn. Want ic en sel nyemant oerdelen naden aensicht van buten, want daer sijn veel menscen, die zeer ront schinen van buten in horen woerden ende zeden, die nochtan heilige oefenynge hebben tot onsen lieven here van binnen of die inder voersienicheit gods // hoge boven mi noch toe comende geset fol. 57r. sijn, want onse lieve here en siet ons niet aen, als wi sijn, mer als wi ten lesten wesen sellen. Daerom ist dat gescreven staet, dat sommige comen zellen inden lesten dage ende seggen: Here, en hebben wi niet in dinen naem geprophetiert ende veel myrakelen gewrocht, mer hi sel hen antwoerden ende seggen: Gaet van mi, ghi werkers der boesheit; ic en heb u niet bekent, dat is te verstaen in zulker maten, dat gi mi inder ewicheit behaechde. Hierom is mi sonderlinge noet, dat ic mi altoes veroetmoedige onder gode ende onder alle creatueren, altoes aendenckende mijns // selves crancheit, want ist dat ic mi zelven wel aenmerke, so en fol. 57v. sel ic niet lichtelic yemant ordelen, mer ic sel hem bevelen die alle herten kent ende dien nyemant ontvlyen noch ontsculen en mach.

Dat wi altoes sellen pinen na onser macht te wanderen voert aenschijn gods.

Ic sel mi sonderlinge pinen ende begripen in mijnre herten altoes te wanderen na mijnre crancheit voer den aenschijn gods. Want in sinen lichte mach ic waerachtich licht scouwen ende nergent anders, ende in desen licht sel ic mi zelven nauwe merken ende zien, wat ic geweest heb, wat ic bin ende wat mi noch gebreckt vander rechter doecht, want hierin fol. 58r. staet alle mijn voertganc //, wil ic mi pinen gode te behagen ende doechden te vercrigen. Oec moet ic merken ende nauwe aensien, wat in mi gaet overmids mynen woerden ende zeden. Ic sel oec dencken, wat mijn beginsel geweest heeft, doe ic geboren was ende wat mijn eynde sel wesen, als ic sterve. Ende oec sel ic noch dencken, wat mijn beginsel heeft geweest, dat is dat ic wt gode gecomen bin ende wat mijn eynde wesen sel, want dat is god, die alle creatueren begin ende eynde is.

Hierom sel ic mi pinen dicwijl mijn herte op te heffen tot mynen mynliken here ende sel hem mit al mijnre herten dicwijl mi selven ende al dat ic bin ende vermach offeren ende mi zelven overgeven // in sinen fol. 58v.

liefsten wil. Voert sel ic op setten ende begripen ende dat mit alle mijnre herten pinen hem dicwijl te loven ende te dancken van alle den goede, dat hi mi van mynen kijntschen dagen gedaen ende bewijst heeft ende noch alle dagen bewijst, mer ic sel hem daer sonderlinge of loven ende dancken, dat hi mi gegeven heeft, dat ic ongeacht ende versmaet bin ende niet gerekent, want daer gevoel ic merkelic baet in tot mijnre salicheit. Daerom heb ic vercoren ende wil noch verkiesen versmaet ende verworpen te wesen inden huse gods, liever dan te woenen inden tabernakel der sondaren; want ic gevoel daerin sijn sonderlinge mynne tot my. Want
fol. 59r. het is ende sel menigen menschen een ewi-//ge scade wesen, dat hi vroe voert geset wert ende verheven ende sel des nummermeer verwinnen, alst hem oec tot volcomenheit wel noet waer. Ende also ducht ic, mocht mi geschiet hebben, want die here kent al dat in mi is ende ic meen, dat ic nummermeer gecregen en had, dat ic vander genaden gods heb, al en ist niet veel nadat mi noch gebreket of dat ander goede menschen gehadt hebben ende noch hebben, had ic geacht ende gerekent geweest. Hierom bin ic mynen gemynden here hier of sculdich sonderlinge te loven ende te dancken, dat ic sonder wtwendige becommeringe ende tijtliker sorgen
fol. 59v. mijn herte vrilic opheffen mach also dicke als hijt van // sijnre genaden geeft ende mi pinen mit hem te verenigen, die mi al in al is ende daer ic al in vinde, wat enich goddienstich herte begeren mach, want wil ic een geestelic mensch wesen, so sel alle mijn drift ende iach van binnen wesen, hoe ic sympelic god mit gode gebruken mach ende mi mit hem verenigen boven alle verstant ende onderscheit. Ende dit en mach niet geschien, ten si dat ic eerst mijns selves leer sterven ende gode leve, als voerseit is, ende dat ic mi te male in gode laet. Ende hierom wil ic pinen mi van nywes te beginnen ende vergeten al dat is geleden ende zien wat
fol. 60r. mi noch gebreket ende pinen mi daerna mitter hul-//pen gods te arbeiden. Want mijn mynlike here heeft mi beloeft, dat hi mi niet laten en wil, ist dat ic al mijn hoep ende troest op hem te male ende in hem setten wil. Ende hi wil mi van binnen verlichten mit hem zelven ende mi onderscheit leren ende wisen van sinen gaven ende van allen doechden, die mi noettorftich sijn tot mijnre ewiger salicheit, want hi is dat licht, dat alle menschen verlicht, die in deser werlt comen.

Hierom wil ic mi pinen mijn ogen op te heffen totten here, daer mi alle salicheit of coemt. Ic wil mi pinen te vergeten mijn volc ende dat huus mijns vaders ende horen wat die here in my spreket. Want hi
fol. 60v. spreect vrede in sinen volc ende totten genen // die totter herten keren. Hierom geve ic u oerlof alle dat buten is also veel alst mi mogelic is ende werp al mijn sorge ende gedachten inden here, want hi sel mi weder besorgen, want hi en slaept niet noch hi en is niet vakich, die ysrael behoedet.

Hoe onse gelove, hoep ende mynne sonderlinge vereniget mit gode.

Nu slae ic op mijn inwendige ogen ende merke inden lichte gods ende inden spiegel der waerheit, dat drie doechden sijn sonderlinge, die mi ver-

enigen mit gode ende die oersake ende begin sijn van allen anderen doechden, dat sijn gelove, hoep ende mynne. Nu moet een ygelic na desen drien voertgaende hebben twe vri begripe, daer si op gefundiert zellen werden // fol. 61r.
ende op rusten.

Dat eerste vri begrip, daer onse gelove op gefundiert is, dat is dat ic overmids der hulpen gods begripen sel mi selven op te heffen boven alle hemele mit enen eenvoudigen sien in enen god, daer ic in geloven sel, dat hi hemel ende eerde ende alle dinc gescepen heeft van niet ende hiermede wert mijn gelove gefundiert in gode.

Ten anderen male sel ic mit vryën wil begripen al dat te geloven, dat die heilige kerke hout ende geloeft. Ende hierin sel ic mi also merkeloes ende eenvoudich van gronde in houden also dat mi mijn eygen sin noch mijn natuerlike reden niet twivelachtich noch wanende ma-//ken mach. Ende fol. 61v.
dat mi oec geen creatuer hoe heilich dat si schijnt of wat si wonders of myrakelen werken mochte of nywicheit van gelove inbrengen mochte. Dit sijn twe begripen, die ons gelovich maken ende int gelove behouden sonder dwalinge. Dat eerste begrip der volcomenre hopen ende daer si op gefundiert is, dat is dat ic overmids der graciën gods op nemen sel of begripen, dat ic overmids der verdienten ons liefs heren ihesu christi mit vryën herten mi tot gode geven sel mit rechten ende ewigen betruwen ende alle mijn hoep ende troest in hem setten, so heb ic vrede ende hiermede wert die hoep gesadet ende ghe-//stillet ende gefundiert op die rijc- fol. 62r.
heit gods.

Ten anderen male sel ic vrilic begripen gode boven al te betruwen alder dingen, die my noet sijn of mogen wesen hier inder tijt van binnen of van buten. Ende hierin sel ic so eenvoudich bliven, dat ic aen geen creatueren troest noch hulp en zueke, ten si redelic ende totter eren gods, ende wes mi geschiet van enigen creatueren, ist lief of leet, dat sel ic ontfaen vander hant gods voer mijn alre best, so mach ic ledich bliven ende sonder verdriet inden dingen. Oec sel ic mi also geheel in gode laten oetmoedelic, bin ic ziec, bin ic gesont, of in wat anxte of node, dat ic bin // fol. 62v.
dat ic mijn troest ende hoep in hem meer setten sel dan in eniger medicinen of boetinge, die tegen die eer gods mach dragen ende hiermede is der rechter hopen genoech.

Nu dat eerste vry begrip, daer die mynne in begint. Dat is dat ic wt enen vriën gronde ende inder cracht des heiligen geests begripen sel onsen lieven here ewelic te mynnen. Ende in desen begripe sel ic my also eenvoudelic ende also geheelic mit mynnen in mynnen geven, dat ic anders nyemant en sel leven dan der ewiger mynnen gods ende dat ic in mijnre eenvoudicheit anders niet en weet noch en gevoel dan mynne. Want leve ic der mynnen gods geheel, so heb ic een vri insinken mit mynnen ende in deser ma-//nyeren wert mynne beseten. Ende ist dat ic der mynnen fol. 63r.
volge mit eenvoudigen ingange tot inden gronde alre eenvoudicheit, so coem ic overmids gelove boven gelove in een weten ende ic come overmids hope boven hope in een hebben ende overmids mynne in een be-

sitten. Ende dit is dat eerste begrip, daer onse mynne in gefundiert wert ende geënicht der ewiger mynnen, die god zelve is.

Ten anderen male sel ic begripen mi zelven te mynnen ende alle menschen tot den dienst gods, want in wat manyeren dat ic mi zelven of enige creatuer anders myn dan onsen lieven here mede te dienen, dat en is niet te rechte ende dat sel mi benemen die innichste wise of manyere
fol. 63v. der doecht ende den eenvou-//dichsten inganc in gode. Ende hierom ist dat ic mi zelven ende alle dinc mynne om god ende tot god, so gebruke ic mi zelven ende alle dinc redelic ende geordinierdelic tot den love ende totter eren gods na sinen wil. Ende also wert mynne wel geordiniert in mi tot gode sonder omme zien ende tot allen creatueren, want mynne leydet mi eenvoudelic in gode ende dit is mynne sonder waer om, die mi weselike salich maect. Ende mynne sel mi driven ende die overhant hebben in allen doechden ende in allen goeden werken ende altoes ter eren gods.

Dese drie doechden mitten werken volgen mi na ende vercieren mi in
fol. 64r. dat ewige leven mit onderscheide myn ende meer, na dien // dat si groet sijn ende van mi mynlic gewrocht werden.

Hoe dat licht dat wt gode vloeit onse verstant opheft boven alle beelde.

Dat licht, dat wt gode vloeyt, dat is die inwendige openbaringe gods ende hout open mijn inwendicheit ende verheffet mijn verstant boven alle beelden ende boven alle onlede in een blote stilheit, ende inder bloter stilheit verneemt mijn verstant dat inspreken gods, dat is een verborgen runen tot mynen inwendigen oren, dat mi horende maect, dat is verstandich of vernemende van binnen die dingen, daer ic mede bequaem mach werden te horen ende te vernemen die waerheit, die mi die geest gods
fol. 64v. van binnen leret. Ende aldus sel mijn verstant // altoes bliven verheven om te vernemen dat inspreken gods. Doer dit verheven verstant so ontfaet mijn reden wt den ingeesten gods godlike wetenheit, die mijn redelicheit te male verclaert ende maect mi ziende van binnen ende leert mi onderscheit in alre waerheit ende doet mi weten in welker manyeren dat ic van binnen ende van buten mit leven der waerheit geheel ende genoech moet wesen, sel ic vry wesen ende gode besitten ende in my zelven ongehindert bliven. Ende als ic mi tot gode keer mit godliker oefenyngen overmids gelove, hoep ende mynne, so ontfae ic wt den ingeesten gods verstandicheit ende wetenheit, op dat ic van binnen horende si ende siende
fol. 65r. werde, wes ic geloven // sel ende wat ic hopen sel ende wat ic van mynnen ontfaen heb ende wat ic der mynnen weder sculdich bin. Ende als ic aldus horen ende zien ontfae van binnen wt den geest gods, so blive ic verclaert levende ende gevoelsaem der waerheit ende der leringe gods van binnen ende van buten.

Voert wanneer dat ic overmids den rade gods inkeer ende mi mit gode verenighe of daer ic mi mit vryën moede verheffe in gode overmids gelove, hope ende mynne, daer ontfae ic in mi godlike wijsheit wt den ingeesten gods. Ende dese wijsheit is eenvoudich ende intreckende ende

hierom geeft si mijnre begeerlicheit enen godliken smaec, die mi verleden ende versmaden doet al // dat verganclic is, want dese wijsheit is een fol. 65v. vrucht des ewigen levens. Ende overmids deser wijsheit so blijft mijn begeerlic inganc of opganc in gode ewich. Hierom sel ic altoes navolgen der invloeyender wijsheit mit begeerten ende mit lustigen smake. Ende aldus navolgende doervloeyt mi die wijsheit godes so diepe in mynen ingange, dat ic overmids hoer mijns selfs vergete in een geestelic inwendich gevoelen, ende dit gevoelen leit mi in die diepheit der ewicheit ende stadiget mi in ewigen vrede. Ende dese wijsheit verheffet mi oec in mynen opgange so hoge, dat ic overmids honger ende smake boven mi zelven come ende gereike die hoecheit. Ende daer vinde ic dat zelve bevoe-//len, dat al fol. 66r. mijn inwendicheit bevaet ende doergaet ende also wert verheven beide mijn geest ende natuer. Ende in deser verhevenheit wert ic gewaer eenre onverveerliker vriheit, die ic nummermeer doergronden noch bovencomen en mach, wanneer ic mit vryën moede overmids inwendigen smaec ende godlic gevoelen altoes clymme in die hoecheit, daer mijn overste cracht overmids smake ende gevoelen mit gode enicheit besit; aldaer vinde ic ledige(n) ommevanc der ewiger wijsheit gods, die al mijn vry begripe mit al mynen doechden ontfaet, daer ic alle mijn inwendige sinne in verheffe ende stadige in een godlic gevoelen. Dat gevoelen enicht mi ende die smake trect mi //, mer die onverveerlike vriheit die stadicht mi. fol. 66v.

Hoe dat god in ons woent overmids niet eygens of nyer manyeren.

Overmids dinen ewigen licht wert ic mynlike here gheleert, dattu in mi woenste in vier manyeren, dat is mit vier eygenscappen. Du woenste, goedertieren here, in mi mit dijnre eygenre claerheit, mit dijnre rijcheit, mit dijnre enynge ende mit dinen wesen. Ende wanneer ic mi mynlike inkeer indie eenvoudicheit mijns geestes, so sel ic dese vier eygenscape in gode vinden ende besitten. Ende hier of sel mijn geest ongebeelt werden vierrehande wijs.

Inden eersten ogenblic, daer ic mi geheelic ende mynlic inkeer indie eenvoudicheit mijns geests, daer // ontmoete ic der ongemetenre godliker fol. 67r. claerheit ende daer in wert mijn verstandicheit also merkeloes ende also ledich van allen beelden, als of ic nye dinc gesien had noch gehoert.

Ten anderen male woenstu in die eenvoudicheit mijns geests, here, mit afgrondiger rijcheit. Hierom in desen zelven inkeer, daer ic oec moete der godliker claerheit, daer voel ic deser rijcheit, ende in deser rijcheit so is mijn geest also losse ende also ledich alles willes ende alle begeren als of geen dinc en waer in hemel noch in eerde, dat ic behoefde, want hier bin ic geënicht dijnre rijcheit, die du zelve biste. Dese ledicheit mijns in gekeer-//den willen doer gaen mit dijnre rijcheit dat is een fundament fol. 67v. inden gronde mijnre mynnender cracht. Voert meer inden zelven ogenblic, daer ic mi inkeer in dijnre godliker claerheit ende in dijn rijcheit, daer gevoel ic die derde eygenscap, dat is die eninge, die du, mynlike here, gemaect hebste mit mynen geest. Overmids deser enynge bin ic onclevelic geworden, dat is dat mi nyemant en lust te behagen ende dat mi nyemant

aentreckende behagen en mach. Want in deser enynge en mach geen creatuer sculen noch woenen ende hierom blive ic altoes alleen mitti ende onclevelic in allen dingen.

fol. 68r. Ten vier-//den male woenstu, lieve here, in die eenvoudicheit mijns geests mit dinen wesen ende hierom, als ic overmids dijnre godliker claerheit ende rijcheit ende enynge mit di mi selven laet ende alle dinc verwinne ende alle menichvoudicheit ende onderscheit overlide, dan coem ic in die eenvoudige bloetheit mijns wesens. Ende daer gevoel ic die ongemeten wijtheit ende die afgrondige diepheit dijns godliken wesens ende dit is in mijn eenvoudige gesichte als een woeste ydelheit, daer nummermeer lijflic noch geestelic beelde in comen en mach.

Hierom sel ic mit mynen ingekeerden bloten verstant mi altoes pinen
fol. 68v. op te clymmen ende op te // gaen ongehindert, eenvoudelic, altoes aensiende dijn godlike claerheit, dat is die openbaringe dijnre ewiger waerheit, die in mi altoes schinende ende woenende is ende daer ic overmids ongebeeltheit mijns geests in gefundiert bin. Oec sel ic mit mijnre ingekeerder bloter mynnen eenvoudelic altoes opgaende wesen in die onbegripelike goetheit dijns heiligen geest(s), die sijn rijcheit, die hi zelve is, gestort hevet in die eenvoudicheit mijns geests ende in die ledige verhevenheit mijns willes. Ende dit maect in mi enen levenden opganc tot in dijn weerdige enicheit, die sonder onderlaet wt gevende ende in nemende is ende genen
fol. 69r. mynnenden geest in hem zelven en laet dueren, mer // maect enen verborgen, weseliken opganc mit mynen wesen in dat godlike wesen, mit mijnre natueren in sijnre natueren. Want elke redelike natuer sel mit recht zueken hoer begin ende die afgront der godliker natueren roept inden afgront onser natueren, dat is in allen, die mit mynnen mit gode verenicht sijn, die werden alle ingeroepen in die stille sijnre verborgenre wege; dat sijn die vier afgrondige eygenscappe godes, daer hi die eenvoudicheit mijns geests mede verclaert ende rijc maect sonder mate ende altoes in enicheiden hout ende besit ende bestedicht in sijn eygen wesen.
fol. 69v. Ende aldus en gevoel ic in die hoecheit des opgancs niet dan weselike // mynne, die alre doechden hoecheit is. Ende als ic aldus ontbeelt werde mijns selfs ende alles dinges ende eenvoudelic mit gode in gae tot in die zuverheit of claerheit mijns geests, dan sel ic des gevoelen. Hierom alle oefenynge van doechden die mach ic mit reden begripen ende verstaen, mer den eenvoudigen opganc, die mi mit gode verenicht, die is sonder mate ende sonder manyer ende daerom blijft hi altoes boven reden ende verstaen. Anders en mach ic niet bekennen dan mit bloter mynnen ende mit eenvoudigen besitte in godliken lichte. Ende wt desen eenvoudigen opgange in godliken lichte ende in godliker rijcheit so vloeyen alle die
fol. 70r. gaven gods, so hangen alle // mijn doechden ende alle mijn goede werken. Wt deser waerheit ende claerheit, die god zelve is, so wert mi gegeven redelicheit, wetenheit, wijsheit ende bescheidenheit in allen doechden.

Die eerste eygenscap in allen doechden, omdat si alle doechden leert, dat is bescheidenheit. Dese bescheidenheit is hemels, want si vloeyt van

boven sonder arbeit wt der waerheit gods, ende hierom en mach si niet bedrogen werden ende ic ontfae se van genaden ende niet van natueren, want alle gracie hanget inder ewiger mynnen gods. Voert wt der ewiger rijcheit gods wert mi gegeven, dat ic bin ontfermich, genadich ende wtvloeyende. Dese mildicheit // verciert ende vervult mijn begeerte ende si fol. 70v.
hanget in die goetheit ende in die rijcheit gods. Ende hierom moet si altoes vergeven ende geven ende nummermeer en mach hoer gebreken, want si blijft altoes milde ende rijc in horen gronde, daer si hanget in die rijcheit des heiligen geests. Dese miltheit is die ander eygenscap, die alre doechden vrucht ende rijcheit doet smaken ende overmids hoer werden alle doechden ende goede geoffert. Ende aldus heb ic twe eygenscapen in doechden, daer ic mi gode mede gelike.

Voert so gevoel ic comende wt der enicheit gods in my een ewich intrecken of ineyscen, dat mijn mynnende cracht altoes beroert ende eyschet ende vermaent // mi te mynnen. Ende altoes als ic mi inkeer fol. 71r.
ende die eninge aensie, die god gemaect heeft mit mynen geest, so gevoel ic des innodens tot der enyngen ende so moet ic den innoden gehoersaem wesen, want die godlike enynge trect ende maent al mijn mynnende lust ende (mijn) begeert is boven al daer toe bereyt ende geneycht. Hierof wert gewarige mynne in mi geboren, geoefent ende gevoet ende si is die derde eygenscap, die alle doecht ende goede werke levendich hout. Want die enynge tusschen my ende gode is een verterende vuer. Ende hierom als ic mi inkeer tot desen vuer, so moet ic vernywen ende ontsteken in nywer mynnen ende dan mynne ic gode // ende mi zelven ende alle men- fol. 71v.
schen gelijc mi zelven om één mit gode te wesen, want mit der mynnen gods ende mijns evennaesten werden alle doechden wel gematicht ende regiert.

Die vierde eygenscap, daer god die eenvoudicheit mijns geests ewelic mede besit, dat is mit sinen weseliken inlichten of instaren, want hi sonder onderlaet aensiende is die enynge, die hi mit mi gemaect heeft. Dese eygenscap is oec intreckende, want si trect mi in hoer ende doet mi van mi zelven dwalen in een afgrondige onbekende duusternisse; aldaer verliese ic mi zelven in die woeste ydelheit ende al verliesende mi zelven mynne ic die salicheit ende al mynnende verkie(se) ic se ende al verkiesende werdic vercoren. Ende tusschen verkiesen ende wer-//den vercoren, fol. 72r.
so wert onnoselheit geboren, dat die vierde eygenscap is, daer alle doechden in beginnen ende volbrocht werden, want overmids onnoselheit bin ic altoes insinkende in mynen verkiesen ende werde also vast mit mynnen in gode gevangen, dat ic anders niet en mach noch en weet noch en wil dan ewelic mit mynnen in hem te bliven. Ende dit maect mi eenvoudich ende ledich in al mynen wesen ende in al mynen werken; want ic en can niet zueken noch gemenen in tijt noch in ewicheit dan dat gode alre best behaechlic is, want overmids onnoselheit drage ic die palme der victoriën ende volge den lam na in al sinen wegen der salicheit. Ende dese vier // manyeren der doechden maken een doechsaem leven. fol. 72v.

Hoe dat onse gevoelen in drien gedeilt is sinlic, redelic ende godlic.

Nu sie ic inden lichte gods, dat die spiegel der waerheit is, dat alle gevoelen gedeilt is in driën, dat is een sinlic gevoelen, in een redelic gevoelen ende in een godlic gevoelen. Ende als dese drie te gader comen in een leven, so is grote genoechte ende wellust inden nederster gevoelen, claerheit ende rijcheit ende noch meerre wellust inden middelsten gevoelen, godlic gebruken ende sonderlinge vroechde ende rijcheit inden oversten gevoelen. Dit overste gevoelen is sonderlinge hoge boven dat sinlike ge-
fol. 73r. voelen. Dat sinlike gevoelen also alst beestelic is, so moet // ment bedwingen overmids reden ende goetwillicheit, mer dat sinlike gevoelen dat te prisen is, dat is gevoelike enynge des herten; als die verheven wert ende verciert mit gevoeliker liefte tot onsen lieven here, so isset dat outaer der sacrificiën, daer men offert ende verbrant die lijflike natuer in godliken dienst mit godliker eren. Ende daerom altoes als mijn lijflic gevoelen genoept of geroert wert mit godliker lieften, so voel ic groet verlangen ende eenvoudich verhangen. Ende dese voelike liefte tot gode dat is een cierheit alre redeliker doechden ende si wert altoes verwect ende vernywet mitter verlichter reden ende mit mynnen ende dit is mijn geeste-
fol. 73v. lic voelen. Want al mijn // lijflic gevoelen hanget in een godlic voelen. Ende aldus sijn alle dinge wel geordiniert, want alle mijn leven coemt mi van boven. Hierom overmids dat geestelic gevoelen so bin ic gehoersaem ende eendrachtich in gode ende werke alle mijn werken vrilic. Mer in desen godliken ghevoelen bin ic god geënicht boven reden ende besit vriheit, wijsheit ende ledicheit ende alle goet sonder mate in deser hoger enynge. Ende wt deser enyngen mit gode so wert mijn geest ende mijn natuer bequamelic beweget naden wille gods ende hier af coemt gevoelike wellust ende onderworpene gesaetheit der natueren ende hier op rusten myne inwendige sinne ende werden vrilic ende mynlic verheven ende
fol. 74r. na-//volgende mynen geest ende altoes gebrekende in een godlic gevoelen ende dit godlic gevoelen dat is weselike mynne. Want inden vriën inwerken gods volge ic na mit geesteliken smake ende mit gevoelen ende aldus wert mijn geest in gode geënicht ende gestadicht in die onbewegelike vriheit gods. Want overmids gode te smaken ende te bevoelen in onbewegeliker vriheit, daermede wert dat overste mijns geests mit gode geënicht ende gestadicht sonder wederkeer. Ende hier wert die lijflike natuer inden inwerken gods oec geruert ende genopet mit gevoeliker lieften ende volget vrilic ende mynlic den geest na ende in desen navolgen
fol. 74v. wert die natuer doer-//gaen mit smake ende mit gevoelen ende wert mede geënicht der vriheit gods. Ende aldus werdic van binnen tot buten ende van buten tot binnen mit gode verenicht ende gevriët nochtan mit onderscheide, dat is mit middel ende sonder middel. Want al dat gescepen is, dat is ongestadich in hem zelven ende al mijn natuerlike vriheit en can my niet gestadigen; hierom moet ic navolgen den inwerken gods ende dan werdic verheven boven natueren ende gode geënicht in onbewegeliker vriheit sijns selfs. Voer is geseit, dat alle mijn lijflike crachten moeten

volgen den geest in sinen eenvoudigen opganc ende also wert mijn natuer verheven ende geënicht mijn geest in een god-//lic gevoelen. So wat fol. 75r. mensch, die vol is godlikes gevoelens, die volheit moet hoer openbaren van buten in woerden ende in werken. Ende hierom ist dat die inwendige waerheit, die in mi levet, die maect mi van buten waerachtich ende bescheiden in mynen woerden Die inwendige miltheit maect mi van buten in mynen ommegaen goedertieren, milde ende dienstachtich, alst noet is. Die inwendige mynne, die maect my van buten ontfermhertich ende gerechtich in al mynen werken.

Die inwendige onnoselheit die maket mi van buten sympel ende onnosel ende wijs in alle mynen leven //, want alle die doechde van fol. 75v. binnen ende van buten staen in der genaden gods ende dese genade gods mach ic altoes nywe ontfangen, ist dat ic altoes aensie ende merke die ewige mynne ende goetheit gods, die altoes sonder onderlaet wtvloeyt mit nywen gaven ende mit allen goede. Mer ic moet mijn inwendige gesichte altoes verheffen ende mi pinen te verenigen der goetheit gods ende also mach ic ontfangen dat wtvloeyen der genaden gods ende die wtvloeyende genade ontfaet in hoer mijn inwendige gesichte. Ende aldus bliven mijn doechden ende goede werken altoes vast inder graciën gods. Oec sel ic al myne werken van buten also ledichlic werken, dat mi mijn inganc in reden // altoes bereyt si ende aldus sel ic die waerheit van fol. 76r. binnen halen, die ic van buten hantieren sel. Ende elc mensch, die begeert van buten geleert te wesen, dien sel ic mijn inwendicheit ontluken ende openbaren hem die naeste waerheit, die ic verstaen can in allen doechden, opdat hi hem zelven leer bekennen, hoe gelijc of ongelijc hi der waerheit is. Ende hierom moet ic altoes neder ende onder bliven, al waer ic oec also groet ende also wijs, dat ic mit mynen woerden ende exempel alle menschen leren mochte, want alle leringe der waerheit ende alle doecht die coemt van gode, die een fonteyne is alles goets.

Hierom en sel ics niet gevoelen noch my // verheffen, dat sijn goetheit fol. 76v. god toent ende bewijst ende sijn naem verclaert doer wien, dat hi wil. Ende in deser manyeren sel ic elc verlicht mensche mit woerden ende mit werken, enen ygeliken, dies begeert, leren, opdat hi leven mach ende voertgaen in doechden. Mer ic sel mi zelven altoes verdrucken ende versmaden, opdat ic die hoverdie verwinnen mach. Want hoe ic mi zelven bet bekenne, hoe ic mi inder waerheit meer vinde te versmaden, want aldat gebreckelic is in mi, dat heb ic van mi zelven ende anders niet ende des is zeer veel, ende al dat goet is ende doechsaem, dat heb ic van gode en des is zeer luttel nadien dat ic hebben mocht, waert dat ic daer toe bereyt waer. Hierom // sel ic mi altoes veroetmoedigen als fol. 77r. men mi eer biet van doechden, opdat ic mi niet en verwane, want men doet mi onrecht daermede Die eer behoert alleen gode toe, die een eygentlike zake is alre doechden ende alles goets. Mer als men mi versmaet ende onweerdich(eit) biet, so sel ic gevoelen, dat my recht geschiet, omdat ic gode noch mi zelven noch nyemant recht en doe, als ic soude.

Ende hierom ist behoerlic, dat ic versmaet werde ende onweert si mi zelven ende allen creatueren.

Hoe dat eenvoudich verlangen alle anderen doechden boven gaet ende starker is.

Want voer geroert is, dat so wanneer ic overmids gevoeliker lieften
fol. 77v. opgetogen werde // totter enicheit gods, dat ic dan in mi gevoel een inwendich verlangen ende een eenvoudich verlangen, so merc ic ende sie inden licht der waerheit, dat een vuerige begeerte mit verlangen tot gode sterker is dan alle doechden.

Want oetmoedicheit noch alle doechden en mogen dat verlangen niet nederdrucken; het en wil altoes opwerts tot den genen diet mynt. Want al gevoel ic mi arme ende sonder doechden, versmaet ende onweerdich gods ende alles goets dat van doechden comen mach, nochtan blivet altoes in mi een verlangen na gode onbedruct ende sonder vrese ende altoes clymmende tot gode boven alle gescepenheit. Ende aldus merke ic
fol. 78r. dat verlangen tot gode starker is dan alle doechden, want het verwint // alle ondoechden ende wint ander doechden. Oec sie ic, dat onder alle doechden, die mijn gevoellike begeerlicheit oefenen mach, so is dat eenvoudige verlangen meest te prisen.

Hierom — want in mynen eenvoudigen verlangen en meen ic anders niet dan mi geheel gode te geven ende hem alleen te wesen in eren, in love ende in allen dingen — hierom is recht verlangen tot gode boven allen doechden ende alre eenvoudichste in sinen werken, want elke doecht wert in meniger manyeren geoffert mit onderscheide, mit vueriger begeerte ende verlangen tot gode dat pleget altoes sijns selves ende en zuect anders niet dan verlangen ende begeren om gods te gebruken,
fol. 78v. want het gaet altoes opwerts tot gode in begeer-//ten ende in verlangen sonder omme sien.

Hierom in allen ogenblic dat ic mi overmids der hulpe gods geheelic mit alle mijnre begeerten keer tot gode, so doe ic hem een bequaem offerhande. Want gelijc als die vlamme des vuers ende die voncken opgaen wt den vuer, also gaet onse verlangen ende begeerte op tot gode. Ende hierom also dicke als ic mijns selves waer neem ende ic mijn eenvoudige begeerte aensie, so wert begeren ende verlangen in mi verwect ende vernywet ende hierom clymt verlangen ende begeren altoes op sonder enigen ommekeer. Voert werde ic geleert van onsen lieven heer, dat ic mijn verhevene sinlicheit mit redelicheit besitten moet also dat
fol. 79r. ic overmids mijnre reden altoes bequamelic alle mijn crach-//ten boven mi zelven in eenvoudige [1]) gevaen ende verhangen houden sel ende dan mach ic overmids sijnre redelicheit alle mijn sinne van buten ende van binnen geweldich bliven.

Hierom sel ic al mijn werken ende al mijn begeerten claerliken aensien ende bekennen; overmids begeerten ende verlangen moet ic mi op-

1) Wellicht is hier „begeerte" weggevallen.

rechten tot mynen eenvoudigen verhangen ende aldus moet ic in elken goeden werke overmids reden alle mijn begeerlicheit overliden ende vanden of visitaciën [1]) mijn inwendige verhevenheit ende in elker nywer visitaciën wert die verhevenheit mijnre gevoeliker cracht vaster gestadicht in een eenvoudich verhangen in gode sonder wederkeer. Ende also menichwerf als ic overmids // reden mijn sinlicheit verwinne ende dat ic fol. 79v.
ongehindert overlide tot in die verhevenheit mijnre sinlicheit, so wert mijn wtwendige mensche geënicht mynen inwendigen mensche in eenrehande onderdanicheit, ende aldus wert altoes meerre rust ende vrede in mijnre sinlicheit. Want gelijc als mijn inwendige redelike mensche overmids vernyeten mijns selves in mynnen verheven wert ende gode geënicht, also moet mijn wtwendige sinlike mensche overmids begeerlic verlangen verheven werden ende geënicht den inwendigen mensche.

Hierom moet ic mi pinen overmids der genaden gods te crigen een inwendich verlangen ende mit begeerten altoes op clymmen, so werde ic altoes vaste in gode mit alle mynen crachten verhangen. Ende // dit is fol. 80r.
dat hoechste in mynen gevoeliken opgange ende hierin staet al mynen inwendigen vrede ende ruste ende gesaticheit.

---

1) Visitaciën is hier vreemd; lees: visiteren (?).

STELLINGEN.

STELLINGEN.

I.

Hendrik Mande behoort, niettegenstaande zijne afhankelijkheid, gerekend te worden tot de beste mystische schrijvers der middeleeuwen.

II.

Het aan Mande toegekende geschrift: De sapida sapientia, moet aan hem worden ontzegd.

III.

De heilsprofetie Amos 9:8*b*—15 is een toevoegsel uit den na-exilischen tijd.

IV.

In Jesaia VII:14 moet הָעַלְמָה als collectivum worden opgevat.

V.

De profetie Jesaia VII:18—25 heeft niet op Juda, maar op het Noordelijk rijk betrekking. (Zie H. Hackmann, *Die Zukunftserwartung des Jesaia*, s. 64—68).

VI.

In Rom. VI : 10 moeten *ἀπόθανειν* en *ζῆν* niet in zedelijken, maar in reëelen zin worden opgevat.

VII.

2 Corinthe V : 14 versta men *ἡ ἀγάπη τοῦ Χριστοῦ* als *ἡ ἀγάπη τοῦ θεοῦ ἡ ἐν Χριστῷ*.

VIII.

De vermaning Rom. VI : 12—13 kan niet in strijd gerekend worden met Rom. V : 12.

IX.

Ten onrechte zoekt Dr. R. Smend (*Lehrbuch der A. T. Religionsgeschichte*, S. 185—188) de oorspronkelijke beteekenis van de uitdrukking „Jahwe ṣĕbā'ôt" in: Heer der kosmische krachten.

X.

Ten onrechte beweert Dr. van den Bergh van Eysinga (*Bankroet van Religie en Christendom in de Moderne Maatschappij*), dat de irreligiositeit van het heden in hoofdzaak te wijten is aan gebrek aan wijsgeerige, metafyzische verzekerdheid.

XI.

Het bijwonen van het onderwijs in de sociologie worde voor den theoloog verplicht gesteld.

XII.

De eenzijdige voorliefde van vele theologen voor socialen arbeid doet èn voor de theologische wetenschap èn voor hun werkzaamheid als predikant groote gevaren vreezen.

XIII.

De „morale mystique" van M. Maeterlinck, hoewel niet noodwendig voerende tot negatie van het zedelijk kwaad, bedreigt toch het zedelijk leven met groote gevaren.

XIV.

De eisch tot geheel-onthouding van alkoholische dranken, gesteld door een gevoel van liefde tot en gemeenschap met de zwakken, is een tegemoet komen aan 's menschen zwakheid en leidt derhalve niet tot het hoogste zedelijke standpunt.

XV.

Toch behoort geheel-onthouding, afgezien van gezondheidsredenen, als maatschappelijk redmiddel te worden aangeprezen en in practijk gebracht.

XVI.

Het gevaar is niet denkbeeldig, „dat de tegenwoordige zedelijke stroomingen de neiging tot en de behoefte aan zedelijke zelfopvoeding verzwakken" (zie I. J. de Bussy, *Inleiding tot de Zedekunde*, blz. 159).

XVII.

Artikel 8 van 't Reglement voor de Diaconieën der Nederlandsche Hervormde Kerk behoort in dien zin gewijzigd te worden, dat gebroken worde met het beginsel van vrije en ongedwongen liefdadigheid en erkend worde de *verplichting* der kerk *tot* en het *recht* van den arme *op* ondersteuning.

Visser, Gerard
Hendrik Mande.